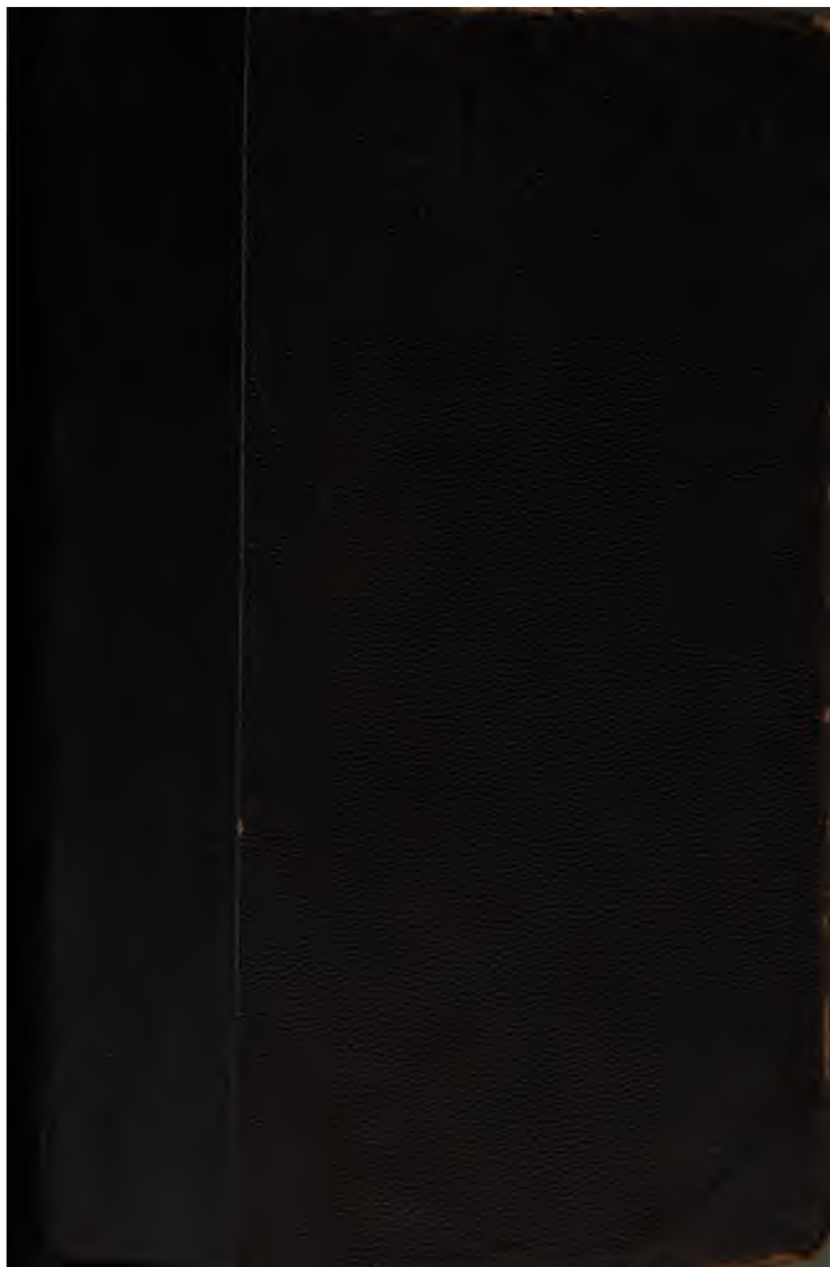

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

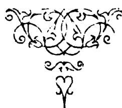

Malé historie

ze života staročeského

od

Dra Zikmunda Wintra.

VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ.
Nakladatel J. F. ŠAŠEK, knihkupec.
1888.

Slovutnému

mistru českého slova

pánu panu

FRANT. BARTOŠOVI,

professoru c. k. českého vyššího gymnasia atd. atd.

připisuje

s upřímnou uctivostí

Dr. Zikmund Winter.

Štědrý den v radnici staroměstské.

Bývaly staré doby přece nějak srdečnější.

Představ sobě, příteli čtoucí, na příklad radnici. Ty pomníš těch bývalých městských radnic a namítneš snad — že to byly domy vážného práva, neúprosného soudu, tu že bývala „špinka,“ „očistec,“ „dusík“ a jiné všelikteraké díry a šatlavy hořejší, dolejší, žebřík, palečnice, úpění, klení, rychtář, biřic — a toho že nelze nikterak srovnati se srdečností.

K tomu ti odpovím, dokud páni radní na obecní groš smívali pro zdar svého města v radní síni dobré krmičky pojídati a dobrý „boží dar“ popíjeti; dokud mívali páni v radnicích samých obecní sklípek s obecním šenkem: tenkráte bývaly radnice v Čechách domy veselé, a páni radní tehdejší nebyli podle slov jakéhos historika tak „fádní,“ jako nynější. Teď snad pochopíš, že i v pražské radnici mohlo bývati o štědrý den hodný kus staročeské srdečnosti.

Pojďme tam! Po schůdkách vstupme o štědrý den r. 1612. překrásným portálem do staropražské radnice, ač-li se podaří protlačiti se tím podivným procesím, kteréž od božího rána ze všech čtyř staropražských čtvrtí do vrat starobylého toho domu se pospěšně tiskne. Jsou to pacholíci, tovaryši i páni mistři poctivého řemesla pekařského, kteří v koších, na nosítkách, na kolečkách i na prknech nesou i vezou štědrovečerní „húsce,“ velikánské, menší i nejmenší. Vánočky ty vynášejí z dolejšího mazhauzu radničního do postranní síně úřadu šestipanského; kterýžto úřad spravoval hospodářské věci obecní. V té síni mívali šestipáni o štědrý den práci skoro bychom řekli „potlivou.“ Nuže vstupmež do pokoje šestipánův. Tu je hon, tu je vůně! Na stolech, stolicích, na lavicích do zdi vbitých, ba i na bílých ubrusech, které půjčila paní písařova, po zemi rozestřených, leží tu armáda tří set šedesáti dvou „húscí“ vonných, temně ozlatělých, štědrovečerních.

Páni je ohledávají, smlouvají se o ně s pekaři, platí za ně, zapisují v registra a vedou si při tom tak jako jindy, když sčítají se s obecním cihlářem o cihly. Tahle se se jim nelíbí, neníť prý „řemeslně dobře spravena,“ téhle také něco schází; páni hubují,

a mistr se brání. Tato húsce jest prý dílo neužitečné, onano je hrubě nevypečena, ta zase jináče nepříhodna, a jiná vidí se pánům býti lehčí, nežli by na ten groš mělo býti. Právě když kokrhal kohout nad starobylým orlojem hodinu sedmnáctou, byli šestipáni konečně s pekaři hotovi.

Čtoucí má na jazyku otázku, nač v rathouze tři sta šedesáte dvě húsce? Počkej, příteli, však se dovíš. Hle, už vstupuje sem primas Jan Kirchmajer s panem purkmistrem Melicharem Haldyusem a ještě některými konšely. Písař šestipanský, vida pány, béře jiný k ruce rejstřík a přistrouhav drobet brk svůj usedává k registru, aby psal jména osob, jimž štědrovečerní húsce, tu složené, mají býti darem královského Starého města pražského. Bývalo tohle podarování vánoční zvykem starodávným; osoby dařené bývaly všech tříd a vrstev. Z rejstříku psaného r. 1612. vidíme, že to byly osoby od arcibiskupa a nejvyšších úředníků zemských až po vrátného v appelací; od pana primasa městského až „po tu zadní sběř, bez kteréž město býti nemůže.“

Stalo-li se příchodem primasovým na síni šestipánů ticho k poradě potřebné, tím více za to rostl šum a dus na mazhauze

venku. Tu se scházeli služebníci, děvečky i „aucknechti“ vyšších městských ouředníkův, aby odnesli domů pánovu vánočku. Tu na předsíni stávali a netrpělivě čekávali nižší městští zřízenci osobně sami, a mezi ně pletla se i ta „sběř zadní,“ bez které město býti nemůže. Pozorujeme tu branné, hlásné, šenkýře obecní, ponocné, tržné, pacholky porybné, hrobníky a přívozníky, cihláře, pozaunáry s věže a jinou všelijakou čeleď obecní.

Městský rychtář s pacholky a svým písařem má co dělati, aby spravil jaký taký řád na předsíni přeplněné. Právě vyhodili kata po stupních před radnicí. Kat, osoba nepoctivá, mezi poctivými býti nemůže. Ticho! Dvéře šestipanského úřadu se otevřely. Jeden z pánů radních béře odpuštění od ostatních, halí se v teplou čubu liščí, vstavuje si birýt kožešinou lemovaný na hlavu a béře se z rathouzu ven. Za ním na dvou nosidlech nesou služebníci purkmistrovští šest ohromných vánoček. Dají se z radnice v pravo, a pan radní s nimi. Jdou na hrad. Tam promluví pán pěkné přání panu arcibiskupovi Janu Loheliovi, nedávno nově dosazenému, a zanechá mu jednu z ohromných vánoček. Odtud půjde k nejvyššímu hofmistrovi (Adamovi z Valdštýna), k panu kancléři (Zdeňkovi Popelu

Lobkovicovi), hejtmanu hradu pražského, a k panu Adamovi ze Šternberka, purkrabímu. Páni v šestipanské síni sic určili též jednu „húsci“ presidentu komory české — ale pak presidenta vyškrtli.

Sháníš-li se po příčině, ptej se „Palackého seznamu nejvyšších ouředníků“ a tu čísti budeš, že tenkráte presidentem byl hodný pan — Slavata. Tomu tedy nic. A dobře tak.

Pudí vůbec dotčený popis Palackého k všelijakým domněnkám; neboť na rok 1612. počítá 18 jmen vysokých a nejvyšších úředníků, kteří za nějakou tu vánočku snad stáli, a staroměstští poslali jich nahoru jen šest!

V radnici hluk zatím větší. Přišli žáci ze staroměstských škol a čekali též štědrovečerního nadělení, při tom nemalé rozpustilosti provozujíce. V úřední síni zatím počítali páni 18 vánoček konšelům, mezi nimiž stkví se jméno nějakého Kašpara Wintra, pak jednu i císařskému rychtáři a 24 „húsce“ pánům obecním starším, kteří druhdy tak konšely zlobívali, jako dnes činí klubisté. Pořád ovšem ne. Někdy si rozuměli dobře. Ale když se starší s konšely rozkmotřili, nic neštítíval se areopag pánů starších žaloby psáti k vyšším úřadům. Dnes, když dostá-

vali štědrého večera, byli snad všickni dobré vůle. Z pánů starších, kteří r. 1612. přijali vánočku za dar z obce, zajímá nás jméno bohatého Jana Platejsa, jemuž byl veliký dům dosavad Platejsem zvaný; pak jméno mistra Filipa Fabriciusa, téhož bodrého čili bedrého muže, jejž nezdvořilí páni šest let po obdržení staroměstské vánočky r. 1618. při pověstné defenestraci s české kanceláře málem byli by hodili panu Slavatovi a Martinicovi na hlavu. Mezi ostatními staršími čteme známá jména Václava Magrle, Daniela Kapra, Jiříka Kapra a ještě jiných, kteří v bouřlivé oné době nějak se povědomými stali. Vánočky jejich byly pořád ještě slušné velikosti.

Po té došlo na ostatní měšťany, kteří k rozličným úřadům na ten rok byli voleni a vydáni. Mezi desetipány zajímá nás jméno Zikmunda Celestyna, po němž dosavad pívovar „u Celestýnů“; z úředníků mostských, kteří péči mívali o „klínot“ pražský, o most Karlův a pozemky, zahrady, mlýny do jeho vůkolí slušící, nejvíce zajímá nás Janota Bohutský, vánočkou dařený. Jest to muž vdovy slavného Adama z Veleslavína. Přinesl tedy i on paňmámě pěknou „húsci.“ Též vánočku obdrželi úředníci šestipanští, špitálští, ouřed-

níci nad chleby, jichž bylo mimo šestipány po čtyřech. Výbor pražských nákladníkův — osm pánů — kteří péči mívali o to, aby v Praze dobré pivo se vařilo, a šenkýři aby ho příliš nesměchovali s Vltavou, ti obdrželi tedy o štědrý den za svou marnou péči 8 pěkných vánoček. Také perkmistr hor viničných, který soudil chasu viničnou a sadil vína česká, pražská i na uzdě držíval šenkéře vinné i šenkéřky ku všemu zlému ochotné, ten také dal sobě o štědrý den odnésti svým „komorníkem“ pěknou húsci z rathouzu. Nechať mu za jeho práci dobře chutnala!

Když pak ze síně šestipanské vylezl tlustý mistr Mikuláš, kancléř staroměstský, právnické factotum celého rathouzu, vleka s sebou húsci, která zajisté byla půl druhého lokte pražské míry, dosavad na věži novoměstské přibité, tu již poznali ostatní všelijací písaři na mazhauze stojící, vidouce svého principála, že řad došel jich. Sumou bylo roku 1612. poděleno vánočkami třicet písařů. Rozumí se, že tihle písaři nebyli diurnisty. Byli to ouředníci konceptní a oučetní ve svých úřadech nejvíce na slovo braní. Umívali více, nežli páni chefové. Vždyť sám mistr Mikuláš svrchupsaný také byl jenom písař. Že zval se kancléřem, na to měli Staroměstští právo;

však toho názvu nedopouštěli už ani sousedům svým Novoměstským. Novoměstský písař přes všecky pokusy nestal se kancléřem, zůsťal písařem. Tedy třicet vánoček dáno písařům, z nichž ovšem nejmenší byly ty, kterých dostali páni brkoslavové z úřadů nižších, jakož byl na příklad písař porybný, vápenický, špitální, perkmistrův, při solnici, písař mlejnův u mostů a mlejnů Saškových, písař při vybírání sbírek z vín a masa, písař tejnský (v ungeltě) a písař pánů nákladníkův.

Pak zavolali páni z mazhauzu pedella pražské universitatio, aby odvedl pánům mistrům kolleje veliké i rektoru vysokých škol písemné pěkné přání k narození Krista Pána a několik (není psáno kolik) vánoček. Žáci z koleje pomohli pedellovi odnésti húsce.

Po nich vstupovali na síň šestipanskou zvoníci — jilský, mikulášský, martinský, petrský, tejnský, — aby přijali a odnesli svým farářům húsce štědrovečerní. Haštalský farář a havelský poslali zvoníka teprve později, a proto si dodnes musejí líbiť dáti, že je zapsal písař šestipanský pod titul „zadní sběř,“ poněvadž všude jinde už registra byl zatím popsal. Spolu s knězi odbyty školy. Žákovstvo školy martinské, svatojilské, mikulášské a tejnské pobrali svoje drobné húsce

a s veselým hlaholem hupky z radnice vycházeli. Jednu housku, podivně velikou, odnášeli si žáci školy jindřišské.

Písař zapsal, že je to húsce „za jednu kopu míšeňskou“ — tedy zajisté ohromná, neboť za dvě kopy byl strych pšenice.

Čtouce, že v Staroměstské radnici také dařeni jsou žáci školy cizí — novoměstské, neuměli jsme sobě. znajíce, že si Pražská města mezi sebou jak živa nic dobrého nečinila, dlouho té láskyne pochopitelné vysvětliti. Až náhodou dostal se nám kšaft měšťana Jana Maška z r. 1587. do ruky, v němž tento dobrý muž odkazuje staroměstskému špitálu (u sv. Pavla) pole „u Volšan“ s tou povinností, aby páni „až do světa skonání“ k štědrému dni chudým u sv. Bartoloměje 8 kop na podíly rovné vydávali a žákům k sv. Jindřichu „húsci, která by za jednu kopu míš. koupena býti mohla.“ Teď pochopili jsme, proč písař šestipanský vepsal v štědrovečerní rejstřík cenu oné žákovské vánočky.

Když pak desátníci čtyř staropražských čtvrtí obdrželi pro čtvrtní hejtmany húsce, zavřela se síň na drahnou chvíli, poněvadž páni uvnitř brali pospolu radu. Že brali radu, tomu dosavad na svědectví jejich rejstřík. Sepsali si, jak komu na mysl přišlo, dvacet

osm jmen „pánův některých obzvláště,“ jimž se húsce musí poslati prve, nežli začnou podělovati čeleď městskou a onu zadní „sběř“ — ale z těch 28 zapsaných škrtli pak šest osob, což jistě bez porady se nestalo. Ti přeškrtnutí nás zvědavé ovšem zajímají více, nežli oni vyvolenci šťastní. A tu jest velmi karakteristické, že jsou z vánoček vyloučeni Jan Pička, Jan Tábórský a Václav Steklý — advokáti čili „prokurátoři od obce.“ Tedy pánům advokátům nic. Co pak ještě pisatele těchto řádkův osobně zajímalo, jest, že v oněch advokátech poznal svého starého známého z Rakovníka — pana Jana Pičku — nezbedného druhdy bakaláře, jenž rozbiv Rakovničanům školu, dal se na advokátství. Že nedostal staroměstské vánočky, toť spravedlivá Nemesis. A jestliže se některý ze čtoucích podivil, že z učitele rakovnického stal se v Praze advokát čili řečník, ten čti z Dačického Prostopravdy o tehdejších advokátech toto:

„Mnohý jsouce řemeslníkem
krejčím, ševcem, kožišníkem:
hlediž — on již řečníkem,
těžko rukama dělati,
lehčeji hubou hejbati.“

Z těch „pánův některých obzvláště“ pozor náš vzbudil zlopověstný Pavel Michna,

onen český filištín, kterýž v malých letech potom ze smrtelného potu zdávených Čechů příjemně zbohatl. R. 1612. dali mu Pražané vánočku. Zasloužil už tenkrát bití.

Když panské húsce rozdány a roznešeny, došel v posléz řad na služebníky a čeleď všelijakou aktivní i vysloužilou. V rejstřík zapsal si písař těch lidiček sto a sedm. Nelekejte se, všech nebudeme vyčítati, ač by nebylo právě nezajímavo, vyčísti ze jmen služebnictva Staroměstského všecku agendu i starosť pánův.

Uvedeme jenom některé. Neradi čteme, že v čeleď městskou počítají „Ambrože, starého kantora.“ Kantor podle „holomků úřadu purkrabského,“ podle „pacholků porybného,“ nelíbí se nám. Chuďas starý obdržel vánočku, ale jak ho vážili páni! Ej, nač bychom to vyčítali starým, že málo si vážili učitele. Vždyť i v našem století jsou lidé, kteří za jakés takés vypulérování svého tupého mozku děkovati mají jen učiteli — a přes to shlížejí na kantora s patra.

Z ostatní čeledi obdržel vánočku komorník perkmistrův, „původ při berni,“ Pavel, měřič vína, Daniel, měřič plátna, hodinář staroměstský, jenž spravoval orloj, hospodář rathouz-

ský, který býval něco portýrovi nynějšímu podobného, hospodář celnický, hospodář dvoru obecního, hospodář vápenický, cihlář vápenický, mlynář mostský, mlynář kamenných mlejnů, měřič vápna, šest pazaunarů, kteří v určité hodiny ve věži rathouzní pro poctivost pánů i všech Staroměstských obyvatel hudli pěkná muteta a madrigaly, dva trubači, kteří vytrubovali hodiny; hlásní na věži dostali dvě húsce, hlásní v Kotcích tolikéž, vochmejstr nad ponocnými odnesl si jednu housku, ponocní dvacet housek, celní dvě, pacholci ze solnice šest, pacholci porybného, kteří byli vlastně na trhu rybím, odbývaném v rynku, policajty, poděleni byli devíti vánočkami; pacholci „při chlebích vážení“ a pacholci ze dvora obecního tři housky, dřevoštěp vápenický jednu, „tržní“, kteří dohlíželi trhům a vybírali z krámů, vzali štědrého dne dvě housky, hrobník při špitále jednu; pacholek hrobníkův také jednu; „rychtář nad žebráky,“ jenž častým dohlížením šetřil toho, aby každý žebrák pražský, k žebrání po ulicích oprávněný, měl svou známku, ten přijal též housku; přívozníci, dolejší, prostřední, hořejší odnesli tři vánočky; „laurník“ staroměstský a Benáček, starý „laurník“, též každý po vánočce dostali. Že nevíte, co to byl laurník? I rour-

ník to byl, správce vodárny staroměstské, z níž se po rourách voda tlačila do ulic, kašen a pivovarův. K městské čeledi počítáni branní, tři na Malé Straně, a pak branný ve bráně poříčské a horské. Ty všecky brány totiž na zlosť Malostranských a Novoměstských náležely Staroměstským, kteří si v nich brali cla podle privilegií starodávných.

Když tato „čeleď" obecní svůj dárek obdržela, došlo na lidi, které zapsal písař z poručení pánů pod titul: „obzvláště některým" a „zadní sběři, bez kteréžto býti město nemůže." Oněch zapsal 73, těchto 26. Od oněch začneme.

Patrno to byli lidé, kteří s obcí byli en ve svazku netuhém. Tak na příklad dostal vánočku kovář za poříčskou branou, papírník, pilař hořejší, zvoník mikulášský a svatomartinský; provazník, bečvář jakýs, zvoník tejnský, jemuž pěkně říkali Vepřík, skalník hloupětínský, jemuž pěkně říkali Vepřík, skalník hloubětínský, jenž asi v Hloubětíně lámal pánům skálu vápennou, „Martin, který vůz staroměstský opravil," Mikuláš, služebník pánů literatů tejnských, pobřežný, který za branou horskou (novou) „jámy opravuje", služebník literatů svatojilských, „sirotek Šaškovic s matkou," Krištof, „který latry opravuje," topič

od desk, komorník při úřadě purkrabově nějaký uzdař a „pokryvač, který novou šejdovnu pokrýval,“ vrátný při appellaci, dva pacholci skalníkovi ze Žehrovic, kde lámali a tesali kameny městským mlejnům, posel pánů starších kovářů, pacholci formanští přes to, že byli v pluralu, obdrželi vánočku jenom jednu, podle nich dostal i svůj díl jakýs „chudý jeden“ a pak Martin, který „španky na škole v rychtě španuje“, kteréžto práci nerozumíme. Z ostatních podělených bylo několik nádenníků z cihelny, šifař vápenický, nějaký starý Jirka, slepec Straka, někteří šlotýři, ti totiž, co vozili piva a spouštěli je v sklepy; šenkýř z rychty, jakás Habanka šenkýřka, stará hrobnice a pachole přívozníka hořejšího. Při tom byli páni tak plni štědrovečerní náladou, že jednomu z dotčených šlotýřů, Duchoslavovi, poslali jeho podíl až i do vězení, kde pro nějakou nezbednosť byl právě přimčen.

Konečně když předsíň se vyprázdnila, došlo na lidi bezectné, kteří na zavolanou přistupujíce brali svoje húsce. První byl hospodář dolejšího vězení — tedy hlídač vězňů nejhrubších, po něm přišlo na řadu šest pacholků právních, pohodný čili ras s pacholky svými a nejposlednější zavolán byl kat čili

mistr popravní, aby přijal pro sebe a svých devět pacholků deset štědrovečerních housek.

A s tím byl konec. Byli-li všickni s darem spokojeni?

A kdo ví, byl-li konec. Domníváme se velmi tuze o panu perkmistrovi hor viničních, jemuž všickni šenkéři vinní museli ze svých soudků „na košt“ některou pintu přinášeti, že obdržev dnes velikou „húsci“, na vzájem pozval pány za jejich štědrovečerní práci k sobě do úřadu perkmistrovského taky „na košt.“ Při tom zajisté paní perkmistrova z truhlice vyndala na víno všecky své stříbrné a pozlacené koflíky — —

Lounské figurky.

Jako se šťastným chlapcům vyhrne o sv. Mikuláši na jejich velikou radosť ze škatulek nadělených hromada hezkých panáčků — či jak staří říkali — maňásků — takž i mně chutně vyskočila z knih pány Lounskými do Prahy ochotně vyslaných pěkná řádka roztomilých figurek, kterých nelze čtoucím potomkům nepředstaviti. Aby se vám nelíbila tahle babka! Ne darmo slula Anna Hubkova! „Obeslavši do rady některé sousedy pro dluhy takto k ouřadu se chovala: předně k panu Jakubovi Zákostelskému klepáním (to jest: klepala mu mezi oči) dosti všetečně se domlouvala; i jest od pana rychtáře císařského napomenuta, aby se pokojně chovala, osob nedotejkala a jim neklípala, načež ona jemu za odpověď foukajíc dala, aby jí nerozkazoval, že jest všudy tak dobra jako on, nejednou to opětujíc a jemu tejkajíc. V tom se jedna osoba radní k tomu ozvala, též ji napomínajíc, poněvadž ne za tou příčinou v to místo

puštěna jest, aby na všecky foukala, aby se náležitě a pokojně chovala: kteréžto osobě tolikéž, aby mlčel, pověděla."

Babka tedy „foukala a pánům klípala." A za to „foukání" co jí udělali? Skoro nic. Nejprv dali ji ven vyndati na mazhauz před síň radní a pak se snesli, „aby jí od p. purkmistra na žádného do rady obsýlky pouštěno nebylo." To není trest! Však bohatá babka vynutila, že jí dlužníky na rathouz i do šatlavy přec obeslali zase.

To „foukání" stalo se r. 1577., a tři léta potom spůsobila Hubková na radnici zase nemalý křik. Pozvali si ji, aby platy Jeho Milosti Císařské, kolik dlužna, spravila. Babka měla tolik občanské moudrosti, že někdo přec musí daně platiti, ale jí se vidělo, že jí ouřad daň káže nemírnou, „že snad platí z toho, což odprodala," čehož nemá. „Dáno jí za odpověď, má-li co k odšacování, aby se tehdáž dala na radnici najíti, když se berně vybírá a na šacunku sedí."

Ale ona se „zpurně postavovala," i řekl jí pan primas Jiří Dědek: „Co pak vás máme na rathouz nositi, za vámi choditi? Co pak nechcete těch platů zadržalých od sebe odvésti?" Proti tomu hubatá Hubková spustila na celé kolo. Zase „tejkala" primasovi přes

to, že on jí opatrně vykal. „Pro tuto nevážnosť stíženo jí, jak se na potupu J. Msti císařské stolice v tomto místě nevážně chová, a poručeno jí, aby na rathouze zůstala.“ Dala za odpověď k tomu krátkou: „Nezůstanu, nechci!“ a šla domů.

Co jí udělali, zapsáno není. Hrůzu této scény dobře na mysl vstaví sobě jen ten, kdo ví, jak velicí a velmožní páni to byli, k nimž Hubková takovóu vedla. Tať první figurka. Jeť to babka všecka z mědi.

Nevážností k úřadu vynikl r. 1580. z mužského silnějšího pohlaví Vít Žabka. Ten neuvážlivý člověk „udeřil pana purkmistra Rafaela Valkovce pohlavkem.“ Pro to a pro „jiné k němu nechování“ přiskřipli ho konšelé šatlavou tak tuze, že „vyručiv se“ nemalými penězi, toho pohlavku upřímně a dlouho želel. K úřadům velmi směle vedli sobě dva řezníci, Hanza a Zikmund Masopust. Ti „neuvážlivě se chovali v krámích masných k svým pánům starším a potom k panu purkmistrovi v jeho příbytku.“ Ale tyhle smělce potrestali páni spůsobem prazvláštním: „aby každou sobotu ve 23. hodinu obá dva do šatlavy se nadjíti dali a tam přes neděli až do pondělího držáni byli a v pondělí

ráno ven vycházeli, a to až do čtvrt léta.“

Tento trest — obzvláště za pěkného nedělského počasí z míry příjemný — zamilovali sobě Lounští páni tak, že jím přečasto hojiti se snažili nemravnosť svých poddaných. Nejedna figurka, kterou čtoucímu ukážeme i neukážeme, musila pro svůj hřích po šestidenním drkotání a trmácení v neděli jíti sobě odpočinout do šatlavy. S tím trestem potkal se na příklad r. 1578. krejčí Březina, poněvadž k „panu děkanovi, k staršímu krejčímu, se neváž̌ně choval a nemírně od díla svého bral.“ A když tak jsem zavadil o krejčí, nelze, abych neukázal čtoucím Hanuše krejčíře, jenž dlouho seděl u vězení, poněvadž r. 1574. „při vybírání berní řečí obec pozdvihoval a pánův aby spravedlivě činili napomínajíc, toho dokládal, že jim Pán Krystus dí: Jděte, zlořečení, do ohně věčného! a mnohé jiné věci k zboření mluvil.“ Když ho z posady páni před sebe na chvilku obeslali, zase k nim „neuvážlivými řečmi se domlouval, že nespravedlivě jemu křivdu činí s nemalým křikem a nenáležitými posuňky pravil.“ Pozorlivý čtoucí pomní zajisté, že svrchu psaná nějaká souseda pro berni k ouřadu „foukala“, a teď četl, že zase soused nějaký pro berně činí k ouřadu „nenáležité posuňky.“

Z toho lze učiniti ten předůležitý soud, že už tenkráte obojí pohlaví berní nemilovalo.

Teď ukážeme čtoucímu figurky, které nemilovaly vyšších vznešenějších věcí, nežli jsou berně: nemilovaly věcí božských.

Petra bradýře přimkli šatlavou, „protože jest o veliké kázání v neděli po třech králích se sedláky Ranskými na víře postižen. Touže chvílí seděl s ním Vít Mlejnek, šenkýř, u něhož „se v neděli času velikého i ranního kázání víno hopem dávalo.“

Naproti tomu jakýs občan Kočička na kázání šel, ale když kněz Jeroným něco jemu nelíbezného s kazatelny pověděl, ozval se mu. Takový ozev z publika nahoru ke kazatelnici, ač nebyl tehda právě vzácností, potrestali páni Lounští dosti tuze. „Nalezeno Kočičkovi, že jest se na kázání v kostele knězi Jeronýmovi ozejval, aby do třinácti neděl každou sobotu na noc do šatlavy šel a tam do pondělka seděl: pakli by který tejden se tak nezachoval, má do roka u vězení seděti.“ Nějakým nedověrcem — ale jiného rázu — byl r. 1582. truhlář Bernart. Toho zavřeli za tou příčinou, „že jest v outerej po prosebné neděli večerního času, když se blejskalo a některé hřímání bylo, tomu se rouhal, což proti pánu Bohu bylo, střílel

z ručnice, oznamujíc, kdo lépěji vystřelí v takovou bouřku; takže jednomu pacholku kabát prostřelil."

Střílel-li truhlář do oblak a prostřelil-li kabát, to nebyl Tell.

Dovednější střelec byl Pavel Křížovic, který v bílé dni střílel k erbům městským v ulicích, a to s takovým zdarem, že ho páni musili z města vyndati aspoň na čas. „Vyručen jest z vězení (ř. 1580.), do kteréhož se za příčinou několikerého svého nenáležitého předsevzetí i také střílení k obrazům a erbům městským dostal, aby se v týmdni pořád zběhlém na vandr vystrojil a tam rok jeden pobyl."

Z figurek bezbožných buďtež na posledním místě ukázáni sedláci ze vsi Rány, kteráž ves byla Lounským měšťanům poddána. Ale byla to hrozná ves! R. 1574. byli v Lounech zavřeni všickni sedláci Ranští, „že sobě faráře svého nic nevážili a jemu pohrůžky, že ho uprati chtějí, činili; potom také že modlitby Páně neuměli."

Dvě léta potom zavřen zase rychtář se všemi konšely, „protože jsou nějakého kněze pletichaře sobě jednali, jeho do kostela vodíc, za faráře přijíti chtěli." Tedy modliti se neuměli, faráři nabiti chtěli, pletichaře si vzali!

Mívali Lounští páni ještě jednu ves sobě poddanou, která byla velmi hříšna. Byli to Chraberští. Rychtář se všemi konšely chraberskými r. 1574. byli dáni do tuhé vazby v Lounech „za tou příčinou, že jsou hanebných a neřádných hříchů, obzvláště cizoložstva, kteréž se u nich ve vsi dosti zhustadály, nepřetrhovaly, nýbrž i sami některý z nich toho něčeho podobného proti Pánu Bohu se dopouštěli.“

Než vraťme se od hříšných vesničanů zase k figurkám v Lounech. Měštěnín Sixt byl nějaký pěkný. Věc povědomá, že měšťané školním žáčkům vařívali „po střídě“ obědy. Rector školní nebo jeho malí vyslanci po řadě oznamovali dům od domu, že přijdou v poledne na obědy. Rozumí se, že jim „pernaté zvěřiny“ ani paštik nedávali: spravilo se to hrachem málo mastným. Ale hodný Sixt dostal se r. 1577. do městské šatlavy proto, že „jest žákům, když k němu ferkule přinesli, aby jim kázal voběd uvařiti, je ven vyházel — a manželku nočně od sebe vyhodil.“ Touto poslední poznámkou zavadili jsme o kapitolu manželskou. Ba bývaly manželky všude bity a v Lounech taky. Vizte tohohle Floriana Drndovic. O tom zapsáno r. 1582. v knize pamětní: „Byl u vězení

z příčiny, že jest manželku svou nenáležitě bil a tloukl a netoliko křesťansky a manželsky, ale ťyransky s ní nakládal.“ Mečíř z židovské ulice byl švarnější figurka: nabiltě ženě i dětem. Ale trest za to byl také tuhý a dobře vymyšlený. Stojíť psáno v knize: „Mečíř do vězení podán byl, že jest manželku svou i s dětmi z domu vyhnal a s nimi neotcovsky ale tyransky nakládal — uloženo, aby šenkovních domů do čtvrti léta prázden byl.“ Toť zajisté trest tuhý člověku, jenž obvykl životu krčemnému.

Na odpor ženám, které se bíti daly, byla v Lounech jedna panička, která svému pánovi, svému srdíčku hrubému, hned rázně všecky rány i s lichvou oplatila. A ta Mandalena Šnorplová je figurka roztomilá. Zapsal r. 1579. písař o ní do knihy, že ji páni zavřeli, „protože jest manžela svého nenáležitě zbila a škodně zranila.“ Byl-li pan Šnorpl vinen, ať je bit; byl-li nevinen, tím víc ať je bit, poněvadž se od mdlejšího pohlaví bíti nechává. Tedy jén ho! Paní Manda Šnorplová je chlapík.

Nejvíce ubližovali muži ženám svým, přebravše piva míru lidskou. Z celé řady takových rytířů vizte jen ještě Jana Babyna, o němž psáno v purkmisterské knize, „že jest nočně užravši se za manželkou svou

s dobytým kordem se sháněl a to i prvé několikráte dělával.“ Proto ho páni dali do šatlavy. Někdy ovšem bývalo i v šatlavě veselo. Čtemeť zápis r. 1576., že Václav Zach, Jiřík Hejtman a Jonáš Šafránek dostali se ze šatlavy do vězení „proto, že jsou svévolně do šatlavy chodili, tam pili a hráli.“ Některý pijan poseděl sobě u vězení, jež bývalo tvrdší nežli šatlava, drahnou chvíli a jen za veliké peníze se vyručil. Z těch byl na příklad kovář Kohout, za něhož dva dobří měšťané se rukojměmi postavili, slibujíce, že „šenkovních domů a hanebného užírání ovšem pohotově (!) bude, s manželkou svou křesťansky že naloží.“

Právě takový zápis na sebe učinil Jiřík Jungr. Vyručen jest od přátel z vazby „na ten spůsob, aby šenkovních domů na ten čas ovšem prázden byl a doma s manželkou a s dítkami náležitě a křesťansky nakládal, jich nevyháněl, netloukl a sousedův aby nehaněl, jich neplundroval, než všelijak se pokojně choval.“

Jak patrno ze řádek svrchu psaných, býval nucen nejeden pijan zapsati se, „že bude všech domů šenkovních prázden“, a poněvadž mu nevěřili, musili i rukojmové za něho pod 15, 20 kop grošů se zaručovati.

A poněvadž se nejstatečněji popíjelo v neděli, zostřovali konšelé lounští svým sousedům trest pijanský i tím, že mimo zápis právě dotčený stěžovali je vazbou. Tak nemilosrdně zvedlo se Beneši bečváři. „Poněvadž se před lidmi na zhoršení jich a proti dobrému řádu zle a nevážně i nestydatě choval, tou pokutou z nálezu J. Milosti pana císařského rychtáře, purkmistra a pánův trestán býti má, aby do čtvrt léta pořád zběhlého každou sobotu do šatlavního vězení šel a přes neděli tam až do rána pondělního seděl; a poněvadž příčinou užírání svého nenáležité věci před sebe bral, aby až do plného roku šenkovních domů všech naprosto prázden byl, pak-li by se tak nechoval a v šenkovním domě nalezen byl, má ihned města prázden býti — což ujal on s poděkováním.“

Zápověď šenkovních domův ovšem dotýká se té smutné pravdy, že přemnohým lidem nechutnává pivo doma tak, jako v hospodě. Jináče nebyl by to trest: mívaliť měšťané doma hrozně veliké cínové hubatky, konvice na pivo, a nesměl-li pán do hospody, však čeleď přinesla!

Aby zabránili pití a noční zhýralosť, lounští páni r. 1577. zavřeli i hladkou Filipku, u níž bývaly muziky, pro ty muziky. Musila se jim

z vězení vyplatiti „na ten způsob, aby hned hudců, které u sebe přechovává, odbyla a více jich v domě svém nefedrovala; pakli by se čeho toho dopustila, aby rukojmě hned 10 kop gr. č. položiti povinen byl.“

O noční pořádek mimo rychtáře městského dbáti bylo ponocným. A tu nelze čtoucímu neóznámiti několik roztomilých figurek z ouřadu ponocenského. Ponocovali sami sousedé. A v té příčině je podivůhodna řada pánů sousedů, kteří se ponůcce vyhýbali jako čert kříži. Čtěte zápisy z r. 1577.: „Linhart, mečíř, Vít Mlejnek byli u vězení proto, že jsou se na ponůcku nadjíti nedali;“ dva listy za tím zase: „Mikuláš Hana byl u vězení, že na ponůcce nebyl“, a tak dále v těchže slovech. A ti byli, patrno, nejnevinější. Horší jich byl Douša, tkadlec, jejž zavřeli, „že jest panu purkmistru, když mu vo jarmarce, aby na věž na ponůcku šel, poručeno bylo, dosti neváživých a urážlivých předevšemi jinejmi ponocnejmi slov podával a na posměch ouřadu, že nepůjde a nechce, mluviti směl.“ Onino nešli a mlčeli, tento nešel a ozýval se. Je tedy horší.

Ale morálně nebyli ponocní sousedé nic povzbuzováni od pánů konšelů, neboť neřídko stávalo se, že prohřešilého člověka na trest

poslali mezi ponocné. Tak stalo se příkladem Jiříkovi Hovězímu roku 1577. Spáchal něco, nevíme co, a na veliké a snažné prosby páni vážíce dobré a poctivé mażelky a dítek jeho, aby skrze to ouhony nesnesly, téhož Jiříka jsou zde při městě zanechali, avšak místo pokuty toto mu vyměřiti ráčili, aby do půl léta každou sobotu večer se u pana purgmistra zastavil a odtud na věž šel a tam přes noc i přes neděli ponocoval a potom sejda dolů, též u pana purgmistra se zastavil; tam pak na věži má podle jiných strážných bedliv býti beze všeho spaní a užírání. Jestližeby se pak tak jednou nezachoval, jakž mu vyměřeno, tehdy takovou ponůcku rok vykonávati má. Což slyše on, z takové lásky pánům poděkoval.“ Tu kladeno tedy ponocování za trest. Někteří měšťané, když na ně třídou připadlo jíti ponocovat, poslali buď své tovaryše aneb v nebytí jich šli sami a šli klidně, nereptali, tiše nesli břemeno nemilé a to tak tiše, až usnuli.

Dosti je zápisův o tom, že pro to spaní byli trestáni. Jedenkráte r. 1577. zavřeno jich šest najednou!

Jiní zase oslazovali sobě trpkosť ponůcek tím, že popíjeli jako nezavřití. Majíce hlídati ohně a opilých lidí, aby netropili hla-

holův ani bitev nočních, opíjeli se sami. Taková osůbka byl r. 1582. Martin Ilinkar.

O tom v knize psáno: „Vyručen z vězení, v němž byl proto, že na ponůcce se nenáležitě vopil.“ Takový byl i syn Víta Mlejnka. O tatíkovi četl pozorlivý čtoucí svrchu, že na ponůcky ani nešel — o synu jeho r. 1575. píše se, že „byv na ponůcce více šenkovních domů, nežli povolání svého pilen byl.“ Tedy ho také zavřeli jako pantátu jeho.

Nelíbí se nám, že někteří neuvážlivci k ponocným, ať už měli chyby některé, že spali, že pili, vedli sobě po nezdvořácku. Jeden jim nadal. Jiřík Hejtman dostal se do vězení roku 1582., „že jest se k ponocnejm nenáležitě domlouval.“ Jiný — Jan Němeček — r. 1575. „na ponocné z domu kamením házel a jednoho z nich ranil.“ Třetí — Jan Černata — „nenáležitě na předměstí velikém se jest k ponocnejm choval, je bil a z ručnice mezi domy v noci střílel.“ Vůbec bývaly noci v městech všude velmi vesely. Tu čteš tedy, že jeden „mezi domy střílel“, jiní chlapíci za nejpříjemnější švandu obrali sobě, vylévati vody před domy stojící. Za starodávna veliké strachy bývaly z ohně. I protož před každým skoro domem byly kádě s vodou

pro nenadálou potřebu. Ty kádě vylívala spitá cháska všudy v městech. Nedivno, že i v Lounech jsme takové figurky našli. Roku 1582. zavřen Jan Černohorský a Jiřík Žaludovic na kolik dní, „že vody před domy vylévali.“ Jiní zas vymýšleli sobě jinou zábyvku: „Beran mladej podán byl do vězení (r. 1577.), že jest nočně vokolo kostela po krchově běhal a na žáky nenáležitě, partyky jim dávajíc, povolával.“

Ubozí žáci! Ve dne je z obědů leckdo vyhodil a v noci jim přišli vynadat „partyků“! Ale což divu! Vždyť ani panu faráři nedali pokoje: „dva krejčí, Jan Kroužek a Černý Kníže, byli r. 1574. dáni do vězení proto, že sou v noci povyky činili a přišedše k faře na zvonec farní několikráte zazvonili.“

Havla Vavřince, poctivého starousedlého měšťana, zavřeli r. 1575. pro tuhle nevinnou kratochvíli. Postavil se před svůj vlastní dům a hromoval. „Pro to hanebné lání a zoumyslné v noci před domejm svejm hromování“ poseděl si. Někdy se pustily opilé figurky samy do sebe v noci a obracely svět opak drtem.

Nám se líbí z těch rváčů jen ti, kteří se shazovali s mostu. Rozličná „uražení“, bití a zbití, ourazy nosů, rozvrácení hlav a

tak dále, toť jsou nám čtoucím v leckterých městských knihách věci pravšední — ale házeti se s mostu, to dělali jen v Lounech. V registrech purkmistrových z r. 1577. sotva sedm listů od sebe dva případy jsou zapsány o této noční zábavě. „Jíra Krejza a Mikuláš Vondra dostali se dovězení za příčinou stlučení a zstrčení s mostu dolů některého souseda z Nečich.“ Toť jeden zápis. Druhý: „Jiřík Stojánek dostal se do vězení za příčinou zstrčení jednoho souseda Nečišského s mostu kameného dolů a schromení jeho.“

Abychom už přestali! Tím spůsobem mohli bychom ještě řádku švarných i nešvarných drobných osobiček bývalého života méstského na oko čtoucímu vstaviti. Než, čeho moc, škodí.

Dostali jsme se až k „pitelům“ a tulákům nočním a těmi skončíme. Poslední figurkou budiž Pável Srb. Ten odsouzen byl do žaláře za tou příčinou, „že jest nočního času nenáležitě pod vrata v branách lezl.“ Toulal se bezpochyby na předměstí za děvčetem, branný a ponocní do města by ho spat byli nepustili — tedy lezl pod vrata. — K tomu byla by pěkná illustrace se strany předbranské.

V úkropě sladovnickém.

Hrozná historie! Kdo nemáš nervů jako provázků tuhých, pevných, prosím, nečti! Ovšem marná prosba: prosbou zvědavosť vzbuzena — a teď budou čísti i ti, kdož mají nervy mdlejší. Než beze žertu vězte, četl jsem ve dvou pražských knihách soudních děsný a příšerný kus starodávného života pražského již před čtyřmi lety, a od té chvíle, kdykoli mi přijde jíti mimo pivovar u Myslíků vždy a vždy pomním ubohého uvařeného sladovníka, jejž rychtář z obou ručí pere — vždy vidím toho „mladého slada," ano s něho pod ranami rychtářské žíly maso prší — slyším rychtáře, kterak laje, klne právě tak, jako lál a klel oné hrozné noci léta Páně 1525.

A začala se ta noc ne smutně. Nechme Myslíkova pivovaru, kde chasa, vaříc pivo, chvíli vesele, chvíli zbožně popěvá, a sejděme poněkud doleji k Vltavě do Jirchář a zastavme se v hospůdce Jiříka, koží barvíře.

Je hodně pozdě. Dům zavřen. Ale na tajné znamení klepákem otevrou nám přece — a ocitnuvše se v hostěnici pozorujeme na první mžik oka, že tu pestrá, veselá cháska pije, hraje v karty, kostky o několika stolech. Buclaté děvče otáčí se mezi muži semo tam a nosí cínové pinty naplněné „starým, hořkým". Hospodář přes tu chvíli napomíná, aby páni nekřičeli. Patrno nechce, aby se hluk rozhlašoval do ulic.

Té veselé chasy vyličovati nemíníme; dnes zajímá nás jen mladý sladovník Jan z pivovaru pantáty Helma, kdež podnes u Helmů slove. Že ten junák sladovnický za noci tu v tajném spolku karbaní, to se mně ovšem nelíbí: znám tehdejší sladovnické řády, a ty kázaly sladovníkovi, že „má býti mravy dobrými ozdobený, příkladný, lání, hromování a přísahání, oplzlého mluvení prázdný" — a proti tomu všemu se tu dnes hřeší, třebatě vším nebyl vinen sám Helmův sladovník.

Ale ještě jiný tu hřích. Dní nedávno pominulých dali konšelé novoměstští skrze biřice bubnovati a volati, aby nikdo krom času pevně určeného v noci po rozpustilostech, pitkách, karbanu nechodil, aby povykův a dlouhého sedání nebývalo! A tu dnes u ko-

žebarvíře sedí se a povykuje, anať dávno na noc druhá minula hodina.

Však msta již kráčí — rychtář s písařem a dvěma pacholky vcházejí od břehu vltavského vzhůru do Jirchář — a přímo k domu koželbarvířovu.

Jeden biřic svítí lucernou; při mdlém knotě lojovém poznáváme novoměstského rychtáře Jana Hájka v kožišní čubě zahaleného s palcátem rychtářským v ruce. Zpod čuby hýbá se ocásek rychtářské žíly sem i tam. Písař má tesák po boku, a biřicové nesou oštěpy. Jeden z nich kolem boku má ovinutý dlouhý řemen, provaz a řetěz. Toť patrno jsou instrumenty, do nichž vázali zločince. Čtoucí již postřehl, žeť jsme mu představili tehdejší „právo“ čili policii pražskou. Chce-li zvědavý kdos dověděti se, kteraké to „právo“ tehdejší býti mělo, posloužíme. Známe ze starých pramenů několik řádů rychtářských, a všecky v tom jedno jsou, aby rychtář byl člověk „z lůže dobrého, vážný, nehloupý, ne lhář, ne u víře změtený, ne žid, ne chromý, slepý, ani poražený na zraku. Má býti mysli zmužilé — aby jiné hřešící trestati mohl.“ Dejme tomu, že Jan Hájek, rychtář novoměstský, r. 1525., všecky tyto

povahy měl. Řády ještě dále káží: „Rychtáři nemá panovati prchlivosť, nebo prchlivosť jest rozumu a spravedlnosti ku překážce; času nočního má zlé věci přetrhovati, jímajících bíti nemá žádnou příčinou a tak, kdoby se protivili, může je neškodně pro vostrach žilou přemrštiti.“

Kterak v těchto příčinách pan Hájek se oné noci v Jirchářích zachoval, vizme. Nechať to vypravuje sám hospodář dotčeného domu: „Bylo v středu po třetí hodině na noc, dobýval se rychtář na dům hurtem, a já mněl, že dvéře seká; a já řekl, jsili právo, však tě pustím bez hurtu! A otevřel jsem mu — a on jakž do domu vkročil, hned mě v ruku žilou udeřil, lál mi dávaje mi lotry: Jaké to u sebe hostě máš?! A já řekl: Račte ohledati, však jsem proto otevřel! A on se i na podruhy do komory dobýval a pojal všecky do vězení a šenkéřku, kuchařku mi upral, až dva dni potom ležela. Když jímal toho sladovníka, ten jíti nechtěl. Řekl: ‚Pane rychtáři, nechte mě, však jsem sladovník páně Helmův!‘ Rychtář na to: ‚Bys byl čert z pekla, pojď před se!‘ A sladovník ucházel za stůl, a rychtář jím strčil: ‚Jdiž lotře, před se!‘ a mrštil ho žilou, až mu žíla z ruky vypadla.“

Jedna z podruhyní prosila písaře rychtářova řkouc, aby se přimluvil, by toho sladovníka nebrali, „že jsú zde jakž jsú živi nebyli na pivě a ledva je hodina, jakž jsú přišli.“

Ale nic neneslo platnosti, rychtář byl jako čert. Biřicové i on svazovali na řemen všecky hosty i milého sladovníka a s nemalým hlukem brali se z Jirchář směřujíce k radnici novoměstské.

Sladovník měl česť v těle. Styděl se, že ho vede „právo“. Snad pomněl řádů cechovních mistra Helma, snad pomněl svých milých, svého tatíka, mátky venkovské, jakou že jim všem ostudu v Praze tropí — bolelo ho v srdci, v hlavě — přicházeli do ulice k Myslíkovům — toť pivovar — však tu již leží v ulici první halda pivovarského dříví, tu druhá — třetí — z pivovaru zní zpěv sladovnických kollegů — pracují u kotle, vaří — káďě, džbery, koryta, žlábky vymývají, aby břečky se nezvrhly, nezkazily — zpěv stichl — budou snad spílati — rychtář se zajatci blíží se již již k domu — vrata otevřena — sladovník vyrvav se ze řemenu hup! do vrat! — Rychtář prchl po něm — biřic po něm.

V pološeru honba zlá. V průjezdě honci udeřili štvaného mladíka něčím ze zadu —

snad kamenem — udeřili ho proti srdci, takže oddechnouti nemohl — ale běžel před se — běžel stranou, kde pivo vařili, tu v šeru vzkočil na káď, s kádi honem na pytle a s pytlů smekl se do vroucího piva —

Rychtář byl šťastnější. Ten stanul u kádě a nevletěl do ní. Strašlivě v kádi vzkřikl opařený sladovník — rychtář mu pomohl z vroucího „oukropu", chytil ho za ruce obě „a smekl mu kůži od lokte samého až po pěsti," ale vytáhl ho přec a vyvlekl ven na ulici.

Před Myslíkovic padl mladík na haldu dříví — a rychtář ho bil — a sladovník prosil „pro Boha, pro milou Matičku boží", aby nebil, že už má dosti. Tuto hroznou scénu líčí Dorota kuchařka prostými slovy: „Stála sem u vokna, a oni tři ho nebožtíka vyvlekli i povrhli ho v té strouze proti světnici perníkářově; pak poklekl naň kolenem rychtář, a on nebožtík mluvil: Jižť se vaší milosti dávám, již dosti mám, však jsem Helmův sladovník! A rychtář řekl: By čert byl z pekla, však jsem já také Helm! A písař mu pravil: Račte, pane rychtáři, od něho jíti, však již dosti má! A když rychtář od něho šel pryč i ohledl se ještě zase naň a mluvil:

Jest mi toho líto, že jsem ho, zvyjedeného chlapa, neprobodl!"

Pantáta u Helmů seděl s hostmi tu noc ještě, když mu opařeného mládence přivedli. Hrůzou všickni strnuli. Chasa se sběhla. Hanuš šrotéř dobromyslně po sladovnicku děl: „Kterak se máš, milý slade, nerad toho přeji". — Hoch sténal: „Musím za to teď hrdlo dáti". —

Přišel honem lazebník s oleji — ale tu byla pomoc nesnadna. Viděl lazebník, že nebohý „slad" jest všecek uvařen „po rukou, po bocích, po stehnách všudy i vokolo lůna až kůže na něm visela". Tu aby pomohl jen Pán Bůh. Lidé neuměli. Umřel, a poslední slova jeho byla: „Umírám, že jest mne rychtář z boha z darma zabil". — Praha o tom mluvila všecka.

Nebožce sladovníka ujal se všecken cech sladovnický, a poněvadž v tom cechu byli páni měšťané z nejmocnějších v obci, z předních v městské radě: toť bude z nešťastné příhody rychtářovi zle.

Všaktě již nazejtří po smrti mládencově Martin Helm, Matěj Myslík, starší sladovníků, k nimž přidal se i prostičký otec nebožtíkův, odebrali se na radnici a žádali půhonu na rychtáře, viníce ho „z mordu".

Tomu soudu se podíváme — už proto, abychom zvěděli, kterak se ohání pan Jan Hájek proti svým žalobníkům.

Tomu soudu též proto pohledíme, abychom dobře ocenili nález čili ortel pánů konšelů. Zajisté již každý čtoucí učinil sobě už teď hotový nález: z koho mluví jen srdce, ten jistě poslal „ctné právo rychtářské" na šibenici; kdo je rozumu uvážlivého, ten právnicky uvažuje vinu rychtářovu a snad tresce ho mírněji. A kdo naposled zná tehdejší právo a ví, že život lidí nižších za mnoho nevážil, a ví, že rychtář při nejmenším odporu mohl člověka zabiti: ten řekne, však sladovnický cech nevyhrál a rychtáři nestalo se nic zlého.

Nuže pojďme den sv. Antonína r. 1526. do radní sednice, nad níž zevně pnou se zánovní krásné štíty vladislavské gothiky. Tu sedí konšelé, a praesident je purkmistr Jan Kozel z Pokštejna. Na straně žalobců teď pozorujeme i purkrabí hradu Pražského Bohuslava Chrta a dovídáme se, že nebožtík sladovník byl páně Švamberkův „dědičný člověk", a purkrabí Chrt že zastupuje vrchnost Švamberskou. Však Chrt také přidá polénko rychtáři.

Od žalobců začal řečník vinu rychtářovu mluviti, že „jest věrného služebníka hanebně,

potupně zbil, až od toho zbití sešel, a když jest taková nehodná půtka od pana rychtáře na něho šla, že prosil nebožtík, aby ho na pokoji nechal a na tom nechtěl přestati, až jest od něho k tomu přišel, že jest zamordován".

K tomu promluvili starší tuhle těžkou žalobu: „Prosíme za opatření, aby se nám a naší čeledi taková věc víc od práva nepřiházela, rychtář i jiné čeledi naší leccos činil, a nerozumíme jinému, než že to zoumysla jest činil maje k nám nelibosť".

K těmto těžkým na sebe nářkům odpovídal rychtář: „Ta žaloba jest obtížna. Žaluje se na mne neobyčejně od tří neb od čtyř původů, ježto bych raději každému jednomu z nich odpíral; však proto upřímně tomu odpírám, abych ho zabiti měl. Co se sběhlo koli, sběhlo se příčinou toho nebožtíka. Když jsem z poručení pánů toho ostříhal, aby povyků a dlúhého sedání nebylo, přišel jsem do toho domu, kde ten nebožtík mimo uložený čas seděl. Bylo jich devět. Podle rozkazu ty jisté pojal jsem do vazby, a tehda ten nebožtík od jiných se odtrhl a utekl do pivovaru, kdež se tím v podezření dal. Než já ho v tom pivovaru došel, on vzkočil na pytle a upadl do kádi a jsa v tom úkropu

křikl, abych mu pomohl, a když jsem ho vyvedl, tu jest se mi opět zprotivil a jíti nechtěl, než chopil se nějakého žlábku, a já ho žilou uhodil přes prsty, aby se pustil, a když se zapíral a jíti nechtěl, tehda jednou neb dvakrát jsem ho uhodil nechtě, aby se mi ten posměch stal“.

Po této obraně čtena jsou z „knihy svědomí“ četná svědectví od rozličných osob proti rychtáři daná. Když vyčtena „svědomí“ ta, začal advokát sládků prudčeji:

„Aby hovado bylo — netoliko člověk — takového násilného bití žádný by snésti nemohl. Nebo neproto jemu jest úřad svěřen, aby svú vůli měl“. A k této horlivé řeči, která zajisté s náležitým důrazem byla říkána, přidal honem purkrabí Chrt velice vážné slovo: „Poněvadž ten nebožtík člověk byl dědičný a z těch svědomí se nenalézá, aby čím vinen byl skutkem ani řečí, pročež račte se k němu zachovati podle práva jako k tomu, kterýž jest člověka pánu zamordoval bez viny, an se volal a hlásal: jedno k tomu, čí je služebník, a druhé chtěl se vyručiti“. Na konec k té řeči přičinil purkrabí Chrt ještě slovo šosácké, které však v oněch dobách ještě neurážello. Pravil totiž, že měl rychtář ohlédnouti se „na konšelský úřad

páně Martinův (Helm byl toho roku konšelem!) a vždy v té věci že měl sobě pana Martina mimo jiného souseda vážiti".

Teď měli se čísti svědkové rychtářovi. Ale čtoucí srozumívá, že nesnadno bylo sehnati jediného člověka k svědomí, kdožby byl některak odvedl nevinu přehorlivého správce pražské tehdejší policie. Proto nedal psáti ani čísti svědků žádných, a přítel právní rychtářův hned spustil dupliku: „Ti svědkové protivní se dělí a tak panu rychtáři ku škodě nejsú. On úřadu svému dosti učiniti chtěl, nebo ti, kteříž jsú do vězení vzati, jim se nic zlého nestalo. By tento byl spolu s nimi se srovnal, též by byl zachován, ale on ucházel a potom do varu upadl a od toho umřel. Nebo aby rychtář měl vždy svědky míti, ten úřad nemohl by státi. Proto má přísahu. Pokudž zprávu učiní o přestupnících, toho se jemu věří."

Na konec řeči své, která byla ještě delší, než tuto uvedeno, obhájce tvrdil opět, že rychtář konal povinnosť svou, a doložil se i nálezu, jenž soudem kdys učiněn o příhodě podobné mezi Valentou, Jakuba Vrtilky synem, a Vítem Štemberkem, rychtářem onoho času.

Tenhle příklad obdobný mu zvrátili žalobníci tím, že onen Valenta právu odboj

učinil, nebožtík sladovník odboje neučinil, než prosil. Při tom štiplavě podotkli, že úřad konšelský uloživ dobu nočních hospod, neuložil rychtáři, aby koho bil.

V té spůsobě mluveno ještě za některou chvíli, ale žádná strana nepověděla už nic nového.

Když zdálo se konšelům, že již hovoru dosti, skonali pře líčení a kázali stranám ven na radní mazhauz.

Rychtář se svými protivníky vyšel tedy. Jak mu bylo, když pohlédl tomu tatíkovi prostičkému, jenž přišel do Prahy oplakat syna tak nenadále zmařeného!

Zatím radili se konšelé o nález. Nejvíc v cestě stálo svědectví Anny šrotéřky, která přísahou stvrdila, že smrti svojí vinu kladl nebožtík na rychtáře. „Optala jsem se ho: na tomliž umíráš, pomni na Pána Boha, zda tě rychtář zabil — a on tak pověděl: na tom umírám“. Tak znělo svědectví to. A poněvadž tehdejší lidé ani o zločinci, jenž oprať neb houžev na krku maje pod šibenicí stál, nevěřili, že by umřel se lží, proto pochopujeme, že svrchu psaná slova Anny šrotéřky nejvíce přitěžovala rychtáři.

Ach, což trvala rada dlouho nežli shodli se, a což zase doba minula, nežli to městský

notarius do knihy (v archivě pražském) byl zapsal! Nález byltě velmi obšírný.

Konečně na strany voláno servusem, aby vstoupily na síň radní.

Když postavily se zase k šraňku, četl notarius nález konšelů novoměstských:

„Poněvadž se ze svědků nalézá, že on Jan nebožtík přestoupil uložení panské a v delším sedění jest podle jiných od rychtáře postižen, pak že jsa neusedlý zpíčil se jest s jinými jíti do kázně a že jest utekl a tím provinil se jest proti právu; pak také že žádný ze svědků neseznává, aby on Jan od toho zbití rychtářova zhynul z té zvláště příčiny, poněvadž se přimísilo jemu Janovi opaření a v to sám od sebe všel a do úkropu upadl: proto tou žalobou mordu na rychtáře dokázati nemohú. Ale poněvadž on Jan maje umříti mluvil jest, že od zbití jeho zhynúti musí a také to svú duší a smrtí spečetil: i chceli rychtář proti němu toho prázden býti, proti jeho duši má přísahu zpraviti (přísahati) a duši svú očistiti. Když to učiní, prázden bude toho nařčení i mordu. Než poněvadž se jest po svědcích našlo, a tomu jest rychtář neodepřel, aby, když byl Jan vytažen z úkropu, ho nebil nemaje toho podle práva učiniti, a druhé, že jest některé do

vazby vzal a jiné pomíjel, ježto toho neměl učiniti, než k jednomu jako druhému spravedlivě se zachovati: z těch příčin jej pan purkmistr a páni v svú kázeň berú".

Na jak dlouho páni rychtáře svého v žalář zavřeli, v orteli se nedí, ale pomníme-li Helma, Myslíka, jejichž jména dosavad žijí, pomníme-li pověstného a mocného purkrabí Chrta: tož lze za to míti, že naseděl se horlivý Hájek v smrduté šatlavě novoměstské dosti dlouho a zproutratil kop na stravu a pití velmi mnoho.

Prve než páni a strany opustili síň soudnou, bylo ještě odsouzenému rychtáři přísahou očistiti svou duši proti duši nebožtíka sladovníka. Duše proti duši!

Servus rozkřesal, svíce rozsvěcena, a Jan Hájek, loňský rychtář, přísahal: „Přísahám Pánu Bohu, všem Svatým, jakož nebožtík Jan maje umříti to jest pověděl, že by od mého zbití měl sjíti a umříti, a to smrtí svú i duší spečetil, že já pravím, že od toho mého zbití nezšel a neumřel jest. Toho není, neobmýšlím v tom fortele ani lsti. Toho dopomáhejtež Pán Bůh a všickni svatí".

Tím způsobem vzkázal rychtář nebožci na onen svět, že umíraje lhal.

Jsme hotovi. Zavřeme knihy starodávné. Čtoucí teď už světle pochopuje, proč vždycky vidím, jda mimo Myslíkovic pivovar, opařeného sladovníka —

Však doufám, že ode dneška zjevovati se bude všem, kdož svrchu psané mé výstrahy pominuvše, tuto smutnou historii četli přece.

Pro Žižku.

Litoměřičtí bývali horlivými Čechy. Roku 1516. sešla se obec na radnici rokovat o Němce, kteří tuze se tiskli do království. Páni kmeté a konšelé hovořili o tom v radní síni; páni obecní hlučili o tom na paláce čili veliké síni, kde se vůbec konávalo městské sněmování. Konšelé naradivše se vyslali ven na palác řečníka od sebe, aby oznámil radu konšelskou obci — a po chvíli hovoru, šumu, hluku obec na vzájem svou delegaci poslala kmetům a konšelům do radního pokoje. A bylo znáti na všech měšťanech v obci i v radě, že jsou mysli jedné a horlivosti veliké. Velká obec ujala návrh panský, a když páni, majíce primasa v čele, s písařem městským na veliký palác přišli mezi obecní, vítáni jsou s pochvalou všech, a písař otevřel knihu zápisův jsa na hotově čísti. Než optal se ještě jednou primas vší hromady: „Zůstáváte na tom, co jsme vám z rady vzkazovali?“

„Dej čísti! čísti! Zůstaneme!“ — volali všickni. Primas dal čísti památná slova, o kteráž se snesli na obranu českého jazyka, českého národa, na obranu své vlasti: „Páni kmeté, páni starší obecní jsú všickni na tom zůstali, aby žádných Němců a cizozemců nepřijímali do tohoto města v sousedství, neb jsú to tak společně uvážili, že konečně oni lidé vyšlí z svých zemí nám nemohli by býti k dobrému na časy budúcí než k různici a nesnázi a strach k pozdvižení a ke zkáze. Protož aby se toho zlého mohli uvarovati na časy budúcí, to jsú tak uvážili.“

Přečet usedl písař a zatím co hromada radila se proti outoku cizích „hostí“ dále, psal písař v knihu velikými literami, jakož zázrakem posud dochováno: „O Němče! O Němče! Němci! Němci!“

Tahle znamenitá scéna v radním domě litoměřickým roku 1516. i zápis měšťanů přepamátný jsou jen úvodem k této historii. Bylo nám ukázati, že Litoměřičtí tenkráte a ovšem ještě dlouho po tom bývali horliví Čechové. A to nejen litoměřická obec, ale i konservativní a mírní radní pánové! Obec — ta již roku 1514. byla pospolu a horlivou žádosť k pánům mluvili, aby žádný Němec do města nebyl více přijímán, „neb mnoho

činívají vad, nesnází — i mordů, jakož se tohoto léta dálo; než Čechové aby přijímáni byli strany buďto pod oběma buďto pod jednou, jednie kteří v Čechách zrozeni jsú neb jsú toho potřeby pilné pro dobré budúce".

Tedy obec a v posléze i radní páni, kmeté a starší — slovem Litoměřice všecky byly horlivými Čechy. A zajisté že věděli proč. Řekli to proboštovi kapituly Všech Svatých roku 1516, jěnž s nimi do nějaké hádky a žaloby se dal.

Řekli mu: „Již nám Pán Bůh krále ráčil vzíti, a bude-li pokoj čili nic, to žádný nezná — na ten čas chceme se opatrovati pro potřebu pána svého (krále nového Ludvíka) a pro cizozemce, neb jsme blízko od nich."

A teď slyšte historii:

Z těch vlasteneckých Litoměřic téhož roku 1516. vyjeli si za krásného nedělního odpůldne někteří měšťané navštivit sousedů v Oustí. Sjeli po vodě labské dolů a v malém čase nechavše romantické skály střekovského hradu po pravé ruce za sebou, ocitli se v sousedním městě Oustí. I to bylo roku 1516. všecko české. Z radních pánů toho léta známe Jiříka Pravdu, Jiříka Koželuha, Jana Šátka. Toť přece Češi. A že ostatní Oustečtí tenkráte byli Čechové valem, uvěří na slovo

nynějšímu německému jejich dějepisci, jenž toho nepře. (Dr. Feistner, Gesch. v. Aussig str. 212.) Ale do Oustí se Němci tiskli víc než do Litoměřic, bylotě jim Sezimovo Oustí blíže. Nelze příti, že v městě Sezimově v oněch dobách něco Němců v třídě řemeslných obyvatel už přece bylo. Však je poznáme ještě.

V onu pěknou neděli připluli litoměřičtí měšťané, v nichž bylo několik Jindrů, Jiříků, Martin řezník, Kovář, jakýs Nosidlo a přední všech Václav Řepnice, muž z prvních v obci, jejž proto často do Prahy k sjezdům a sněmům Litoměřičtí za sebe vysílávali: tedy zemský poslanec byl pan Vaněk Řepnice. I rozdělili se litoměřičtí hosté po ousteckých hospodách, kdež po nešpoře všude rozhlašovaly se veselé muziky, a nastal veselý taneček. I pan Vaněk si poskočil s ousteckými děvčaty. Všude byli příchozí Litoměřičtí se sousedy ousteckými v dobré mysli, což věc dosti divná: bylitě Oustečtí katolíci, Litoměřičtí byli husité; obchodem a plavbou labskou též škorpili se přes tu chvíli. Tedy bylo příčin dosti k půtkám a vzstrkům i k bitvám. Však se právali obojí sousedé zajisté leckdy chutně — ale v onu pěknou neděli bylo všecko mezi nimi dlouho pěkně. Ba i ti Němci, kteří přišli

do téže hospody, kde byl u tance pan Vaněk, přívětivě se k němu měli. Připíjeli mu! Připíjeli, jakoby nedávno před tím v Litoměřicích tak tuhé snesení proti Němcům se nebylo stalo. Ale nad tou dobrou vůlí nemělo ten den slunce zapadnouti. Pan Vaněk něco zahovořil — a Němci šli. Šli na pohled klidně — ale stranou u zahrádky hospodské při silnici brali radu zlou. Co říkali, nevíme, ale slovo „katzer“, kacíř a zaťaté pěsti s dostatek svědčily tomu, že se tu béře rada zlá. Vzavše radu rozběhli se po městě. A za nimi Martin Nosidlo, měšťan litoměřický, bezděčný svědek zlé rady, jenž stál kdesi za plotem, teď upaloval seč moha na radnici varovat purkmistra a rychtáře. Sotva ducha lapaje vypravoval ousteckému ouřadu: „Stál jsem u potoku a slyšel, že Ústští mluví: pojďme a udeřme na ně a učiňme jim jako oni našim — pravím vám to, aby z toho něco horšího nepřišlo!“

Pan purkmistr cizímu sousedovi ustrašenému stručně v odvet děl: „Bude opatřeno.“ S tím Nosidlo šel, ale po městě už bylo boží dopuštění. Houfy lidí ousteckých běhaly hospodu od hospody a bily litoměřické kacíře. Marně volal jeden z litoměřických Jindrů: „Nečiňte mi úkor!“ Jiný jinde marně prosil vida přesilu: „Nedotírejte, sousedé, na mne,

nejsem nic vinen!“ Marně křičel kovář litoměřický oháněje se nějakou šavlicí: „Nechte mne při pokoji, sic dám!“ Všecko to lamento, prosba i hrozba marno. Oustečtí křičeli: „Těch slov musíme se mstíti!“ Jiní přidávali k tomu: „Bijte ty lotry, šelmy, zrádce, kacíře litoměřické:“ Při tom schápali kde kdo co: ryčiště, motyky, poboční tesáky, jiní sbírali kamení na své hosti, a byl shon po městě obecný a bylo bitev, kolik hospod litoměřickými hosty navštívených.

Litoměřičtí pochopili brzy vojanskou svatou pravdu, že jen v hromadě a pospolu drobet se přichrání, ale po městě rozběhli a roztroušeni jsouce, že biti budou jako žito: i protož vybíhali z nehostinných hospod ven, shánějíce druh druha. Proč jsou biti, neuměl nikdo pověděti. Ale biti byli hodně. Rychtář městský, písař Daniel, purkmistr, primas — krotili bouř. „Nedávejte se v to!“ volal jeden; „nezačínejte zlou!“ napomínal druhý — ale už se začalo. Tu Litoměřičana utíkajícího na ulici za sukni chytali a kdo mohl pohubkoval ho — a bylo znáti, že ve všech Ousteckých nebyla než samá zlá vůle. Tam roztrhli se rváči příchodem práva. Poslední slova ještě zasyčela vzduchem: „Skoč zub mu nebo oko!“ Právo sebralo Litoměřičana

a vedlo ho do radnice. Za ním dav hulákající. Onde zase jiný pán od práva stěží jen rozundal klubko lidí vztekem svinuté: „Nechejte se, však to nějak přátelským během srovnáme, nechejte se!“ Tak volal davu rozzlobenému a již také odváděl Litoměřičana stlučeného a polou zdáveného. Za ním zase dav volající: „Buďme proti těm kacířům za jeden člověk!„

Nejlítější seč byla v předměstské hospodě hned u potoka, kde přepaden byl Vaněk Řepnice. Stancovav taneček s nějakou dívčinou bral se k své hubatce cejnové. Nic zlého na mysli neměl. V tom přistoupí k němu milosrdný soused oustecký jeden, jehož kniha nejmenuje, a přišepce výstrahu: „Měj se na péči, myslí na vaše, Litoměřických, bezhrdlí!“ A v tom již tu byl z Němců nejzuřivější Hanzel a za ním druzí. Nejprve na hospodáře: „Kaž tomu lotrovi Řepnici z hospody!“ Patrno nechtěli bíti se vně než venku — na to býval menší trest. Ale když to nešlo pod nijakou spůsobou dobré přízně ani po zlém vylouditi chytrého Vaňka Řepnici z hospody, vrhli se na něj v hospodě a to tak upřímně, že by ho byli zajisté odešli za mrtvého, by nebyl pomohl Jindra, jenž „Němce otepral“. Řepnice několik nepřátel uťal, ale sám i s to-

varyšem svým okrvaven, byl tuze a nebylo mu dobře. Ani on nevěděl, proč ta bitva! Ale to viděl patrno, že na něho zlosť ze všad největší. Když ho zkrvaveného odváděl rychtář ulicí do radního domu k ostatním sousedům Litoměřičanům, byl po něm křik největší, tak že rychtář svým palcátem ledva ho živého do šatlavy dopravil. Po tom všecek útok Ousteckých děl se jen na šatlavu. „Vydejte nám toho Řepnici!“ volali bušíce do vrat, jejichž prkna praskala i železné rukávy se ohybaly. „Vydejte nám vyjedené zrádce Litoměřické, kacíře zvyjedené!“ Tak všemi hlasy znělo a rozhlašovalo se náměstím. Teprve noc schladila den, spolu schladila Oustecké. Litoměřičtí poleželi a požalovali sobě v šatlavě. Vida, že z nich krev chlípí, purkmistr zavolati dal městského barvíře. Pustili ho zadními dveřmi do radního domu — ale muž vědy lékařské povědomý, sádel ani flastrů kacířům přikládati nemínil.

Když pak nazejtří oustečtí řemeslníci odkvasili modré pondělí v hospodách a pivem zalili včerejší vášně, směli pak v outerý brzy k ránu oustečtí konšelé propustiti raněné výletníky litoměřické domů. Ale cítíce, že z toho bude nějaké soudní zaneprázdnění, zavázali si je všecky „na slovo“, česť a víru:

to jest, kdyby na ně žaloval někdo, že právu se postaví a dostojí. Jen Martina Nosidla pustiti nechtěli, prý slovem na ouřadě pověděným: „že by z toho mohlo něco horšího přijíti“, ouřadu vyhrožoval! Také na onen čas význačná případnosť. Ouřady bývaly všude na slůvko nedůtklivy. Ale pustili Nosidlo přec, a stlučený výlet zvolna bral se domů. Cestou zajisté ptal se druh druha, proč zlá se začala a kým? Ale pravou příčinu bitvy, v které věru šlo o život, věděl jen jediný — Matoušek — a ten ji ještě nepověděl. Až doma — konšelům litoměřickým. Páni litoměřičtí nesli těžce, že sbiti byli a kaceřováni jejich sousedé v Oustí. Mimo to bojíce se, aby Oustečtí události té bouřlivé, která poranila několik sousedů, nenatáhli žalobou na všecku obec litoměřickou: konšelé povolali před sebe všecky výletníky, aby připravili jejich vypravování do knihy. Chtěli toho užiti snad k žalobě, snad jen na obranu svoji.

Nejprve otazován Václav Řepnice, nejvíc raněný. Pravil: „Šel jsem k tanci; přivedli mi pannu jednu, a když jsem stancoval tanec, ihned za mnou šlo několik jich; dobyvše šavlic, bili mne a mluvili: Bijte je litoměřické zrádce. K tomu přiběhl Jindra a retoval mne.“

Po tom mluvil pánům Jindra: „Já jsem ty Němce otepral od něho a oni láli — ale prve jej ctili jemu píti dávajíc.“

Ze žádného z obou nedověděli se konšelé, kde příčina svády a bitvy.

Vstoupil třetí. Byl to Jiřík kýs a ten vypravoval, že slyšel shon i vzkřikl prý: „Věru naše tepú!“ a již hnal se svým na pomoc. „Ale hned mu nějaký pekarčic aneb bečvařík ranil ve tvář po straně, ješto ho neviděl. V šatlavě pak mu ránu vázati nechtěl lazebník, by měl umříti! Jeden z přátel v Oustí musil přísahati pod duše ztracením, že jest Jiřík římské strany, teprův pak jej vázal.“

Martin Nosidlo vypravoval o své příhodě tak, jako jsme citovali svrchu, v posléz dodal: „Obeslali mne potom a chtěli mne do šatlavy saditi pro to slovo, že jsem řekl, aby z toho něco horšího nepřišlo.“

Po té mluvil konšelům litoměřickým Jiřík tesař, člověk jediný, jenž o výletě v Oustí nebyl bit. Pravil: „Já nedocházel kdež se bili, ale slyšel sem, že jsú kaceřovali nás a láli a hledali po hospodách, chtějíce bíti.“ Hrdina byl patrno někde skryt jako sysel.

Ostatní měšťané o bitvě podobně vypravují. Tesař Vít viděl, „že běželi na šatlavu a křičeli: bijte kacíře, a kdež kterého litoměřického najdete, zabijte každého!“

Jan Šoula k tomu vysvětloval: „Dobývali se na dvůr a křičeli: vydajte nám Vaňka!“

Martin, litoměřický řezník, kladl za nejzuřivějšího nepřítele toho, „jenž v modré barvě bil na Jindru, jemuž Jindra se zamítal“.

Soused Nábožnej, utrpěv také některou ranku, svědčí, že viděl lidi s kyji a s tesáky, ani volali: „Bijte je vyjednané zrádce!“

Ale ze žádného souseda nebylo lze dobyti, cože bylo zlosti té, jíž všecko Oustí bylo v onu neděli posedlo, příčinou.

Až konečně Matoušek, jemuž udělal někdo z Ousteckých na tváři pěknou boulu, po některém váhání jal se vypravovati: „Slyšel jsem to od jednoho súseda ouštského — ten prosil mne, abych naň nepravil žádnému — že by měl dosti pak proto činiti — že je sic u víře se všemi Ouštskými srovnán, ale že by přece na něho byli“ —

„Nu, co, vyjev se už jedenkráte v tom, my naň nepovíme!“ netrpělivě zvolal primas boulatému Matouškovi, „cože byl počátek toho bití?“

A nyní teprve Matoušek vyznal, nezapřel. Vaněk Řepnice prý se před Ouštskými dělal Žižkou — někteří pak vždy „nadráželi“ oustecké měšťany „Žižkú“ — a pro „toho Žižku“ pučátek na něj a na všecky Litoměřické učinili.

Kterak Vaněk Řepnice pány v Oustí v onu pěknou neděli Žižkou nabíral, toho není zapsáno ve zbytcích knihy litoměřické, ale viděti, kterak ještě po stu letech živě a zlostně v Oustí zapsáno měli slavné vítězství husitův! Pouhé jméno slavného vůdce české světoznámé domobrany vzbouřilo všecko město!

Konce historie nevíme.

Ran obdržených panu Vaňkovi, „jenž se Žižkú dělal“, ani ostatním jeho sbitým tovaryšům, poctivým sousedům litoměřickým, věru nepřejeme — ale těší nás, že tenkráte Litoměřičtí byli Žižkou pyšni a že si dali pro Žižku důkladně vybiti. Kam jste se poděli litoměřičtí potomci páně Vaňkovi, Matouškovi, Jindrovi, Nosidlovi a všech těch ostatních, kteří roku 1516. trpěli — pro Žižku?

Co povídá nejstarší kniha rakovnická?

Letos (psáno r. 1885.) ji na půdě našli. Je 28 *cm* dlouhá a 21 *cm* široká. Moudří konšelé starého Rakovníka pořídili ji sobě roku 1380. — je tedy pět set let na světě — dali ji svázati ve dvě prkénce a obaliti koží černou, a ježto jim byla za sto let pořáde knihou nejdůležitější, spůsobili k ní zámeček železný a mosazné knoflíky. Z mosazných knoflíků zbyl než jediný, rzí zelenou objedlý. Zámeček však bez klíčku i řetízku dosud je přítomen. Teď znáte ctihodnou tvář nejstarší knihy rakovnické a již otevřte žluté listy a čtěte trpělivě se mnou. Jsou tu valnou většinou zápisy kšaftovní a trhové, vše řečí latinskou, místy nesnadno čitelnou; prvý zápis český stojí psán roku 1428. a od tohoto léta čeština s latinou střídají se až po konec 15. století, kdy kniha umlká.

Čteme-li v listině krále Jana Lucemburského, v počátku století 14. Rakovničanům dané, že jisté místo u lesa na Hané „volgari

dicitur bey den weydenstauden“ (u vrbiček) čili jináče: mluvilo-li se v Rakovníce na počátku věku 14. úředně po německu: poznáváme v přítomné knize, že na konci téhož věku všecky názvy místné již jsou české. Je tu „Bezděkov“, „vicus Zákostelle“, „vicus Blatna“. Už dávno před vojnami husitskými, které až do bělohorské rány zlomily nespravedlivý vrch německých minorit nad českými poslušnými majoritami v městech našich, byli sobě měšťané čeští v Rakovníce s německými hrubě rovni. Tak aspoň svědectví vydává kniha svrchu psaná. Už léta 1380. zasedá v radě Knotek podlé Machpfluga, Škopek vedle Kewlina, Jakše Skopec a Nicolaus Boček vedle Niclina Saida. Roku 1408. je podle Martina Flocha, rychtáře, Petr Loučka magister civium čili purkmistrem. V roce upálení mistra Jana byl v Rakovníce rychtářem — tedy první osobou — Joannes Ujec a podle něho v radě seděli, ač-li jména neklamou — už jen dva Němci, Isiaš Purš a Petr Koreš. — Toť jsou data váhy obecně důležité. Méně vážná jesti ta zkušenosť, že mezi rakovnickými rychtáři a konšely této doby staré je celá hromada ševců.

Místní zajímavosť má v sobě případnosť podivná, že kostel rakovnický prve než

v husitské vojně spálen byl, patronem míval sv. Mikuláše a po vyhoření přijal sv. Bartoloměje, jemuž posvěcen do té chvíle. Když Borový ve svých lib. erect. II. str. 162. uveřejnil list, v němž chrám rakovnický století 14. přezván jest chrámem sv. Mikuláše, nevěřili tomu Rakovničané. Na pilného a opatrného historika svedlo se, že asi nedobře četl. Nešlo to nikomu dobře na mysl, že by Rakovničané staří, jakož činívají dosud někteří východní národové indičtí, když neosvědčil se jeden patron svatý dada kostelu uhořeti, že by svrhše ho, vystavili sobě nového svatého. Dotčená kniha k roku 1414. uvádí však neomylně: „Clara Knotkonisa suo testamento dedit octoginta sex. gross. super laborem ecclesiae sti Nicolai Racovnicensis.“ Odkud by se bylo také nabralo oněch Niklů, Nikšů Nikušů, a Mikolášů a Mikšů v předním měšťanstvě, kdyby dobrý biskup z Miry, přítel dětí a chudých, nebyl v Rakovníce býval patronem? Co se Rakovnickým nespokojencům do něho nelíbilo, kdo umí pověděti?

Sic jináče také dovídáme se z knihy, že na prahu století 14. a 15. pořáde opravuje se chrám Mikulášský, když nejlépe bude opraven a zdmi na pevnost ohrazen, jsa husitský aby spálen a stroskotán byl od katolíkův.

Ještě roku 1404. dávají měšťané čtyři kopy grošů „domino Venceslao sufragano pro consecratione altaris.“

Z knihy často už dotčené vyčteme dále, že r. 1398. byl tu kněz Johannes altarista a roku 1407. Jacobus plebanus, kteráž data zajímají toho, kdo je shání. Poněkud zajímavější jest, že rakovnický učitel Petr roku 1405. koupil sobě v témž městě dům. Dnes sotva který kollega rakovnický toho může si dopřáti. Stojí tu psáno: „Siffrid de Chřycz, viceburgravius in Hrádek (rozuměj na Křivoklátě) cum Clara conthorali sua vendiderunt domum suam rectori quatuordecim sexag. gross.“ Tomu neposmívej se, milý čtoucí, že dům stál jen čtrnáct kop grošů. Byl to dům páně purkrabův, a čtrnáct kop mělo tehdáž hodnou cenu!

V téže knize vzpomeneme sobě při roku 1458. jedné nemalé bolesti doby tehdejší. Jsou tu psána čtyři latinská vysvědčení, že Jan z Prahy posvěcen byl na kněze. Známoť, že tehdáž s těží a úzkostí, ba i podloudně dosahovali husitští žáci kněžského svěcení. Jen tu a tam některý italský biskup za dobré české groše bílé zpronevěřil se papeži a posvětil českého mládence, anebo český mlá-

dec chtěje doma posluhovati kalichem, zapřel týž kalich před tváří římského biskupa. Když tedy Rakovničané zapsali sobě v gruntovní knihu velmi pečlivě, že 19. února 1458. Johannes de Praga obdržel tonsuru od Mainharda „episcopo Comadensi in pontificatu domini Calixti divina providentia papae", a 22. února „in ecclesia cathedrali apud altare magnum" obdržel z rukou téhož biskupa subdiakonat, 24. února diakonat a konečně 25. téhož měsíce sacerdotium: patrno z té pečlivosti, kolik jim záleželo na pořádném knězi, ať už nabyl svěcení řádně nebo neřádně.

V nejstarší knize rakovnické čteme velikou moc zápisův o vraždu „homicidium". Naši dobří předkové zabíjeli se velice často. Z mnohých zápisů světle jde na jevo, že u nás v Čechách dobře znali a ve skutek uváděli mstu rodovou. Všecken rod mstil vraždy svého člena na všech jeho přátelích — anebo se rod s rodem umluvili o smír, a vrah zaplatil. Velice zajímavý je zápis v té příčině k roku 1430., z něhož se dovídáme, že hlava tatíka Tulehy, jenž zavražděn byv, několik dětí zanechal po sobě osiřelých, stála celých deset kop. Při tom spolu čteme, kdy smějí se v krčmě přátelé vrahovi s přátely

zabitého sejíti a kdy ne. Ať zápis promluví sám: „My Petr rychtář, Petr z rohu purkmistr, Proša Jan, Vilan Jan, Ujec, Janák, Levovic Mikuš, Puldermann Jan, Franclovic Mikuš, Sukeník Hanuš, Pátek, Ulman Jan, Nosek Jakub z kúta, přísežní konšelé, vyznáváme, kterak slovutný Vaňček z Modřejovic a Isaiáš z Rakovníka, ubrmané od bratří Šimona, Jindřicha, Pavla, Matěje a Jíry Záruby s jedné a opatrný Pecha z Protivného a Svachek ze Slabec od Mikuláše řečeného Mittas se Sigmundem jeho bratrem a jeho pomocníky s strany druhé, také ubrmané, sú se smluvili přátelsky o hlavu nebožce Tulehovu, takže Mittas má 10 kop gr. dáti sirotkóm dobré paměti Tulehovým, kterýmiž penězi mají strýci těch sirotkóv s konšelským vědomím vladnouti do jich let rozumných, a kdyžby ti sirotci let došli a úmluvy držeti nechtěli, ani těch peněz vzíti chtěli, tehdy těch 10 kop na právě ležeti a mají Mittasovi navráceny býti a tu vždy úmluvu strýci těch sirotkóv držeti mají. Také jest umluveno, kdežby prve strýci těch sirotkóv do krčmy přišli, tu nemá Mikuláš Mittas ani bratr s jich pomocníky do toho domu vjíti, pakliby oni prve v krčmě byli, tu mohú strýci do té krčmy jíti nebo nechati.“

Zápis roku 1390. přímo posýlá přátely, ba i vdovu zavražděného mlynáře po uteklých vrazích, aby si je honili. Uhonění vrazi Rozně mlynářovi nechať se pak žádným právem nikde nepřichraňují, než ať jsou vdově a příbuzným vydáni.

Do manželského ráje vede nás tenhle zápis: „Anno Dom. 1439. Já Jan Cetléř vyznávám tímto zápisem, že když jsem byl u vězení consělském pro své neřádné činy, tu páni consělé slitovali se nade mnou a učinili se mnou svou svatou milosť takovým však zavázáním: jestli že bych sie téhož kdy dopustil, nebo žebych kdy to své manželce Katruši zlým anebo neřádným kázáním, kdyžby provinila, zpomínal kromě zřízeného pro vinu kázání, tehdy sie hrdla odsuzuji.“ K tomu dokládám skromně jen, že slovo „kázání“ v hořejším zápise asi jest „kázeň“, a kázeň právě v tom zápise značí asi pořádný výprask, který neomalený manžel Cetléř svezl na svou jemnější polovici manželskou Katruši. A ubíjel-li ji až do mrzáctva, přejeme mu šatlavy od srdce rádi.

Dějinám cechů našich a řemesel poslouží snad tento zápis: „My purkmistr a konšelé známo činíme, jakož jest puotka byla mezi sukenníky a kraječi sukna o vozby a krájení

sukna toho, kteréhož sukenníci mohú a umějí rukú svú dovesti, toho kraječóm bránice voziti a krájeti v městě našem; tá nesnáz přišla jest před královu milost a velebnosť králova to přeslyšav vzkázal jest uroz. panoši panu Přechovi z Trnové, v ty časy purkrabí na Hrádku a uroz. Caltovi z Kamenné Hory, aby mezi stranami vyrčení učinili takto: aby kraječi sukna, kteréhož mohú dovesti sukenníci rukú svú, nevezli, ale sukna, kteréhožby nemohli dovesti, totiž červeného, zeleného, modrého, to aby kraječi vezli, krájeli, prodávali. Stalo se za Hanuše ševce, purkmistra... v pátek po sv. Valentinu 1465."

Že se ode dob Vladislava Jagelského zvedlo poddaným lidem velice zle, to ví už dnes každý žáček. Však že se jim už za celé století před tím nevedlo dobře, o tom svědectví podává kniha rakovnická. Není sic v ní do pánů žalováno, ale úsálo-li se, že nemálo poddaných lidí soudně své pány odprošovalo, ba že nejedni na pány své stávali, je zabiti chtějíce, tož lze spravedlivě za to míti, že páni „člověkům" nehorázně šlapali na selské škorně. Asi hodně rázni bývali ouředníci královského hradu Křivoklátu. Ti přivlekli velmi často některého poddaného na soud do Rakovníka. Kolika lidem ve vlhkých

sklepech hradeckých napravili neposlušnou hlavu beze soudu rakovnického, to vědí sklepy a nepovědí. Za panování urozeného pana Jana Staršího de Cozojed, purkraba na Hrádku, poslal jiný úřední hradecký, Jan Sveřepec, lovčí král. lesů, poddaného Vojtěcha do žaláře rakovnického. Sem, když byl hodně vyhladověl zločinec, sjeli se velmožní páni křivoklátští, konšelé rakovničtí zasedli v čtyři lavice, a změklý Vojtěch odprosiv pana lovčího, zápisem dal se z rodné chalupy své navždy vyhnati. Zápis zní: „Anno 1448. den sv. Prokopa Voytěch stoje před čtyřmi lavicemi odprosil opatrného Jana Sveřepce, lovčího Hradeckých lesů, aby jemu ráčil odpustiti pro Buoh, pro matku buoží a pro vše svaté, což proti němu učinil a on jemu odpustil a tu Voytěchovi přikázáno, aby na páně na Hradeckém zboží nikdyež nebýval, pakli by byl popaden, aby hrdla byl odsúzen.“ Ale za sedm let ubohý Vojta vrátil se přece domů, tvrdě, že se mu děje nespravedlivě. Milostiví páni neodňali mu hrdla, poněvadž by to snad bylo přece do nebe bývalo křičelo, ale postavili ho znova před soudné čtyři stolice města Rakovnického a dali zapsati tohle: „Anno 1455. Já Voytěch proti zápisu zpříčil jsem se tak, že jsem v tom i konšelóv po-

haněl, že by ten zápis mocí v knihy vepsán byl (rozuměj: zápis předešlý!) anebo Svečepcovým rozkázáním; a tu skrze to dal jsem se panu purkrabovi i konšelóm i Janovi Svěřepci na milosť a odprosil jsem jich pro Buoh.“ To zapsali a Vojtěcha vyhnali do světa zase.

Za panování uroz. panoše Přecha z Trnové, purkraba na Hrádku, přivlekli roku 1472. páně pacholci syna rychtáře Skřiváňského, jenž také se byl zpříčil vrchnosti svojí. Poněvadž zastupoval krále, purkrabě ze vzpoury sedlského junáka učinil crimen laesae majestatis — urážku veličenstva. Ten pátek před Matky Boží vzetím na nebe Matěj, rychtářův syn ze Skřiváně, zapsal se v rakovnickou knihu „pod nejvyšším právem, abych nebýval nikda proti královské velebnosti ani proti panu Přechovi, purkrabí na Hrádku, aniž proti poddací královské velebnosti. Pakli bych se čeho dopustil nepodobného, tehda bych se vodsúdil cti a věry i hrdla.“ V témž zápisu ještě slíbil, že toho nebude „obci“ — rozuměj Rakovnické — ničímž zlým vzpomínati: patrno, že byl asi tuze nekřesťansky v obci žalářován.

Téhož pana hejtmana křivoklátského Přecha a nejmenovaného pána Tejřovského

chtěli poddaní r. 1460. zabiti. Když poddaného Brožka v Rakovníce kat pověsil na řebřík a nohy mu štípal skřipci, Brožek zpovídal se, „že stál na pána Tejřovského, kde na louky vježdějí, též Thuoma Vaňkuov a Valtus s ručnicí. Valtus měl ku pánu udeřiti napřed z ručnice a po něm Jírův syn z Počápl. Každý měl voštěp, tesák a sekyru; item pravil, že Říha, rychtářův bratr, vyzrazoval pana Tejřovského a přiběhav pověděl nám, že má jeti sám do Prahy, abychme šli chutě. Item vyznal, že stál na pana haitmana tehdáž, když sú kuchmistra svázali. Rychtářův bratr Říha z Hudlic ten že je vedl a z té příčiny stáli na haitmana, že je na ně holomky poslal pod hrad. Na tom jest umřel.“ Rovně tehdáž mučili uhlíře Svatoně, z něhož i toho chtěli dobyti, také-li chasa sedlská, pánům protivná, loupala kostely a mlýny. Ale nedobyli z něho nic. Zápis o tom: „Svatoň uhlíř třikráte jsa mučen pravil, že jeho tovaryš dělaje s ním na lese a říkají mu Thuoma. Tázán jsa o kostelech, mlýnech a pánech, nemohli jsme na něm nic míti.“

Na pana hejtmana z Kozojed roku 144? stáli též vrazi a spletena s tím byla ves Chrašťany i s rychtářem. Silnou romantickou příchuť má tato případnosť tím, že nenávi-

děnému hejtmanu ukládá o hrdlo nějaká „pěkná Káče“. Čtrnácte lidí tovaryšili v tom úmyslu, a pěkná Káče nesla oko na pána z Kozojed, aby smrti neušel. Výprava ostala však bez účinku. Jenom pánovi sluzi jsou obráni, a kořisť v Kladně propita. Pán vyvázl zdráv. Když pak jednoho z úkladníků popadli — Honzu Žehka — vyznal, mučen jsa, že „stával na pana haytmana sám čtrnáctý v Hatech za Unhoštěm chtíce ho zabiti, býval s ním Kába z Března Kokotářův a bratr jeho, který jest v Sobotce a peče chléb... Řeháček z Malé Strany, který byl usknechtem v páně kancléřově domě a o tom věděl rychtář v Chrašťanech a některý sedlák. Mívali stanoviště v Dřetovicích u Holého kováře, a pěkná Káče chodila s Nedvědkem k Hrádku, aby vyšpehovala pana haytmana a k Honsovi pověděla s tovaryši. Item pověděl, že Jiřík z Ploček z Milovic navodil je na pana haytmana; také pověděl, že vzeli za dvorem židóm tři kopy a víc. Ten Ploček že nic dobrého není a že nesedí.“ Ploček a rychtář z Chrašťan byli strůjcové a neposedové. Jiný z té roty a popadený a zmučený — Vaněk — seznal, „že vzeli páně rytířovým služebníkóm kuši, ručnici a což měli a to nesli do Kladna do krčmy.“

Ale pan hejtman Jiřík z Nasilé uměl líné poddané za hlavu bráti! Roku 1493. poslal sedm lenochů, kterým se asi nechtělo do panské roboty, do tuhého žaláře města Rakovnického, a když tam hladem (jakož bývalo zvykem) stali se ke všem službám volnými, dal na ně pán ukovati ten a podobný zápis: „Já Vondřej Skřivan maje pro své účinky ztratiti hrdlo a vyprošen jsa učinil jsem na sebe zápis, kdybych se, co jestby ke zlému podobno bylo, dopustil anebo moha dělati zahálel a v tom zahálení postižen byl, o hrdlo beze vší milosti mám přijíti.“

Taktéž stalo se roku 1495. Prokopu Pikatému a Tůmovi ze Sveřotic. V zápise poslednějšího lenocha stojí: „kdyby v zahálení postižen byl, tehdy skrze prosbu žádnú ani právo, které nemá výmluvy míti, ale hned má jat býti kdežby kolivěk byl buď v městě, v městečku aneb na zámku, neb ve vsi anebo na tvrzi a panu hejtmanu na Hrádek v moc jeho má vydán býti.“ V jiném zápise stojí, aby vydán byl právu do Rakovníka. A nepřestali lenošiti! Roku 1499. je tu zase těmiže slovy zápis na Václava Svitáčka. Poslední zápis je tu na Jana Košíka r. 1503. Poslední, poněvadž kniha brzy se končí. Jan Košík, zdá se, že byl všech nejhorší. Buď

byl flegma, které se nedalo ničím ku práci páně popuditi, anebo byl mrzák, s práci nebyl. Proto dal pan hejtman v knihu zapsati, „aby blíže Rakovníka tří mil nebayval.“

Nejstarší kniha rakovnická má na první i na poslední stránce zápisy o trzích gruntovních; i protož není klam, díme-li, že byla kniha ta prvotně a vlastně knihou gruntovní. Ale že jest černým pergamentem zavázána, sloužívala konšelům také za „knihu černou“, do níž zapisovala se totiž za všecku tu dobu zločinná vyznání lidí potom ortelovaných k smrti. Čtoucí pozná v ní hromadu zlodějů a vrahů století patnáctého, a leckterés dotčených vyznání znamenitou jest illustrací doby i lidí.

Vyznání zločinná děla se předkem pod skřipcem. Zajatec tázán byl soudci „dobrovolně“. Skřipec jenom hrozil. Co vyznal, napsali. Potom tázán byl v mukách. Co vyznal, připsali. A konečně tázán byl po mučení a na tom umřel. Divně je člověku v mysli, čtoucímu malé umouněné papírky, na nichž stručně napsána jsou slova ve smrtelném potu z umučených těl vynucená. Městský notarius čili písař psával to na malé ždibce papíru a vkládal je do černé knihy. A takových pamětí je tu do syta. Předem

tedy o zlodějích. Nejstarším zdá se nám býti toto: „Vyznání Pavlovo ze Slaného při mučení a po mučení a zvláště co sú pobrali Prokopovi Boleškovi, měštěnínu v Starém městě Pražském. Týž Pavel s Jankem Kulhavým, ježto falešné peníze dělá, vzeli na 100 kop grošů; u Prokopa Bolešky peřinu, dvě podušce, koltru, dvě plachtě a konev cínovú.“ Zápis jest bez datum.

Z první polovice 15. století jest zápis tento: „Janek vyznal, že jest vzal dvoje škorně a třetí holenky a že vzali na Příspí postav sukna vlčatého; Plánským vzali dva postavy a ty nesli na bor. Byl při tom švec Franěk z Radnic. Na Čbáně vzali kuši, hever a sukni; byl při tom Holay nožíř, který dělá u šípaře v Žatci. Též Hanzl, Hubáček vystoupili na Hynka, kdy jel do Strašecího pro pivo a sudy prázdné převracovali hledajíc peněz. Pohrůžku činili rychtáři Kounovskému a jiným královským lidem, kteří je jímali.“ Též bez datum.

Dosti zajímavo, co ukradl Janek panu faráři v Žebráce. Škoda, že nevíme zcela určitě, kdy to bylo. Zapsáno stojí: „Jan při mučení seznal, že měl (!) v Hořovicích koně vyvesti sám svého úmyslu; knězi Vavřinci

v Zebráce pobral šaty, šubu liščí a sukni černú a vomyraly dva a u Loysíka v rathúze ostal." Co Jan vzatkem „vomyralů" mínil, nevíme. Snad je to kněžské roucho humerale řečené. Bývaly „vomyraly" i s perlami.

Podle písma spadá do první polovice 15. století následující zločinné seznání, v němž uvedeni jsou za zloděje i dva „domácí páni". Zapsáno je: „Toho Staněk vyznával stoje pod skřipcem. Nejprve seznal o té krávě, že ji vzal se svými tovaryši. Při tom byl Jíra z Peruce šrámovitý. Na mučení druhý den seznal, když jsú pobrali Litoměřickým postavy, sú tito při tom byli: Mikuláš z Mosta, má duom v české ulici; Jíra z Bečova, má chalup. Bývali v Jablonném a u Mimoně a tu mívali stanoviště a lúpili na cestách okolo na lesích." Václav z Miličova vyznává roku 1518., že sám rychtář byl zlodějem. Poslyšme: „vyznal, že vzal Chlupové štuku plátna; kramáři hedbabí, dva nože; v Šípech vzal skopce; v Plzni dvě roušky a vocel; že vymlátili žito s Janáčkem; že vzali kola, kotlíky a mísy cínové u Machka v Kralovicích a vylámali kostel v Tejnci a byl při tom rychtář z Břežan a Šlemenda z Čisté; vylámali haltéř u Kralovic a v Slatině vzali plužní kolečka s železy a vymlátili žito."

Trošku fantasie sic máme, ale kterak mohli zloději „in flagranti“ vymlátiti žito a nebýti popadeni, toho nedovedeme dobře myslí postihnouti. Urozený pán Oldřich z Kyšic a pan soused jeho Křivús byli před polovicí 15. věku také zloději! Urozený pán s kyjem v ruce navozoval své vlastní sluhy na krádeže. Ať to poví pacholek pánův Krmonka tak, jak to byl kdys pověděl v mukách konšełům rakovnickým. Tehdy seznal, „nejprv že byl u Woldřicha z Kyšic pacholkem i zabili krávu Rudikerovi z Bezděkova v Křivúsových chvojinách a tu sú sie jí rozdělili a vezli ji pryč na vozci. Křivús vzal puol a Voldřich puol a při tom byl Matěj syn Křepeličin a syn Křivúsuov Smil. Také sú oblúpili pacholka Němečka v chvojinách Luženských a vzeli jemu deset kop, 1 groš a 4 denáry; ale groš a 4 denáry ty sú jemu vrátili (kavalíři!) a při tom s nimi byl Vaněk, starého rychtáře syn z Ounhoště. Sú zabili jelena na Svárovských a vezli sú jej k Oldřichovi do Kyšic a dovezli sú jej pacholci jeho na Bušťoves. Na mukách jest seznal, že oblúpili kovářovu a byl s nimi Jíra Vlčkuov z Malé Dobré a Vichróv syn, Smil, syn Křivosuov. Toto již pak vyznal, když spuštěn s skřipce, že Oldřich nabral

vuoz žita z stohu u Jenče v noci a on s ním byl Krmonka a druhý pacholek Chocholka a tak pravil, že sú to musili učiniti, že je chtěl pro to bíti!“ Na toto vyznání byl ovšem ubohý Krmonka k houžvi ortelován. Dosáhla-li houžev až k pánovi?

Surovosť doby po husitské vojně cení zuby na člověka z temného zápisu tohoto: „Anno 1443 Anna, děvka Vinčířova, pravila na mučení, že nic neví o té peřince, pro kterouž jest nařčena, a že prve, an ji sám Vinčíř mučil svázav jí ruce a pak pověsiv ji a tu jemu musila slíbiti tak viséci, aby naň nepravila, než aby řekla, že jest tu peřinku vydala Dorotě pastorkyni a děvečce, a tu pálena jsúc na obú bokú řekla, že na ně (rozuměj Dorotu a děvečku) nic zlého neví a na tom chce umříti, než cožte na ně mluvila, to jeho návodem a vše bolestí musila praviti neb jí hrozil života zbavením“. Děsný obrázek!

Ne bez humoru čte se, že zloději okradli kata, osobu bezectnou a nejhroznější ve tvrdé době oné. „Jirka a Matěj Matlaich, lazebník, Jan holič ukradli koně Rošákovi a Pemišovi a ranili jej; katovi vzeli tři groše a klobúček a u Naškové sú to všecko spolu propili, co

sú kolikráte spolu ukradli, a byli sú při té radě, jižto konšely v radě zamordovatí chtěli".

Teď již nechme vinných aneb i nevinných zlodějův a přihledněme ku vrahům století patnáctého. Doba husitská světle zírá ze zápisu tohoto, který jest rukopisem nejstarší: „Pan rytíř Hořešec pravil, žeby Kubík, rychtář z Řísuti, jemu pravil, že jest viděl ševce s jinými dvěma pod humništi ten den ráno, když sú mnicha zabili". Bez datum.

Velmi zajímava je zpráva, že čeští loupežníci mívali týž nepěkný zvyk, jako dosud čítáme o brigantech italských anebo jiných všelikterákých, že totiž bohatší lidi unášeli v lesnaté skrýše na výplatu, kterouž bylo platiti lupičům od přátel uneseného. Následujícím dvěma zápisům aspoň nelze jináče rozuměti. „Pavel pravil bez mučení, že šel s Machem a s Václavem Kunšovic k Kadani na silnici, mohliby kde komu co vzíti. Pravil na Žibřida a Nikle ze Žďáru, že jsou mu kázali jíti po Bohuslava Chotka a šacovati jeho ve 3. kop. Kázali mu, aby peníze Peněžkovi pobrali, kdyby z Plzně jel, a pakliby jej jíti mohli, aby jej k nim přinesli, pakliby nemohli, aby jej zabili a peníze pobrali. O panu Chotkovi jsou od pěti let to skládali".

Druhý zápis netýče se ani tolik loupeže jako msty nějaké osobní a zní: „Janek vyznal . . ., že měli vzíti rychtáře Dřevničovského a rychtáře Mutějovského a měli sú je nésti na Křečov, odtud měli jich dodati na Neydek, a heytman Neydecký je na to vedl a měli je šacovati“. Divná doba, kdy kradou rychtáři, a hejtmané tovaryší s loupežníky!

Že nic nového pod sluncem, řekl kdys moudrý mohamedán, a po něm to říkají moudřejší lidé nežli pisatel těchto řádků. Kniha rakovnická zdá se také svědectví vydávati tomu, že nic pod sluncem nového. Roku 1440. smlouvá se nevěrný sluha s lupiči na okradení pánovo, touže dobou vyluzuje vrah děvečku služebnou v osamělý les, aby ji udávil a oloupil! V první příčině zapsáno jest: „Jíra vyznal při svém trápení, že vzal u Pleisle truhlici z komory v noci s Mikulášem tovaryšem svým a tu sú ji vylámali na dvoře a peníze sme pobrali zlaté a o to se dělili tu na dvoře. Mikulaš mne navedl, abych šel pryč vezma sukni jeho, aby se na něho nedomyslili. Jsa přiveden k jeho trápení odpíral jemu toho Mikuláš; též potom jsa trápen znal se k tomu ke všemu“.

V druhé příčině podivná jest věc, že

mezi chlapy, co vyloudili děvečku, byl farářův syn! Zápis — poněkud delší — stojí v těchto slovech:

„Zeman nayprvním mučení pravil, že bývali u Nuoska, krčmáře v Telčích, a ten s nimi spolek měl a chodil. Nepivnému z Chyšic vzal dvě krávě na cestě, ježto hnal do Slaného na trh, a farářův syn a Kodrs že zabil jednoho za Tejncem a vzali mu pláštiek; jednomu že hrdlo řezal a za mrtvého jeho odšel za Neprobilici a vzal mu pláštiek; Salava s ním zamordovali ženu na Šárce u strúhy a vzali jí pět kop a sukni a Salava jí hrdlo mečem sťal. Matěj, farářův syn z Ujezdce, pravil, že s Vaňkem vzali dvě krávě, dva koně. Oblúpili jednoho člověka a vzali jemu kord, kuklu a opásanie; s Kotrbú vzali skopce a snědli jej u Kotrby. S Benešem z Bušťovsi vzali šest mandlóv pšenice Čeňkovi z Ujezdce. Děvečku taktéž vylúdili od Haznburka z Kozlovic a tu sú zamordovali a vzali ji sukni a klok“.

Není bez humoru, když lupiči seberou pánovi a zastaví sluhovi. „Pikatey seznal na mučení, že vzali koně, dva strychy chmele panu Čelechovci a sukni, tu zastavili v krčmě pacholku Čelechovcovu“. Za smích také jest,

když lupiči okrádají lupiče, jako se to stalo roku 1443. v učazené krčmě Jana hospodáře v Řísutech, kde chlapi seděli při kahanci. „Petr, pacholeček mladý, vyznal, že Pulček, když hrál s Mikulášem, tehdy svadil se, a tu Mikuláš udeřil jeho dvakráte kordem a zhasiv kahanec utrhl jemu měšec s penězi a tu ten večer dělili se penězi a on svůj díl vzal 22 groše; když sú se vyvedli do seyně (síně) smlúvajíce se o to, tehdy krčmář řekl, že to nikoli dobře nebude! A Mikuláš řekl: ktoť bude o paducha státi!? Vezmemy ty peníze! A hospodář svolil k tomu“. „Jan krčmář z Řísut pravil, že nazeytří dělili sú se těmi penězi, že vzal také svůj díl 23 groše. Pak ho provodili (Pulčka okradeného) a udeřili kamenem“.

Z dalšího vyznání zajímá nás, že v té chase byli nějací „těžéci“ pacholci, a že Petr, pacholček mladý, jenž také pomáhal obírati Pulčka, s pobožnou myslí prosil souseda v Řísutech Herusa: „Tu máš 4 groše, schovej: aby neuchoval mne Buoh, abys je dal za mou duši!“

Ve dvou zločinných vyznáních shledáváme se mimo vši nadálosť s dvěma milými přátely. Nelekejte se! Nic zlého neučinili, než

jim bylo učiněno zle. Starší z přátel je „pan Jíra mlynář Rakovnický“, jehož sáčku lupiči ulevili. A pan Jíra věru toho nezasloužil. Vždyť je to týž vlastenec rakovnický, jenž roku 1495. koupil svému městu krásné a veliké zvony, kteréž v líbezných harmoniích hlaholí po náš den. Koupení největšího z nich, přezvaného „Žebráka“, zahalilo se bujnou romantikou a poesií, třebatě prostičký kronikář městský zapsal sobě byl hodně střízlivě a prosou o dárci mlynáři jen toto: „Roku 1495 veliké zvony a podle velikého koupení od Jiříka mlynáře a měštěnína Rakovnického za 730 kop koupeny byly, na kterýchž napsáno stojí: Georgius molendinator civis Rakonensis propriis impensis curavit; přivezeny byly z Prahy při sv. Jakubě; od fůry dáno 20 kop“.

Tohoto dobrého mlynáře oloupili v letech čtyřicátých století 15. vrazi Pikatý a Beránek s některými jinými chasy zoufalé, která největší měla stanoviště u Mikuláše krčmáře pod Buštěvsí. Na řebříce zpovídali se: „Že Martin pod Buštěvsí, jako řezaninu řeže, oblúpili spolu a s Sveřepcem na Slatině pana Jana Jidáška, pana Mikuláše ze Pšovlk a pana Jíru mlynáře Rakovnického a pobrali jim peníze, šaty a koření a to za-

stavili židu na Malé Straně ve dvú kopú". Kterak zoufalí lupiči to byli, viděti ze slov Beránkových, jež pověděl na mučení: „že šli na Pauchnéře do Libešovic chtíc mu pobrati peníze nočně a nemohli k tomu přijíti, než vzali mu dvě sekyry a sukni a něco klobás, vybili mlynáře Jaroše pod Teplým nočně; zabili písaře pana Mašťovského a vzali mu kuoň a zlatay a dvanácte grošů". Neštítili se utratiti život cizí.

Druhý přítel náš jest mistr Jan, kamenník, jenž zdárně a dlouho v 15. století pracoval o stavbě rakovnického chrámu. Tohoto umělce oloupil Vaněk Čtyrletý, jenž se svými tovaryši mimo to i moudrým a opatrným konšelům, ba všem Rakovničanům o hrdlo ukládal. Vždyť roku 1500. vyznal na mukách i před tím: „že obloupil mistra Jana, kamenníka, že s Hanušem raytharem vzali 6 koní, že chtěl zabiti, kohožby koli mohl z Rakovníka buď z consěluov neb kohožkoli z uobce, a že stává v Chvojinách k Senci nebo k Lubny".

Konečně nalezli jsme roku 1493. na Křivoklátě nějakou kolonii Uhrů vraždychtivých, s kterou nevíme kudy kam. Stůj zde zločinné jich vyznání, a fantasie čtoucího pomoz sobě dále jak pomoz. Zníť: „mladý Uher pravil bez muk, že jim měl (!) Pavel dáti

4 zlaté uherské a také pravil, že jej na to Uher vrátný navedl, aby mu ven pomohl z věže. Item Uher vrátný k tomu se znal bez muk i na mukách, že jest navedl druhého Uhra, aby mu pomohli, a takto pravil, jestližeby hlásný uslyšal nebo seňk anebo klíčník anebo kto jiný koli, měl jej s Pavlem zabiti. Uher starý seznal, že chtěl Lekše zabiti".

Dvě věci stojí snad ještě za poznámku. Nejprv vysvítá snad čtoucímu z přítomných zločinných vyznání mimo jinou všelikterakou drobotinu zajímavou to, že krčmáři oněch dob bývali přátely a hospodáři lupičův a zlodějů největšími, a podruhé, že židé bývali zlodějské chasy podpůrci, kupujíce od ní lup a kořisť. K této poslední případnosti stůj tu ještě drobeček: „Košík vyznal na mučení, že vzal Rubinovi peníze z truhly a podruhy všed do komory vzal křížek stříbrný a při tom měl tu tesák vytržený podložený, že chtěl truhlici vylámati. Pobral sukně thovaryšóm na hospodě v Praze u Petružely; Janovi Nakserovi pobral sukno, kabát, nohavice a haras a ten haras prodal židu v Rokycanech na příkopě: též prodal židu Lazarovi v Plzni hazuku a při tom vzatku byl jest s ním Volhyně švec a z toho Volhyňovi čtyřicet grošů". Bez datum. A nebral žid všeho,

co se namátlo. Vybíral! „Pikatey vyznal, že švagr jeho Václav vzal dvě sukně z Liběšovicích, přinesl je do Hředl k sestře a vzev je i chtěl je židu zastaviti, a žid nechtěl na ně poyčiti".

Tolik a dosti o lupičích a vrazích nejstarší rakovnické knihy. Ale nezavřeme jí ještě. Na samém konci knihy roku 1511. vyskytuje se nám k předešlým zločincům i palič, jehož hovor i účinek opravdu stojí za řeč. Jmenoval se Klimeš, pocházel ze Sádku a byl páně Dešinského člověk. Velice zajímavý zápis o člověku tom, snad nevinném, jest v ta slova: „Jsa tázán dobrovolně před urozenými vladykami od pana hejtmana Hradeckého (Hrádek, Purglein — Křivoklát) k tomu vyslanými a před purkmistrem a konšely rakovnickými toto jest seznal: Když jsem šel po hrázi u Vinařic, potkal mne člověk nějaký, byl veliký, holý, v koumarové sukni a šel z Vinařic do krčmy, i řekl mi: Starý, kde chceš jíti? A já řekl sem: Kde mne buoh obrátí! Zda jest málo vesnic? A on řekl mi: Proč neděláš, všaks ještě dosti čerstev; byllis v Lounech, jak jest tam? A já mu řekl: Zle jest tam a jest dosti dělníkuov! A on mi řekl: Chcešli to udělati? A já mu řekl: Co a pročbych neu-

dělal? A on mi dal šest kostí s knoty a s puštičkami a řekl mi: Jdi do Rakovníka a vlož to, kdež ty rozumíš! A já jsem to od něho vzal, a dal mi 10 grošů míšeňských a měl mně dáti ještě 12 grošů, když bych to udělal: a já, když on odšel ode mne, i zahodil jsem to všecko do rybníka a zatlačil jsem to v blátě a v vodě. Měl jsem to nésti v brašničce". Když pak jali se ho v sklípku radním mučiti, stařec znal se jest potom ještě k tomu, „že sú byli v té rotě tři; Rosa zavdával peníze, aby Louny vypálili a tayž Rosa má sestru, říkají jí Anna, jest za krčmářem v Černíně, ale tayž Rosa není nikdy místem".

Roku 1511. hořelo v Rakovníce skutečně. Vinen?

Tak! A teď zavřeme nejstarší knihu rakovnickou. Čtoucí jistě všiml sobě, že největší část zločinných případností spadá před polovici století patnáctého. Je to právě doba těžká, zlá, která již již očekávala spasitele ruky pevné a mysli rytířské i věhlasu opravdu královského. Jím byl Jiří z Poděbrad. Svrchu psaná vyznání jsou pro tu dobu dosti významná. Však blahovo bylo by z toho, co tu podáno, úplný soud činiti sobě o časech a

lidech oněch minulých. Na úplný a neomylný soud bude potřebí daleko více zkušeností. My tu snesli jen drobty — třísky. Třísky ty však na zahozenou nejsou. Třísky vyšlehují plamenem častokráte jasnějším nežli veliké dřevo.

Pražské muziky.

Pražští příslušníci toho kmene, jehož dávní prostí předkové stojíce před císařem Mauriciem se osvědčovali, že neobírají se zbraní, nežli že hrají na housle: Pražští oudové slovanského kmene jakživi nemohli býti bez hudby. Vždyť nebývali bez ní ani Němci, jejichž povahy, jakož s dostatek povědomo, nebyly a nejsou lyricky.

V přítomné drobotině buďtež na hromádky sneseny zkušenosti naše nemnohé o pražských muzikách, jak bývaly ve druhé polovici věku šestnáctého.

Nejprv o hudbě veřejné.

Tať bývala trojí: ouřední, šumařská a cechovní.

Městský ouřad pražský totiž vychovával na svůj groš kapelu „pozaunárů“, a císař Rudolf míval za všechen čas, co v Praze obýval, dvorskou hudbu. O císařské kapele mnoho se neví, a co se ví, to bylo už několikráte od jiných s humorem uvedeno. Máme

totiž na mysli zprávu Pavla Skály, že císařští hudci, nemohše doprositi se při prázdných cís. pokladnách platu povinného, zahráli na posměch i donucenou smutnému císaři smutnou muziku pod okny. V císařské kapele bylo r. 1596. mimo ředitele, slovutného hudce Filipa de Monte, 57 osob, a to: dva varhaníci, loutenista, 6 basistů, 11 tenoristů, 8 altistů, 3 diškantové hlasy, notista, 16 chlapců zpěváckých a 5 hudebníků.*)

Co se dotýče hudby městské, o té máme před rukama zprávičku zajímavou. Z obecného měšce — jakož svrchu praveno — vychováváno bývalo v druhé polovici 16. věku několik pozaunářů, kteří foukali i pískali předem ku poctě pana purkmistra a pánů konšelův a pak ku poctivosti všech obyvatelů. Po vši dobu, co měl císař svoji královskou stolici v Praze, houdli měštští pozaunáři ovšem nejprve k jeho císařské poctivosti. Hrávali v určité časy a programem jim byla z uložení panského „pobožná muteta“. Bývala tedy veřejná vážná hudba rázu zbožného, jakož celá doba té povahy bývala.

*) Lumír r. 1855 str. 1027. Tu dovídáme se, oč vzrostla cís. kapela za půl druhého sta let. Za Karla VI. totiž bylo v ní 147 osob, z nichž za poznámku stojí 8 zpěvaček, cymbalista, gambista, 6 violoncellistů, 4 violonisté, 4 pozaunisté, 4 fagotisté, 6 hautboistův a trubač na loveckou trubku.

Z instrukce panské pozaunárům r. 1585. vydané a v knize č. 326 archivu pražského zapsané jsou tyto řádky čtení hodny: „Kdožby kolivěk k práci pozaunářské za předního vystaven byl, jest povinen toho šetřiti, aby k témuž povolání tovaryše, lidi dobře zachovalé a v tom umění vycvičené k sobě připojil. Který by chtěl nějakou spouru prokazovati, ten, kdož za předního jest, má pánům oznámiti, aby trestán býti mohl“. Povinnosť městské kapely pražské bývala: „Ode dne vzkříšení pána Krista až do sv. Michala předně v den nedělní i v svátek v místě obyčejném domu rathouzského pobožné mutety a zvláště pro tempore a vejšeji každého dne všedního, kromě pátku a soboty, na věži rathouzní dvakráte — ráno v hodinu čtrnáctou a po druhé v hod. 22.; potom od sv. Michala až do veliké noci v neděli týmž způsobem jako času letního kromě všedních dnů jednou, a to o poledni, na instrumenta ku poctivosti J. M. Cís., též pana purkmistra, pánův i všech obyvatelů troubiti mají. Pakliby kdy kterého dne tak se nezachovali, a to zoumyslně učinili, tehdy nemá se jim za týž den lůn (hanebné slovo místo mzda) dávati a což by tak kdy jim sraženo bylo, to při úřadu solním do register má se poznamenati.

Trefiloliby se, že by někteří z tovaryšův se nepostavili k své povinnosti, tehdy ten, kdož předním jest, má jeho pokutou, kterouž mezi sebou nařídí, strestati. Činilliby to často, bude moci jeho z té práce propustiti bez dovolení p. purkmistra a pánův a na to místo jiného sobě zvoliti". Měl tedy pan kapelník moc dosti velikou. Městské kapele bylo propuštěno za plat k obci hráti i měšťanům i venkovským při rozličných případnostech, ale i k tomu byla přísná instrukcí jednak co se týče dovolení, jednak o tom, aby páni muzikanti přeberouce pití nedělali ostudy.

Řád byl tento: „Pokavadž týž pozaunáři v službě jsou, nemají nikam přes pole žádnému se propůjčovati bez dovolení p. purkmistra, pakliby jinak učinili, tehdy vězením mají strestáni a luonu prázdni býti. Chtělliby kdo zde v městě při poctivých sňatcích jich potřebovati, vykonajíce povinnosť svou, mohou to s uctivostí konati nedávajíce na sobě žádného pohoršení. Však vykonajíce to nemají po jiných domích a ulicech téže svobody požívati a zvláště nočně povyků troubením a pískáním nedělati; také mimo poctivé sňatky po domích šenkovních troubení a pískání nepožívati". Z těch řádků mimoděk dovídáme se rázu městské hudby. Pozaunáři troubili

a pískali. Že byl k utvrzení muziky při tom i buben, lze snadno pomysliti.

O mzdě a výpovědi ustanovili páni takto: „Strana straně čtvrť léta sobě napřed věděti dáti mají, kdyby ten, kdožby přednosť pozaunerskou držel, v té povinnosti státi nechtěl aneb páni jiného zvoliti ráčili. Za práci každému z nich 12 grošů na tejden luonu z úřadu solního bez zadržování vycházeti má“. Kolik tato gáže jest v našich penězích, nedohádáš se bezpečně, poněvadž instrukcí nedí, byly-li groše ty na česko či na míšeňsko, což bylo by našich buď 96 kr. v témdni anebo jen polovice.

Kolik mužů bylo ve sboru, to nestojí psáno. Ale na mnoho nemyslemež. Tehdejší sbory hudební bývaly o málu lidech. Při svatbě na Zvíkově malované a kdys ve století 14. slavené hráli celí dva muzikanti. Jeden pískal, druhý bubnoval. Měl už k bubnu paličky. V století před tím tloukali rukama. A dvě století později slaven mír vestfalský velikánskou hostinou, při níž hrálo v orkestru asi 6 hudců. Mezi svatbou zvíkovskou a mírem vestfalským jest století šestnácté, a protož neschybíme hořejším tvrzením, že tehdejší hudba neznala orkestrů velikých. A nač jíti daleko? Vždyť nebylo hrubě jináče ještě

v předešlém století. Ať přirovná někdo co do počtu instrumentů Mozartův pochod v „Titovi“ s pochodem našeho Smetany v Libuši! Onen smlsanému uchu našemu jako prostinká hudba vesnická zaznívá. Tedy nebylo městských pozaunérův asi mnoho, ale slavní byli: máme o tom dobrou povědomosť, že si pražské pozaunéry jednávali páni i měšťané do všech koutů vlasti České ku slavnostem, nejobyčejněji k svatebním veselkám.

A teď k hudbě šumařské. Který hudebník svým uměním vydělával, nebýval v oněch dobách nikdaž vážen. Nehledívali druhdy na hudce s patra jen přísní Taborité naši, kteří svým lidem zapovídali býti: „katem, lichvářem, hráčem, pištcem, citerníkem, bubeníkem, trubačem k tanci, šprýmařem a zlodějem“ (Arch. Pam. VI. 151.): hudcův nectívali ani pozdější jiní lidé volnější morálky. Pražský magistrát zapovídaje hudby v nečas, přes tu chvíli zove hudebníky „kejdaři“ a hudbu jejich přezývá „neřádnou“.

A přece bývala Praha takovými neřádnými hudbami plna. Hrávalo se na vinicích, v hospodách, po ulicích, v domech; hrál jeden na kobzu, druhý pískal, třetí mlátil na bubnu jako pošetilý; jinde zase vřeštěl toulavý umělec na moldánky, jež bývaly píšťaly i dudy

— podle jména z Multan přes Polsko k nám přistěhovalé — a žena jeho, sňatá s ním bez církve, chodila po domech žebrajíc; v jiné ulici zase trýznil některý odřihosť housličky, jejichž strunky kvikaly, jakoby jehňátku kdos na žaludek sedal.

Té a takové hudby všelikteraké bývalo v Praze dosť a dosti, a zákazy její bezděk člověku uvozují ku paměti boj nynějších úřadů proti flašinetům. Když byl mor v městě, nebo přišly ošklivé zprávy z Turecka — a s Turky byl ve stol. 16. boj neustálý — zapovídali páni z rathouzu svým pozaunárům hráti, takže v ten čas umlkly koncerty „zbožných mutet“ na radnici a oněměla gotická věž rathouzní. A to bylo dobře, hodila se němota k smutku. Ale zákazy muzik pražských v každičkou všední neděli, ty nešly muzikantům dobře v mysl, a protož přese všecko i přes rychtáře s žilou a šatlavou nepřestávali potulní hudci svých „neřádných muzik“ provozovati. A páni nestačili zakazovati. V řádě z r. 1584., o nějž se páni všech tří měst snesli, „kterak se sousedé v městěch Pražských chovati mají,“ stojí psáno:

„Den nedělní aby se vší pobožností držán byl . . . všelijaké hry a rozpustilosti, tance,

bubnování, pískání a povyky netoliko po domích, ale také po ulicích, krchovích, příkopích se zapovídají, a zvláště času nešporního aby lidé k chvalám božským a poslouchání slova božího šli. Co se týče hudců, pištců, bubeníků a jiných kejdařů a těch všech, kteří musici nejsou, těm zapovídá se netoliko dne nedělního, ale i v všední dni, aby se po domích netoulali a tím způsobem svých živností v městech Pražských neprovozovali pod trestem". (Lib. rerum memor. v arch. pražs. č. 326 fol. 5.)

V tom řádě tedy zapovídá se šumařům hudba i ve všední dny, ovšem s malou platností, any zákazy „kejdařům" vydávají se po roce svrchu psaném zas a zase v malých chvílích. Bylo to zakazování tak marné jak ono nejprvnější, kteréž známe z r. 1555., jímž královský hejtman a purkmistr novoměstský zapovídal: „Aby žádný soused v neděli svatú žádných her o peníze nedopouštěli pod pokutou 1 kopy gr. česk., her a lamfářství po příkopích a k tomu zvyklých místech aby hájeno bylo, i tancův, hudeb, pískání, bubnování a jiných hanebností a rozpustilostí. Čeleď vandrovní a jiní hostinští (rozuměj cizí) lidé nočních povyků, zlodějství, nestydatého a hanebného zpívání, vejskání, s bubny

a kobzami ve dne v noci aby zanechali. Jestližeby kteří kolivěk postiženi byli, budou od čtvrtních hejtmanů a podrychtářího bráni a vězením neb peněžitými pokutami trestáni". (Arch. pražs. kniha č. 332 fol. 87.)

Z těchto zákazů, jež bychom jinými podobnými z let 1578, 1590, 1592, 1608 atd. do únavy rozmnožiti mohli, nad slunce světleji vychází v jev, že muzik bývalo v druhé půlce 16. věku v hlavním městě hojně a že bývali Pražáčkové hodně veseli.

Teď ještě o hudebnících cechovních. Čtoucí ráčil sobě svrchu všimnouti, že r. 1584. zapovídá se v jistý čas housti „kejdařům a všem těm, kteří musici nejsou". Tihle „musici" byli — muzikářský cech. Když totiž shon po hudbě vzrostl a zmnožil se v Praze tou měrou, že mohli usedlí měšťané, hudby znalí, tím svým uměním se obživovati, stalo se, že v každém městě Pražském hudebníci stavu měšťanského spojili se v cech jako jiné ledajaké řemeslo. Kdy tak učinili, nesnadno říci. Máme před rukama statuta „pořádku muzikářského" teprve z r. 1676., ale slovo musici, na něž prve zvlášť jsme čtoucího upozornili, svědectví dává, že pořádní musici bývali jacísi již r. 1584., kteréž městský úřad v ochranu bral proti „kejdařům" anebo mu-

zikářům „neřádným". Rozumíme tedy, že cech hudebníků tří měst Pražských byl už ve století 16. A poněvadž artikule cechovní kterého řemesla koli od nejstarší doby až po nejmladší jádrem zůstávaly jednostejny, přibírajíce časem ten onen kousek patrně mladší, asi tak jako pozorujeme na gotické stavbě každý mladší přílepek i okem neučeným na jediný oka mžik: i protož „statuta pořádku muzikářskéko" z r. 1676., zapsaná v pražském archivě (č. 994 fol. 403), zajisté obrazem jsou cechovních muzikantův i ze století předchozího.

Jenom článek druhý, aby totiž mistr, i tovaryš muzikářský chtěje přijat býti ukázal „cedulku spovědní" a byli víry katolické — ten článek jest plod doby pobělohorské. A teď už statuta vizme!

Už ten důvod jich hned s počátku postavený jest karakteristický. Musici nepřejí těm, kdož se plichtí v řemeslo mimo cech. Chtějí monopolu. „My purkmistr a rada a Starého města vyznáváme, že předstoupili před nás poctiví měšťané a sousedé naši kunštu muzikářského žádajíce, abychom jim, poněvadž se mnozí jak zdejší, tak přespolní v tomto Starém městě muzikou obživují a nemalé překážky jim hraním činívají, abychom

pro přetržení toho jistá statuta, aby před poběhlými lidmi přichráněni byli, vydali. Nejprv, aby „mezi nimi bohumilá svornosť a láska, kterážto jako nějaký grunt, zachována byla“. To jim chválíme podnes. Co by byli muzikáři bez harmonie!

Následující pak některé kusy — o „poctivém na svět splození“ a poctivém chování jsou právě takové jako v jiných řemeslech. Jen to ukazuje poněkud na lehkomyslné umělce, když se jim musí přikazovati, „aby zvláště při pokladnici v schůzkách náležitý respekt zachovávali“.

Do té cechovní pokladnice platíval mistr muzikář půl druhé kopy grošův a půl druhé libry vosku; syn mistra hudebního polovic, a tovaryš vedle usnesení cechovního jednou více, jindy méně. Ročně aby sešli se do třikráte, 12 krejcarů při tom shledání aby položil každý, měl-li by co jeden proti druhému, aby to „přednesl s náležitou uctivostí a pokutu od starších u přítomnosti pana inspektora uznalou aby mile podnikávali“. Pan inspektor byl jeden z konšelů na tu schůzi vydaný.

Mimo tyto tři hlavní schůze — řekněme moderně — valné hromady — měli se muzikáři „pro fedruňk všelijakých potřeb“ každé

čtyři neděle na hospodu v jednu hodinu německou s poledne scházeti a tu po deseti krejcarech skládati. Trest tří krejc. tomu, kdo se omeškal. Hospodu, kde by se jim líbilo, sobě vybrati mohli, ale tu jim zle nařizováno, „aby pana hospodáře téhož domu panem otcem jmenovali a jeho i všechny v témž domě v uctivosti měli“. To byl by na muzikanta našeho, jenž jest jen poněkud k čemu, požadavek skoro nemožný: má v uctivosti míti šenkéře, šenkéřku, posluhy, „aucknechta“, kluky páně otcovy a ví Bůh, kterou ještě babu v domě!

V těch schůzích hospodních zakazováno muzikářům láti, přísahati pod pokutou, kterýžto zákaz svědčí tomu, že tehdejší umělci rádi kleli, přísahali a nadávali. Ale to by nebyla věc ještě nejhorší. Oni se také tloukli, a to jest proti něžnému jejich umění. O tom stojí v řádě: „Přitrefiloliby se, že by jeden druhého naříkal, na cti loupil, haněl, pohlavky traktíroval, zranil: ten pokuty složí do pokladnice jednu kopu česk. grošů; též outraty, škody buďto na barvíře nebo sice jináče vynahraditi povinni budou“.

Několika kusy dotýká se řád poměrů tovaryšů k mistrům, kteří dohromady byli — dnes bychom řekli kapelou — v oněch dobách kumpanie.

Řád ukládal: „Každý mistr má se tovaryšem svým do jistého času připověděti a před tím časem neodlučovati se. Časové pak, v kterých se tovaryšstvo roztrhovati nemá, jsou: od vánoc do postu; od velikonoc do Božího těla; od Božího těla do adventu“. Dvě libry vosku pokutou měl dáti ten nevěrný tovaryš, jenž z kapely utekl dříve času, kumpanii dobře sehranou ostaviv na holičkách. Ale naopak také bývali muzikáři nakloněni k té nešlechetnosti, že též dříve času některého kollegu z harmonie vypuditi chtívali. To jim řád zakazoval řka: „Jestližeby pak jich více jednoho mezi sebou míti nechtěli a jej bez příčiny od sebe pustili, tehdy každý z nich dvě libry vosku za pokutu dáti povinen bude“.

Vyloučení z „kumpanie“ muzikářské slušelo jen uvážení všeho cechu při společném v roce trojím shledání. Stojíť psáno: „Žádného z jakékoli příčiny mimo kvartál vyvrhovati nemají nicméně pokudžby kterého koli za nehodného a nezpůsobilého uznati chtěli, mají to všichni v považení své vzíti a příčiny jemu v známosť uvésti“.

Stran provozování „kunštu muzikářského“ stanovil řád toto: „Kdyžby od někoho ke dni svátečnímu zjednáni byli, tedy na to po-

zorovati mají, aby nejdřívěji pánu Bohu sloužili a mši i slovo Boží slyšeli a potom k tomu, od koho zjednáni byli, časně se sešli, službu svou zastali, šlechetně se chovali, s tím, komu by sloužiti měli, ani sami mezi sebou, se nevadili, obžerství na straně nechali, při svatbě pozvané novými platy aneb na spropitné neobtěžovali.“ Tyto kratičké věty svědčí neomylně tomu, že všecky hříchy, v nich obsažené, muzikáři na svědomí svém mívali. Aby pořádný muzikus „nechal obžerství na straně“, aby nechtíval zpropitného!!

Neslušnou konkurenci pražských kapel snažil se řád staviti tímto kusem: „Bylaliby která kompagnie od někoho na závdavek zjednána, ta má tu službu obdržeti, kdyby pak jiná kompagnie odstrčiti je a sama hráti chtěla, poněvadž takové vydírání slušnosti a lásce bližního čelí, pročež taková kompagnie těm, kteří dříve zjednáni byli, tu sumu smluvenou na hotově složiti, a jeden každý z nich za pokutu kopu česk. grošův a půl libry vosku nevyhnutedlně složiti má. Nicméně pokudžby se tomu pánu, který je zjednal, nelíbila, to se při vůli jeho zanechává, že sobě bude moci jinou oblíbiti“.

Ale ještě jednu zlou věc konkurenční měl řád na péči. Tehdá totiž nebyla Praha

jedna jediná; tehda svéprávná tři města Pražská tak mezi sebou se ráda mívala, jako dnes mají se ku zlaté Praze předměstí a ona k nim. I protož muzikáři staroměstští nemohli než nenáviděti muzikářů novoměstských a malostranských, obzvláště když se pletli v řemeslo jedni druhým. Ne bez povzdechu mrzutého řád praví: „Začasté se to děje, že novoměstští i malostranští muzikáři zde v Starém Městě potřebovati se dají. Kdyby se Staroměstští, žeby kdo buď na svatbě aneb sic při dobré vůli hráli, dověděli, mají to na úřad purkmistrovský vznésti, by takového muzikáře vězením opatřil“. Ale ani Staroměstští nesměli do žádného z obou měst sousedních bez povolení panského.

Řád kázal: „Potřebovalliby někdo z toho pořádku mistra neb tovaryše buď na Nové město neb na Malou Stranu, aby jim hráti pomáhal, bude se moci při starších ohlásiti. Učinilliby to mimo povolení, má v pokutu 1 kopy česk. gr. upadnouti“.

Na hudce mimo cech hudoucí a přespolní sápal se řád velice tuze, sváděje na ně všecku nemravnosť, která z neřádných muzik pochází. Prý „shledáno, že přespolní hudci a kejdaři v šenkovních domích dnův Páně nedělních a svátečních nevyčkajíce, ažby po

službách Božích bylo, na pohoršení lidu hráti se neostejchají, ano co více jest, přes celé noci proti zápovědi nercili k rozpustilostem a hříchům chase obojího pohlaví podnět dávají a ji kazí, ano pánům sousedům okolním na odpočinutí se oddávajícím veliké nepříležitosti činí, pročež budou povinni starší a jinší na takové lidi pozor dáti, aby takové noční sovy k náležitému vytrestání přivedeny byly". Lékař Guarinus, jenž byl v Praze za panování Rudolfa císaře vychován, píše, že býval nejednou při svatbách a zlatých hodinkách, kdež muzikanti vedli sobě jako zběsilí, nejen hanebné písně hudouce než i při hudbě zlá slova zpívajíce. „Jedenkráte slyšel a viděl jsem", tak píše Guarinus, „věci takové, že jsem o nich ani u pohanů nečetl nikda, dodnes stydím se do té duše za to". A co při tom paní a dívky o svatbě shromážděné? A co muži? Doktor odpovídá: „Nejneotesanější z mužů dívali se tomu a vystupovali na špičky, aby jim nic neušlo — a ženy dívaly se tomu po očku". Z toho patrno, že paní tehdáž byly přec o něco lepší mužův, a svatební muzikanti že bývali pronárod prarozpustilý a nemravný.

Posléze, jakož samo sebou se rozumí, cech muzikářů byl vedle všech ostatních cechů

na tu dobrou a lidskou věc smluven, aby své nemocné všelijakou pomocí podporoval, a kdyby některý z kumpanie zesnul, aby ho poctivě provodili. „Kdyby pán Bůh některého z muzikářů nemocí těžkou neb jiným neštěstím navštíviti ráčil, nemají ho opouštěti — umřelliby kdo, manželka, dítky jeho, oznámí starší skrze posla, a všichni pod pokutou půl libry vosku v pláštích na pohřeb se propůjčiti mají, k kterémužto funusu, kdyby starší umřel, 6 fakulí, jinému pak 4 zapůjčiti mají, kdoby jich pak více od pořádku míti chtěl, má od jedné po šesti krejcarech do pokladnice dáti“.

V tomto posledním kuse pohřešujeme s podivením, že nekáže se kumpanii, aby nebožci kollegovi ku pohřbu hrála. Či rozumělo se tak samo?

Teď stůj tu o hudbách, jak se jeví za dob starých v domech soukromých.

Kdo čte v pražském archivě na knihách inventárních z doby svrchu dotčené, pozoruje světle, že na počátku oné periody až asi po rok 1570. v domácnostech pražských (ovšem. pokud zapisovaly se v knihy městské) nástrojů hudebních jen po málu, ale čím dále do věku Rudolfova, tím více jich přibývá, a

tudyž tím více rodin pražských hudbou se potěšuje.

Na počátku dotčené periody jen tu a tam shledáš, že měšťan některý zanechává dědicům svým „virginal“ neb i „clavicordium“ — praotce to nynějšího fortepiana. Ode doby Rudolfovy právě jako obrazů v bytech, takž i nástrojů hudebních stále přibývá. Z nástrojů jmenují se v pramenech: píšťaly, trouby, loutny, cithary, housličky, violy, virginal nebo clavicord a positiv. Mimo tyto nástroje nalezneš po krámech kupeckých i moltanky a kobzy.

Ke konci století 16. spočítáš ve stu popisech měšťanských (ku příkladu v knize arch. pražs. r. 1174) osmnácte rodin, které sobě oblibovaly hudbu. Tohle slušné procento by zajisté vzrostlo, kdyby člověk směl každý „regal“ a každý „instrument“ vzíti ihned šmahem za muziku. Regal v popisech někdy je hudební nástroj, jindy zase ne.

Čteš-li na příklad v životopise Viléma z Rožmberka, že pán r. 1552. ráčil v Budějovicích svému varhaníku dáti dělati regal s několika mutacími za 90 kop míš., tof neomylně muzický instrument; ale čteš-li v pražském inventáři, že kupec Nettler r. 1585. má „nahoře v komoře regal a hodiny s cym-

bálem“ a starý Lobkovic v touž dobu že má „regal se závažím a vším příslušenstvím:“ tu dobře nevíš, co páni popsali. Určitěji ovšem zvíš pravdu, stojí-li psáno, že r. 1556. Jiřík Bakalář má „regal a clavicordium“ — aneb že cukrář Zelander má v krámě „regal s patnácti truhličkami“. Onde je to muzika, tu je krámská „židle“, pult.

V podobné rozpaky svádí člověka slovo instrument. Knihař Fikar má nad postelí instrument (r. 1500), sladovník Rudner má ho na stole, kanclíř pan Humburg má „instrument a při něm vrhcáby“, u kupce Alteršpergera stojí „instrumentum“ 8 rýnských zlatých — a Salomena Mathyášova r. 1565. má „instrumenta k včelám“; lazebník jeden r. 1592. má „instrument na geyst“, a konečně bohatý vinař Šmertoš má v domě „mandl se všíminstrumentem“. A přidáme-li k tomu i to, že někde píše se „loutna a instrument“ hned podle sebe: jest pak nejasnosť slova „instrumentu“ velice jasna. V jedné případnosti je to hudební nástroj, v jiné jest to patrně něco hodně prosaického, a jinde zhola nevíš, co je to.

Regal a instrument jsme tedy v hořejším počtu percentním kladli za hudební nástroj jen tu, kde to bylo nadbytkem jisto.

Teď bylo by dotazovati se, v kterýchže domácnostech a jaké nástroje hudební byly shledány.

Odpovídajíce přestaneme jen na mále, jen tak pro karakteristiku.

Lze říci vůbec, že z řemeslníků nejvíc hudbu mívali doma sladovníci a soukenníci. V nejbohatších domech řeznických naproti tomu neshledáš ani jedné knihy, ani drobet muziky.

Z jiných stavů shledáš, což zcela přirozeno, nejvíce hudby u bakalářův a kantorů, některý kus i u kupcův a lidí od péra — ale v inventářích kněží muziky pohřešíš.

V nejstarší knize zápisův archivu pražského (č. 1172) čte se na listě 13., že nebožtík Jiřík Bakalář míval až do roku 1566. vedle pěkného „vorlojíka v pouzdře a s budíčkem“ i virginal ve světnici dolejší. Mimo to míval v komoře na mazhauze „vorloj zavěšený“, pod ním visela „sphera materialis cum involucro“ a hned u toho stál regal a klavicord. „V aumaře“ u kamen v téže světnici měl bohatý pan Jiřík knihy a „partes“, z nichž hrával, kdykoli měl pokdy. Dokud býval školním bakalářem, hrával asi častěji. Vyženiv ženu, dům a vinice, kdo ví, nezanechával-li partesů v aumaře klidně spáti.

Ale ne, toť pomluva, vždyť inventující komise nalezla mimo aumaru mezi žejdlíky a pintami cínovými „jedny lamentací.“ Tedy pan Jiřík nehoudl-li na klavikord, aspoň zajisté — lamentuje — zpíval. Byltě asi literátem kostelním, členem spolku zpěváckého, v němž mívali mezi měšťany bývalí bakaláři všudy předek.

Pak není ve zpomenuté knize řeči o muzikantovi až na listě 117., kde popisují jakémus Vlachovi Troillovi „dvě loutny v pouzdře.“ A to bylo roku 1572.

V letech osmdesátých, kdy bývalo v Praze veřejné hudby mnoho, přibývá i zápisů soukromých. Důkladný muzikus podle inventáře býval mezi jinými písař deseti soudců pan Florian Pretlík, jenž umřel r. 1583. Ve své „kancelářce“ (což jednou znamená pokoj, jindy almaru) a na stolečku černém míval mezi knihami právnickými i noty rozličné. Tu čteme na obtloustlé knize nápis „Hymni ecclesiastici“ — a na poličce nad „stolčkem“ leží partes čtyř, pěti a šesti hlasů „Joannis de Bachi et alliorum autorum“, k nimž tisknou se důvěrně „tabulky dřevěné k spisování piva“ a „cantiones gallicae trium vocum“, psané. Nástroje hudebního v obytě bohatého písaře nebylo.

Menší přítel hudby býval souvěkovec Pretlíkův, měšťan Zikmund Freylich, jenž umřel r. 1582. Měl čtyři v Praze domy — největší byl U zlatého půlkola, kterýž znak podnes viděti — měl vinice a čepoval víno v piternách svých domů. V domě U půlkola v hořejší světnici stával za života jeho „virginal velký, druhý bez klíčů, oba bílé, třetí malý, na způsob pulpitu dělaný, zelený: clavicordium černé, měchy od regalu." Ale tyto věci muzické byly — a to neschvalujeme — složeny v komoře pusté spolu s „13 mřížkami drátovými zelenými k voknům" a s plaveckou sekerou a s jinačím haraburdím. Byla tedy Freylichova muzika asi už na pensi.

U větší vážnosti míval Severýn Stašek, mlynář na mlýnech staškovských za poříčskou branou, partes muzické, jichž v poctivosti dochoval až do smrti.

Známý Kropáč z Krymlova, nejpřednější z rady, rád hrával doma na positiv († 1584.). Mimo něj měl syn jeho i regal a byl ctitelem hudebních prací Orlanda Lassa, takže tu dědila se záliba hudební s otce na syna.

U zemského prubíře*) Pavla Krymilera ze Třebska r. 1593. nalezli jsme loutnu; Škre-

*) Prubíř J. M. C. v království Českém zkoumal dobrotu drahých kovův.

tovic rodina, z níž pošel výtečný náš malíř Karel, mívala doma virginal. Hodinář Adam Frelich miloval své „housličky, instrument, loutnu“; Nysl, šmukýř, míval nad ložem citharu a „violu na způsob loutny“; soukenník Dyler měl citharu i loutnu, ale půjčil jednu Adamovi Geronisovi z Libušína a druhou Melicharovi Starkovi, kteří nástroje ty po jeho smrti vrátili dědicům. Rudner, sladovník, až do r. 1650. měl „housličky v pouzdře“, a dejme tomu, že na ně rád hrával, když byl piva navařil. U ševce Postyla popsali páni r. 1614. „tabulaturu k loutně“. Tento švec budiž poslední, o němž se zvláště zmiňujeme. Čtoucí už pozoruje, kdo asi v Praze před třemi věky doma rádi obírali se hudbou, aniž lze pochybovati o tom, že právě tak jako urození, i měšťané své děti učiti dávali lecčemus toho, co vypravuje se o Petrovi z Rožmberka, jenž byl cvičen „v kunštech i u věcech heroitských, jezdění, do terče střílení, tanci a při loutně zpívání.“ (Mus. Čas. 1880.)

Personifikace hudby tehdejší býval ovšem kantor. Podařilo se nám v knize inventářů č. 1173 nalézti celou kantorovu muzickou bibliotheku a máme za to, že to bude asi tehdejší literatura všecka všudy. Svrchu vzpo-

menutý kantor zval se Jakub Handl a zpívával až do r. 1591 při kostele sv. Jana na břehu. Ale slovem kantor nemaťte svých o Handlovi soudův. Bůde nade vši pochybu s pravdou, že v inventární knize Handl vzpomenutý není nikdo jiný, nežli slavný skladatel Gallus, rodák z Kraňska, jejž Němci převzali Handlem, a kteréhož Rudolf císař ze služeb biskupa Moravského přivedl sobě k své hudební službě do Prahy. Díla Kohoutkova — Handlova — vydali Angličané v 50 svazcích, a historie hudební klade Galla za rovna slavnému Palestrinovi. Naše zpráva z pražského inventáře jest nový příspěvek k životopisu slovanského komponisty, jenž mezi Čechy v Praze pobýval.

Zanechal po sobě: „Partes svázané v červené kůži; partes v bílé kůži, obé Orlandi. Moralium 19 v traktatích; quator svazků Moralium; tomum primum harmoniarum opus 25 kusů; secundi tomi 60 exemplářů; tertii tomi harmoniarum 100 exemplářů, čtvrtého svazku 250 kusů; Calepin nesvázaný; Friderici Lintneri gemma musicalis tomus primus 6 exemplářů; secunda gemma 6 exempl.; třetího svazku Lintneri 8 exempl.; Corollarium cantionum sacrarum 7 exempl.; Fasciculorum Orlandi 8 exempl.; Magnificat in folio, Orlandi; Thesaurus musicus norimber-

gensis; Pamingeri opus, tres partes; missale Fr. Lindurci; německé psalterium Lobnaseri; opus sacrarum cantionum Dresleri; harmoniae Lechneri; modulationes sacrae“ — vše o několiku exemplárech. A právě to, že míval nebožtík „kantor“ tolik kusů každého díla, zdá se svědčiti tomu, že Handl anebo snad poctivěji řečeno Kohoutek muzickou literaturu umělou a moderní v Praze prodával. Díme moderní, poněvadž našim literátům v chrámě nejobyčejněji stačívaly prosté zpěvy starobylé v kancionálech, kteréžto zpěvníky právě v druhé polovici 16. věku veliká většina literátů v městech českých s nemalým nákladem sobě pořizovala. Literáti tedy zpívávali prostěji, kantor se žáky provozoval hudbu umělejší, polyfonní, v níž byly kontrapunktické oříšky tvrdé. Čtoucí světle vidí v notách nebožtíka Handla jen a jen muziky zbožné, a toť býval obecný ráz vážné hudby za celé století — alespoň v Praze; neboť o nějakém světštějším skládání nenalezneš tu nikde stopy. Opera narodila se teprv asi tři, čtyři léta před smrtí našeho kantora, a císařské zpěvce operní v Praze shledáváme teprve na samém počátku věku sedmnáctého. Rozboru jednotlivých hudebních jmen uvedených v dědictví kantorově pomineme; bylo

by nám opsati kousek dějin hudby, a to proti nám jest. Jen tolik budiž dotčeno, že Orlando Lasso, nejčastěji v Praze jmenovaný, žil v letech 1520.—1594. a rozvinul zákony kontrapunktické měrou dosaváde nebývalou.

Bylo by snad dotknouti ještě, kterakou že podobu a cenu měly nástroje, o nichž stala se zmínka v pražských domácnostech.

R. 1471. prý vymyslili v Benátkách pedál — a od té chvíle jali se pořizovati varhánky přenosné. Takový tedy asi byl positiv, s nímž několikráte se v inventáři setkáváš. Kupec Altršperger († 1608) prodával positiv i po 100 zl. rýnských. Ale r. 1612. byl také jeden positiv ceněn ve 20 zlatých. Ze starého psalteria, jenž byl ostruněný, vyvinul se v stol. 16. virginál nebo clavicordium — truhlík o drátěných strunách, do nichž bíjelo se havraními péry. Později tomu říkali špinet. Je-li clavicordium v inventáři totéž jako „instrument“, tož známe cenu jeho. R. 1608. šacován instrument v 8 rýnských zlatých. Loutny z věku Karla IV. mají podobu touž skoro jako naše. Byl to nástroj o 14 strunách a oblíbený lidem poněkud vznešenějším. V Praze prodávali je koncem století po 2 rýnských zlat. Kytara, cithara — původu španělského — mívala struny nejméně čtyři.

Struny kupovaly se v Praze u šmukýřů, šmejdířův a tkaničkářův, ale nejčastěji u ročmídů, kteří vůbec pracovali o mosazi a mědi. U ročmída Matesa Gintera za rathousem bylo lze tedy také mosaznou troubu po 3 i po 4 rýnských zlatých koupiti. Podle Zámrského jsou „trouby rozličné, jiné libé, tiché; jiné pak hrubě zvučné; jiné tenké, tlusté, vysoké.“ Jaká trouba byla za tři zlaté, nevíme.

V 16. věku leckterés hudební nástroje — obzvláště foukací — shledáš po museích u velikosti podivně ohromné. Do konce 15. věku vůbec všem nástrojům, druhdy skrovným, přivětšeno znamenitě. Některého takového slona hudebního naše ruce s těží obsáhnou, právě tak jako nedovedla by naše těla na dlouze nositi těžkých zbraní středověkých.

Vzpomínám jen fagotů, klarinetův a trub budějovických, o nichž psáno v Památkách III., anebo vzpomínám známého fagotu v českém musei v Praze. Kdosi chtěje foukati v ohromný onen fagot budějovický, položil jej přes lenoch stolice a měl prý co dělati, aby dosáhl klapek. Guarinus, svrchu vzpomenutý, mluví ve spise svém (r. 1609) též o nějakých velikánských loutnách, vůbec

„tiorbe“ zvaných a nedávno vymyšlených, jichž prý nebylo lze bez velikého namáhání a bolesti rukou obsáhnouti. Tím jsme na konec došli. Viděti ze všeho, že v staré Praze za všecken čas dotčený až po malinkou bitvu za branou Strahovskou — ale v následcích přehroznou — bývalo vně i doma muzik dosť. Ba v knihách soudních shledali jsme se i s rodinou, kteráž hudby nadužívala.

Alespoň to, co vyvedla roku 1557. rodina papírníkova počestnému mlynáři Martinovi Štaškovi, nelze jináče zváti nežli zneužitím hudby. Mlynář měl svůj mlýn kdes v Libni vedle papírny. Papírník s mlynářem byli sobě stále ve vlasech. Mlynář trpěl jak tak až po tu chvíli, když papírník, žena jeho, děti i čeleď všecka od stárka po umouněné kluky všecky užili na posměch pantáty mlynáře bubnu, píšťal a houslí. Toho nesnesl. Ale kdo by to taky snesl? Kdykoli mlynář šel z Prahy domů, bylo mu jíti mimo dlouhou pavlač papírníkovu, a tu již stála kapela. Hudouce a zpívajíce provázeli veselí papírníkovic pantátu až zašel, a na konec mu na nepoctivosť ještě vystřelili.

Těch koncertů tedy nesnesl a žaloval na pražském soudě: „Když jde ze mlýna, vezmouce buben provázejí ho a též když do

mlýna jde, vezmouce housle po té pavlači ho provázejí, všecko jemu na posměch a těžkosť činíce, též střílením z ručnice, tak že mu dítě zděsili, což se na něm i vyrazilo. A když jim řekl, aby toho nečinili, tehdy jeden že vzal buben a druhý housle, bubnovali, founěli a na střechy házeli.“ Co házeli, nepravil. Paní Anna, papírnice, když muž (s odpuštěním snad bačkora) mlčel, hájila sebe a svých lidí nejprv co do střelby. Na mlynáře prý nestřílejí — než mají prý ručnice proto, když čeleď chodí přes Špitálsko domů, aby jí nikdo nezavraždil, jako onehdy jí písaře tu zabili. Bylo tehdejší Špitálsko čili nynější Karlín tak hodno, jako do nedávna Abruzzy. Co se tkne hudby, tu pravila paní Anna toto: „Když máme svatvečer, vezmou ty housle aneb buben a pro potěšení po práci sobě hrají, ale bez ublížení všelikého Martina Štaška. On, Štašek, má kolikery varhany (!) a když se mu líbí, káže sobě housti, a proto jemu toho žádný nebrání.“

Ale konšelskému soudu se ten pochod mlynářský nelíbil a protož vyřkli takto za právo: „On Martin Štašek podle práva prokázal, že jemu příkoří z papírny pískáním, hudením, bubnováním i z ručnic a půlháků

ve dne v noci střílením jest učiněno, z té příčiny pan purkmistr a páni ji, Annu, papírnici, též manžela jejího, syny i jinú mužského pohlaví čeládku v svú kázeň a trestání bráti ráčí.“

Tenhle ortel vyřknut byl za purkmistrovství „Jaroslava a Jutenin“. (Arch. praž. č. 990., fol. 31.)

Muzická rodina papírníkova i s čeledí — tedy všecka kapela — požívala v pražské šatlavě, v kládě tkvíc za nohy a nožičky, bezděčný honorář za koncerty, jejichž programu ani mlynář ani konšelé rozuměti nechtěli.

Na konec ještě dva drobty. V Praze mívaly taky muziku — němou. Lékař Guarinoni vypravuje v knize své,*) že nejednou v Praze to vídal, kterak jeho přátelé všichni jsouce němi provozovali hudbu rozličnými posuňky rukama i nohama tak dělajíce, jako by v nástroje hudební hráli a foukali. To prý vždy končívalo se veselým smíchem. Byla to tedy hra němá a veselá, asi táž, kterouž pisatel těchto řádků za studentských let svých u veselé besedě nejedenkráte sám hrával. Hra to tedy v Praze už třístaletá!

Druhá poznámka dotýká se učitelů hudby. Týž dotčený Guarinus vytýká, že měšťanské

*) Grewel der Verwüstung. V univers. knihov. pražské.

dcerky opičíce se po pánech učívají se teď hojněji než druhdy bývalo hráti na „citharu neb instrument neb jinou hru struněnou“. Ať prý panské i měšťanské panny hrají sobě raději jehlou, kolovratem, chvoštištěm, kotlem pracím a kuchyní. A chtějí-li mermo nějakého instrumentu, ať prý si vezmou růženec a modlitby. „Trestáni mají býti oni rodičové, kteří instrumentisty a musicos do svých obytů k dcerám volají a ve zvláštních pokojích učitele s dcerou samotny zanechávají. Býváť z toho často plný a dobrý užitek“.

Na Turka.

Rozlobil se Turek křesťanů za celé 16. století! Zasedl v Uhrách pevně a zlobil pořáde. Co se jen české země na vojny turecké naplatily. Kdyby nás Čechy Maďaři i hodně rádi měli, nevyváží láskou svojí těch tisíc tisíců českých kop grošů, které šly z našeho sáčku na osvobození jejich země!

Ale toho dnes nehodláme líčiti. Z archivu pražského a ze strahovského rukopisu vyřízneme episodu, kterak císař Maxmilian r. 1566. se strojil svou vlastní osobou na Turka, křesťanů nejlítějšího nepřítele.

Už roku 1565., tedy nedlouho po nastoupení nového císaře, na vratech všech radnic městských v království Českém přibity byly mandáty, zakazující, „aby nikdo koní, klisen, ani hříbat ze země neprodával“. To byla známka nastávající vojny. Rok následující (1566.) přinesl všem městům nový majestát, jenž se začínal: „My Maxmilian II. a t. d. ráčili jsme se konečně na tom ustanoviti, aby-

chom se sami osobou naší císařskou do pole proti úhlavnímu nepříteli všeho křesťanstva vojensky vypravili, a kníže pan Ferdinand, arcikníže rakouské, bratr náš také s námi pojede.“ —

A v zápětí za tímto mandátem čtyři nejvyšší úřadníci, držící v Čechách místo královo (Jan Lobkovic, Jan z Waldštejna, Wolf z Vřesovic a Vilím Muchek) v českých městech a krajích nařizovali „mustruňky“, aby páni města poddané své zmustrujíce ve spisu podali, kolik pěších dobrého lidu mohou na vojnu vydati.

Ale mustruňky braly se velice nechutně před se. Málo kdo jevil upřímnou chuť na Turka. Zlobil se císař ve Vídni zle a netaje se hněvem svým, vzkázal do všech krajů listem veřejným: „mustruňky že se nesešly, zvláště mnozí úřadníci zemští a raddové naši zlý příklad ukázali, mnozí zůstali doma, jiní poslali málo, rovnosť s druhými nezachovávajíce“, a pak dodal výčitkou i hrozbou: „Poněvadž my nelitujíc těla, krve a vynaložení nejvyšší mocnosti naší císařské pro zachování víry svaté křesťanské, pro obhájení království vás všech sami osobou naší proti Turku táhnouti se neostejcháme, protož vás, kteří jste doma zůstali, napomínáme, abyste

se najíti dali tu, kdež ležením budeme; a kteří od Znojma nazpátek koně poslali, chtíc počtu svému umenšiti, aby je k sobě zas vzali, aby se vědělo, kdo doma zůstal. Jest jisté poručení naše, abyste všichni, i ty osoby, kteréž staré a nemocné jsou, před nejvyššími úřadníky na Hradě pražském osobně najíti se dali“.

Spolu s těmito vzkazy hněvivými nařízeno mandátem do všech zemí koruny české, „aby při všech osadách městských i vesnických, kde kostely jsou, ráno v 10 hodin na celém orloji ve zvon veliký čtvrť hodiny pořád hlasitě zvoněno bylo proti Turkovi, a všecko pohlaví mužské i ženské, mladí, staří, na kterémžkoli místě jsou, hned na kolena svá padnouce, Pána Boha za vítězství a přemožení toho ouhlavního nepřítele prosili“. Tenkráte vytištěna zvláštní na to klekání modlitba.

Mimo to nařídil císař všude, i ve Vídni, při dvoře svém páteční kázání a slíbil veřejným mandátem, že bude při těch pobožnostech sám také bývati. Když pak v pátek po sv. Jakubu 1566. zapověděny tance, světské kratochvíle, posvícení: tu mohl každý postříci, že uhodilo zle, že bude vojna.

Jen že nevěřili, aby sám císař do ní táhl. Vojsko z Čech a z Moravy, obsahující 3000 koní vedením pána Rožmberského, na ty rozkazy se sbíralo a stahovalo ku Prešpurku čekajíc tam císaře a krále svého, jenž slíbil, že nebude litovati těla svého a osobně je povede.

A opravdu. Ve Vídni chystán slavnostní odjezd císařův do pole.

O tom slavnostním odjezdě podává strahovská kniha velice zajímavou zprávu, která svědčí o tom, že parádní, divadelní průvody, také tenkrát už pořizovati umívali s nákladem a malebným přepychem, za nějž bychom se nyní právě styděti nemusili. Rozumí se že průvod, jejž poněkud vypíšeme, měl povahu vojenské parády, ale na čtoucího činí dojem divadelní.

Slavnosť odjezdu do vojny turecké začala se už 10. srpna, když přivedl Ferdinand tyrolský, manžel Filipiny Welserovy, svoje rejthary před Vídní zmustrované.

Když je vedl mimo hrad, stál císař s manželkou svou v oknech „se vším fraucimorem“, dívajíce se.

Slavnostní průvod velikolepý nastal dva dni potom. Dvořané i panstvo sjížděli se hned po ranním modlení před zámek, kamž nahr-

nulo se množství lidu zbrojného i divákův obecných. Tomu šumu díval se císař oknem.

„Každý ho viděti mohl v pancíři a v brnění, an patří na lid zbrojný i domácí. Pak sešel císař dolů na plac a tu „ráčil na kůň plesnivý vsísti a podle obyčeje točiti a vyskakovati, a lid obecný některý plačíc a jiní se radujíc jemu na Pánu Bohu vítězství žádali i šťastné navrácení.“

Pak se začal průvod. Sto rejtharů jelo nejprv, za nimi 150 hofšicarů, Španělů v červených oděvech, každý maje půlhák a ručnici. Jeden nesl praporec damaškový, červený, na němž v modrém poli malována ruka s tureckou šavlí a palmou. Na rozích byly čtyři hlavy vepře divokého.

Za nimi jelo 80 Vlachů nákladně vypravených, jejichž koně byli „zlatem ládrováni“. K nim přislušela řada pacholků, kopí nesoucích.

Ve třetím houfě jela „pacholata“ panská v černém aksamitě. Ti pacholci nesli pavezy i „šturmhauby“ a dlouhé ručnice vzhůru. Bylo jich 80. Následující houf vedl maršálek rakouský jedoucí před praporcem barvy bílé, červené a modré, na němž byli skřivánci zlatí vzhůru se vznášející. Za praporcem jelo 178 jezdců, každý maje za „šturmhaubem“

malý praporeček těže trikolory. V tom již hudouce a bubnujíce kráčelo 50 pacholků, každý vedl kůň, krytý aksamitem barvy červené a bílé, kterýmiž barvami se ve Vídni tehda ještě nepohoršovali. Hodný řádek byl asi následující. 116 „edlknábů“ arciknížecích v červených suknicích kráčeli „jeden za druhým“. V následujících dvou houfech byla „pacholata“ císařských dvořanů sametem oděná a ručnicemi ozbrojená, za nimiž jeli pánové „oupravně vypravení“. Někteří z nich byli též z Čech. Měli s sebou dva bubeníky, 12 trubačů. „V klidu třetím“ nesen damaškový praporec arciknížecí, na němž vymalován sv. Jiří v poli zeleném. Těch pánů počítáno 180. Imponující byl houf následující. Ten byl z 500 rejtarů, majících za přilbou péro černé a popelaté a v rukou kladivo.

Právě uprostřed celého průvodu slavnostního, v houfě desátém, jel císař. Tu tedy byla podívaná nejstkvělejší. Před císařem jelo 118 pánův uherských „ve svém hábitu, oděni jsouce zlatohlavem,“ majíce za sebou své „hofmistry“. Pěkný příklad, že uherští pánové za všecky časy umívali s efektem „vystupovati“, kdežto naši páni mizeli v houfě. Jak dobří byli aranžéři takových zevních efektů, postříci už z toho, že každý šel „ve

svém hábitu“, čímž míní se kroj národní, jehož Maďar vypůjčil se od svého učitele Slovana.

Umívali „to“ Maďaři tedy už tenkráte lépe, nežli Čechové.

Císař jel za Maďary sám jediný v pancíři a v brnění. Seděl na koni „plesnivém“ (šedém), klobouk maje na hlavě francouzský s bílým a černým „pérkem“. Za ním sám jediný jel bratr jeho Ferdinand ve zbroji kalené a pozlacené též na koni plesnivém. Po obou stranách za ním šla dvě a dvě pacholata; první jich párek nesli praporce s orly červené, druhý ručnice; též po stranách kráčeli drabanti a střelci císařští v šatě žlutém nebo popelatém.

Za dvěma nejvyššíma vůdcema křesťanskýma z rodu císařského kráčelo 350 mužův. Byl prý to „lid náramně čistý“. Uprostřed nich nad hlavou jim vlál ohromný prapor zlatý s orlem černým o dvou hlavách. Než ti zašli, již bylo slyšeti šum a zvuk, jejž od sebe vydávalo čtvero trubačů s bubeníkem vedoucích velmi pestrý a nádherný houf dvanáctý. V něm jeli nejprv „edlknábi“ císařští, nesouce „šturmhauby“ na hlavách. Ale ty „šturmhauby“ stály za všimnutí. Měly „fedrpuše“, jež visely až přes koně dolů. V tom

houfě uprostřed jeden z pacholat nesl císařskou zbroj třpytivou a druhý helm zavřitý, třetí kopí široké. Ti tři jeli druh za druhem pěkně uprostřed, aby od každého vidíni byli. Za nimi pak byli pacholci v sukních aksamitových majíce ručnice a „švejnšpisy“. Mnohý byl i zlatým řetězem opásán. Všech bylo 150. Poněvadž tenhle houf byl na podívanou příliš pestrý, a kontrast, jak povědomo, koná v každém umění — tedy i v divadelním — zázraky, byl třináctý houf prostý — aby lelkující Vídeňané odpočinuli.

Dvacet pacholků vedlo koně, kryté žlutým aksamitem. Ale za to houf čtrnáctý! To byla pastva! A což budil nad to ještě vlasteneckou pýchu houf ten! Byli to Rakušané, zbrojný houf dvou set mužů přepásaných pintami bílými a žlutými, a každý nesa na klobouce žluté a bílé péro a v rukou třímaje rejtharské kladivo.

Nad nimi vesele třepal se praporec brunatný s pěti namalovanými skřivany. Že nešli tito Rakušané potichu, rozumí se. Osm trubačů s bubeníkem zajisté hodně se namáhali, aby Rakušanů paráda vešla také do uší. Skřivánek zdá se, že byl Rakušanův oblíbený pták. Nejen že je prodávali ve Vídni (i v Praze) krosnaři na trhu ve svazcích po krejcaru na

rožeň a pekáč, ale za houfem prvním rakouským jelo 150 jezdců zase rakouských a ti měli za šturmhutem malé praporečky s pěti skřivany — tedy ouhrnkem 750 namalovaných skřivánkův.

Patnáctý houf bylo 1000 pěšáků po pěti „v klidu“, jimž na čele byli dvacet čtyři koně hejtmanův. Hřmot při nich dělalo 8 bubeníkův.

Následující houf zas něco bylo na podívanou. Nejprve jeli dva hejtmané v zlatohlavové a červené „sukničce“ přes zbroj navlečené. Za nimi šlo šest set „knechtů“. „Na ty bylo milo pohleděti“, praví zpravodaj všecek od sebe, „měli dlouhá dřevce a na větším díle tulichy stříbrné (?) Praporec nesl fendrych červený a bílý — tedy barev českých. K nimžto přiřadil se houf jiný neméně „oupravný“ o 300 mužích. Ti měli s sebou dva praporce se skřivany, a před každým praporcem „kráčeli muži čistí se šlakšverty“ (schlachtschwert). Všichni měli šveinšpisy a halapartny.

Poslední tři houfy nádherně skončily průvod. Každý z nich vedl „nějaké hrabě“, první byl o stu koních „švafovaných, náramně vypravených“, druhý o 600 a třetí o dvou stech koní. Praporec nad předním houfem

vznášel se červený se zlatými paprsky, nad houfem předposledním vlál prapor modrý se skřivany, a nad posledními zmítal se vzduchem veliký prapor červený s kohoutem a mečem.

Tento nádherný průvod jel a šel mimo diváka za celé čtyři hodiny. Císařovna s fraucimorem se mu stále dívala.

Stkvělý ten lid parádní ubíral se východní branou směrem k Eberštorfu, kde císař první noc s nimi strávil. Ale daleko nešli. Sedmého září nastavil slovanský Leonidas v Sigethě — Mikuláš Zriňský — za Uhry a všecko křesťanstvo hrdinská prsa svá nepříteli, jenž na močálovité pláni zanechav tu 20.000 mužů, brzy po tom odebral se, odkud byl přišel. Maxmilian vojsko od Rába a Komárna rozpustil domů.

Umělci na žebrotě.

Představím všem čtoucím třinácte pánů. Devět spisovatelů, tři muzikanty, jednoho malíře. Trojí krásné umění bude zastoupeno. Čtoucí pozná, že tu všecko trojí umění žebře. Umělci a spisovatelé odesílají produkty svého ušlechtilého ducha opatrným radě a konšelům starožitného města Rakovníka na ten konec, aby za svou pěknou všímavosť a k slavnému magistrátu líbeznosť nějaký grošík v odměnu vzali.

Je to žebrota literární a umělecká, kteráž udála se na štěstí už přede třemi stoletími. Umělci a spisovatelé s námi teď vrstevní, kteří, jakož známo, vesměs vládnou měšcem sytým, pěknými domy a vším zbožím světským měrou nelidskou, ať se jen s chutí svým dávným starým kollegům posmějí, ať na ně, ovšem mohouce, s kruchty pohledí.

Tedy sesedněme v kolo, citace začíná se.

„Nuže, pojďte mezi nás, poctivý mistře školní, pane Volfgangu Greceliuse, posaďte

se! Moravan jste, bratr jste. Posaďte se, poeto olomoucký!“

„Daj Bůh dobrý den, páni Čechové!“ odvětil poeta, „voláte mne stranu knížky, již jsem věnoval Rakovničanům. Poslal jsem jim zbožnou báseň v českých rytmích, přezvanou „scala spiritualis!“

„Scala spiritualis v českých rytmech? Grecelius?“ slyším dotazovati se kolem. Neznámý básník, neznámé dílo. Naše literární seznamy poctivého Greceliusa neznají.

„Jste nám dvojnásobně vítán, však odpusťte všetečkům, chtějícím zvěděti, jaká že vám byla kořisť z dedikace Rakovničanům přátelsky připsané?“

Poeta olomoucký odvětil melancholicky: „Tři kopy mi podali v dar, ty hned utratil jsem — k tomu napsali mi tuto ceduli“ — a bolně se usmívaje děl — „tu jsem sobě uchoval“.

A sáhnuv do opasku vyňal žlutý list. Čteme: „Slovutnému Volfgangovi Greceliusovi, školnímu mistru a poetovi v městě Holomouci. Jakým úmyslem Jste nám Scalam spiritualem v českých rytmích skrze impressí připsali, z psaní Vašeho jsme porozuměli a poněvadž tomu všemu z starého a nového zákona božího jak od správců duchovních

skrze kázání slova božího, tak i skrze čítání písem Svatých s znamenitými důvody a příklady k spasitedlnému naučení a vejstraze prve vypsané jsou, vidí se nám v té příčině předsevzetí Vaše býti zbytečným a za ně jakou remuneraci činiti žeby k vzdělání obecné církve křesťanské nápomocné nebylo. Však nicméně ušetřujíce v tom Vašeho jakéhož takéhož nákladu a poselství, při ukazateli toho listu Vám 3 kopy míš. odsíláme v té naději, že to vděčně přijmete a sebe i nás podobných věcí odsíláním víceji zaneprázdňovati nebudete. S tím se Vám dobře míti vinšujeme. V pátek po sv. Vítovi 1599."

„Inu, příteli Moravane, tahle cedule není vám k pochlubě, není Rakovnickým s pochvalou, ač ony tři kopy nejsou na tu ránu mastí nejhorší. Gratulujíce k honoráři, pro slova, že předsevzetí vaše básnické zbytečným se býti vidí, máme nad vámi srdečné utrpení. Ale netruďte se příliš v mysli svojí, věztež na potěchu svou, že vašim kollegům, poetům po třech stech letech, přemnozí prosaičtí lidé říkají tutéž zdvořilosť, aniž jim to oslazují třemi kopami!" —

Vstupuje mladý muž.

Je to pan mladší Gryllus z Gryllova — Cvrček z Cvrčkova — školní správce kdesi

v Menším městě pražském. Zase kantor, zase poeta. Honem vhlédněme do Jirečkovy rukověti k literatuře české, honem čtěme na knize Jungmannově, vyzvězme, co se tu o mladém Gryllovi hovoří. Nic. Otce přítomného básníka znají obě výtečné knihy. Čteme na nich, že Jan starší Gryllus byl Rakovničan, jenž z nejpřednějších v obci měšťanů býval za téměř celé tři čtvrti století šestnáctého. Byl i spisovatelem některých nábožných věcí. Tu se také dovídáme toho, že starý Cvrček měl z trhu manželského tři syny, Jana, Pavla a Matiáše. Johann Balcer dí na str. 15. ve své knize obrázkové, již vydal v předešlém století (Abbildungen böhm. und mähr. Gelehrten und Künstler in Kupfer): „Johann Gryllus war ein Vater dreier gelehrter Söhne“. Tu tedy čteme, že všickni tři byly učení. Naše literatury však znají jen nejmladšího z nich, Matiáše, za muže slavného a básníka. O nejstarším Janovi. že by básníkem byl též, nebylo nic dosud povědomo.

„Nu, což pěkného a zbožného vy jste, pane Grylluse, v rytmích poetně napsali? Máte po otci v erbu svém srdce dýkou probodené a krví polité, zajisté psal jste podle znaku svého verše srdcelomné?“

Odvece básník: „Vypsal jsem máj, nejveselejší a nejrozkošnější měsíc a věnoval Rakovnickým.“

„Tedy básník ne pobožné než světské lyriky! Básník přírody! Vítejte nám, příteli, a rcete, kteraká že vám byla odměna za poetnou práci?“

„Dařil jsem jí svou vlasť, Rakovník!“ odpověděl nadšený poeta vyhýbaje se.

„To vám chválíme, ale což pocta, honorář? — snad se dovtipujete!?“

Básník vyňal z kabelky malý lísteček, jehož slova stojí v tento rozum: „Poctivému a ctihodnému panu mistru Janovi mladšímu Gryllovi z Gryllova, správci školy Menšího města pražského. Vypsání Vaše tohoto nastalého měsíce máje, nejveselejšího a nejrozkošnějšího, nám odeslané jsme přijali a Vám z něho, že nás ním daříte a tudy vděčnosti dokazujete, děkujeme; práci Vaši schvalujeme“.

„Tedy za to nic?“ — „Nic.“ —

Přistupuje Němec. Je to pan Jeremiáš Flösser. Se sebevědomím podává zdvořilý list s pečetí našich milých českých předků rakovnických. Je v těchto slovech: „Poctivému panu Jeremiášovi Flösserovi. Z odeslané od Vás Historiae de memorabi Holofernis interitu carmine heroico conscriptae a nám při-

psané Vám přátelsky děkujeme; aby práce Vaše daremná nebyla, Vám jeden tolar široký odsíláme. V pátek po sv. Antonínu 1607." Dostal-li tento dobrý Němeček za svého Holofernesa z každé české obce po širokém tolaru, což tu bylo dobrého pití!

Ticho! — Slavný muž přichází — Jan Kocín z Kocinétu, Písečan. Všecka budiž mu poctivosť! V literatuře naší pěkné má jméno. Klassicky vzdělaný, scestovalý muž. Byl písařem v radě malostranské a pracoval často s Veleslavínem o národní roli. Umřel 1610. a složen jest na věčný sen v překrásném kostele sv. Mikuláše, patrona dětí, na Malé Straně, let života svého dočekav se šedesáti sedmi. (Jireček, Rukověť I. 358., Jungmann Liter. 581.)

Dámy po očku ctihodného pána se všech stran zvědavě okukují, poněvadž byly naslechly, že kdysi napsal i „Abecedu pobožné manželky". Tenkráte byli i zkušení mužové příčinou žen teprve na abecedě — my bychom dnes už snad dovedli napsati obtloustlé čítanky. Nedurdi se, čtenářko, více či méně spanilá, kdo haní, má rád.

„Pozor! Starý pán hovoří!"

„Sepsal jsem podle Cassiodora historii církevní, nazvanou tripartitu, ze tří historiků

řeckých Sozomena, Sokratesa a Theodorita sebranou a na dvanácte knih rozdělenou. Vydána byla pražskou impressí r. 1594.“

Klouíce se díme: „Známe, známe — dílo veliké, rázu dobrého. Ráčili jste je připsati třem pánům, šesti městům.“

„Právi jste, pánové, připsal jsem dílo své, přemnohými historiemi plné, urozeným Janovi, Karlovi, Vilémovi z Valdštejna; mimo to připsal jsem je také obci měst Pražských, obcem Hradce Králové, odkud sobě jsem pojal ženu k manželskému snětí, pak své patrii Písku, konečně i Žatci, Lounům a Rakovníku.“

„Dobře tak, že pozdvihli jste a poctili tolik osob a tolik měst: veliké dílo, veliký náklad. Co vám za to učinil kdo na pomoc?“

„Inu, váčku sobě nestrhal nikdo. Odevšad byla mi některá kopa. Sumou ne mnoho. Rakovničtí dali, co měli: poslali mi věrtýlek svého slavného domácího truňku spolu slibujíce některý groš. Čtěte sami!“

A list Rakovničanů zněl: „Kniha prací Vaší z latinského jazyku na česko přeložená, vůbec vydaná a primasovi našemu presentovaná v jistém místě nám podle měst Žatce a Luna se připisuje. Remunerace věrtel piva odsíláme a co se na penězích učiní, to

v krátkých dnech ku panu Adamovi Skálovi ze Zhoře odeslati, aby vám to odvedl, v oumyslu jsme. Ve středu po provodní neděli 1594."

Starý pán se na rozchod otázal: „Zdali páni Rakovničtí dosud vaří tak dobrý truňk, jako mi poslali tenkráte?"

K té zvědavé dotazce my. „Hm — dnes je venku hezké povětří — budete míti příhodnou cestu — —"

Již vstupuje jiný slavný muž. Pan farář z Kopidlna Jan Štelcar Želetavský, rodák Kutnohorský. Ctihodný pán. Za mláda býval servusem v Kouřimi (Jireček II. 264.); možná že byl více nežli servus. (Jungmann, H. lit. 636.) Odtud dal se na kněze. Sběhal sedm far. Naposled pevně zasedl v Kopidlně. — Byl za živobytu svého pravý Cato censorinus. Šerá kukla, černý kněžský širák, tenké nohy, přísné oko. Psal i kázal ostře a horlivě o lichvě, lakomstvu, o zlořečenství, lži a krádeži, vraždě i cizoložstvu. Aniž jiných podobných pěkných věcí nechal při pokoji. A což zkusilo od něho měkké pohlaví! Psaltě o „marnostech žen a panen" a na tituli dal dřevem vytlačiti a zrýsovati čepení, jež bylo r. 1586. hříšnou modou. „Toho bychom teď měli zapotřebí!" myslí sobě zajisté leckdo

obojího pohlaví — ovšem každá strana s jinačím významem a přáním. Některé z čtenářek vešlo asi v mysl: „Štěstí, že byl kněz a tudyž neženat. By ženat byl, ubohá jeho polovice což byla by zakusila jsouc ženou takového podivína!“ — „I ne, dušinko, mýlíte se,“ odpovídá Rukověť Jirečkova na str. 264. II., „Jan Štelcar byl pořádný lutherán a proto měl ženu, a jak podstatnou! Samatě vedla živnosť hostinskou v Kopidlně, psala hostem na jarmaru a o posvícení byla v rozepřích poslední a nejvyšší instancí. Je také možná, že pan farář zhoršoval se na ženské pohlaví snad nejvíce příčinou paní hospodské v Kopidlně. Však do toho nám nic.“

„Který jste, pane otče, ráčili Rakovničanům podati ze spisů svých sedmnácti?“ — V odpověď řekl ctihodný kněz Jan: „Poslal jsem jim a mnohým jiným přepěknou knihu, jejíž titul i obsah byl v těchto slovech: „Kniha duchovní o velikých skutcích Pána Boha všemohoucího, rozličnými historiemi, starými i novými ozdobená, v níž se obsahuje vysvětlení, mohouli čarodějníci a čarodějnice sami od sebe kroupy, bouře, hromobití zbuditi a vyvésti. Byla vytištěna v Praze r. 1588. a prvou dedikací učinil jsem obci kouřimské.“ (Jung., H. l. IV. 831.)

„Že jste, pane otče, Rakovničanům tuto svoji práci o přírodě v dar podal, zajisté jste na tom neškodoval!?“

„Inu, neškodoval právě, dali mi na pomoc dvě kopě, ale ňáký ďábelník z rady městské kázal písaři, aby mi na konec odpovědi napsal v odvetu za moje podání tohle rufianstvo. Čtěte!“

A čteme: „Ctihodnému knězi Janovi Štelcarovi z Želetavy, někdy faráři Mnichovskému a již Krutskýmu pana Jaroslava z Smiřic blíž města Kouříma. Ukazatel listu toho dodal jest nám šest exemplářů knihy prací Vaší sebrané a vůbec k vytištění vydané, v níž se, mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe povětří, kroupy, bouře, hromobití vzbuditi a vyvésti, vysvětlení obsahuje, z kteréž Vám přátelsky děkujeme. Aby pak dobrý oumysl Váš k nám prokázaný svou odměnu míti mohl, Vám remuneraci dvě kopy míš. odsíláme, nepochybujíce, že dárek dosti chátrný k sobě vděčně přijmete a potom chudé obci naší, kteráž téměř žádných důchodů nemá, v takových příčinách ušetřovati budete. V outerý, den sv. Firmiana 1588.“

„Tu mi zavřeli na příště vrátce před nosem! Abych jich ušetřoval v těch příčinách, nevzkázali mi přece odnikud. Vždyť přece

za šest knih dvě kopy nic není mnoho dáti! Na marnosti světské vždycky a všudyž mívali měšťané peněz dostatek, v rozkoších šatu i břicha hojně sobě vedouce. Možná věc, že onu poslední klausuli ustrojil si na mne všemohoucí v obci písař. Tomu floutkovi, jenž tohle psal, hned jsem vinšoval, aby mu půl ruky upadlo!"

„Snad ne, pane otče, toť by bylo zlořečenstvo! Však dotčený list psal velice učený a hodný Šimon Žlutický, písař radní v Rakovníce, jenž uměl psáti taky psaní přívětivá. Ať Vám o tom hned podá svědectví tuhle pan Miller právě vstupující!" Miller býval měštěnínem v Oustí nad Labem. Díla o české literatuře jej znají a zovou jej Mollerem. Byl rodem Slovák z Baňské Bystřice. (Jireček II. 43., Jungmann IV. 1860., 1862.) Do Oustí labského přišel za školního bakaláře. Pak nechal školy a bohatě oženiv se dostal se mezi senátory českého města Oustí, kdež složil na konec kosti svoje. „Ano, pánové," jme se hovořiti Moller, „poslal jsem schválního posla do Rakovníka, dada mu „Zrcadlo zatvrzeného světa", jež na česko přeložil jsem z němčiny Zikmunda Suevia. Impressí vyšla práce moje v Praze léta 1597. Dedikoval jsem ji vlastně Havlovi z Lobkovic,

ale Rakovničtí, jimž jsem taky podal svoje Speculum mundi, podařili mne po frejhersku sedmi kopami a tímto přívětivým listem. Vizte: „V neděli květnou toho přítomného léta 1598. dodal jest nám posel Váš 13 exemplářů speculi mundi indurati, práce Vaše z německého jazyka v český přeložené a nákladem Vaším k vytisknutí přivedené, z kterýchžto exemplářův poznávajíce práci Vaši býti pobožnou, pánu Bohu i lidem dobrým líbeznou, ji oblibujeme. Pán Bůh rač dáti, aby pobožným a kajícím lidem k potěšení byla, bezbožným k výstraze. Podle toho za nevděčné bychom držáni býti museli, kdybychom jakéž takéž remuneraci neučinili, a že s obcí naší v velkých nedostatcích a závadách postaveni jsme, nemůžeme vám takové, jakou míníme, odměny učiniti. Odesíláme 7 kop míš. žádajíce Vás toho, aby pán Bůh Vám pobožnou práci vynahradil. V sobotu po Vzkříšení Páně 1598.““

Měšťané mívali se všichni všudyž k platu váhavě, ale panu Mollerovi zaplatili knihu velmi slušně.

„Ej, co,“ ozve se hlas Jana Záhumenského z Volyně, faráře Opočenského, „já poslal Rakovnickým pohřební kázání na smrt urozeného pána z Vřesovic, ale připsání moje

bylo mi bez užitku, bylo zhola prázdné. Páni rakovničtí přijali to k sobě choulostivě a nedali mi nic. Však ne, poslali mi přece něco — tenhle hadr!“ A kněz podává lístek, v němž toto psáno: „Ctihodnému knězi Janovi Záhumenskému z Volyně, faráři Opočenskému. Z odeslaných nám čtyř exemplářů kázání pohřebního na památku rodu slavného a starožitného, urozených pánů z Vřesovic a Doubravské Hory od Vás sepsaných a kázaných Vám přátelsky děkujeme a toho se každého času volně odměniti nepomineme. Čtvrtek první v postě 1607.“

„Dobře Vám tak,“ ozve se jeden všetečka, „po bitvě bělohorské prodal jste, velebný otče, své bývalé náboženství pod obojí a v ráz stal jste se pronásledovníkem svých bratří zrazených nejpříkřejším! Byl jste hodný pán, čerti aby Vás líbali!“

Jan Záhumenský natáhl tvář jako natahujeme scvrklý ručník a odešel. Protivná figura! Žel Bohu, že takových figur bylo tenkráte přece o drobet více, nežli bylo zapotřebí.

Přichází osmý spisovatel. Kněz Jan Žatecký, osoba v naší literatuře po tu chvíli neznámá.

„Odveďte, pane otče, od písaře rakovnického Šimona Žlutického ono nařknutí, že by nebýval podpůrcem literatury!“

„Panu Žlutickému, jenž z písaře městského stal se na mnoho let primatorem, budiž česť! Byl učený muž; měl velikou bibliotheku. Jedenkráte já mu podal knihu modliteb, on odměnil tolarem, ani jiní nedali nic!“ V listě páně Žlutického čísti lze: „Dvojctihodnému knězi Janovi Žateckému, správci církevnímu v Líbeznicích, panu kmotru mému! Pán Bůh aby Vás s paní Dorotou manželkou a dítkami Vašimi v dobrém zdraví chovati ráčil, Vám žádám. Přijav od ukazatele psaní tohoto dva exempláře modliteb od Vás složených, vytištěných a svázaných, přátelsky děkuji, a co jste koliv na impressí pro vzdělání pobožných duší pronaložili, aby Vám pán Bůh to vynahraditi ráčil. Abyste pak jakouž takouž odměnu míti mohli, celý tolar, odsílám. V neděli po památce Jana z Husince, mučedlníka českého. 1616.“

V tom již vchází devátý spisovatel: Šebastián Faukner z Faukenštejna. Jireček zove ho z Fonkenštejna (l. 190.). Archiv rakovnický též tak. Býval písařem soudu komorního a lenního. V tom úřadě nabyv nemálo zkušeností, napsal konečně knihu praktickou,

velepotřebnou. Kniha ta držela v sobě formule listů všelijakých v příčině právních potřeb lidských, počínající se ode dlužního úpisu a skonávající statí o úrocích. Do toho vetkal titule stavů světských i duchovních. Při duchovních začal od papeže a tituloval velebné pány až do mnichů a kaplanů. Titulář dedikoval nejvyšším úředníkům zemským a exempláře rozeslal po celých Čechách. Do Rakovníka přinesl komorní poslíček deset kusů na výdělek.

„Nuže, vzácný pane písaři, kterak vy jste pochodili při Rakovnických se svým titulářem? Jistě, že jste sobě svým darem nezískali nepřítele?“

Pán z Faukenštejna usmáv se nerad vysul z opasku nějaký papír, v němž psáno toto: „Panu Šebastyánu Fauknerovi z Fonkenštejna, písaři při soudu komorním. Děkujeme za deset exemplářů tituláře českého od Vás nově vydaného. Ačkoliv jsme se tak hojného dárku od Vás nenadáli, však nicméně vděčně jej přijímáme — —“

Divný stylistický obrat! „A kolik peněz káplo za hojný dar?“ — „Nic.“

Za deset kusů tituláře, ouřadům tak příhodného, bylo holé poděkování po čertech malým ziskem.

Představilo se nám tu devět spisovatelů, z nichž osm nade vší pochybnosť poslali do Rakovníka díla svá, aby jim za to na uhrazení nákladu byla učiněna nějaká pomoc. Kolik který nabral, četli jsme. Tři odešli s prázdnou. Ostatní obdrželi, ale nikoliv mnoho, a některý i se všelijakou radou a zdvořilostí. Sháníme-li se po době, v kteréž se ty věci sběhly, abychom snad z dějin města Rakovníka vysvětlili sobě tu větší tu menší nedostatek štědroty konšelské, nalézáme, že všecko spadá od r. 1588. až téměř po bitvu bělohorskou. Tať byla doba, v níž zároveň s literaturou, ve svých tehdejších způsobách hojnou a kvetoucí, kvetla nemálo i města, těšíce se přes všecho lamentování jakému takému blahobytu. Odkudž tedy, že tak nerovně měšťané vypláceli honoráře?

Pochopujeme ovšem, dostane-li Flösser za carmen heroicum tolar, a téhož léta pan páter Záhumenský za své náhrobní kázání nic. Řečňování nad hroby pánů z Vřesovic asi málo koho dotýkalo. Tedy snad konali měšťané, z nichž tenkráte opravdu přemnozí vynikali nemalou sumou učenosti a všelikterakých vědomostí, spravedlivou kritiku soudíce opus sobě podaný podle hodnoty a ceny jeho? To zdá se býti někdy nepo-

chybným. Ale jak vysvětlíš, že Faukner za knihu, kteráž byla v úřadech nade všecky příručné knihy, a v níž páni přes tu chvíli nahlédali, neobdržel nic? Marné a jalové přemítání a uvažování.

Skrblictva bylo v městech dosti, o tom vědí znalci tehdejšího živobytí. Nic však méně leckdy osvědčili se i v té době měšťané s tak velikou štědrostí a generositou, že náš střízlivý věk, jenž v těch a mnohých jiných příčinách jenom lépe a uměleji dovede se přetvařovati, nežli naši prostí předkové, toho ani schopen není. Rakovničany, kterak dovedli posuzovati dobré dílo, posuďte na příklad z listu, jenž stojí hned doleji a jenž mimochodem pověděno v příčině české literatury do sebe velikou váhu má, poněvadž hovoří o díle znamenitém, dnes neznámém a potraceném neb docela už zmařeném. Čtěte: „Mistru Matiášovi Gryllovi z Gryllova, měštěnínu a písaři radnímu města Žatce. V pondělí po neděli Judica 1598. pan mistr Jan Gryllus z Gryllova, pan bratr Váš milý, spoluměšťan náš, dodal jest nám 14 exemplářův vytištěných Stromu rodu knížat a králů českých, od dobré paměti urozeného pana Davida Crinita složeného a sepsaného, a po smrti téhož pana Davida Crinita od dobré

paměti pana Jana Grylla z Gryllova, pana otce Vašeho, k tisknutí daného, presentoval. I ačkoliv často mezi sebou připomínání mívám, jak jest nadepsaný pan David Crinitus obci naší i jiným radami, pracemi a službami platný, volný, snažný, věrný byl, a aby i u jiných ve všem dobrém připomínán byl, za živobytí svého jest zasloužil a spisové jeho hodnosť toho ukazují, však že ne všickni toho povědomi jsou a ne všickni také spisům jeho rozumějí, nadepsaným stromem že jest nemálo i nejprostším lidem posloužil, rod knížat a králů českých vymaloval, kdoby toho nechválil? Kdo by ho v dobrém připomínati neměl? Protož ustavičně říkaje před očima majíce vymalovanou práci rodu knížat a králů českých i vypsanou mnohem častěji a každým téměř pohlédnutím jeho sobě i p. otce Vašeho, že jest ten Strom k tisknutí dal, a od založení a zahynutí jeho zachoval, práce, starosti a nákladu v tom nic nešanovav, připomínati a jemu pochvalu připisovati. Přijímajíce tehdy dar od Vás odeslaný, Vám z něho děkujeme velice. Bylo by pak slušné a náležité, nákladu, starosti a práce dobré paměti pana otce Vašeho milého na častopsaný Strom vynaložené ušetřiti a Vám za odeslání exempláře hojnou odměnu

učiniti, ale že s obcí naší v velkých nedostatcích a závadách postaveni jsme, nemůžeme Vám takové, jakú míníme, odměny učiniti; nicméně při ukazateli psaní tohoto 15 kop míš. odsíláme. V pondělí po provodní neděli 1598.“

Snad zbytečno doložiti, že David Vlasák, Vlasatý, Crinitus, rodic z Nepomuka (1531.) byl korunovaný básník latinský. Přízní Jana staršího z Gryllova přijat byl do Rakovníka za radního písaře, kde až do smrti své (1586.) psával protokoly, počty, svědomí, líčení pří a básně. Poemata jeho měla ráz některá příležitostný, jiná diktatický a náboženský. Nahoře dotčený Strom byla asi práce historická, jíž ani Jungmann ani Jireček nikdež neuvozují. Císař Max II. pozdvihl rakovnického poetu do stavu s přídomkem z Hlavačova. V erbu jeho, jakož uvádí ho Johann Balzer na str. 17. nahoře vzpomenutého vzácného díla, spatřujeme pod lbí dva věnce a mezi nimi šíp.

„Pozorujte dobře, pánové, vchází Kohoutek muzikus!“

Kdo se jménem ihned všetečně spojuje představu osoby, ten čta hořejší oznámení, vidí zajisté v duchu Kohoutka, muzikusa, jako vyzáblou figurku v ošumělém kaftánku, jež má v jedné ruce noty, v druhé nějakou před-

potopní basu, červený nos a věčnou žízeň v hrdle. A tu dávám každému, kdo tak sobě Kohoutka v duchu vystrojil, za klam. Z celé představy o Kohoutkovi jenom poslední slova o věčné žízni snad podobají se pravdě.

Pan Kohoutek zove se Gallus Jakub a jest rodic Slovinec, tedy taky bratr Slovan, jehož rodáci zvali asi Petelinem nebo Petelinečkem, Němci Händlem. Narodil se r. 1550. Jsa hlavou i rukou velice dovedný hudebník, dlouho s pochvalou řídil hudbu biskupa olomúckého, až sobě odtud ho vyžádal sám císař Rudolf, při jehož znamenitém dvoře pobýval Gallus jakožto výtečný skladatel až do svého ze světa vykročení, což událo se r. 1591. Znalci váží jeho díla na rovné váze s díly Palestrinovými, a tu pak ovšem mějme ke Kohoutkovi povinný respekt. Vždyť sami Angličané vydali hudebná díla jeho v 50 velikých svazcích. V nich snad jest také obsažena ona vokální komposice, kterouž podal slovutný dvorní skladatel císařův Rakovničanům, ovšem aby za to něco káplo. Byly to zpěvy na všecky dni sváteční, a z latinského listu, jímž Rakovničtí odpovídají dárci, je světle patrno, kterakou k němu měli úctu.

Teď dozvěděli jste se, že Jakub Kohoutek byl veleslavný muž. Přečtete sobě tedy

list Rakovničanů, jejž vám mistr podává. Škoda, že list je všecek potrhán, zmazán, takže z něho leckterés slůvko jest navždy pryč uhlodáno. Má však dosud celkem hlavu i patu. „Honesto Jacobo Händlo Gallo, musico egregio;“ — tak zní list — „literae tuae una cum opusculo Sanctorum . . . super beatiss. virg. Mariae, apostolorum, martyrum, confessorum, sanctarumque virginum festa recens edito ac publicato, quibus rogas, ut id suscipiamus, . . . sunt nobis redditae. Proinde approbamus indefessum studium tuum, ac ut Ecclesiae Dei propagationi in posterum inserviat precamur . . . quapropter opusculum recens oblatum grato animo suscipimus et remunerationis 2. sex. per praesentem latorem transmittimus. Civium magister et senatus. 19. decemb. 1590.“ *)

O polovic méně vymodlil sobě od Rakovničanů kollega císařského muzikusa pan Mikuláš Diviš, varhaník v Berouně. Je ovšem venkovský varhaník malinké zvířátko vedle

*) Ctihodnému Jakubu Händlovi Gallovi, hudebníku výtečnému. List Tvůj spolu s dílem na svátky svatých, blah. Panny Marie, apoštolů, mučedlníků, vyznavačů a svatých panen pominule naloženým a vydaným, v němž toho žádáš, abychom díla toho k sobě přijali, jest nám odevzdán. I protož pochvalujeme pilné snažení Tvé a žádáme, aby církvi boží na příště ku vzdělání bylo. Podané sobě dílo přijímáme se srdcem vděčným a odsíláme po dodateli přítomném 2 kopy. Purkmistr a rada.

císařského skladatele, ale žízeň mohou míti zajisté oba stejnou. Ale naposled není oněch 60 grošíčků na Rakovničanech vyprošených — počítáme-li je za našich šest zlatek — na onu dobu ani vlastně málo, avšak to psaníčko, kteréž berounskému varhaníkovi poslali spolu s honorářem, stojí na všecken způsob ve slovech drobátko ponižujících. „No, podejte nám, dobrý Mikulášku, milé psaníčko z Rakovníka! Máme za to, že jste se jím asi příliš netrudil. Kopa grošů byla přec hezká věc, a poněvadž za vašeho živobytu sousedé berounští po většině umívali znamenité víno rostiti a lisovati, majíce vinohradů vůkol do syta, nadějeme se pevně, že jste tu rakovnickou kopičku poctivě donesl do rathouzního sklípku — jen se nemračte — nynější muzikanti mají také špatnou pověsť!“

Ukázal psaníčko a bylo: „Slovutnému panu Mikulášovi Divišovi, berounskému varhaníku. Poslal jste nám officium dedicationis, kteréhožto officia na tak rychlý čas přezpívati dáti, harmonie přeslechnouti, ani dobrého ani scestného soudu vydati nemohše toho do příhodnějšího času sobě poodložiti musíme; ačkoli páni literáti obojího kůru latinského i českého dedicationis templi několikero officium od jiných i od nás přijato a schváleno

mají a na nich poctivě přestati mohou, nicméně jednu kopu míš. vám v remuneraci odsíláme nepochybujíce při tom, že potřebné obci naší v tom ušetříte. V pátek po sv. Agapetu 1597.“

Následující a poslední hudebník, jejž dnes uvádíme, Daniel Chmelovic z Radovíře, nabral chuděra cedníkem. Tomu nedali nic. Až z Roudnice, kde povznášel svými harmoniemi duše i srdce svých sousedů, poslal Rakovničanům po schválním poslu vokální opus dvanáctihlasý na počesť Narození Páně. Bylo to vánoční nějaké motteto, jaká skládali tehdáž velice uměle Nizozemané.

Rakovničtí přijali dedikaci k sobě ne právě horlivě — jen račte prosím čísti jejich odpověď: „Slovutnému panu Danielovi z Chmelovic z Radovíře v městě Roudnici. Dokládáte toho, že nám pro oslavení jména svatého a připomínání sobě památky narození Syna Božího harmonii duodecim vokum s dyskanty odsíláte a abychom od vás vděčně přijali, žádáte, z kteréhožto daru děkujeme a vám toho, ačkoliv při kůru našem literátském v tolika dyskantích táž harmonia zpívána býti nemůže, vším dobrým přátelstvím odměniti připovídáme. S tím milosť

Boží rač býti s námi. V outerý po sv. Tomáši 1597."

Na tom poslání do Rakovníka tedy dobrý pan Daniel z Radovíře škodoval. Možná věc, že to zasloužil. Bylo-li všech dvanácte hlasů samý diškant čili soprán — odpusťte slabému hudebníkovi smělý soud — tož zdá se, že ona harmonie duodecim vocum byla bohopusté mňoukání, které pobožný křesťan dobře snese snad o půlnoční v noci rozespalé — v bíledni však už s těžkem.

„Prosím — poseďte — nevstávejte, ještě jeden — a už jsme citaci skonali."

Není muzikant, jenž přichází, je to malíř. Je to veselý Jakub Špaček, měštěnín v Staré Praze, malíř, jenž více pil než maloval. Pan Špaček je ze všech umělců dnes uvedených jediný, který pořádně a s výborným zdarem uměl šturmovati ke kapse rakovnických pánů. Na jejich objednání zakázal se ochotně, že vymaluje jim iniciálky a obrázky i noty a slova ke gradualiím, z nichž měl napotom zpívati sbor českého kůru.

Malíř přijal práci a slíbil, že rád ji na sobě držeti chce — ale dlouho byl v tom nepilen. O peníze však vzkazoval přes tu

chvíli. Rakovničtí — div to — chtějíce ho k práci konečně uvábiti, byli donutkáni, že mu po každé po drobti peníze posílali, ale každý drobet všelijak mrzutě paprikou kořeníce.

„Nu, pojďte sem mezi nás, pane Špačku, nestyďte se, i my známe kollegy vaše, kteří raději sedí v plzeňské pivnici nežli v dílně. Jen sem, s kuráží! Račte nám bez ostychu ukázati lístek, který vám Rakovničtí zaslali o zelený čtvrtek r. 1591!“ A veselý pan Špaček podává lístek tento: „Slovutnému panu Jakubu Špačkovi Hradeckému, ingrosátoru gradualium, měšťěnínu Starého města pražského. Žádáte, abychom vám čtyry kopy pro pohodlí a objednání potřeb na svátky odeslali připovídaje tím snažněji dílo kůru českého dokonati. I nemůže nám v pravdě než s podivením býti, že tak často na dílo smluvené peníze vybíráte a v tak prodlouženém čase práce své k místu a konci nepřivozujete. Posíláme vám je, ale poslu od chůze od nás není zaplaceno.“

Poslední slova jsou msta. Poslu od chůze není zaplaceno, je právě tolik jako: zaplať, pane Špačku, sám!

Pan Špaček odchází — a my svěříme trpělivým čtoucím — po šeptmu —: je-li

ta kniha gradualií, kterou dosud v sobě chová archiv rakovnický, prací rukou páně Špačkových: tož po dnešní den není všecko v ní hotovo, celé kusy jsou nedokončeny —

Pan Špaček byl asi filištín! Nezávidíme věru nikomu, jestliže sobě trochu přiluskne — ale po práci!

Zlý duch Arrathan.

I.

R. 1774. přivedli mušketýři do města Rakovníka tři muže, těžce precllky železnými na rukou i nohou spoutané a podle nich šest jiných hrubými provazy k sobě za ruce na šňůru svázaných. Podivnou tu strakatinu zločinců těžkých přivedli z Citolib, a jakmile vešel zbrojný průvod s lotříky do radního domu, ihned za nimi bouchla těžká vrata, k nimž tlustý biřic královského města Rakovníka přimkl ohromnou závoru. Lid zůstal venku a ještě drahnou chvíli zevloval. „Co asi provinil ten vychrtlý, co byl první v řadě?“ ptala se zvědavá soudná bába Přibíková. „Když jsem pohleděla na jeho schozelé škorně, odřený kabát a děravé poctivice, bylo mi ho líto, na mou duši líto, to dím věrně!“

„Ej, tím bych věru netrudil si hlavy,“ pravil kovář v zástupu, „čehože dočinil se onen hladový člověk, jenž má nožičky jako tyče chmelové — něco ukradl z hladu —

toť věc světla, ale mně vrtá mozkem, nač tak spoutali toho poustevníčka z Vinařic?"

„To je z Vinařic poustevník?" volali druh přes druha.

„Ovšem, znám ho", vece kovář, „byl spoután s myslivcem bažantníkem z Petrovic — alé jděte k šípku, děláte se nevědouce, přes tu chvíli tu bývali v Rakovníce ve svobodném domě na pivě!"

„Ti asi dokázali zlý účinek, když tak s nimi páni zašli!" hádala zase bába Přibíková. „Tomu poustevníkovi to divně slušelo — kdyby takhle zašli s naším poustevníkem, já bych z toho měla smrť!"

„To je rumrejch!" vmísil se do hovoru švec. „Ve Vinařicích dali se bezpochyby v hospodě v drdy tak, že po sobě jezdili a snad některého drobet ukrvavili, a to bude všecko; vždyť je znám, poctiví lidé jsou to, byl mezi nimi svázaný i rychtář hostokrejský, ten by jináč kuřeti neublížil, ale napije-li se, bije, až to kouří!"

Ale to byly všecko jalové řeči. Nedohádali se hádači prve, až se zase otevřela s velkým rachotem vrata radního domu a ze dvora vyjel veliký fasuňk, na němž naloženi byli podle sebe na slámě všickni ti zlo-

činci, s nimiž soud lidu před rathúzem nevěděl kudy kam.

Vůz jel po náměstí a zahnul do ulice k severní vysoké bráně. —

Lidé obstoupili městského drába. „Nu, pane Jozífku“, vece kovář, jenž si drába jindy ani nevšiml, „jaká je to chasa?“

Dodav sobě vážné ouřední tváře a pohladiv sobě cůpek na paruce, dráb tiše pověděl:

„Ti všickni volali čerta nebo zlého ducha — čarovali — teď je vezou do Žatce na právo — my s tím nechceme nic míti činiti.“

II.

Jednoho dne v prosinci léta minulého 1773. za třeskuté tatarské zimy bylo v poustevně vinařické ještě po půlnoci světlo. Tó snad nic není divného.

Kdo zná ony poustevníky minulého století, jací bývali, nežli je císař Josef II. roku 1780. zrušil na vždy, kdo ví, že nebylo svatby, křtin, švandy, posvícení, aby při tom nebyl býval poustevníček u stolu vždy první a od piva poslední: tenť řekne, snad dala nějaká dobrá a pobožná duše poustevníkovi vinařickému příhodný trunk, a on ho v nočním klidu s několika přátely při kartičkách po-

žíval. Ale chyba! V oné noci nebylo u poustevníka veselo. Kahanec osvěcoval tváře několika mužů velice vážných, a z plachých pohledů toho i onoho bylo patrno, že jde o věc choulostivou. Šeptali.

„Nebude zle,“ pravil tichounce Jan Šlenc, poustevník, „vyjevíme oumysl Kašparovi, šenkéři senomatskému, ten má bratra kněze — je primiciant v Rakovníce — a zaslíbíme-li mu slušnou sumu z toho, pomůže nám modlitbami i zažehnáním, kdyby se duch nechtěl odtud pak hnouti. Kněz jím hne, uvidíte. Já bych taky to trefil — ale toho šenkéře i primicianta přizveme, bude to jistější!“

„Tu bude jistější!“ opakoval Dominik Gaertler, muž poctivic odřených, botek schozelých a nohou jako chmelové tyčky tenounkých.

„Já zejtra ranním jitrem sběhnu do Senomat i do Rakovníka!“ — „Tak přátelé,“ pravil poustevník, „umluveno bylo by všecko. Teď abychom se snad pomodlili modlitbu k sv. Krištofu?“ — „Nemyslím“, namítl Gaertler, „že by vše bylo rozmluveno. Vždyť nemáme k exorcismům advokáta!“ — „Tím by mohl býti tuhle bažantník petrovický. Fořtknechti umějí ledaco!“

Ale Jan Purš, lesník bažantnice petrovické, to od sebe bránil řka: „Já nemohu býti při tom advokátem, neumím latině. Vezměte k tomu Engla, je sic pobuda, ale má sedm škol, anebo ať čte poustevník sám exorcismy!“ — „I ne, to nejde“, pravil Šlenc, „já budu držeti kříž a svěcenou vodu, kdyby uhodilo zle!“ — „Inu“, ozval se rychtář hostokrejský Bureš, „já pozvu sám praeceptora našeho správce petrovického, tenť v studiích honěn a grošem taky nepohrdne!“ — „Taky dobře, když chce Bureš sám o to práci vésti“, pravil poustevník, „ponechme jemu“. — „Podle knihy“, vece Gaertler, „je potřebí svic, křídy tříkrálové a kadidla mimo to měl by se sdělati okruh papírový větší nežli je tento stůl; já bych to všecko opatřil, jen že nemám ani zlámané grešle doma — pět dětí mám — buďte mi někdo toho pomocni!“ Rychtář i myslivec sáhli stejně v opasek, ale jenom rychtář několik krejcarů vyčetl v ruku chudáka Gaertlera, jenž měl tenké nohy, pět dětí a v poctivicích díry. — „To by bylo už všecko snad“, pravil poustevník, „teď vyndej knihu a čti modlitbu k sv. Krištofu, tenť posilní nás v dobrém úmyslu našem!“

Tenký Gaertler rozhalil záňadří a vyňal opatrně obtloustlou knížku v červeném chatrném šátku svázanou a jal se po německu čísti modlitbu ke sv. Krištofu.

III.

Slétlo jaro r. 1774. Muž o tenkých nohou a schozelé obuvi zazvonil na faře vinařické. Vpustili ho. Byl samá poklona a přál sobě za důležitou věcí k panu faráři uvedenu býti. Zkušená kuchařka ohledovala si ho se všech stran, pes ukrutně štěkal, muž se klonil. — „Nejste na žebrotě?" otázala se konečně. — „I chraň Pán Bůh, já nesu dvojctihodnému pánu radu, že nahrne peněz hrsti plné!" odpovídal muž. — „Proč neradíte sobě?" optala se sarkasticky, ale již otevírala dvéře k velebnému pánu. — Pan farář,*) buclatý pán, moudrý pán. Gaertler začal mu líčiti svoji bídu, mluvil o pěti dětech, pravil, že má vzácnou neomylnou knihu, že bude s jinými mnohými přátely pozejtří v poustevně u lesa vinařického ducha volati a že prosí pana faráře k tomu za pomoc. „Mne?! —" ozval se farář vyvaluje oči, „jak jste na mne připadli?" — „Poustevník pravil nám, že se

*) Jména farářova v aktech trestních není.

nám o to rád přičiniti ráčíte, že prý se už dávno „coronu“ modlíváte, že — račte odpustiti — že peněz též zapotřebí máte —“ Farář zarudl v tváři. Pomněl, kterak smělce vyhodí. Ale v tom šlehl zrak jeho jiskrou; na mysl mu vstoupilo něco jiného. Dosti laskavě jal se hovořiti: „Kolik je vás a kteří?“ Gaertler se zpovídal věrně. „Ale, přítelínku, zda jste na to pomyslili, že pokoušíte Boha a že záhubu snadno si ustrojíte?“ Odvece Gaertler sebevědomě: „Na všecko jsme pomyslili. My od Boha začneme. Já jdu zejtra s rychtářem hostokrejským na Ročov k svaté zpovědi, taktéž všichni ostatní učiní pokání a mimo to pozejtří za celý den se hodláme přísně postiti — však nám Pán Bůh pomůže. Přišel jsem, abyste nám svou radou kněžskou i požehnáním přispěti ráčili!“ — „Co pak jináče na to zaklínání chystáte?“ — „Svíčky svěcené, křídu tříkrálovskou a měl jsem kruh papíru, do kteréhož ducha přivoláme, ale u fořta v bažantnici myši nám ho do polou shryzly, udělám jiný!“ — „Snad stačí čáru křidou učiniti?“ mínil farář; „kdy pak se sejdete?“ — „Pozejtří na noc okolo jedenácté na německých hodinách,“ znělo v odvetu. — „Snad přijdu k tomu,“ pravil farář, „nepřijdu-li však, bude to pro neprázdnosť

mou, ale za radu vám kladu, abyste se šetřili!" — „Neráčíte-li přijíti," pravil pevně Gaertler, „přijdu bohda za čtyři dni já sám a přinesu na chrám, na chudé a na dobro dušiček v očistci dvojctihodnému pánu hromádku dukátů velmi slušnou, tak jsme se vespolek již umluvili." A políbiv knězi ruku odcházel, kloně se až přede dům.

A pozejtří před půlnocí, právě v tu chvíli, když rozevřel Engel, mající sedm škol, v poustevně vinařické knihu, aby ducha s dukáty zavolal do shromáždění mužů hrůzou sotva dýchajících: otevřely se se hřmotem dvéře, citolibský dráb, pan správec, pan syndikus a hromada ozbrojených pacholků z citolibského dvora hrnuli se do poustevny.

IV.

Na citolibském dvoře v kanceláři byl soud první instance. Zasedal na něm pan Jacint Schvil, Petr Rebicer de Lauro, commissarii, a pan Franc Španlang, syndicus.

Praesident dal před soudnou stolici sobě přivésti nejprv Gaertlera. Ubohá figurka! Nohy měl ještě tenčí.

Vyznal, že je mu 42 léta, že má pět dětí, že byl úředníkem ve Voticích, druhý rok že už je „vakant" a že chodí po úřadech žebře.

Po tom otázal se pan soudce*): „Proč jsi zavřen?"

„Poněvadž jsem vinařického faráře o dovolení prosil, abychom směli několik exorcismů se modliti, neboť mně a hostokrejskému rychtáři Janu Burešovi poustevník pravil, že farář již déle než rok coronu se modlí, že má rád pěknou knížku, že je sám mnoho dlužen. I protož přinesl jsem mu knihu s titulem: „Jesuviter wahres arcanum". K tomu mi farář pak pravil, že mi dovoluje modliti se v ní přihlížeje k mojí chudobě, ba že sám do poustevny přijde — ale potom si nějak věc rozmyslil, poslal lidi a dal nás svázati."

„Kolikrát jste se modlitbu k sv. Krištofu pověrečnou modlili?"

„Jednou citolibský šenkýř Maxant, jednou poustevník ve Vinařicích a Jan Engel, když byla schůze o tu citaci ducha u myslivce v bažantnici petrovické, Engel měl býti advokátem při tom, poněvadž sedm škol studoval. Také tam byl petrovického správce praeceptor, ten přinesl svíce ze Žatce, ale jiného nedělal nic."

„Jak pak přišel poustevník k vaší rotě?"

*) Otázky i odpovědi jsou doslovně citovány z listu, jenž zachoval se v řeči německé dosud v archivě rakovnickém beze čísla pod písmenou S.

„Maxant to s ním umluvil. Poustevník slíbil nejen že nám dovolí v poustevně modliti se, nýbrž že i supersuaduje k tomu faráře."

„Jak jste to připravili?"

„Jeden den jsme se postili od rána až do západu slunce. Také šli jsme k sv. zpovědi, jakož byl poustevník poručil. Já a hostokrejský rychtář byli jsme se zpovídat v Ročově. Poustevník kázal nám, abychom řekli, že litujeme hříchů svých od mládí svého. U bažantníka byl papírový kruh složený, farář mi řekl, že jsme mohli jen křídou rejsovati. Já ten kruh v poustevně rozdělal, abychom viděli, je-li kulatý, on byl však od myší objedlý docela. K tomu měli jsme tři svíce, tři křídy tříkrálové a kousek kadidla."

„Kolik peněz chtěli jste vymodliti?"

„300.000 dukátů."

„Kterak jste to hodlali rozděliti?"

„Já si ty rozdíly dobře poznamenal. Podle c. k. patentů chtěli jsme dáti Její Veličenstvu díl; 100.000 chtěli jsme dáti kostelu a chudým lidem; třetí rozdíl věrným dušičkám v očistci a chudým přátelům. Poustevník nechtěl dříve v modlení svoliti, až se repartici stala. Poustevník též mínil, aby-

chom díl dali vinařickému faráři a ještě jednomu knězi. Tenť jest v Rakovníce, bratra má Kašpara, šenkéře v Senomatech; já byl u něho pro požehnání, poněvadž je primiciant. Rychtář i bratr jeho mu domluvili, aby s námi byl v poustevně: to však rozhodně odmítl. Jen to slíbil, že ducha zažene, kdyby se nechtěl pryč hnouti."

„Kterého ducha hodlali jste citovati?"

„Arrathana, je prý to duch skalní." —

V.

Žatecký soud odsoudil vinníky takto:

Dominik Gaertler, Jan Engel a Jan Šlenc, každý zavřen bude v šatlavě na čtrnácte dní. Leopold Maxant, Jan Purš zaplatí outraty soudní in poenam.

Mathes Schüler, Mates Purš, Ignac Titlbach, Jan Bureš obdrží tvrdou důtku.

Všickni vespolek zaplatí rakovnickému a žateckému rychtáři po 14 zlatých za vězení a chování.

Ve škole sv. Mikuláše.

Manual starších, ouředníkův a kostelníkův i sakřištanů při chrámě sv. Mikuláše v Starém Městě pražském podává na několika listech čestné svědectví, že tato farní osada nejen chrámu, než i školy své bývala dbala velmi. Obsahuje manual jen koliks málo let v sobě, a přec tu zapsán nejeden odkaz kostelu, škole a žákům na přilepšenou. Tedy obyvatelé čtvrti mikulášské umírajíce, pamatovali na školské chudé zpěváčky a žebráčky vždy hladové.

R. 1587. sám ouřad spravující školu — páni starší osadní — snesli se s veškerou osadou v neděli po jitřní mši v obytě pana mistra Kristiana z Koldína shromážděnou, „aby pro tuto drahotu, kteráž na ten čas všudy jest, žákovstvu na každý týden se přidávalo na maso 5 gr. českých a tak již na budoucí léta po 15 groších jim každou sobotu aby od pánů ouředníků vydáváno bylo, aby oni tím lepší vychování míti mohli a

učení svého tím pilnější byli. Jestližeby potom odkud jaké dobrodiní tomu chudému záduší učiněno bylo, bude se moci tato expensí ještě nadlepšiti a některým grošem bílým zvětšiti.“

Dostávali tedy žáci školy mikulášské na jídlo v témdni 15 grošů, což asi 1 zl. 50 kr. našich. Škoda, že nevíme, kolik jich na to bývalo; určitá summa snad svědectví vydává, že byl žáků na expensí chovaných počet také určitý.

Též osadní byli povinni nad ten plat hochům do školy střídavě jídla posílati, čemuž se přerádo vyhýbalo panstvo, mající v osadě domy, a podle panstva nejvíce židé, skoupivší právě v té době hodně křesťanských domů. Pán a žid nechtívali studentíků živiti. Přes tu chvíli čteš v manuale takto a podobně: „Hospodářové z panských domů napomenuti, aby jídla vaření a jiných beneficií žákovstvu z povinnosti vykonávati nezanedbávali.“

Mistr školní míval stůl u faráře, a v té příčině zapsána jest r. 1589. zlá nevůle mezi oběma. Farářem byl tehdá kněz Tomáš Soběslavský, který o náboženství i o důchod byl na sporu se vší osadou. To odstonal i školní správce, poctivý mládenec Václav Pražský, bakalář. Pan farář mu v pondělí

v den sv. Linharta vypověděl stůl, „vyhnal ho z fary, ano i klíči v hlavu uhodil a tak vokrvavil pro to prý, že v kostele na mši nebyl“. Pan farář, byv proto povolán před čtyři úředníky toho záduší a „slyše žalobu bakalářovu, odepřel, však zůstal křiv; ale páni osadní, aby z toho něco jiného nepošlo, kněze i učitele spolu smířili ruky sobě dáním“. Ale pokoje si nedali. Netrvalo dlouho, bakalář, Václav Pražský, literáti i páni osadní spolu s farářem potýkali se slovy i skutky zase, ale o věci jiné, vážnější. Kněz farář Tomáš nejprve „na Velký pátek obrátiv se od oltáře před lidmi mnohými zvoníkovi, aby mu na literaty na kruchtě žílu přinesl, poroučel; pak den slavný velikonoční dal se po kázání v zapovídání nešporu českého, aby zpíván pro lid sprostej a jazyku latinskému nerozumějící po česku nebyl“. V neděli po sv. Trojici nadal jim všem na kázání ranním „lotrů tuplovaných“, protože zpívali píseň „o památce mistra Jana Husi před dávnými lety složenou a od církve přijatou, a stálost jeho i počestné života obcování ku posilnění věrným Čechům sobě připomínali“.

O ty věci tedy byla vojna mezi osadami, farářem a bakalářem i literáty. Jest to jeden z tisíce neutěšených obrazů, jaké bývaly

u nás až do porážky našeho národa docela obyčejnými: bylať to stálá dvěstěletá vojna náboženská na nesmírnou mravní škodu našeho národa.

Literáti s bakalářem Václavem vzkázali faráři ve spisu žalobném, že jest opovážlivý, „ta píseň dříve než-li pan farář na světě byl, zpívána jest byla, a ještě, an pan farář tu pobuda nebude, z užívání věrným Čechům nevyjde: umíť Pán Bůh takovým v cestu, než se nadějí, vyjeti a je rychle skrotiti“. Když naposled jim všem farář na kázání vynadal „psohlavců“, bakalář školy svojí odběhnuv, zanechal jí prázdny a pánům osadním žalujícím v konsistoři na svého „buřavého“ kněze bylo spolu sháněti v universitě nového správce školního.

A toho nového správce školního se přidržíme, zůstavíce stranou žalostnou historii sporův osadních s farářem, kteráž se konečně přece jak tak smírem skončila.

A kdo že byl ten nový správce školní, jenž dostal se r. 1590. mikulášské škole? Zvláštní náhoda! Setkávám se tu s rakovnickým svým kollegou a dobrým známým — s nezbedným bakalářem Pičkou!

On je to — nikdo jiný — Johannes Piczkonides, „učený mládenec a bakalář“,

jenž v Rakovníce nezbedně div školy nezbořil, a o němž psal jsem novellu.

I rok se dobře shoduje. V Rakovníce porouchal školu se svými žáčky r. 1589. a rokem příštím dává se uloviti pro školu mikulášskou.

Bůh jí pomozi!

Hned o termíně sv. Jiří se do školy vstěhoval s tím málem svrchků, co měl, a páni ouředníci toho záduší přišli odevzdávat v první den novotnému bakaláři inventáře školních věcí. Tomu inventování budeme přítomni ani ne pro známého Pičku, jako pro to, že se neudá v pramenech historických častá příležitosť, poznati školu staročeskou uvnitř.

Tedy pojďme a zvězme! Nejprve vstoupili páni na velkou světnici školní. Tu stály tři stoly a „štok“. Přes celou síň po šíři rozestaveny byly čtyři „dlouhé stolice“ lipové, z nichž jedna byla stará. Na dřevěných hranicích bylo dvé černých tabul velikých, na nichž „se žákovstvu cantum notuje“. V koutě postavena byla ohromná staročeská „kamna v nově předělaná“, v nichž se uvelebil veliký hrnec měděný „dobrý“; tedy právě tak, jako bývalo v jiných soukromých bytech měšťanských i sedlských: což svědectví o tom vy-

dává, že ta školní světnice bývala školou, bytem i kuchyní studentskou. Na to byly i ony tři stoly svrchu psané.

Páni ze síně než odešli, v inventář zapsali, „že skla ve všech okních jsou celá, neb zopravována.“

Toť velmi charakteristická známka doby. Viděti, kterak ještě r. 1590. sklo v oknech za důležitou věc inventární se vážilo.

Ze školní síně — byla tedy patrno jen jedina — šli páni do „světničky“ páně bakalářovy. Tu stály dva stoly „dobry“, almara na knihy, jimiž Pička právě neoplýval. K té almaře byl zámek a klíč, nač také zvláště novému správci školnímu ukázáno, aby toho nezmrhal.

Díme-li, že tu ve světničce odevzdány byly bakaláři „dvě židličky ke stolu“, jsme se vším všudy v tom obytě hotovi. Při bakalářově pokojíčku byla komora na spaní. Tam přijal pan Pička „nové lůže a skla zvopravená“.

O lůži se nedí, bylo-li s peřinami a vůbec se šaty ložními, čili jen prázdno. Bylo-li prázdno, to spal jistě první noc nezbedný bakalář rakovnický na prkénkách.

O něco dále na chodbičce stranou byla komůrka poddaného bakalářova — kantora.

Za věci v ní měl býti též Pička zodpověden.

V komoře pěvce-kantora popsali páni nejprve polici; bakalář měl jarmaru — kantor jen polici. Při okně popsali páni „stolček“ „s dlouhou stolicí“, což samo sebou jest znamenitý oku kontrast, a posléz „lůže nové“.

K nočním toulkám bude sváděti kantora i bakaláře zajisté to, že onoho prvního dne podali páni oběma učitelům, mládencům ctným a učeným, „klíč novej ke dveřům ze školy na krchov, druhý ze školy na ulici“. Proč by bez odpornosti a zadrhování neprovozovali své vůle; mohou domů, kdy se kterému vidí, jeden ulicí, druhý krchovem.

Tím odbyli páni, inventujíce, přízemek. Potom šli do hořejších komor, kde spávali žáci — všickni všudy na dvou postelích! Ovšem to byly asi pořádné na tu drůbež posady, ale byly jen dvě, aniž vyplňovaly celou komoru. Vždyť tu byla ještě „vanička k masu nová, putna k chlebům chování a čtyři mísy dřevěné“, na nichž hoši jídali. To nádobí bývalo asi hodně nečisto a urousáno; žalujeť se v knize manualní r. 1595. „že není, kdo by žákovstvu mísy myl, odkudž téměř na zdraví svém hynouti musejí“.

Po mém neskromném a nehumánním mínění měli se správcové zádušní usnésti,

že dostanou kluci, nebudou-li sobě sami mis umývati, pořádný výprask; ale páni usnesli se, aby chodila do školy po obědích služebná děvčata jakéhos pana Příhody a ta aby za ročních 20 grošů českých myla milostpánům mísy, by na svém zdraví nehynuli.

V jedné z hořejších komor visely na zdi též dvě inventární ferule, kterýmiž bývali studiosi vypláceni od bakaláře mincí nebernou, ale zdravou. Nač taky lopatu železnou bakalář Pička obdržel, nelze dobře uhodnouti. Posléz odevzdavše páni bakaláři tři zámky visuté, jeden ke vratům nějakým, druhý ke mříži a třetí ke kapličce pod školou, odebrali se s ním do kostela na kruchtu, kdež mu nejprv ukázali dva pergamenové antifonáře, „jeden hiemalis (zimní), mající 388 listů, druhý letní o 355 listech“; pak dvoje psalterium (žaltář) též pergamenové, obojí o stu listech.

S tím skončila se návštěva úřadníků ve škole, a bakalář ostaven sám. Jak se mu nové bydlo líbilo, kdo ví. Nám se nelíbí. Čtemeť zajisté ve knize na některých listech, že šnek u kostela byl vychozený, pokoj varhanníkův, jenž byl hned podle školy, byl na tak zlé míře, že se „pod ním zdi bořily; hokynář pod farou že má komín, jímž se do

kostela kouří; vedle vrat školních že je zeď před kostelem na obořeni, ba v kostele samém že v krově hrubá díra se udělala pro zlámání shnilých latí.“

Když tedy vůkolí školní bylo na obořeni, a sám kostel sv. Mikuláše děravý, což pak asi vypadala škola! A že by všecko páni k vůli Pičkovi byli opravili, slušně pochybujeme. Vždyť čteme, že nápravu přikázali komisi — čili tehdejší řečí — že „to všecko páni starší prve spatří“, jakoby těch sbořenišť, děr a komínů do kostela dýmajících nevídali denně! Komise už tehdáž byly směšny.

Tak tedy vypadala škola sv. Mikuláše na Starém městě pražském r. 1590. S tím by mohl dobře konec učiněn býti, ale čtoucí, zná-li Pičku bakaláře z „Obrázků rakovnických“, zajisté že ptá se, kterak moudřeji sobě činil Pička v Praze. A proto nelze skonati bez důkazu, že Pička zůstal Pičkou, bakalářem nezbedným.

První zlý o něm zápis jest v manuale na listě 219. Tu čteme: „Páni ouředníci aby do školy práci vážili a bakaláře i kantora k pilnosti napomenuli, tolikéž aby se žákovstvo čistotně chovalo a k tomu na gradualích a knihách jiných zoumyslně škody nečinili.“

Ejhle, co tu žalob! Bakalář nepilen, kantor lenoch, žáci nečisti a škůdci vzácných pergamenových žaltářů! To věru se nám líbí málo. Ale stalo se ještě hůře. V manualu (na str. 247.) stojí, že po malém čase „bakalář s kantorem napomenuti, aby pilnější povolání svého byli, po noci se i s žákovstvem netoulali, dříví a vohně šetřili, cantum, hymny a písně vejroční notovali a psávali.“

Toho tuším dosti bude. Bakalář Pička dovedl své žáky tam, že hodilo se na ně perné slovo Dačického (v Prostopravdě):

„Poslouchejte také žáci,
co o vás praví sedláci,
že máte ničemné mravy.
Dobrý řád jste opustili.
Scestnéť jsou tak vaše školy,
podstatného nic neumíte,
náležitě se neučíte
a jen po frejích běžíte,
že jste lotři, sami víte,
jak jen kramatikou huby
propláknete drobet zuby,
ať jsou z vás hned páni mistři:
však bachanti, troupi jisti.“

Později Pička školy se strhl a stal se v Praze advokátem čili řečníkem, což bylo zajisté lépe, než aby učitelem byl a děti kazil.

Z kněžských kšaftů starodávných.

Smutná jest historie stavu kněžského v Čechách za věku 15. a 16. Jesti to doba rozkolu náboženského osudného. Nejprve stáli kališníci proti katolíkům, a když bylo pozdě, postavili se spolu svorně proti luterským a jiným svým protivníkům. Nebylo řádu, nebylo lásky. Páni a města z příčin ledajakých proměňovali víru tisknouce protivníky, a kněz snížen až k pláči nízko. Najímali ho na terminy od sv. Havla do sv. Jiří, dostatečně ho neopatřovali, byl sluhou, byl chuďasem — a to věru ne jen ku škodě svojí. R. 1540. smělo se mluviti před soudem komorním o knězi, jenž byl ušel svým pánům, poněvadž mu zapomínali platiti na živobyt: „Jak čeledín tak i kněz jako pastýř času svého dostati má“ (Pam. Arch. VIII. 503). Ovšem nedivno, že za takových poměrů málo který kněz se vydařil.

Borový v Aktech konsistoře vypravuje věci neutěšené. Kněz Matěj Kozka (1540.)

na př. „třikrát byl sub una a třikrát sub utraque“. (Borový Acta 155. č. 271.) Někteří prý by se spíše byli hodili za kováře a řezníky. Poněkud lepší řád měli kněží katoličtí, poněvadž brzy po půlce věku 16. jich dbal arcibiskup, po dlouhém bezvládí v nově dosazený — ale u poměrů k svým všelijakým kolátorům i oni poníženi jsou nemálo.

Než toho nic dnes vypisovati nemíníme. Dnes čtoucí pohledí se mnou do knih kšaftovních, jak složeny jsou při zemských deskách, a považí, kterak vypadají kněží 16. věku v nejkritičtější chvíli svého života, ve chvíli, když duše chystá se rozloučení bráti s tělem, ve chvíli, kdy padají a v nic obracejí se přívěsky tohoto světa, a člověk jeví se býti člověkem nelíčeným. Pohledíme k několika kněžím českým, když píší poslední svoji vůli.

V knihách doby husitské kšaftu kněžského nenajdeš snadno. Církev byla chuda. Kněz neměl odkazovati co. Na příklad ve foliantu č. 26. (misc. v deskách), v němž od r. 1455. kšafty se zapisovaly, na 120 listech hustě popsaných čteš jen o jedinkém knězi! Byl to r. 1464. farář Václav od sv. Michala, jenž pro stáří svého sešlost oddává řezníkovi Čubkovi malinké své jmění, aby ho za to do smrti živil. V první půli století

následujícího kšaftů přibývá přes to, že plat kněží pořáde byl bídný. V kouřímské knize rudé čteme při r. 1552. na příklad toto: „Uznavše stížnost pana děkana strany lunu (lohn, služba) jeho, že na těch 40 groších českých se vydržeti s čeládkou svou nemůže, ze společného uvážení (páni konšelé) témuž děkanovi knězi Petrovi 20 grošů do sv. Havla přidávati sou se svolili“.

A to byl vzácný případ, kde uznávají kolátoři, že pan děkan několika groši se uživiti nemůže; kolik naproti tomu ve všech českých městech nechutných případností, že se děkanovi „lunu“ uškubuje, v čas nedává, nerci-li přidává.

R. 1577. chce katolický arciděkan z Horšova Týna, pan prelát Ondřej Pěšín, odejíti „pro desátky městské, že se od sousedů tak jakby se náleželo nedávají.“ Tu viděti katolického kněze jako před tím kališnického bídu stejnou.

Než vraťme se ku kšaftům!

Vybeřeme si jich několik v chronologickém řádu tak po sobě, jako jsem je v knize č. 92. v deskách zemských četl.

R. 1523. v kšaftě prosí kněz Michal, farář u sv. Štěpána ve zdi (nynější dům polic.

ředitelstva), své osadníky dojemně, aby za něho se modlili. Za to jim k záduší odkazuje domek. „Věřím“, dí zbožný muž ten, „že osadní na mne časy svými pamatovati budú, aby se prosby ku Pánu Bohu dály.“ Nádobí cínové a svícen odkazuje před Tělo Boží. Z ostatního nádobí nemnohého zajímá nás to, že měl kněz Michal zbroj, jako se sluší na rytíře: „plech přední i zadní, plechovičky a meč.“ Proti komu kdy pan farář rytířoval, nesnadno pověděti. Však zbraň shledal jsem i v jiných kšaftech kněžských nezřídka. Následující kšaft jest zase farářův od sv. Štěpána ve zdi, a to r. 1526. Jména nevím. Farář píše: „Dám, komu chci — a zvláště kdo se mnú v mých psotách, bolestech pracuje jako baba a kuchařka nečistoty vypěrajíc, myjíc na každý den, ješto to mnohým dobrým lidem jest známo, že ztěžka jí druhá podobná by se nalezla, aby to podstoupila. Nemám přátel mimo sestru v Benátkách, kteráž v mých potřebách, aby za mé peníze u sebe mne zjednala, nechtěla mi kolikrát posloužiti. Proto nechci jí nic odkázati, že jest v ten sbor pikartský (českých bratří), kterýž jest v Benátkách zdělán, tam se do něho dala a přede mnú pověděla, že všudy jest jeden Pán Bůh — z našich přátel žádný

taký nebyl. I protož té kuchařce a babě vše odkazuji.“ Ale přece všeho té stařeně neodkázal: kalich svůj pozlacený „bez obrazů“ poručil tomu chrámu, při němž ho pochovají; kancional, jejž druhdy půjčoval zpěvákům měšťanským u sv. Havla na kruchtu, i mšál papírový tištěný poroučí na věčnou památku k témuž chrámu svato-havelskému; mistru Paškovi dal „orlojík bicí malý“, a dvěma jiným přátelům sklenici stříbrem obloženou a knihy. „Hotových peněz nemám“, praví kněz na konec, „měl jsem sic, ale tu jsa na čtvrté léto na své jsem sobě stravu jednal a utratil a za kaplanství u sv. Havla za rok a čtvrť dlužen mi Václav Nos, postříhač suken, dosavad $12^1/_2$ kopy míšenské.“ Poslední tyto řádky světle ukazují, kteraké mívali tou dobou sluhové oltáře bydlo. Málo peněz — 12 kop na pět čtvrtí roku — asi našich 40 zl. — a těch mu ještě zůstali dlužni!

Ale nelze s panem farářem tímto rozloučiti se, abychom na konec necitovali „důšku“, již přičinil k svému kšaftu. V té doušce dí: „O sestře mé svrchupsané rozmyslil jsem — jestli není hotova má baba jí dáti 10 kop, švagřu ručnici samu zapalovací a dceři jich s postel šatů (peřin a povlak i prostěradel).“ Ta douška je kus lidského srdce dobrého! —

Při roku 1527. (fol. M. 5.) zapsán jest v téže knize kšaft kněze Tomášův, jenž sloužil oltáři nevíme kterému. Ten pan páter Tomáš byl asi učený pán: měl mnoho knih, mnohem více než jiní kněži. Pak byl asi drobet parádník: měltě „vonného mýdla dvě škatule;“ konečně byl přísný paedagog. Sloužiti dával sobě od pacholíka Ondřeje, jemuž mimo knihy všecko všudy, co měl, kšaftem odkazuje, ale s touto znamenitou „výměrou“: „aby mu to všecko poručníci zachovali do let rozumu, ale nechtěl-liby dobrým býti než lotrem, aby ho zahnali, aby mù nic nedávali, ale raději na milosrdné skutky to naložili.“

Velmi zajímavý je kšaft následující, zapsaný v knihu r. 1529. Je to poslední vůle týnského faráře Viktorýna. Čtoucí pozná při tom knězi několik vlastností ctných. Nejprv, že měl chrám svůj rád, pak že odpouští svým dlužníkům, vyplácí na svůj groš ze židů růženec drahocenný a vrací ho majitelce, dále že dobře snášel se s kaplany a učiteli, což jest a byla ctnosť řídká, pak měl cit pro lidi, „kteří žebrati se stydí“. Posléze doví se čtoucí, že zajímavý farář ten chtěl míti slavný pohřeb, kteroužto vůli jeho nevím zač položiti; za slabosť-li či vůli dobrou. Přesvědčení náboženského byl Viktorýn ne-

přítel protestantů, mluvíť o processí a mši. Tyto předepsané vlastnosti tají se v následujících slovech dotčeného kšaftu Viktorýnova: „Poručníky toho kšaftu činím prvotně kněze Václava, mého kaplana, jakožto toho, který všech mých věcí nejvědomější jest, potom mistra Havla ze Žatce, potom kněze Václava, faráře Kostoloprtského, bratra mého.“ „Dluh Václava Nosa, postříhače, dávám osadním v Tejně na mříži železnou před veliký oltář.“ „Václav Škoda na Mělníce dlužen mi 28 kop, ale že jest mi dobrodiní činil, posýlaje někdy něco k jídlu a k pití, odpouštím mu 9 kop míšenských.“ „Vyplatil jsem ze Židů pateř korálový Markéty Hanušovy z Roudnice, aby se jí neprostál v lichvě za dvě kopě . . .; v truhle se má naleznouti 40 kop, z těch 2 zl. administratorovi dávám; a mistru Korambovi, bude-li chtíti na pohřeb přijíti, druhá dva zlatá pro památku; jakož toho žádosť mám, aby všickni páni faráři i s kaplany svými na pohřbu byli.“ Kteří přijdou, těm měl býti 1 groš jochmtalský a kaplanům po půl groši. Zvoniti sobě poručil u sv. Jiljí, v Týně a u sv. Jindřicha, též od těch kostelů žáci aby šli k pochování. Zvoníkům za to po 1 kopě a žákům po 15 gr. bílých. „Domácím kněžím mým po groši tlustém po-

roučím, ať pro památku dlouho chovají; babě Barboře 10 kop. Jírovi sukcentoru školnímu z Berouna 10 kop k budoucí živnosti, poněvadž se v svět vydati chce. Do záduší všech, kdež se chovají osoby nábožné, dívky chudé, ješto se žebrati stydí, ale svýma rukama pracují, poroučím po 20 kopách. V templi (celetn. ulic.) jest zadu nad vraty zvláštní schrána přikrytá; na opravu té schrány dávám 20 kop, aby panny a baba má Barbora tu do smrti byly Pánu Bohu sloužíc, které jsú nyní u prstena proti krchovu sv. Jiljí. Do Roudnice na opravu kostela odkazuji všecky dluhy, kterými jsou mi Roudničtí povinni, o nich jsem jim jsa v Litoměřicích psal, ač jsou ke mně někteří neupřímně se chovali, nechť není zlé za zlé. Chudým na košile a na obuv, kteří nejsou štercéři ani po ulicích křičí jméno Boží darmo berouce a klamajíce zjevně, oddávám 20 kop. Mše v Týně na tři léta aby slouženy byly, na to 30 kop; k tomu aby koupen byl černý ornát za 20 kop. Pánóm literatóm, budú-li upřímně o svém bratrství státi a processí ve čtvrtek držeti, mši v kaple své zpívati, na světlo 30 kop dávám, žádám, aby vždy infra elevationem na každé matuře zpívali česky: „Ó přeslavné Tělo Boží“ — a druhý veršík: „Svatě

svatá krvi předrahá“ — neb jsem té velebné oběti vždycky milovníkem byl.“ Tenť tedy poněkud skrácený zajímavý kšaft týnského faráře. Mimochodem poznal z něho čtoucí též kousek pražského života tehdejšího: míníme „tu schránu nad vraty“ v templi, v kteréž schráně bydlily bekyně, zbožné ženy a panny. Kterak ta posada nad vraty vypadala, nesnadno pověděti.

Následující kšaft vybral jsem pro dnešní úlohu z r. 1531. Psal jej kněz Václav Philosoph, farář u sv. Martina — vedle Platejzu. Z toho spisu patrno, že svato-martinský farář mimo službu Boží péči míval i o zboží tohoto světa. Nesoudím tak ani z toho, že mnoho lidí bylo mu dlužno, ale pan farář na péči míval i krám nějaký a obchod. V první příčině rád věřím, dí-li kněz Philosophus, že ty „lidské dluhy jsou spravedlivé a že to béře k svému svědomí i kněžství“; ale v příčině druhé poznáváme, že pro obchod nezapomínal kněz svého chrámu. Odkazuje mu kalich, stříbrnou lžičku, křižmáře dva, mšál, viatyk, agendu, ale jen tak, „jestli že při té faře pohřeb míti bude.“ I tento kšaft tedy pro svou dobu charakteristický.

Čtyři léta po tom odkazuje farář z Mníšku, všecko co má — nebylo toho žádná moc —

Ondřejovi pacholeti, kteréž mu sloužívalo. Odkazuje mu 125 „tolarů jochmtalů (jachymovských) a také másla vědro, sýrů 20“.

Dobře osvěcuje tehdejších kněžskou nemírnou závislosť ten kšaft, jejž napsal Šimon z Humpolce, kněz, nevíme kde zaměstnaný; dí: „Jakož jsem nějaké pořízení, jsa tehdáž pod paní Annou Beškovskou z Žákovy a na Beškovicích, učinil — ale poněvadž teď v lepší mysli a vůle svobodnější jsem, ten kšaft zdvihám.“ Tenhle kněz — a zajisté ne sám jediný — byl závislý na kollátoru i v té případnosti, když mu bylo odebrati se na budoucí svět! Na štěstí se tentokrát uzdravil a v druhém posledním pořízení odkázal svůj stateček ne po přání svojí bývalé paní kollatorky, nýbrž po svobodné vůli mistru Janu Karlovi, měšťanu Staré Prahy, a služebnici své Anně. „Ta Anna má se při mistrovi držeti, a on ji má opatrovati.“

Při r. 1539. zajímal mne kšafť kněze Václava, faráře u sv. Apolináriše v Novém Městě. Lidé měli kněze toho za boháče, a to asi pro to, že měl dům u Špitála (snad svatobartolomějského). Tento farář dí v kšaftě: „Peníze a všecko, co jsem měl (ne tak, jak se lidé scestně domnívali o mně), to jsem rozdal potřebnějším než jsem sám a kromě

toho nemám nic, kromě což v truhle černé — to buď na pohřeb a chudé lidi. Šaty kuchařce a knihy chudým kněžím. Dům svůj u špitála dávám Sovovi, příteli svému.“

R. 1546. dal v knihu zapsati kšaft kněz Pavel Písecký, na ten čas v Praze nemocí poražený. Ten se nám zase líbí proto, že velebníček nezapomíná své vlasti — Písku a pak školy, v které se vzdělal. Odkazujeť „do veliké koleje ad facultatem 14 kop, do koleje všech Svatých 20 kop, Václavovi pacholeti, služebníku svému, 100 kop a svrchky všecky a knihy, faráři týnskému 50 kop, mistru Šudovi z Semanína 20 kop a do špitálu na Písek 50 kop.“

Podobných a takových kšaftů bychom mohli oznámiti čtoucím ještě hromádku. Než přestaneme. Z toho, co uvedeno, světle vystupuje několik rázovitých kněžských postav oněch dob starodávných, a z jejich slov, která diktovali na loži smrtelném anebo sami psali smrť majíce v mysli, lze postřehnouti dobu i lidi. A ti lidé byli dobří.

Žebráci.

S pobudy žebravými a stupkami otrhanými u nás v Čechách mívali za starých časů takovouhle proceduru. Když vstoupil do městské brány, již rychtář po něm oko nesl anebo sluhové rychtářovi. A tu již za chvíli připadla na pobudu úřadní dotázka: Kde tvůj fedrovní list? Fedrovní list žebrákům na svatou almužnu z úřadu se vydával a býval této podoby následující: „My purkmistr a rada města Rakovníka vyznáváme, že jest Pavel Sládek, obyvatel při městě Rakovníce, ukazatel listu tohoto, zprávu nám učinil, kterak z přepuštění pána Boha Všemohoucího jest o ruku přišel a na jiných oudech nedostatečný zůstává; nevěda, jak rukami svými pracovati a se živiti, že jest toho oumyslu mezi dobré a poctivé lidi jíti a od nich svaté almužny pro obživení života svého žádati. Protož se za něho přimlouváme, kde by se koliv obrátil, almužny svaté mezi Vámi žádal, že mu toho příti a jemu ruky štědré uděliti račíte pro odplatu pána Boha Všemohoucího. Na dů-

věření toho pečeť naši městskou rozkázali jsme k tomuto listu přitisknouti. Datum v outerý den sv. Máří 1608."

Měl-li chodec žebravý list fedrovní, bylo dobře; pochodil sobě po svaté almužně. Dostal, nedostal; propil,*) nepropil a druhou branou odešel. Byl-li fedrovní list na žebrotu takovou silnou záštitou a takové váhy i s takovým užitkem, usuď každý u sebe spravedlivou onu zlosť, kterou Rakovničané pocítili, dověděvše se, že nějací darebové stávali v Litoměřicích u kostela s falešným listem žebříce na Rakovničany, jakoby byli zle pohořali. A z té žebroty nemělo býti zostuzelým Rakovničanům nic! I psali do Litoměřic o lotříky ony: „Zpráva nás toho dochází, kterak by nějací lidé přede dvěma nedělmi při velikém kostele Vašich Opatrností majíce list otevřený a pečetí naší opatřený stáli

*) Na propití almužny stanovila instrukce místodržících r. 1661. 23. září, daná na hradě pražském tuhý trest díc: „To zkušení nejednou ukázalo, že mnohý z těch almužny žádajících, co tak žalostivým a pohnutelným prošením od lidí milosrdných dosáhnuv, brzo potom u některých šenkýřův neb šenkýřek marně propijí neb proštveří, pročež kdo by takové lotrovské chodce přechovával a jim v té nešlechetnosti pro svůj užitek folkoval, každý po pěti kopách míšenských, kolikkrát by v tom skrze denuncianty postižen byl, pokutován; žebrák pak, aby ukovaný do železpo ulicích o kusu chleba a trunku vody deset dní bláto klidil, neprominutedlně ztrestán býti má."

a tím jménem, že by město Rakovník všechno popelem položeno bylo kromě samého rathouzu a sladovny, žádajíc pana děkana Vašich Opatrností při témž chrámě a spolusousedů jdoucích z chrámu za fedruňk a pomoc, čehož jsme se v jistotě nenadáli, abychom tak od lehkomyslných lidí daleko rozneseni býti měli, ana toho díka Bohu pravda není. V sobotu po obětov. P. Mar. 1614.“

Lze dovtípiti se snadno, ulovil-li rychtář rakovnický chodce o listu falešném, že nezvedlo se mu líbezně. Tak stalo se dvěma Němcům, kteří do města vešli roku 1591. s listem, falešnou pečetí utvrzeným, prosíce almužny na pohořalé měšťany lichtenburské. Co kde od koho vyloudili a vymodlili, vpisovali věrně i nevěrně v registra schválně na ten konec spůsobená. Kterak nevěrně vpisovali, souditi z toho, že psali sumy, jakoby jim někteří dobrodinci po několika mnoho kopách pomoci byli učinili. Velice mrštným jazykem to lidem ukazovali, aby je k lítosti sklonili a k hojnějšímu nadání. Ale poněvadž byli oba němečkové nemálo odrbaní — jednomu z nich „vykoukala košile z galihot“ — sebral je rychtář pan Tobiáš Žlutický na examen a nalezl právě v tom kuse košilním, jenž zvědavě vykoukal, padělanou pečeť města

Lichtenburgu. I kejklovali žebráčkové slovy všelijakými, ale už nevykejklovali se. Primas městský totiž za to měl, že podvodní žebráčkové mají asi tovaryše, kteří „se štrychem ještě horším po světě chodí“, a proto dal je napjati na žebřík, kdež z nich vynuceno přiznání zločinné, na němž potom umřeli. 19. dne měsíce ledna 1592. sťati jsou na rakovnické Golgothě.

R. 1719. rychtář Mates Stoy slovy ostrými dotíral se na chodce Valentina Kuntzelmanna, jejž mu biřicové přivedli za podezřelého. „Kdo jsi?“ „Jsem zpěvák Kuntzelmann, handléř v knihách modlitebních“. „Odkud jsi a kolik tobě let?“ „Dvacet šest a jsem z reichu von wurms“. „Ty máš falešné testimonium, přiznej se radš po dobrém, než k tobě ostřeji se přikročí.“ „Von einem Studenten.“ „A ten student list falešný sám dělal?“ „Dělal; hat sigille beygedrucket! dal jsem mu za to 15 kr.“

Za to zpěvný Kuntzelmann vložen jest na řetěz a za drahný čas metl v Rakovníce ulice a čistil příkopy, což považujeme za nejrozumnější nápravu socialné otázky o tuláctvu, v našich právě dnech ostré tak velmi.

Pozorovati tedy, že býval život tuláků bez listu fedrovního velmi těžký. Takový

člověk býval jako štvaná zvěř. Předkem ho zavřeli v šatlavu na několik dní, aby ho prozkoumali, měl-li zlý obmysl čili nic. A poněvadž protrávení a veškeré chování vězňovo rychtáři platil ten, kdo vězně zavříti dal, nedostávali tuláci, když je dal zavříti rychtář sám, nic jísti. Kdo byl by platil? Šťastný tulák, měl-li v kapse, když ho šatlavou přivřeli, několik denárů. Dostal aspoň chleba. Zatím co pobuda o hladu v šatlavě seděl, přes tu chvíli jsa dotazován o svých obmyslech, psával radní písař do kraje vůkol listy pospěšné obsahu vždy téhož, že tu mají v šatlavě nějakého chodce a že ptají se, zda nikde nic neprovedl scestného. Výpis osoby býval obyčejně ve dvou, ve třech slovech, do nichž písař snažil se vpraviti charakteristické znamení tulákovo. Pamatovali jsme sobě následující zajímavější povahy tulákův. Než pochybujeme, aby z nich pobuda býval byl neomylně poznán. Stojí tu na příklad psáno: „pacholek hrubý, pískává na měchy; chodec zpívá žebříc; nevelkej Němec s přičervenou bradou; hrubej, tlustej, holej; je starý, holý a má hlízu pod bradou; pacholek černý, mívá čepici po žensku; hrubý s oblezlou hlavou a umí obojí řeč“.

Když pak odněkud se hlásili ku pobu-

dovi oznamujíce, že snad je to ten, jenž u nich něco zlého provodil, poslali jim ho Rakovničané s velikou ochotou, spolu však uložili ozbrojenému průvodu jeho, aby vymohl slušnou záplatu za protrávení i žalařování vězňovo od těch, kdož ho míti chtějí.

Nehlásil-li se nikdo žalobou k podezřelému žebrákovi, puštěn jest po malém čase sic na svobodu, ale vyprovodín býval z města až daleko za humna s hanbou. Hnal ho totiž z města biřic až za několikterá muka Boží a tam mu dal asi na výstrahu bolestné viaticum. Tak na příklad stalo se r. 1598. některý den před svátkem těla a krve Kristovy dvěma stupkům, z nichž jeden, německého národa, zdráv jsa o berlách chodil na klam, a podle něho druhý, rodem Francouz, dlouhých vlasů a bosých nohou provozoval živnosť žebráckou.

Na ty neuvalena těžkosť pro to, poněvadž Rakovničané mimo ony klamavé berly nic neshledali při nich zlého a mimo to nikdo za vydání jich nežádal. Rakovničtí píší o tom do Žatce: „V pondělí pominulý jeden chodec z Němec na berlách se nosící však čerstvý a zdravý, při němž se břitva, na kterouž se dobře křesati mohlo, trošku bavlnky, lnu, koudele, dratev pryskyřicí potřená, našla;

druhý holobrádek s dlouhými vlasy a bos, Francouz, byli jsou polapeni a do vězení dáni: však nenalezše při nich nic jistšího, vězení jsme je prázdny učiniti a od města podál vyprovoditi poručili".

Bezpochybná ovšem věc, že nepustili takových poběhlých lidí žebravých jenom leda bylo. Zajisté prozpytovali jim srdce i ledví. R. 1674. krajští hejtmané podali do Rakovníka člověka poběhlého, rodem Belga, rozkazujíce, aby toulavý cizozemec ten „circumstantialiter" byl „examinován". V neobvyklé obšírnosti zachoval se examen Belgův v archivě městském slovo do slova takto: „Kolikerou řeč umíš? Žádnou jinou než francouzskou. — Jak tobě říkají? Claudius Mainardt. — Jaký jsi člověk krajan? Já jsem z Valonsky země v městě Bryslu rozený, punčochářského řemesla. — Proč jsi ty děti, ženu opustil a na takovou dalekou cestu až sem do Čech se vydal? Proto že jsem od my ženy tak hrubě trápený a tormentirovaný byl, resolviroval jsem se do Říma jíti; podle dobrých lidí almužny jsem pohledával. — Bezpochyby jsi testimonia míti musil? Já jsem testimonia z města Bryslu od faráře i také na cestě v městě Kolynu od biskupa dostal; když jsem od Kolyna šel, tehdy tre-

fíce právě do marše J. Msti. Císař. lidu, který testimonia i šatky, které jsem na sobě měl, mně odňal. — Kde? Na palatinských pomezech. — Když ti pasporty vzaty byly, proč jsi se nevrátil do své patrie? Poněvadž jsem se dověděl, že v Čechách v hlavním městě verbovat mají, za mušketýra jsem se verbovati chtěl, šel jsem od města ku městu, všude přeležení mi ve špitálech dali, jen ne v Kralovicích. Tam mne vedli k faráři, a ten ukazoval na své ruce, jakoby říkal, kde své testimonium mám; já zatřesouce hlavou, jakobych řekl, že žádných nemám; pak přišel jeden a hned mne do železz a řetězů jakožto zločince dali, ve kterýchžto posavad zůstávám. — Snad u tebe něco podezřelého našli? Já zlého oumyslu nikdy neměl, čehož jakožto věrný katolický křesťan smrtí potvrditi žádostiv jsem.“

Jen mimochodem budiž podotknuto, že nedomyslili jsme se toho, kterak přítomný examen v této české spůsobě k místu přišel. Belg neuměl než po francouzsku, a rychtář rakovnický, kdo ví, uměl-li ke své chatrné češtině ještě drobet německy. V příčině pak tuláka samého doufej, srdce milosrdné, že Rakovničané k člověku tomu, vlastní ženou tolik tormentirovanému a světem ukrutně

hnanému, jenž chudák do Říma ubíral se nejkratší cestou přes Rakovník, nebyli těžci a že propustili ho bez ourazu.

Zle bývalo tulákům, žebrákům, něčeho-li dopustili se scestného anebo byli-li vůbec nějak úřadem podezíráni. Z veliké hromádky poběhlíků, jež v archivě rakovnickém jsme poznali, líbí se nám nad jiné tenhle kuliferda.

Mladý „hrubý pacholek“ ten navštívil roku 1588. měšťany rakovnické a žebral s velikým humorem. Popadal totiž měšťánky za ruku a mačkal ji nehorázně vší silou, dokud z druhé ruky nevytiskl svaté almužničky. Tenhle velice důvěrný a přátelský spůsob žebroty znechutil se Rakovničanům brzičko, a milý Vít z Kabřovic dostal se za mříži. Rakovničtí vyzvěděvše z něho, že pochodí z Litoměřicka, dopsali tam ihned v těchto slovech: „Nemůžeme tajiti, že jest do města našeho nějaký Vít z Kabřovic, syn po Tomáši Suchém, pastýři, pozůstalý, jsa zdravý a čerstvý, almužny svaté pro jméno Boží od lidí žádal, a když mu se příhodnosť dala, některé osoby za ruce bral, stiskujíc jim prsty jejich, od sebe, dokud mu k vůli jeho některého peníze nedali, propustiti nechtěl, poručili jsme ho vězením opatřiti. Vysoce se pána

Boha dokládal, že nemá než pět bílých grošů, ale když přehledán byl, našlo se u něho peněz hotových pět nebo šest kop míšeňských, o nichž se zpráva činí, že by je vyžebrati měl. Byv pak dotazován, jaká by živnosť jeho byla, odpověděl, že jest u Štrasburka asi deset let na vinicích dělal; jiného pak díla nemnoho dělati uměje, že jest se raději na žebrotu dal, než by krásti měl. Poněvadž lidi dynoval, za to přátelsky žádáme, že o chování jeho gruntovní zprávu nám učiniti ráčíte. V pondělí po sv. Františku 1588.“ Co se stalo mu na konec, nevíme.

Nedobře zvedlo se jinému žebrákovi bezejmennému, jenž mluvě „obojí řeč“ přišel do Rakovníka o málo let později (r. 1590) v šatech lokajských, však otrhaných, na hlavě maje klobouk bílý, selský. Nemoha dostati dárků po dobrém, jal se vyhrožovati ohněm. Za to dostal se co neviděti na skřipec. Tu pak vyznal na nemalou Rakovničanů radosť otrhánek, že slyšel od kterýchsi, kterak Plzeň vybita za dvě neděle bude; i poslali ho Rakovničané honem Plzeňským v dar. Nemajíce vlastního v městě kata, zbavili se tak nákladné popravy, které neopatrný mluvka asi neušel, poněvadž právě tehdáž byli všude nemalí postrachové z ohňův.

Roku 1567. chytli bezrukého žebráka, jejž byla nějaká žena rakovnická mdlých ženských smyslů málem o hrdlo připravila. Svědčilatě z čista dobra, že je bezruký palič, jenž tu v městě před lety zapálil. Bezruký bránil od sebe tohoto velice nebezpečného nářku, ale obrany nenesly mu platnosti: dán na muka. A nastojte! Tu máte jednoho z řídkých lidí oněch drsných dob, z něhož ani trápení nevynutilo přiznání. Podivujeme se síle zmučeného člověka, ať už byl vinen čili nic. Z apelací pražské psáno o něm Rakovničanům ve středu po křížové neděli: „Moudří a opatrní atd. oznamujete, kterak ste k tomu vězni bezrukému podle naučení právem útrpným přistoupili, však že se k tomu ničemuž, což se tak na něj vztahuje, znáti nechce. Poněvadž se k ničemuž, právo vydržav, nezná, snáší se u nás, abyste jeho zase vyhojiti a potom dadouce mu na cestu asi dvě kopě, na jistý zápis, aby blíže několiko mil vzdálí od Rakovníka pod ztracením hrdla nebejval a toho, co se mu tu přihodilo, nemstil, propustili.“

Za válek tureckých, obzvláště ku konci 16. věku, kdy královstvím českým probíhali nesčetní paličové Turkem najatí, a pak o sto let později, když nejkřesťanštější král pleti-

cha Ludvík XIV. týž zlý obral sobě prostředek na seslabenou zemí pod žezlem Habsburským postavených: tenkráte nebývalo zhola snadno tulákům z rukou rychtářských vyklouznouti. V letech 1594.—95. umučili a upálili Rakovničtí velikánskou část pobudů veškerého království českého kladouce je za paliče a s bláhovou ochotností odevšad, ba z nejzazších koutů země naší, je přijímajíce. Útrata vzešla jim na to do několika set kop. Domnělí zločinci všickni utraceni jsou pro to, „že chtěli českou zemi vypáliti.“ Kteraký strach byl Rakovnickým ještě roku 1604., viděti z psaní tohoto: „Slovutné poctivosti panu mistru Janovi Vokoryneusovi, měštěnínu a písaři radnímu Starého města Pražského. Zpráva nás došla, kterakby v tomto království drahný počet žhářův a paličů zemských nacházeti se měl, z nichž někteří již těchto dnů že by v městech Pražských zjímáni býti a ti v rozličném oděvu a kroji po vlasku, uhersku, polsku a jináče násti se měli. I pokudžby tak bylo, abychom my před takovými žháři se opatrovati mohli, Vás za to žádáme, že nám o tom dostatečnou zprávu učiniti sobě obtěžovati nebudete. Outerý po exaudi 1604.“

Do Rakovníka přišlo taky několik že-

bráků, jež zplodila sama vojna turecká, zlá a nekonečná. Známo vůbec, že chodili za vši dobu vojen tureckých lidé světem peněz prosíce na vyplacení své osoby nebo příbuzných v zajetí tureckém úpících.

Všimneme si jednoho takového člověka. Byl Moravan jménem Jan Kalincz, jenž přišel r. 1636. do Rakovníka prose na sebe a svého otce v Turcích jatého. Takoví lidé bývali velmi fedrováni pro strach turecký,*) vždyť i úřadní sbírky veřejné na ně jsou konány. Nedivno tedy, že bratr Moravan přišel do Rakovníka o měšci dosti sytém. V městě mu ho pak obtěžkali ještě více. A spolu nedivno, že tohoto bohatého žebráka jacísi zloději na lesích křivoklátských obrali jako lípu a nad to ho několika ranami až do

*) V instrukci místodržících vydané na Hradě 23. září 1661. stojí psáno: „Poutníci, ranění vojáci, item s listy fedrovními přicházející na kostely pohořalé, vyslaní křesťané, jichž přátelé neb rodičové od Turků zajati žůstávají, vandrovní řemeslníci, kteří by buďto od J. Svatosti papežské, J. M. C. neb jiné vrchnosti neb pořádkův pořádného vysvědčení neměli, od branných a vartujících do města pouštěni býti nemají. Pakli by kdo hodnověrné vysvědčení v bráně ukázal, o tom se poroučí, aby skrze mušketýra městského k ouřadu purkmistrovu, pro examinirování passportu a osoby doprovozen byl, a kdyby purkmistr ničeho podezřelého nevynalezl, tehdy takovému, toliko za tři dni almužny svaté hledati aby mohl, povolení dáno, potom počestným spůsobem ven z města vyprovozen.“

modřin zbili. „Turecký žebráček“ vrátil se tedy do Rakovníka zase a to o kapse prázdné a zádech modrých a na tu nešťastnou příhodu vyprosil si toto vysvědčení od purkmistra i rady městské: „Jan Kalincz z Velké Blatnice, margkrabství Moravského, na zdraví nedostatečný, oznámil, když jest pro vyžádání almužny svaté, aby z zajetí tureckého otce svého i samého sebe vyplatiti mohl, 17. novemb. 1636. přišed k nám, patent od J. Msti. cís. římského Ferdinanda Druhého jako i J. Kn. Msti pana kardinala z Ditrichštejna list otevřený a pascetl tureckými literami psaný a k tomu registra přednesl, v nichž poznamenáno bylo, že po odvedení osmi set dukátů na vyplacení otce svého a dvou set na osvobození sebe dáti má, a byl také vedle možnosti od města fedrován a pokojně propuštěn a vyšed si z města na lesích 20. novemb. k Hrádku (Křivoklátu) od dvou škůdců jsa obrán, zbit; peníze a listy od nich pobrány, k roztrhání přišly; žádal slzavě nás, abychom pro důvěření toho listovní vysvědčení pod pečetí městskou vydali. Jehožto žádosti odepříti nemohouce tak činíme a vysvědčujeme, co jsme vskutku spatřili, jakž i nám modřiny z bití svého ukázal.“

Laskavý čtenáři! Jsi-li opravdu laskav,

máš zajisté utrpení se zdárným synem, jenž chtěje otce ze zajetí vykoupiti přinesl do Rakovníka měšec a z Rakovníka odnesl si attest na modřiny! Ale máš-li utrpení: dokazuješ tím jen, že neznáš lidí. Čti, co praví kopial archivní na téže stránce hned pod dotčeným vysvědčením: „Toto vysvědčení jako jinému zrádci a šelmě nešlo pro podvod, kterého se dočinil a pod hrdlem ztracení k městu se nemá“ . . . Ostatek utržen.

Žebráčkové vždy dobré míry a všudy rádi viděni bývali studenti. Není v archivě o nich ani jediné zlé paměti. Instrukcí místodržících, r. 1661. vydaná, nařízuje o studentech v tomto rozumu: „Co se osob studirujících a bezelstně skrze almužnu k vyživení svému potřebujících dotýče, toho se samým těm povoluje, kteří od rektora magnifika neb akademického magistratu, že skutečně studirují, hodnověrnou attestaci ukáží a též pokojně a ne tak, jak se dosavad dálo, za lidmi bezděčně běhajíce a na ně se nutkajíce almužny žádati, aneb i času večerního samým toliko pobožným zpěvem beze vší instrumentální muzyky vyhledávati budou. Jinší pak, jenžby takových attestací neměli, do arrestu bráni, a v něm o kusu chleba a trunku vody tři dni trestáni a potom skrze rychtáře ven z města vyvedeni býti mají.“

Nelze skončiti o potulné žebrotě, abychom naposled nepředstavili z veliké hromady žebrákův, archivu rakovnickému známých, aspoň jednoho ještě nejpodivnějšího. Byl to žebrák královské krve anebo se takovým býti pravil na klam. Přišel r. 1717. do Rakovníka a podal magistrátu spis, v němž vypravuje řečí německou, že otec jeho, jsa syn Karla II., krále anglického, pro víru byl vyhnán s trůnu a v Neapoli r. 1669. otráven. On sám že šel prosit za pomoc císaře ve Vídni a na týž konec že již mnohým protektorům se byl představil. Než nic že nedostal, ač slíbili všickni. Žádosť za podporu jest kratička. Neobsahuje více, než tuto položeno. Ale komický konec, jejž z originalu na česko přeložiti snad byla by škoda, stůj tu: „Geruhen mich Princen, de facto aller hilf beraubt, mit einem viatico zu consolieren.“ A poznavše konec znejte ještě hezčí začátek: „Ich Giacomo Stuardo kann nicht umbgehen notdringend, jedoch ganz schamrott' suplicando wehmuetigst vorzustellen“ —

Kolik princ „studem zardělý“ vyžebral, neumíme pověděti. Ale Rakovničané nebývali hloupi.

Z lesů křivoklátských.

Krásný, ba překrásný je Křivoklát! Ale tak neříkal žádný pytlák, jejž myslivci křivoklátští uchvátili v stínech lesních a jako zvíře vzhůru na hrad vlekli. Však uměli také ti páni na Hrádku pytláky točiti! Archiv města Rakovníka zachoval o tom několik drobtů, jež postačí, aby člověku i tužšímu pokazil se žaludek i humor aspoň na den. „Na zámku byl jeden stažen za sucha pro zvěř,“ toť rubrika v pamětech století šestnáctého nejčastěji se vyskytující vedle jiných drobnějších i hroznějších.

Rakovničtí měli sice svůj soud a reklamovali nejednou svého občana, když byl foŕty z Křivoklátu v pytlačení chycen, slibujíce, že ho sami posoudí a potrestají před svými „čtyřmi lavicemi, kdež chudému i bohatému všecka spravedlnosť se děje,“ ale na Křivoklátě tomu nedávali. Pytláka umučili, ať stávala jeho kolébka kdys v Rakovníce nebo na vsi, Hrádku poddané. Ba Křivoklátští

měli i ten hanebný zálusk, třeba útrpně mučidly vyzvídati na pytlácích, kterým rakovnickým měšťanům zvěřinu donášeli, by i tito pak mlsnotu svou odpykali. Božíčku, bývalo to s tou zvěřinou druhdy tak jako dnes: by nebylo pytlákův, neviděli bychom my, ubozí Rakovničtí, po celý život zvěřiny přes to, že sedíme zrovna v lese dalekém, širokém.

R. 1567. vzkázal si arcikníže Ferdinand do Rakovníka, aby ho přišel na Hrádek navštívit poctivý mistr zámečník Jan Brůza. Pan mistr se rozběhl a klusal ve „sváteční choděcí rouše“ tři hodiny cesty, a na Hrádku mu pan arcikníže stručně oznámil, aby zaplatil ihned 100 kop grošů za zvěřinu, které pokrýval a kupoval od pytláka. „Och, což jest to velmi drahá a velmi perná zvěřina byla,“ posmívá se necitelný jakýs zapisovatel rakovnických pamětí.*)

Ale tenhle Fous, občánek ze Skryje, vyvedl Rakovnickým švandu! Byl pytlákem. Utekl se do Rakovníka, a páni konšelé, aby zalíbili se arciknížeti, jali se souditi chyceného muže. Poněvadž zatvrzele mlčel nechtěje živou mocí pověděti, kam zvěř zanášel,

*) Rukopis nalezený p. Drem Štemberou.

poslali ho „dolů.“ Dole byla komora, v níž mučili.

Tehdáž (r. 1562.) uměl dobře palce šroubovati Jan Vřetýnko, soused rakovnický a toho času velmi zasloužilý náčelník městské policie. Při Fousově mučení pili páni pivo bílé a za jídlo vydali 8 grošů na obecní outraty. A běda! Když zatvrzelý pytlák konečně otevřel ústa svá, jmenoval určitě a jasně poctivou hlavu městské policie Jana Vřetýnko jako schovavače lesního zlodějství. Že by konšelé tuto novinku byli za tepla pověděli panu arciknížeti na Křivoklátě, nepovídá kniha, najednou zamlklá.*) Ovšem nesmíme zapomínati, že Rakovník, jsa tehdy Hrádku poplaten a poddán, byl zajisté loyalitou povinen vrchnosti své. A úřadník městský, oko bdilé pořádku, se tak zapomene! Ale pro les křivoklátský nevycházeli konšelé vlastně nikdy téměř z nesnází a z ouzkostí. Tak si poručí jedenkráte „fořtmistr“ (1593.) konečně i, aby každý řezník rakovnický, žena lesem tele, měl psa i tele na provazech. Magistrat zavolá si cechmistry řeznické a sdělí s nimi tu paštiku. A rázní řezníci dávají skrze slavný městský ouřad panu lovčímu na Hrádek vzkaz,

*) Kniha svědomí z r. 1552. v archivu rakovnickém.

„že to nejde, aby jim přišel okázat!“ Zdvořilosť!

S druhé strany zase bývali lesníci sloužíce tak slepě horlivi, že spletše si hranice revíru, nejednou postřelili lidi rakovnické v polích, ba i na blízce bran městských. Nejhůře pochodil kdys mladý Kokrda (r. 1680). Ubožec bral se z roboty domů u veselém průvodu čiperných děvčat. Cestou se dovádělo. Chtěje panenky postrašiti sešel Kokrda se silnice za hustý keřík, a již zastřelil chuděru fořt Vizyna, maje ho za pytláka. Snad pytlačil trochu — ale ne na panském!

V době pobělohorské přestali sic na Křivoklátě veřejně s pytláků kůži dříti, ale tajně neodpustili nikomu, ač zákonem a řádem trestní věci slušelo žalovati královskému soudu v Rakovníce. Ze všech lovčí nejvíce a nejhůře pověstný jest křivoklátský „landjakr“ Reyman v letech 1680—1690. Ten sliboval každému lesníkovi, jejž přijímal v službu, buď kůži jelení, neb ručnici „z almary nejlepší,“ aneb místa výnosnější, jen aby stříleli pytláky na potkání. Jako onen sofista radící k zabití Pompejovu slovy: prý mrtvý nekouše, tak říkával náš pan landjakr trochu hruběji: „mrtvý pes neštěká.“ A opravdu — jak tomu na svědectví v archivu dotčeném dosud za-

chované examen soudní z r. 1687. — není ani jediného fořta mezi třiceti pohnanými, aby neměl dva neb více pytlákův mrtvých na svědomí. Ba jeden dokonce jich postřílel čtrnácte! K otázce urozeného pana Vojtěcha Teyřovského, královského nařízeného hejtmana krajského, „takylis komu ty mordy oznámil?“, odpovídá na soudě fořt Jiří Toffl, kleče přísahav; „Oznámil vrchnosti, hejtmanu křivoklátskému a landjakrovi; pravili, že jsem dobře učinil a udělali mne za to fořtem.“

Malinký Braškov, utěšená lesní víska, byl panu landjakrovi asi největším trnem v oku. Není divu. Kolik chalup, tolik rodin pytláckých. Na zahyn těchto socialistů vymyslil si landjakr originelní i hanebný plán. Navedl myslivce Procházku, aby šel do Braškova, vydávaje se tam za „vandrovního“. Když by pak se zloději „zvířecími“ se seznámil a jejich důvěru měl, aby je vodil do revíru, každou takovou návštěvu ovšem napřed pánovi v čas slušně oznámiv. To Procházka na se vzal a konal, sám chodívaje při lesní výpravě vždy v řadě poslední, bylotě fořtům opatrně naporučeno, aby na posledního nestříleli. Jest podivno, že podnik landjakrův nezdařil se. Hajný z Bělče vypovídá „po kleče vykonané přísaze“ po lesnicku: „Pán Bůh

dal, že jsme se nikda neshledali, sice bychom byli z jedny neb druhy strany masa nadělali, že by se na vozy nepobralo!"

Ale bylo pytlákovi věru daleko lépe, byl-li v lese zastřelen, než-li když ho jali za živa. První přivítání od pana landjakra dělo se holí. „Když jsme jej tam přivedli," vypravuje na soudě fořt Pavlikovský, „popadl landjakr notný klacek a mlátil jej, až upadl; my ho zdvihli, a on před jagrhaus vyšel a omdlel, potom berounský fořt jej vodou křísil."

A Martin Šťastný, hlásný na Křivoklátě, vypravuje o jiném pytlákovi: „Já viděl jeho tělo, kterak jest strýzněno bylo, že nebylo znamení, kde by štemlík vložiti mohli, mimo mezi lopatkami, byl po celém těle, jako by černy sukno prostřel."

Když pytláka přede vším do černa sbili, dali pak ho v kládu na šalandu aneb hodili ho do díry podzemní, „preclíky" železné jemu na ruce i na nohy upjavše.

Jediné ženám na hradě někdy srdce zatrnulo v outrpnosti, z čehož jim budiž česť! Ty nejednou zmučeného člověka posilňují jídlem. „V onterý ležel stlučený pytlák celý den," tak vypravuje hlásný, „potom k večeru přinesla mu tehdejšího hejtmana Sieberta

kuchařka drobet polívky a kousek masa; toho pojedl a drobet okřál, ráno nalezl jsem ho u samých dveří mrtvého na jedné noze kleče oběšeného a čistovitě nahého. Landjakr poslal pro kata do Žatce a u přítomnosti rychtáře a konšelů Budských (Budy pod Křivoklátem) jemu hlavu sťal a zakopal.“ Nebyl pan landjakr při tom, když se pytlák věšel? Mrtvý pes neštěká!

Ale jeden pytlák, na smrť stýraný, také urazil paní křivoklátské, pomítaje darem jejich. Sedlák Urban z Městečka to viděl: „Když pytláka nesli z podzemní díry do věže Huderky, šaty na něm všecky shnilé byly, musil je svléci, hlavu měl holou jako palici, potom mu poslala tehdejší paní purkrabka hrneček polívky, on pravil: Neničky mi posýlají jísti, když už nemohu, já se jich neprosím, já už jísti nebudu — a do rána umřel.“

A jak podivný humorista byl jiný pytlák přes to, že tak tigrovsky byl týrán! Pan landjakr hodil jej do díry pod zemí, kamž nikdy slunce nemohlo. Za krátký čas, když zase z díry vytažen byl, už jen čtvermo lezl a s těží posadiv se na dvoře, vyndaval pomalounku jeden zub po druhém z dásní svých a kladl je v řádky před sebe. Pan landjakr, když mu to hlásný vypravoval, smál se —

Konečně došlo i na landjakra. U královského soudu kraje rakovnického žalován jest, že naváděl fořtů k vraždám. Než bylo líčení pře skončeno, seděl v městské šatlavě; ale nikde se bohužel nečte, zdali pana landjakra naposled oběsili.

Poslední písmáci před soudnou stolicí.

Čteme-li v listinách z let 1750.—1781. v archivě rakovnickém v několika snopečkách svázaných,*) kterak byli pro různověrstvo, pro ztajení bible, nekatolické knihy náboženské lidé u nás v Čechách soudem skrušováni a všelikými stíháni tresty: připadá nám v mysl mimoděk, jakoby ty příhody i lidé nás byli ví Bůh jak daleko vzdáleni. A hle! Jen málo kolikos let přebíhá nad století jediné; náš dědeček, by teď ještě žil, vypravoval by nám o tom leccos.

Po bitvě bělohorské národ náš, převalnou většinou jsa víry protestanské a poněkud i bratrské, přiveden jest úsilovnou reformací k víře katolické tak důkladně, že tou metamorfosou málem byl by ztratil býval byt i život. Od oné katastrofy až do vydání tolerančního patentu nesměl jinověrec v Čechách na světlo boží. Vynikl-li na světlo rád či nerad, dostal karabáčem, ba i do bání

*) Archiv městský. Litera Š.

sedmihradských, kde těžká práce lidi dávila, bývali nešťastníci vyvozováni.*)

A když 13. října 1781. vyřknut byl císaře Josefa toleranční patent, jímž soukromé provozování náboženství propouštělo se helvetům a luteranům, rok potom i husitům: na div bylo, co tu z oukradí svého vyrojilo se všelikterakých náboženstev druhdy i blouznivých, ba za nedostatku veřejného kněžského vedení a učení i hodně zmotaných a pošetilých; a ne méně na div bylo, že se tak veliká moc různověrců za všecken čas nenemalých ouzkostí a tuhého pronásledování udrželi až do té chvíle.

Těm stihaným lidem bývalo jediným pravidlem, jediným posilkem i utěšitelem písmo, bible, špalíček žalmův aneb kniha jinačích modliteb. A když kniha i písmák byli zrazeni a vytrpěli pokutu — kniha na ohni, písmák na lavici aneb na obecním díle v poutech — sháněl se nenapravitelný člověk zase po knize nové nějaké. Zbaven jsa knihy zděděné po otcích, staré, tisku domácího: chtíval teď míti aspoň knihu v cizině tlačenou. Drahný počet smělých lidí všelijak strojených a kuklených vcházelo do našeho království,

*) Helfert v Musejníku 1877. str. 209.

prodávajíce pod zástěrou nevinného obchodu zapověděné knihy v německé cizině vydané. *)

V přítomném historickém kousku seznámí se čtoucí s několikem zajímavých lidí takových a bude moci, uvidí-li se mu, podivovati se jich neúmornosti a při některých i pevnému přesvědčení náboženskému ať již bludnému čili nic.

---

*) Na hradě pražském vydán 3. července 1734. místodržících list proti knihám, z něhož na poučenou stůj tu kus: „Známo činíme každému, kterak od nás tištěné patenty strany těch do země se vluzujících vyslanců sem přinášejících lutryanských, kalvinských a jiných katolickému náboženství protivných knih pod datum 15. března 1721. publikovány, tolikéž 25. února 1723., pak 10. března 1730. Když pak téhož očekávaný užitek ještě následovati nechce, což odtud pochází, že někteří s krajkami a plátny handlující kramáři, též porozdílní poslové takové knihy skrze skryté a pokoutné cesty sem do země přinášeti se neostýchají, s kterými takový disseminatores nikoliv v veřejných hospodách, nýbrž v privatních městských a sedlských domích pod fochem prodávání zboží přenocovati a takové knihy sami v domích schválně ležeti nechávají, ano i na jarmarcích rozdávají: J. M. královská nařiditi jest ráčila, aby dotčené patenty obnoviti dáti neuminuli, že žádný kupec neb forman s krajkami, přízí a plátnem handlující člověk, pak vratislavští, nyrnberští, lipští, též chomotovští a jiní poslové nějaké pravému katol. náboženství protivné knihy do tohoto dědičného království českého donášeti nemají, kdyby kdo proti tomu učinil, tehdy má to všeliké zboží in fiscum padnouti, týž ale, jenž takové knihy přiveze, na těle trestán, následovně v prvním příběhu denunciantovi takového confiscirovaného zboží třetina, v druhém příběhu ale nějaký recompens ex publico vydán býti.“

Doučtouce rcete upřímně, není-li tenhle starý Matěj Čoudil alias Čodl, jenž ob chvíli ze Sas do Čech vcházeje po celé zemi zapověděné knihy trousil, osoba vysoce zajímavá? Měl „sfaldovanou tvář, nosil vlastní vlasy a bělavou kamizolu.“ Tak ho vypisují na soudě. Kdykoli vstal nedobrý vítr, lidé dali Čoudilovi výstrahu, a Čoudil zmizel jako dým. Práce jeho do Čech vedená byla asi hodně vydatná, praviltě sám o sobě r. 1750. v pastoušce ve vsi Čtvrtíni: „Kdyby to písmo bylo pohromadé, co jsem do Čech přinesl, ani by ta pastuška nepostačila a kdo by mne zradil, tak zhřeší jako Jidáš, který zradil Krista pána.“

Pastucha Josef Krumpolec z Panenské Tejnice pohostil Čoudila po několikráte. Posledně byl u něho s knihami téhož r. 1750. v „ten čas, když skřivany chytali, totiž před svatým Vácslavem.“ Tenkráte Čoudil pravil pastuchovi bystře poslouchajícímu: „Věř proroctví, že Brandeburk přijde poznovu do Čech a že rozvrátí dvanácte sloupů víry papežské a že bude rozšířena víra evangelická; hvězda mu svítí Brandeburkovi a je to znamení takové, jako když syn Boží se narodil a hvězda svítila králům.“

Jinověrci v Čechách spolehali od té doby, co sasští kurfiřtové zanechavše víry protestantské, zasedli na stolec polského království, pořáde na pomoc pruskou. Za panování Josefa Chrudimští psali pruskému králi nedobré paměti tak zvanému Velikému, aby jen přišel jako Gideon, že budou s ním za jedno státi.*)

Jižtě patrno, že měl Čoudil totéž mínění jako Chrudimští. Po tomto proroctví Čoudil zabloudiv do theologie, vykládal pastuchovi, „že by lidé lépeji byli živi, kdyby kněží nekázali o očistci, proto že by se báli pekla.“ Také mínil o svatých dosti nezdvořile: „kterak nám mohou pomoci, jsouce sami rádi, že jsou v nebi.“

Čoudil svůdce odešel, když jsou se skřivani lapali, a za nedlouho potom 19. února byl pohostinný pastucha na faře buštěhradské vyšetřován; den potom zkoušel ho farář v Lidicích. Zdá se, že teprv Lidickému faráři přiznal se bez okolků, „že od Čoudila koupil českou bibli žlutě okovanou, pak žalmy Davidovy, a ty že prodal do Makotřes vdově Bětě Šípkové za půl strycha pšenice. Od svého bratra Jakuba, který se dal před dvěma lety verbovati pod regment Lobkovský, že dostal špalíček a ten že prodal Janovi Jarou-

*) Helfert v Mus. 1877.

škovi, oráči u Vácslava Fingerhuta jinak Švába ve vsi Čtvrtni.“

Na to přiznání podán jest ku právu rakovnickému. V malých dnech postavili ho před soudnou stolici. Pan Franciscus Majer, syndicus, přinesl s sebou již hotové otázky na papíře, z nichž nejprvnější stojí v těchto slovech: „Proč jsi sem do vězení přišel?“ Poněkud s humorem odvece zločinec: „To nemohu věděti, vašnosť vzácní páni, myslím, že ráčejí míti o tom povědomosť.“

V dalším výslechu přiznal se, že „jednou už nesl tři knihy na Lidice panu kaplanovi a že zastavil se u švagrové v Buštěhradě, a ona že mu: blázne, co pak se budeš sám přiznávati? Oni jen tak hádají a chtějí vystrašiti! Že vzal si knihy zase domů.“

„A jak se jmenovaly knihy?“ ptal se syndicus. Odpověděl pastýř: „Abych měl just říci, nevím gruntovně, jak se jmenovaly.“

Majíce soudcové před sebou již dokonalé přiznání, nedotazovali se více o jeho přečinu, ale o svodci jeho, Čoudilovi, byli by rádi dověděli se všeho. „Jak prochází Čoudil do Čech?“ ptal se soudce. „To nevím just gruntovně, na vrch má tabák, mívá pas od krále saského; ňácí lidé od Velvar čekávají hned

u hranic, jak se jmenují, neumím upřímně říci.“

Pastucha Krumpolec „pro kacířský blud a proti Bohu rouhání dne 25. měsíce máje při appellací odsouzen jest na dvouleté obecní dílo v železech a každého čtvrt léta k patnácti ranám karabáčem.“ Když mu to oznámili, dal se do nářku, prose za úlevu. Doma už šestý měsíc na něho čekala žena a pět dětí. Prosbu za milosť podal písemně a svedl v ní všecko všudy na Čoudila, „ačkoliv Čoudil velmi pohnutedlny slova měl“ — tak psal — „a tak snadno člověka sprostého k bludu přemluviti mohl, nicméně já jsem jak živ slova nevěřil.“ Ale nic mu neodpustili. Prvního dne měsíce října obdržel svých patnácte ran dobře naměřených a počítaných. To si však tak málo oblíbil, že rakovnickým pánům tři dni po výprasku i se železnými preclíky na čisto pryč ušel. Dávají o tom do Prahy zprávu tohoto rozumu: „Pracoval na stavení vojenských kasáren v železech a v poutech; znamenali jsme na něm potěšitedlný oučinek, vždy růženec se modlil, k zpovědi chodil, ale když prvního měsíce října pátnácti ponejprv ranami trestán byl, dne třetího v železech se ztratil a utekl.“

Ale neušel daleko! Došli ho v pastušce, kdy těšil se svému vyváznutí se ženou a s dětmi pěti.

Po šestnácti letech, bylo to v podzimi, pozdě na večer vcházel starý Čoudil, dlouhou poutí zemdlený a maje břemíčko knih všelijak po těle poschované, do vsi Lounek kraje litoměřického. Vešel na zdař bůh do chalupy Jakuba Chudoby. Tu seděl za stolem i Tomáš Lorenz a podle něho na lavici u kamen i sedláci jiní. Příchozí prosil noclehu. Nechtěli mu ho přáti. „Odkud jsi?“ ptali se ho prve. „Z Jerusalema!“ odvece Čoudil stručně a již sedl sobě na zbytek lavice jako doma. Byltě asi mrazivým večerem hodně prochladlý. Když se mu ze ztrnulých oudů nejprve jazyk rozvázal, Čoudil začal hned od sv. Pavla: „Ne nadarmo pravil svatý Pavel, že zly časy jsou!“

To by ovšem nebylo ještě nic zlého; jsoutě tato slova Pavlova ještě dnes pravdiva a žel Bohu, že dlouho ještě asi tak v pravé pravdě potrvají. V tom zvonili ve zvoneček vesnický klekání. Sedláci zbožně poklekše, modlili se. Čoudil nic. Když modlitba skonána, Čoudil jal se štiplavě a velice neopatrně mluviti zase ze svatého písma: „Vždycky se sluší modliti a nepřestávati!“ Tím slovem na sebe sedláky popudil. Tomáš Lorenz dal

se chutně v hádku řka: „Je čas k modlení, čas k práci!“ Ale tím Čoudila neporazil, jenž v odvetu děl: „I v práci se můžeme modliti.“ A potom bez odkladu jal se uštipovati víru katolickou. Sedláci bránili se: „Naše katolická víra je nejspravedlivější!“ Ale Čoudil replikoval: „Vy nejste katolíci, vy jste Římané. Neslyšeli jste, že evangelická víra v Čechách bude panovati; dej Bože, aby princ Josef v Boha uvěřil!“ Konečně neříkali sedláci již nic. Selka rozestřela drobet slámy, stařec na slámě se chutě rozhostil a sotva si byl fileček s písmy svatými pod hlavu vpravil, ihned usnul. Sedlák Lorenz už před chvíli odešel. V malitkém čase potom všel v jizbu rychtář Vácslav Vejlupek, o němž praví soudní listina, že je mu let 38. Sedlák prve odešlý pobídl rychtáře na Čoudila, o němž se byl přesvědčil neomylně, že je „beran“. Zbudiv starce z prvního sna nejtvrdšího, rychtář vyňal z uzlíku mimo starý a nový zákon ještě jiné některé knihy všecko zapověděné. Odváděli Čoudila do šatlavy. „Já jsem nešťastný člověk, to bude moje poslední hodina, nemejte se v mé krvi!“ tak žalostil a hořekoval. Rychtář přerušiv nářek pravil: „Pustíme tě, jedno odevzdej všecky ostatní knihy!“ Čoudil sedlákovi nevěřil, ale přece

vyňav „ze šosu knížky ještě tři“ smutně pravil: „Hle, Čoudile, tys již dochodil!“ Na odchodě radili mu sedláci, aby se přiznal upřímně kněžím, že mu odpustí; ale Čoudil zamítal tou radou od sebe volaje: „Když mne dostanou, dají mě utlouci!“

V tom padla mu na mysl a srdce chuť státi se mučedníkem. I zvolal: „Apoštolský kůr beztoho není vyplněný: ponesu korunu se svatým Pavlem. Jen aby mne dlouho nenechali seděti, raději ať mi život vezmou, jsem beztoho stár!“ A teď ho vedli do šatlavy. Cestou po návsi Čoudil lounkovické obyvatelstvo, které se v houf seběhlo, poučoval o víře svojí. V posled pustila se s ním v theologickou hádku na prahu samé šatlavy rychtářova žena. Čoudil totiž právě odporučoval nevděčným posluchačům přijímání pod obojí vedle „slov Kristových, že všickni z kalicha píti mají.“ Jemuž k tomu odsekla rychtářka: „To Kristus jen apoštolům pravil, sice by Turci také z něho píti musili.“

Mrzutě dal Čoudil ženě v odvet: „Vám kněží kalich ukradli,“ a už hádky nechal. Poslední jeho slova v Lounkách byla, kteráž volal za svým udavačem už ze šatlavy: „Prosím tě, příteli, kdyby sem přišli saští hokynáři, řekni jim, že ten jistý Čoudil v arestu sedí

a kdyby se nevrátil, aby se o jeho věci tam rozdělili.“ Po tom už více nepromluvil.

Nazejtří dodán jest i s knihami na soud do Roudnice. Soudce Antonín Hronovský přijal corpus delicti. Byly to knihy níže psané: „Pramen vody živé; impressus Pragae 1581. in duodecimo. Hůl pocestného z r. 1708. in duodecimo minore. Manualník neb jádro celé bibly svaté z r. 1658. in duodec. Klíč Davidův, vytištěný v Laubně r. 1729. duodec. Jana Arnda o pravém křesťanství 1715. in octavo.“ Ohledav soudce zapověděné knihy, odevzdal je konsistoři a potom teprve začal se soud se starým písmákem. Věrně pověděl Čoudil, že je rodilý v Měříně na Moravě, vdovec, víry evangelické, řemesla svého zahradník, „let že je mu 77 a knihy že kupoval v Potsdamu v prajské zemi.“ Z Roudnice vedli Čoudila do krajské hrdelní vazby rakovnické.* Rakovnický tribunal odsoudil Čoudila po novém hrdelním řádě vydaném 22. července 1765. do káznice novoměstské. V železech a s průvodem vezli ho až do Ounoště, kdež čekali ho a přijali pražští pochopové. Poslední rubrika processu Čoudilova jest: „1 zl. 45 kr. za fůru, rychtáři 1 zl. 30 kr. a policajtovi 40 kr.“

V malých letech potom, co se byla na dobro za Čoudilem zavřela káznice novoměstská, toulával se celou severozápadní polovicí země České nástupce, velice úsilně v těchže spůsobách o týchže věcech mezi různověrci pracující. Byl to Tomáš Krupka ze vsi Telec panství peruckého, jejž vypisuje zatykač, že je vysoký pět stop a jeden coul, silen že není; je mu 31 let, špičatého nosu, tváře pihovaté, vlasů kaštanových, přihrblý, šňupá přenáramně a oblečen je v haleně. Krupka byl svého řemesla hokynář. Povahou nezdá se již býti takovým hrdinou jako byl nebožtík Čoudil, jenžhoto v býval vždycky „vyplniti apoštolský kůr.“ Farář perucký Aleš Zetzler píše o Krupkovi do soudu rakovnického po německu zprávu, že podezřelého Krupku na faře vysvětloval, „když pak byl projevil iudicia poenitentiae, tedy že se chce káti, chtěl jsem ho s povolením pražské arcibiskupské konsistoře přijati do lůna pravé církve, ale to ve skutek nebylo lze uvésti, poněvadž mi do Prahy utekl a načisto zmizel.“

Jeho tovaryš a přední v těch účincích pomocník byl z téhož panství peruckého Matěj Liška, kteréhožto sedláka též podobu známe z archivu rakovnického. Byltě „kudrnatý a měl křivé lokty, pročež nemohl na vojnu.“

R. 1775. vedli na rakovnický soud svázaného Lišku perucký lesník a dva hlídači. Tam bylo písmákovi z viny se vyznati anebo vyzouti. Liška shrnul všecko všudy na přihrblá záda nepřítomného Krupky. Krupka prý mu kacířské knihy prodal, Krupka jemu mluvil, že „r. 1777. přijde cizí král do Čech s vojskem a ten že vrátí starou českou víru.“ Svědectví o Liškovi nevydává farář z Peruce příznivého. Když přišli do statku jeho hledat knih zapověděných, podstrčil prý za bibli honem život sv. Františka de Paula. Kněz píše o tom: „Zajisté sobě knihy té (života sv. Františka) ze Sas nepřinesl, podstrčil ji lstivě, ouskočný odporník, jenž zná se zřejmě k protestantům.“ Rakovnický senát dal Lišku předem na vyšetřenou a poučenou missionáři kraje rakovnického pateru Antoniovi Tibelliovi, jemuž se však Liška hned na ponejprv objevil býti velice tvrdým. V tomto soudě, že by Liška tvrdým byl, nesnášel se s paterem rakovnický senat, jemuž Liška viděl se býti hloupým. I protož nalezeno konečně Liškovi dosti mírným ortelem, že se jemu, Liškovi, „počítá arest přetrpěný na trest, mimo to aby složil vyznání víry, potom aby postrkem odveden byl na Peruc, kdež ať ho

doučuje o víře curatus loci.“ Tak stalo se, jak tu nalezeno.

Jedenkráte v neděli o hrubé mši, když byl rakovnický kostel lidem domácím i přespolním pln, Liška vyznal veřejně svoji víru, a hned nazejtří vedl ho dráb žateckou branou z města ven; ale písmák nepobyl na svém rodném statečku v nové víře dlouho. Snad nedobyl tu ani roku a již utekl tajně do Sas zanechav po sobě všecko jak bylo. Od té chvíle přečasto vcházívali Krupka s Liškou do Čech s biblemi a s jinými knihami všelikterakými vše zapověděnými. Visitací všude ob čas konaná ukázala patrno nazbyt, že práce obou dotčených mužů nebyla marnou. Že by někdy byli dopadeni, o tom není v archivě zprávy. Oni nosili knihy ví Bůh kam až daleko v kraj plzeňský. Už téhož léta 1775. vyšetřována na Křivoklátě v kanceláři celá protestantská kolonie ze vsi Broum. Na její čele byl Šimon Pelc, krejčí, ženatý, let maje 45. Ten vodil své spoluvěrce ze Broum do vsi Kublova (ves na Točnicku), kdež v jakéms zákoutí písma čítali s písmáky kublovskými a zpívali žalmy na „cancionalu in octavo majore.“ Jan Kotas, Jan Zima, švec, Josef Zima, tesař, zpívali vždy napřed

a po nich pěli sborem ostatní. Ženy též bývaly při tom.

Jedenkráte pravil krejčí Pelc své neteři Verunce, děvčeti mladistvému: „Nevím, co lidé proti mně mají? Dokavad jsem světu, kartám, kuželkám sloužil, žádný proti mně nic neměl, nyní co Pánu sloužiti počínám, všickni na mě shlížejí! Ty bys, Verunko, taky neměla choditi do hospody na tance, měla bys raději sloužiti Bohu.“

Děvče dalo sobě raditi a chodilo potom spolu s ostatními v tajné schůze zpívat žalmů a sloužit Bohu. Tak provozovali broumští písmáci svoje pobožnosti za některý čas. Zpívali, zpívali — až jedenkráte přišel mezi ně náhle „rychtář s kostelníky“ a pobrali zpěvce a knihy. Hromada těch lidí i s Verunkou vyšetřováni jsou nejprve na Křivoklátě, odkudž podáni byli potom na soud rakovnický. Tu jsou ustrašeni a odpřisáhše bludy slíbili pokání. Missionarius toho kraje pater Benedikt Vilhelm ohledoval dlouho jich víru a svědomí, a rakovnický mastičkář chirurgus Bonaventura Ker ohledal naposled jich těla, a když všickni zdrávi nalezeni jsou, zavřeli je Rakovničtí v šatlavu na 140 dní. Za to věznění počítali sobě potom ode dvou

vězňů, Pelce totiž a Verunky, Rakovničané 18 zl.

V malém čase potom přivedli pro za pověděné knihy ze vsi Steličova*) Vácslava Kuberta, o němž nevíme na jisto, zdali měl knihy od Krupky a Lišky čili od kohosi jiného. Kubert byl buď neuvědomělý písmák anebo se takovým jenom činil na klam. Když ho soudili v první stolici na kanceláři v Středoklukách pan Johann Wenzel Pinka, správce, pan František Dzerk, kaplan, u přítomnosti Matesa Šebka, rychtáře, byla první jeho odpověď skoro vtipná. „Kde jsi vzal ty knihy?“ ptali se páni. „Já jich nevzal,“ odpověděl Kubert, „voják je přinesl z Prahy.“ — Pausa. — „Zdali pak jste je čítával?“ ptal se pan správce potom. Odvece písmák: „Nejsem velkej čtenář. Žena moje s nimi chodila do kostela.“ „Zdali jste věděl, že máte chybné, zlé knihy vašemu panu faráři ukázati?“ K tomu byla odpověď: „Mně k tomu ani rozum nepostačuje, já nevěděl, jsou-li dobry nebo zly.“ „Kde pak rychtář těch knih nalezl?“ „Za obrazem.“ Tím skonalo se vyšetřování. Co Kubertovi konečně trestem přisouzeno, neumíme pověděti.

---

*) V Palackého popise stojí Steličoves na panství Buštěhradském.

Dvě léta později 1777. podán na soud rakovnický z Minic chalupník Jan Kejmar u něhož visitací nalezla v posteli pod slamou. dvě knihy z r. 1719., jednu bez titule drobného tisku, druhou malou rozbitou, zpěvnou.

O tomto Kejmarovi a pak o ševci Novákovi z Debrna, jenž také z nějaké knihy spolu s Kejmarem souzen byl, víme dojista z protokolu soudního, že obcovali s Krupkou i s Liškou a že nalézali od těchto Peruckých u tajné víře své nemalý posilek. Když Kejmar nejprv dotazován byl doma v Minicích od správce hospodářského, od pana kontribučenského a od pana faráře Jakoba Glücka, odpovídal velice směle, tak že tito soudcové v listinu vepsati dali, že Kejmar je člověk drzý a smělý. „Jaké víry byli vaši rodičové?“ ptal se nejprve farář. „Inu, velebný otče, jaké víry byl můj otec — já jsem se ho neptal. Já myslím, že jiného náboženství nejsem než oni byli. Nečinili nic zlého.“ „Jak vás chovali?“ ptal se pan správce. „Nabízeli mě ke všemu dobrému“, bylo odpověvěděno. „Byl jste už pro podezřelosť ve víře postihán? Jak se tenkrát s vámi dělo?“ tak dotazka byla další. K té odpověděl: „Jak by se se mnou dělo? Byl jsem nucen k vyznání víry.“ „Odkud ty modlitby máte?“

ptal se dále farář. Kejmar odvece: „Od Nováka ševce z Debrna je mám; ty staré s písničkami jsem koupil v Praze, přišel ke mně jeden, měl plášť, na Perštejně, jak jsou tam ti sládci. Koupil jsem je za 12 českých.“ „Měl jste v nich zalíbení?“ ptal se soudce. I odpověděl Kejmar bez mučení: „Ovšem že měl, dobře se mi líbily, poněvadž je tam modlitba k Bohu.“ Farář však namítl dotazkou: „Vede ta knížka k pravému, samospasitedlnému náboženství?“ „Ovšem že vede“ pravil Kejmar, „není tam nic než modlitby k Bohu Otci, Synu a Duchu Sv.“ „Je všecko náboženství dobré?“ To byla otázka choulostivá. Kejmar hleděl se vytočiti řka: „Já nevím, nežli že je ve jménu Ježíše spasení.“ Chtějíce ho dovésti k tomu, aby vyznal aniž zapřel, že je luterské víry, ptali se ho ještě takto: „Kolika vás ta knížka učí svátostem?“ K této otázce buď bylo mlčeti nebo světle se oznámiti. Ale Kejmar v odvetu děl: „V knize není nic nežli dvě — křest a svátosť oltářní: ale já věřím v sedm, nebo svatý Pavel praví, že svátosť je stav manželský.“ Namítl kněz: „To jsou teprv tři.“ Odvece Kejmar: „Já držím všech sedm za svátosť.“ Možná, že Kejmar nelhal, víměť, že tehdejší různověrci v theologických věcech jsouce

samým sobě zanecháni, mívali spleteno páté přes deváté. Ale až dosavade bránil se Kejmar dosti chytře. Podepsanou však otázkou o růženci propadl. „Také-li se modlíte růženec?“ ptal se soudce vyšetřující. Lakonická odpověď zazněla: „Ne, celý rok ne.“ „Proč ne?“ „Protože myslím, že na růženci se nemůže čísti.“ „Proč ho nenosíte? Nevíte, že každého katolického křesťana růženec je znamení?“ Odpověděl Kejmar posměšně: „Vždyť je dřevěnej, nic nám nepomáhá, neboť nic není na něm napsáno.“ Tato řeč byla přiznání viny. Jaký trest propadli Kejmar a Novák švec, nevíme. Švec mluvil na soudě krátce a hloupě. Když se ho ptali, odkud má písmo ono roztrhané, odvětil „že vylezl na střechu, a ono vypadlo za komínem ze šindelů.“

V posledních letech před vydáním tolerančního patentu oznamovali se leckde po Čechách někteří různověrci hrubšího zrna nechvalno tím, že rozbíjeli katolíkům sochy mateře Boží a sv. Jana. Tak povaleno v rakovnickém kraji soch a sloupů několik, ale obrazoborce, pokud zpráva se nás dochovala, došli jenom jedenkráte. Bylo to r. 1779., když na silnici slanské do Loun na dvou místech zároveň bylo nemálo obyvatelstvo

poděšeno. V Kutrovicích totiž urazil kýs neznaboh sv. Janu, jenž v pískovci stesán a vstaven tam byl nedávno, hlavu a na ruce prsty všecky. Vesničané obstupovali torso klnouce, a jiní hledali cestou a v poli uraženého kusu. Nalezli ho v strouze neprávě daleko. Téže chvíle ve vsi Kvilicích u kováře Františka Nováka hromada vesničanů dívala se bezbožnému spuštění před kovárnou. Při zahrádce kovářově za hradbou vetchou byla kaplička zděná a v ní skřínka s obrázkem rodičky Boží, jejž obletovali andělé. Ruka zlá mřížku pobořila, laty zahodila stranou a skřínku pryč odnesla. Teprve později přinesly ženy kutrovické z luk rozbitou kapličku, zmazaný obrázek a kusy andělů, jež vybraly z rokytí na louce.

Velikou práci dali sobě na vikářství smečenském, aby obrazoborce stihlo právo. Missionář arcibiskupský Jan Mejstřík sháněl v kraji rakovnickém vinníka kde moha. Na Smečně ptali se páni nejprve ouřední osoby — rychtáře kutrovického — Jiřího Dundra po jeho mínění, vyzvěděti chtějíce, zdali by podezíral koho ve své obci. Věc byla tak vážna, že přijeli k tomu vyšetřování z Rakovníka hrdelního práva schvální poslové s rychtářem Chariusem. Těm všem pánům

vypravoval kutrovický rychtář, když se ho byli dotazovali „kteraká nepočestnosť na té statui spáchána?“ v těchto slovech: „Ta nepočestnosť, že jí někdo hlavu urazil a od ruky všecky prsty. Když u nás pražská silnice dělána byla, ten jistý bildhauer v svém kumstu dokonalý nebyl, dělal tam mezi nádenníky ve skále. Tu se stalo, že vydobyli veliký kámen, a commissarius nad silnicí hned ustanovil, že ten sochař z toho kamene onu statui vytesá, jako skutečně nyní tam se vynachází. My mezi sebou měli domnění, že ten sochař tu hlavu urazil, neb on, jak dlouho sochu tesal, neměl jen každodenně nádennický plat, pár obědů mu dali sousedé, a pak řekl jednomu sousedu, u něhož líhal, že tu statui do strouhy hodí neb jí hlavu urazí, protože podle své práce nebyl zaplacen. Ráno dal rychtář paličku, aby se sousedé u něho sešli, že je hlava pryč.“

Takž lichým domněním počali vznesen jest zlý na ubohého umělce v kumstu svém nepevného. Zajisté se po něm sháněli. Dopadnou-li ho, nezvede se mu dobře. Ale brzy po tom stalo se jináče. Farský oráč ze Kvilic přijmením Mützel Vácslav, hoch sedmnáctiletý, nalezl pánům vinníka. Chodě ve farské službě s dobytkem často na louku mimo domek

Toffle, chalupníka ve Kvilicích, nahlížel zvědavě v okno Tofflovo a tu vidíval, „že chalupník nějakou má knihu, že za stolem sedí a zpívá.“ Čeledín z fary začal písmáka navštěvovati a dověděv se všeho, čemu chtěl, vypravoval faráři jak tuto níže psáno: „I vešel jsem k němu, ale jak mne viděl, schoval knížku vedle sebe pod šos. Byl to špalíček, starý, ošumělý, zaobalený v koži, zapínal se na kožený knoflík. Později se mi svěřil, že obrázky svaté má v světnici jen pro jméno. Kutrovští blázni dali si postaviti antichrista, a já mu urazil hlavu, a Kutrovští ji zase přidělali; co jsou to svatí, když se jim hlava přidělati může, a kováři kvilickému rozlámal jsem kostelíček. Půst se nemusí držeti. Kristus řekl sám svatým apoštolům, komužkoli vejdete, co vám předloží, jezte, a nepravil, aby se v pátek a v sobotu maso nejedlo. Kdyby mne zavolali na faru, budu mluviti co nejhloupěji.“

Devátého dne měsíce září léta 1779. stál Toffl v Rakovníce na hrdelním soudě. Bývalý farský oráč, jenž na faře vydal o písmákovi svědectví jazykem českým, stal se zatím sprostým vojákem v regimentu Kinského a proto vydává svoje nynější svědectví na soudě rakovnickém po německu. Toffl neví, kolik mu

let. Má ženu a dítě jedno. Kniha zlá jest: Libellus M. Samuel. Martinii a modlitby a písně ku slavnostem výročním. „Učil tě někdo?“ ptal se soudce. Odpověděl Toffl: „Jan Pauer z Třebíze mi čítal ze zákona. Já nevěděl, že jsou ty knížky kacířsky.“ „Když jste nevěděl a byl jste strany jich na faře tázán, proč jste zapíral, že nic nemáte, a když vám je rychtář ukázal, počal jste klekati a prositi?“ K tomu vece Toffl: „Nu, co zapírati, věděl jsem, ty knížky roznáší obdankovaný voják pod nítěmi.“ „Co pak víte o soše sv. Jana, kdo tu hlavu dolů srazil?“ Toffl vyznal a nezapřel: „Však já vím, že již to všecko vědí, co zapírati, srazil jsem.“ „Takéli Paurovi jsi o tom známosť učinil?“ ptali se páni po spoluvinníku. „Pochlubil jsem se“, odvece Toffl, „on pravil, dobřes udělal, však to stojí v zákoně, že to máme míti v nenávisti. Ruku jsem nerozbil. Když jsem se přiznal na první, nezapíral bych. Tu kapličku jsem rozbil z návodu třebízského Paura.“ Jak mile Toffl vyznal byl na Paura, dojel si hned rychtář s ozbrojenci na Třebíz pro něho. V malých dnech potom vezen Pauer, 30letý muž, pocházející vlastně z Klobuk, na soud do Rakovníka. „V jakém náboženství vás rodiče vychovali?“ Pauer odpo-

vídaje řekl: „V jakém jiném nežli v katolickém. Zákon jsem měl za dobrý.“ Soudce ptal se neustupně: „Odkud jste známosť měl, že ten zákon je kacířského vydání?“ K tomu odpověď: „Já neměl žádnou známosť, že by byl zlý. Vždyť na něm nestojí, že by zlý byl nebo dobrý.“ Sic jináče zapíral všeho. I protož dali soudcové druhého vinníka přivésti, aby z úst v uši sobě pověděli. Toffl začal: „Viď, že jsme o těch věcech spolu mluvili, jen nezapírej!“ Soudce: „Jaké řeči Jene Pauer, mluvili jste?“ Mrzutě odpověděl Pauer: „Já nevím o žádných, ať on mluví, když je tu.“ Po té se oba do sebe pustili s hněvem podávajíce sobě druh druhu slova zlá. „Blázne“, pravil posléze Toffl, „přiznej se raději. Když jsme pokaleni, abychom byli zase napraveni, řekls, že máme figury dolů házeti?!“ „V hrdlo lžeš!“ volal hlaholem velikým podruh ze Třebíze — ale konečně, jakož tomu spis soudní na svědectví, znal se přece ku všemu.

Dlouho po tom, teprve r. 1781., byl ortel Rakovnických, tak jak byli nalezli, od vyšší stolice stvrzen. Jím odsouzeni jsou oba k půlletní obecné práci v železech. 6. prosince téhož léta a 23. února roku následu-

jícího 1782. měli dostati oba po deseti ranách karabáčem.

Nejposlednější písmáci na soudě rakovnickém byli dva členové téhož rodu: Matěj ze vsi Dušník panství Chotkova a Vácslav ze vsi Kozomín, oba Hlaváčkové. Spolu s Hlaváčky na soud připraven z téže vsi Dušník František Martinovský. Generalní visitací nalezla u nich totiž v září r. 1780. tyto knihy: „O dvanácti perličkách aneb o dvanácti článkách Philipi Kegelii; Zákon Martina Lutra a konečně Praxis pietatis Komenského, t. j. o cvičení se v pobožnosti pravé- podle vydání amsterdamského v Berlíně nově tištěná i církvi boží české bratrské do rukou daná.“ Nejprve ovšem bylo jim zodpovídati se před první instancí. Toutě byl farář František Bláha a Jan Křížek, správce, oba ve vsi Vepřku. Martinovský odpovídal naivně velmi. „Proč, když se vám oznamuje po všecky časy, abyste všechny knihy dali sobě podepsati svému duchovnímu pastýři, proč jste oné knihy neprokázal?“ tak ptal se kněz. Kterémuž Martinovský odpověděl: „Já myslil, že jenom veliké knihy mají býti podepsány a ne modlitby.“ Rovně tak duchaplně odpovídá Matěj Hlaváček, kmet 65letý. „Jak se stalo, že u vás zákon Martina Lutra při zemské visi-

tací byl nalezen?“ ptal se soudce. Matěj v odvetu pravil: „Můj syn Jiří dostal dovolení od pana správce, aby se němčině učil. On šel až do Fridlandu a odtud ten německý zákon přinesl.“ „Nevěděl jste, kdo zapověděné knihy přechovává, vyobcován jest ze samospasitedlné církve?“ „Slyšel jsem to na nový rok od pana kaplana.“ „Jak pak tu knihu nalezli?“ Odpověděl starý Hlaváček: „Inu, když přeházeli všechnu slámu do jednoho stébla, musili ji nalézti.“ Ale konečně to nekonečné dotazování starého Matěje přece zamrzelo — takový je pravý sedlák náš — i řekl hodně mrzutě: „Na to nevím jak odpověděti, já nejsem tak študírovaný!“ a zamek ústa víc jich neotevřel na soudě. Farář připsal do listiny, která provodila sedláka na soud rakovnický, němčinou hrozně kostrbatou, když více nic mluviti nechtěl, že ho propustili domů zatím.

Mladého Vácslava Hlaváčka, jemuž bylo 26 let, nejprve tázali se na faře ve Chvatěrubech. Přijel sem na to sám missionář Antonín Tibelli.

Václav odpovídal velice směle, tak směle, že missionář do protokolu všecek nad míru rozzloben po německu napsal: „Však by mluvil jináče, kdybychom mu směli na kůži.“

Z personalií dovídáme se nejprve, že je Vácslav Hlaváček otcem tří dětí. „Jaké jste víry?“ byla dotazka druhá. „Jsem víry křesťanské všeobecné“, zněla odpověď. „Jakého náboženství vaši rodiče?“ ptali se ho potom. „V tej jak povídám“, odsekl Hlaváček. Mírně a laskavě děl kněz: „Vy jste mi povídal, když jsem vás přede dvěma lety prosil, abyste mi pochybnosti svoje směle vyjevil, že jste tak dobrý katolík jako já, a přece jste sobě obliboval v té knížce — Praxis pietatis —!“ „Já věřím“, odpověděl mladý muž, „věřím jen to, co v zákoně božím jest psáno a nic víc!“ „Vácslave!“ vzkřikl kněz, „upamatujte se, co pravíte, jestli jen to věříte, co v písmě čitedlně psáno jest, tím samým nejste víc katolík, jste kacíř. Tenkráte praví věřící jsme, když věříme, čemu církev učí, ať psáno nebo ne!“ „Jak bych to věřil!?“ odvece Hlaváček, „já písma božího se držím a jak do Prahy pojedu, já si je koupím, já zrovna pravím, že bez něho nebudu.“ Kněz se rozzlobil, což vlastně pochopitelno samo. Řekl: „Na tom nezáleží, že písmo chcete koupiti, ale na tom, jestli povolení dostanete to čísti!“ Hlaváček však měl logiku svoji a proto replikoval ihned: „Když se prodává, čísti se taky může!“ Poznav světle, že marná o tom hádka,

soudce vrátil se ke knize zase. „Od koho jste ji dostal?“ „Voják, modrý dragoun, v ní čítával, dal jsem jemu 24 krejcarů za ni.“ Ale v tom chtěl ho soudce usvědčiti ze lži, řka: „Nynější rychtář mně oznámil, že jste tu knihu po nebožtíku bratrovi našel.“ Ale tím nezmátli Hlaváčka. Když nebylo moudré výmluvy, zbyla nadávka: „Rychtář by musil krom práva jako šelma lháti —“ tak pověděl a měl velikou zlosť, z které nevynikl už do konce soudu. „Věděl jste, že je kacířská?“ „Věděl“, odvece Hlaváček krátce, zlostně. — „Věděl jste, že člověk, který vědomě bludnou knihu zadržuje, do klatby padá?“ „Věděl“. — „Proč jste ji tak dlouho přede mnou zapíral?“ Tu zase rozvázal se jazyk k hojnějším slovům, Hlaváček odpověděl vřele: „Proto že jsem knihu tu rád měl a se bál, že byste mi ji vzal!“ „Vychvaloval jste ji své manželce?“ K té choulostivé otázce odpověděl: „Čítával jsem jí, ale neschvaloval, vždyť to slyšela.“ — Na tom vyšetření přestáno. Rakovničtí odsoudili všecky tři, ale prosili v dubnu r. 1781. tribunalu appellačního, aby vyměřil trest sám. Appellační slavný tribunal však nespěchal. Zatím písmáci seděli ve sklípku rakovnické šatlavy celé jaro, léto. — Přišly žně, a s nimi přišla do města Ra-

kovníka žena Martinovského, Katrle, prosící, aby muže jejího pustili domů na žně — že platí veliké daně, a živnůstka její i políčka že zhynou. Téže doby písemně žaloval Mates Hlaváček tribunalu appellationum ze svého vězení, že celá ves to ví, kterak správce z pomsty ho udal a pronásleduje. Ale správce už zatím sám prosil na soudě, aby oba staří byli na žně domů ze šatlavy vypuštěni, že za ně ručí. Jemu šlo ovšem o robotu. Nic však neneslo platnosti. Z Prahy ani muk.

Konečně v říjnu — byla už strniště — vyřčen jest tolerantní patent, a písmáci všickni tři propuštěni jsou ze žaláře bez trestu.

V Čechách, zavanul jiný, volnější vzduch. Ne sice tak volný, aby každý a v každé příčině plnými doušky ho prsoma píti býval mohl — ale přece už tak svobodný, že písmáci se více nepokrývali. Ti tu byli poslední na soudní stolici v Rakovníce.

Čaroději.

„Kolik ti let?“ ptal se r. 1739. purkmistr sedě na soudní stolici v radnici rakovnické. „Před velkým morem mi bylo 25, teď je mi snad 85 let,“ odpovídá Václav Hájek, sedlák ze vsi Horešovic, z kouzelnictva žalovaný. „Pověz, jaký závazek se zlým duchem máš?“ vyptává se soudce s přísnou tváří dále. „Nic dokonce se satanášem nemám, varuji se ho jak živ; páni faráři o mně dobře smýšlejí a uznávají mne za poctivého člověka!“ „Vychází na jevo, že jsi 29 osob skutečně o život připravil a čarami umořil. Ještě jednou se napomínáš, prve než ostřeji k tobě se přikročí, abys vyznal, zdaližto kouzla ta za pomoci zlého ducha jsi provozoval?!“

Starý kouzelník plačky odvece na očistu svou: „Vašnosti, račte mi věřiti, jak mně může v mém těle srdce puknout lítostí, co ti lidé na mne svádějí!“

My jemu rádi věříme. Sedlák pomáhal více než půl sta let lidem a dobytku, „když

uděláno měli,“ jediné tím, že nevinnou dělal lázeň — ovšem s mystickou příchutí. Ať poví recept sám. „Beru k tomu devatero dříví — na tom nejvíc záleží — beru střemchu, jeřábové dřevo, žlutou vrbu; ostatní jakkolivěk. To vařím, dám do toho nepotřebovanou cihlu, přes škopek dám dřevo, a na ně dá ten člověk nohy, přikryje a spotí se a ta špatná věc musí vyraziti, aby to bylo co chtělo. Když pomáhám hovadům, musí být voda zpátečná, potom čekanka při cestě, o kterou se kolo otírá. Koním ostříhám řasy s nohou křížem a kouřím jimi. Potom se musí koním žilka křížová pod jazykem pustiti, a konečně se natře hovado kouskem nepotřebovaného plátna, kteréž se do žluté vrby zavrtá a kolíčkem zarazí.“

Nu a tohle je přec ukrutně nevinná věc, pomyslí sobě čtoucí; proto snad nemusili sedláka pronásledovati. A nemalou je to práci stálo i strach. Sedlák byl poddaným hraběte Filipa Kinského! Už Rakovničtí milého čaroděje jedenkráte chytili, ale bojíce se „velikého ministra pana Filipa Kinského,“ pustili ho zase. Teď však, když očaroval rakovnického pekaře Šímu a jeho pec, míra narostla vrchovatě. „Můžeš-li jistiti,“ zkouší přísný soudce, „že ten pekař svou pec tak

učarovanou měl, že v ní housek napéci nemohl; tys také přistrojil jiné čáry, které jsi dal vyliti na práh, a jak to pekař Šíma překročil, hned na obě kolena ochroměl, a dvě svině a pes od toho scípnouti museli; tys dobře věděl, že takové čáry přikázáním božským, nebudeš míti bohů jiných mimo mne, se zapovídají?!“

Co bylo k tomu odpověděti? Chudák čaroděj jen zapíral, stále se jenom svou lázní zastíraje. „Já vždy říkal pomáhej Pán Bůh, když jsem lázeň strojil; mám už svá léta, abych měl svou duši zaváděti!“ Nevěřili mu. Však to byl také doktor, pro své lázně o devaterém dříví daleko pověstný! Ať byl člověk chrom, ať oteklý všecek, ať i bláznivý: náš sedlák lázní svou šťastně pomohl nebo nepomohl — jak Pán Bůh dal. Měl-li kdo koně na „mancáry“, slepé tak že už „skůro ani neviděli“ aneb že měli nohy jako třísky; sedlák sebral devatero dříví a dělal lázeň. Jen poslyšte, co všecko uměl.

V Slaném byl ševcův syn; povídali, že má uděláno. „Fantasíroval, polámal sochu u kašny — a já mu pomohl,“ chlubí se náš doktor. „A ještě jiná nanicovitá věc se stala ve Slaném. Jirchářova dcera měla se vdávati, ta měla uděláno, ostala ležeti a ochromla.

Já jí pomohl, dostala varhaníka, a pantáta její dal mi 3 zlaté a věrtel. jablek.“

V Sonnenberku vyléčil lázní svou blázna. „Ten byl hrozný, byl by mne roztrhal. Tři chlapi, Němci, ho drželi, já ho myl as tři dni.“ Tu bych skoro věřil, že pomatený Němec, když ho rakovnický čaroděj tři dni poléval, zase rozumu nabyl.

Jedenkráte však urazili našeho venkovského doktora v Praze. V Řeznické ulici u černého medvěda prováděla sobě nějaká bláznivá hrozně. Sedlák na pomoc volaný umyl ji asi do třikráte, a když bláznila pořád, poradil něžný manžel nešťastné ženy jiné léčení: aby ji totiž místo lázně svalnatý doktor důtklivě zmrskal. Tím bylo umění uraženo a mrzutě z Prahy odešlo.

Za své čarování však nebyl Václav Hájek upálen, jako jiným se přiházelo. A proč? Přivedl soudce v rozpaky. A ferina nechá si to na konec! Že prý sám pan farář v Černoušku, otek jako sud „uděláním,“ zavolal čaroděje na pomoc! — Ba více ještě! Pan prelat v Doksanech, jemuž nějaký mstivý kočí všecky koně učaroval, volá čaroděje Hájka, aby za 8 zlatých „contrapactem“ koně zase odčaroval! Tu byli soudcové v koncích. I usnesli se, že věc odevzdají

vyšší instanci docela — aneb že si aspoň vyžádají nějakých „s hůry“ instrukcí, co tu dělati.

Jindy se nerozpakovali a čaroděje pálili hned, jak se byl přiznal ke zločinu svému. Tak se stalo zajisté člověku kouzelníkovi, který nešťastně pletl se tak trochu do archaiologie. Sbíral totiž v hlíně a v bařinách staré džbány a těmi čaroval. Kteréhožto muže zlého ptal se primator Moutvička (1739): „Pověz bez zatajení pravdy, kterak ten džbán připravuješ a co do něho dáváš, když někoho umořiti chceš?“ Na trápení se vyznal pak: „Džbán se musí nahoře zavázati hadry; do něho dá se kus nepotřebovaného plátna propíchaný jehlami a špendlíky, pak trochu mouky; přikryje se pokličkou. Kdyby se roztloukl ve dně, šla by těžkosť dolem, kdyby poklička odpadla, šla by těžkosť nahoru. Ten džbán se zahoditi musí na stranu, kdo ho překročí, je chycen.“

Tím způsobem čarovali všude. Nebylo potřebí k řádnému čarování ani archaiologického džbánu neb popelnice: sprostý hrneček, baňka postačila. Jen když čaroděj ulovil oběti své aspoň kus nehtu, vlas či kousek košile. Dal-li nehet či vlas do hrnku, otekl

člověk od ruky neb od hlavy; dal-li ve džbán kus košile, otekl člověk od života.

Dobrou i zlou pověsť v čarování mívali hlavně mlynáři, myslivci a rasi.

Matěji Šroubkovi z Přílep očaroval někdo koně (1760). I přišel myslivecký „vandrovní“ a za dukát pomohl. Požádav svěcené vody a křídy a k tomu vzav drobet hlíny „pod pochem ze dvou rohů i z prostředka pode žlabem“, dal to všecko na uhlí žhavé. Říkaje pak něco z knihy kráčel do chlíva a kropil. „Na to mi vyjevil“, vypravuje Šroubek u soudu, „abych prostřední krávu vyndal, potom začal kopati asi půl lokte a našel uzel, v němž byly vlasy v klůcku zavázány a potom zub veliký, kosť a cibule.“

Koně se sic uzdravili, ale Šroubek byl šatlavou přivřen, že užil kouzelnictva.

A co neuměl tuchlovický ras! Martin Sláma, infanterista r. 1768., měl o masopustě „uděláno“. Otekl najednou jako měch. „Já myslil,“ vypravuje hrdina náš na soudě, „že má poslední hodinka, poslal jsem tedy pro rasa. Ten vzal stéblo z kouta stodoly, půlku dal do opasku, půl rozřezal na kousky a dal mi to vypiti ve vodě, a brzy otok sešel.“

Jiný ras zase zná lék od psotníku. „Na velký pátek před slunce východem vaří se

vejce v šupinách červených od cibule při hruškovém dříví; tu vodu potom schovám pro potřebu. Koňům leje se na jazyk — ale je taky dobra pro psotník starým (!) lidem neb dětem. Ten popel z hruškového dříví smíchá se s tříkrálovou vodou, a když se pšenice pokropí, je čista a není smetiva."

Koním pomáhal týž člověk poněkud nechutněji. „Vytře se žlab odvarem potměchuti a též nášlapkem, co my v střevících máme a na tom chodíme."

Skladištěm takových léků pověrečných bývaly povždy herbáře. Ale mívaly herbáře druhdy osud často zlý. Leckterémus takovému „doktorství" psanému neb tištěnému bylo jíti i s majetníkem především na faru aneb konečně i na soud. Pro jeden takový herbář byl souzen Jíra Kmoch ze Přílep. Někdo ve vsi „udělal" dobytku. Celá ves sesypala se na Kmocha a sbila ho. Pan správce, obroční a syndikus juratus Kmocha čaroděje r. 1768. soudili v Ouněticích na kanceláři. „Já měl koňský herbář," zpovídá se starý Jíra, „samé doktorství, dostal jsem ho od jednoho rejtšmida vojanského; pověr v něm nebylo, zachovej Pán Bůh; jen tam bylo žehnání na roupy; točity, slovansky slova nesrozumitelny.

Knížka byla psaná a dána byla panu faráři, když byl výroční katechismus.“

Užil-li někdo pověrečných prostředkův a léků, nebyl příliš stíhán tresty. Užívalo se jich vesměs a mnohých jsme dědici sami. Trochu ostřeji trestalo se, užil-li kdo věcí kouzelných, aby obloudil druhého.

Tak na př. propadli pokutou řečníci čili soudících se stran obhajcové, když s sebou skrytě přinesli do soudu jitrocel a bezový květ na ten konec, by ve příčh zvítězili. Ale vždycky běda bylo člověku, jenž užil zlého kouzla, aby druhu uškodil — ať už se to povedlo či nic.

Tak stíhali Rakovničtí v prvních letech 18. století nějakého člověka velmi přísně proto, že maje někam jeti, do kol na líšeň česneku nastrkoval, aby těžce jel, kdo za ním pojede. Nejhůře ovšem dělo se těm, u nichž nalezeny lidské kosti, kouzelná zrcadla, hrnce nějak potvorné, propíchané hostie, podezřelá znamení nějaká na těle. Takový člověk byl spolčenec satanášův dojista.

Jak takovými čaroději točiti, k tomu už v polovici 15. století vymyslili v Němcích „malleum maleficarum“, jímž se soudcové leckdes řídili. Vedle toho zůstal až daleko do 17. století ještě ze starých ordalií osvěd-

čený prostředek, jímž kouzelníka vždy poznali. Byla to koupel. Čaroděje domnělého svlékli do naha, svázali v kozelec a nořili u vodu. Potopil-li se, vyhrál; byltě nevinen, nemaje s ďáblem nic. Ploval-li, pomohl ďábel, a konec konců byl, že upálili kouzelníka na hranici. Mnohdy nestaral se nikdo ani o propíchanou hostii neb kosti, jakožto důkaz kouzelnictva světlý; bez dlouhé úvahy svádělo se sucho, kroupy, hlad neb jiné neštěstí na některou břitkou a zlou babu v obci, které nepřálo „veřejné mínění“; a již hranice plápolala. V Rakovníce upálili roku 1587. babu, kteráž sem z Křivoklátu pro kouzla byla ke právu podána. A ptáte-li se, jaká kouzla to byla, odpovídá zažloutlý papír skoro humoristicky: „protože měla trandyrandy.“ Bůh ví, jak hrozné to bylo kouzelnictvo!

Mučením vynutili z každého čaroděje, že lezl po křižovatce; baba že jela o štědrý den neb o sv. Janě na trdle, topořišti. Baby bývaly pokolením nejvíce mučeným. Lecčíms ovšem bývaly vinny samy a to svou všetečností a vševědoucností. Nebylo v 16. a 17. století jednoho úmrtí v Rakovníce, aby nebyla k němu volána bába. Umírající ležel, za hlavou mu rozsvěcovali svíci, a u nohou zaříkávala baba smrť. Rakovnická bečvářka

(1557) věděla dobře a jistě, když se někomu co ztratilo, kde zloděje hledati. V Lounech měli (1552) babu, která uměla vařiti nápoj, jímž muž uchladlý dělej co dělej k ženě své láskou nakloniti se musil. Ten nápoj lásky zaznamenán jest sice v archivu, ale tisknouti jej pro hanebnosť nelze. Nejkrotší částka nápoje toho byl odvar vlasů nemilované ženy. Ostatní hnusné ingredience straší. Vypil-li to to některý občan rakovnický, stonal žaludkem zajisté do smrti nejdelší.

Pálení kouzelníků kvetlo u nás nejvíce v době války třicetileté a po ní. A nebylo divu. Když na polích pustých bodlák kvetl a ve spálených vesnicích vlk se toulal, divme se, že lidé díl upadnou v tupou nevěru a díl ve hroznou pověrčivosť. Nepálili však společníků satanášových jen v Čechách; páni sousedé uměli to lépe; od nich se tomu naši učili. Ve Würzburku na př. upálili za dvě léta (1627. až do 1629.) 900 lidí čarodějných!

Rokem 1766. zákonodárství naše konečně vymýtilo čarodějství ze seznamu zločinův. 5. listopadu vydán řád o kouzelnictví, a jakkoli zákonodárce za jisto má, že by se mohli spolčenci ďáblovi přec naskytnouti, nicméně v úvodě již píše, že jenom „dummheit des

einfaeltigen poebels" (hlouposť pitomé luzy) všecko svádí na ďábla a jeho pomoc.

Uštědřiv tuto poklonu, vykládá zákonodárce pak, že domnělé čarodějství děje se buď na podvod, aneb z pomatenosti smyslů čili „melancholey". Kdo čaruje jsa podvodník, ať je bit; kdo by tak činil z „melancholey", nechť zavře se do blázince neb nemocnice.

Ale nemysleme, že víra v čaroděje a jejich moc přestala hned. Několik let potom žalují sedláci chrášťanští: „Item uns gesammten bauern seiend denen kuehen die schwaenz abgestutzt, worauf alsogleich die nutzung aufgehoeret; sie waren bezaubert worden!" (Item nás všech sedláků kravám jsou ocasy ustřiženy, pročež hned užitek ustal; byly učarovány.) Kdo ví, neměly-li krávy, když jim nějaký lotr uřezal ocasy, také „melancholey?"

Blázni.

Král Ferdinand I. psal v sobotu po sv. Bartoloměji r. 1539. z Vídně do Čech nejvyššímu hofmistru království českého takto: „V paměti máš, že sme s tebú před odjezdem svým strany blázna českého, kterýžby při dvou synech a dědicích našich nejmilejších arciknížatech rakouských byl, mluviti ráčili; a protožť to tolikéž ještě ku paměti přivozujeme, aby se o takového blázna s pilností postaral a jeho objednal vědouc, že nám i týmž synóm na tom libosť okážeš". Nastal tedy v Čechách hon po českém bláznu. Došli konečně nějakého blázna u slovutného Hynka Koniasa. Tomu honem král píše, aby s urozeným Volfem z Krajku, nejvyšším kancléřem, „strany blázna českého, kteréhož má", jednal, jakoby král s ním smlouval sám, „že mu to nahrazovati ráčí".*)

Dvorský tento blázen český zahájil tedy první sortu bláznův, o nichž dnes promluvíme. Takových dobrovolných bláznů, komických

*) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 90., fol. 171 a 210.

osobiček těla nešvarného, nemívali jen při dvoře; i páni a rytíři leckteříš vodívali s koni a psíky svými takového ubohého komika s sebou. Bratří slavného rodu Pernštejského r. 1550. byli by se o blázna málem svadili. Čtemeť v musejním listáři pernštejnském (č. 3 fol. 78) list Jaroslava z Pernštejna psaný Vojtěchu bratrovi „strany toho blázna Kmotra“. Jaroslav píše: „Hendrych ze Švamberka jest od Vás z něho tuze napomínán byl; i také Ste naň i psaní od arciknížete (Ferdinanda) vyjednali, čehož se od Vás jakožto od krví spřízněného přítele nenadál.“ Po tomto „vstupu“ dosti ostrém napomíná brat bratra: „Poněvadž na ten čas při dvoře na větším díle bejváte a doma málo, abyste mu téhož Kmotra půjčili a raděj ho v tom času pánu dopřáli nežli komu jinému; kdyžkoli chtíti budete, zase Vám od pána bez odporu navrácen bude; nepochybuji, že sobě více přátelství páně nežli blázna vážiti budete!“

Jaká zaměstnání a jakou podobu mívali někteří panští blázni, to patrno z psaní krále Ferdinanda, shánějícího při knížeti Těšínském roku 1547. „trzpasleka lutinistu, jménem Stanislava Malešku, Poláka“, jenž byl utekl hofmistru královny polské. Byl tedy trpaslík

a hrál na loutnu.*) Že utekl panu hofmistru, snad o nedobrém bydle svědčí.

Z knih komorního soudu**) znám velice jadrný příklad, že s takovými ubohými „trzpasleky“ a komiky i „lutenisty“ zacházeno jako se psy. Ovšem přišlo na pána; čím sprostší pán, tím více bití. Jiný snad se mazlil: jsou pořád lidé, kteří psíka milují víc než dítě.

R. 1559. jeli dva Šlikové, Mauric a Šebestian, hrabata z Holejče a Pasaunu (Bazano) s některými přátely štvat kdes nedaleko Plané. Ale neuštvali nic. Po nezdařilém lovu pozvali se tedy na „Švanberk“ k obědu. Tu pořádně sobě připíjeli a když bylo v prvním patře hodně rozsvěceno a „páni dosti dobře byli opilí“, kázali „vystoupiti“ bláznu pana Mauricia Šlikovu, jenž slul Franc, a „ten jest měl cejch (znamení) na čele vypálený a mezi vočima velmi stlučen byl“. Pan Franc tedy bavil pány. Dále nechať vypravuje ouředník páně Mauriciův Linhart, rodič děčínský: „Potom pán můj mi řekl, abych koně pojal: Pojedem, jest čas! A kázal, abych blázna s sebou vzal, a pan hrabě Šebestian ho sám

*) Dotčené psaní v c. k. arch. místodrž. miss. č. 41, fol. 30.

**) Kn. svědom. $\frac{G}{b}$ z r. 1544. (Museum).

za mne na kůň vsadil; potom sme spolu ven jeli — (páni i sluhové jeli — blázen zajisté držel se zad Linhartových jako opice) — a přijeli sme dolů před krčmu. Tu byla svatba. Pan hrabě Šebestian mého pána prosil, aby dolů ssedl a tanec aby udělal; to pán můj jemu k vůli učinil a tancoval; a pán můj zase na kleprlík (kůň) vsedl a řekl: Pane strejče, vinšuji vám dobrou noc, já musím jeti, mám čas! A pan Šebestian zase prosil, že jest mu pán můj zase k vůli dolů ssedl a tancoval a p. můj řekl: Jeď s bláznem napřed, já dobře za tebou přijedu! Já řekl: Od vás nepojedu, ráčíte velmi vopilý býti — ale potom sem jel. Pan Šebestian ke mně přijel a blázna vokolo hlavy mrštil a mne taky trefil v tvář. Tehdy sem já mu řekl: Ráčíte-li blázna mrskati, to ráčíte moci dobře učiniti; jediné mě neračte mrskati". —

Toť tedy dobré mínění oněch dob: blázna lze mrskati z bůhdarma —

Bylo by lze zanechati již ochmelené urozené společnosti stranou — ale nenecháme pro zadostiučinění své vlastní, počkáme, také-li páni sami sobě namrskají. Ať tedy Linhart dokreslí obrázek nevázanosti tehdejších lidí. „Když sme přijeli pod les u Švanberka, tehdy hrabě Šebestian vzal blázna za hrdlo

a strhl jej vode mne s koně a přes blázna koněm přejel. V tom pán můj řekl mně: Hleď na blázna, nenechávej ho zadu, hleď aby ho s sebou vzal.“ To tedy sluha učinil, sebral blázna zase k sobě, a vleka za sebou čtyři chrty na smečce klusal za pány. „Tu sem slyšel stříleti z ručnice — jel sem spěšně a když sem dolů přijel na louku, tu pán můj a Draušvic (jeden ze společnosti) na hromadě leželi, Draušvic měl dobytý meč, a hrabě Šebestian měl tulich v hrsti a ztáhl Draušvice pod mým pánem ven — a vsedali a jeli pryč a mého pána na poly umrlého na louce ležeti nechali.“ Věrný sluha s bláznem dovedli s bědou pána svého do mlýna jakéhos a došedše sem, spěchali pro „barvíře“ do Plané, aby pána „uvázal“ a pohojil. Když pak nestačil umem svým barvíř z Plané, přivezen jest na pomoc Andres barvíř z Plzně. Kterak zle si páni nabili, to praví dotčený doktor takto: „Uvázal sem Jeho Milost; měl bodenou ránu skrze ruku příčně na dýl naskrze, a některé krevní žíly probodeny měl, potom ránu do čéšky v koleně měl“.

Vidíme tedy, že páni k bláznům vedli sobě surově, ale k sobě také tak. A s tím přesvědčením dobrovolných bláznů zanecháme. Podíváme se k některým bláznům bezděčným,

nešťastným. Říkali jim, že jsou „nemoudři, pošetili, smyslem pominuli“.

S některými zacházeno v dobách starých málo něžných na div pečlivě. R. 1479. sama rada Nového města Pražského na péči měla „nemúdrého“ — ovšem snad pro jeho statek. Čteme v knize Novoměstské,*) že po řezníkovi Přibkovi zůstala sestra „jsúci od Pána Boha nemocí poražena a nemúdra“ a jí zůstaly „dva krámy masná“. Páni „nechtějíce, aby ty věci byly rozptýleny, ale aby zvláště ta sestra jeho ačkoli nemúdrá, byla ve cti chována až do její smrti, zřídili takto: jakož od dávné chvíle Marta lékařova s Janem manželem chová u sebe touž sestru, aby ji chovali ještě a těch dvou krámů aby požívali.“ Po její smrti pak měl zbýti jim jen jeden krám ctí a darem, a druhý měl býti příbuzným ubohé „nemúdré“. Tohle zřízení konšelů novoměstských bylo moudré, hádáme, že bláznivé děvče až do smrti u Marty lékařky dobře se mělo — šlotě o „dva krámy masná“.

O mnoho mnoho let později dal ouřad v Jindřichově Hradci Bartoloměji Štubíkovi radu také dosti lidskou. Měšťan svrchu řečený roku 1604. přišel na radnici žalovat, „že

*) Při deskách zemsk. č. 20, fol. B. 17.

manželka jeho smyslu pozbyla a vždy sobě hrdlo odníti míní".*) Čekaltě bezpochyby, že ho páni blázna zbaví, ať tak či onak. Ale páni mu pravili: „Strany manželky toho že jemu nepřejí, že takovou starosť o ni jmíti musí, ale podli (e) manželského slibu že jest tím povinen, jak může nejlépe s radou dobrých lidí tu věc opatřiti".

Ale ovšem samým když bylo pečovati o městského blázna, tu nebrali věc na dlouhé lokte a učinili téhož roku**) snesení „o Jiříka Turka, že souc pošetilý mnohé nevole a nebezpečně s ohněm zachází, potupně o rychtáři mluví, aby vzat byl do vězení šatlavního a ukován". A to bývala všude obyčejná praxe: blázna ukovali, zavřeli. Rakovničtí stavívali na blázny zvláštní sruby, sroubky — posady dřevěné a do těch vsazovali je osamocené leckde v parkáně pod valy městskými.†) Byl-li chuďas nemoudrým drobet, v tom sroubku zajisté zbláznil se dočista.

Kterak si blázen vedl, a kterak ho laik i lékař hojili, o tom velmi světle vypravuje

*) Manual radní v arch. Jindř. Hrad. z r. 1604, fol. 27, 28.
**) Tamže fol. 2.
†) Arch. Rakovn. Kopiáře z r. 1589.

roku 1542. Jan Heleda, měšťan soběslavský, soudu komornímu.*)

Prý mlynář z panství rožmberského odkudsi mezi Soběslaví a Veselím „zbláznil se, chodil po polích i po lesích, jezdil se psy na štvaní, rozličné věci činil. Přijel ke mně do Soběslavi, zval mne na posvícení; přišel sem i s sousedy jinými. Když po obědích bylo, šli sme do Veselí — nebylo půl hodiny, odeslali za mnou pachole (pacholka) na koni, že Jíra běhá s tesákem po poli. Když sem přišel, nalezl sem jej před vraty an sedí, vstal, velel po ručnici, aby mne zastřelil a po meč, aby mne sťal, a hned lál, že liška za křem zůstala a že sem mu o ní nepověděl. I hned na mne vstavši s pěstí aby mne udeřil. Já ho sám třetí chytil a svázal sem ho do necek“.

Prv nežli poví soběslavský Heleda, co blázen v neckách tropil, budiž nám propuštěna poznámka, že v oněch dobách necky byly na blázna první a přední instrument. Aspoň čteme o neckách na blázna i v opáčném konci Čech — v Nymburce — a to dobou od sebe nedalekou. V nymburské

*) Regist. soudu kom. $\frac{6}{G}$ fol. Q. 9.

knize jedné*) čteme: „Adam Vodička seděl na zemi. Ptal se ho rychtář, ználi nás, on nás všecky jmenoval; pak nás žádali (příbuzní), abychom jej svázali, i svázali jsme jej do truk, položili jsme jej na ty truky a ručníky otočili“. V Soběslavi tedy do necek, v Nymburce do truk.

V neckách pošetilý Jíra mlynář „celý ten den i celou noc ležel a rozličné věci nerozumné mluvil, plval na nás i na mateř i koho viděl. Na zejtří jej zase pustili z necek, rozehnal čeleď a jezdil opět na štvaní po polích, až jej svázali, na řetěz vzali, přikovali jej a odeslali jej do Soběslavi. Tu mu zjednali světničku, aby byl hojen, paní Hradecká ho hojila, zbil skla v té světničce, rozličné věci počínal na řetěze přikován jsa, pak mu zjednali lékaře jiného, ten jest dal mu polehčení, z toho řetězu ho propustil, a on ušel i s tím řetězem. Do Veselí ho shonili a přivezli ho zase, a lékař spěl ho řetězem, nohy sp*al* mu je.“

Z ostatku řečí svědka soběslavského Heledy vysvítá už jen to, že nebohý Jíra mlynář tak vztekle se oháněl, že i lékař utekl nechav posady otevřené. Jíra „i s tím spětím“ železným utekl do svého mlýna, a když mu

*) Kniha svědomí z r. 1558.

tam milosrdná chasa řetězy s nohou pilníkem sňala, šel Jíra do sednice, sebral pušku se zdi a učinil konec nemoudrému životu svému.

V předešlém obrázku je řeč o lékařce a lékaři, ač nepraví se světle — mimo „spětí“ řetězem — kterak snažili se blázna pohojiti. — Poněvadž ještě není na tu chvíli náš úmysl psáti o bývalé medicině, i protož jen jako mimochodem a rychle pohledněme do knihy Mathiolovy aneb do „Apatéky“, vydané r. 1595. od Adama Hubera,*) a tu vizme, který byl lék bláznům. A tu vidíme brzy okem i neznaleckým, že medik starodávný — ať doktor, ať bába — byli malomocni: lili do nemocného, ať byla „pošetilosť“ jeho rázu jakéhokoli, hojné „traňky“. Polní routa a volový jazyk odvařený s kozí syrovátkou vyháněly „pěnokrevnosť a melancholii a jiné škodlivé vlhkosti“ z krve; tedy lili polní routu a jazyk a syrovátku do pacienta takovou měrou, že chtějíce vyhnati melancholii, div že nevytopili duše z těla. Odvar „spicanardu a lavendule“ také posilňoval mdlý mozek, tedy i tato medicina kázána po plných pintách. A rozvzteklil-li se nebožec až do

*) Apat. domácí z herbáře Dra Petra Ondř. Mathiola vydaná od Adama Hubera z Rysenbachu a Dan. z Veleslavína.

zuřivosti, přikládali mu, bezpochyby v neckách svázanému, „vodu z maku vlčího s koudelí na jatra“, poněvadž tento obkladek „vzteklosť lidí pošetilých krotil“. Opatrná lékařka ovšem taky dala bláznu buď na hrdlo, buď kam jinam „trošty“ z „melí dubového“ neb jiného zázračného koření, aby zahnala tím těžkosti z kouzel a čar pošlé. Věřili, že lze kde kterou nemoc — tedy i pošetilosť — přičarovati. Slovutný mistr Křišťan*) míval na tesknosť mysli masť z bodláku, kterou bylo jísti se strdím na chlebě nebo v zelí mladém. Ty neb podobné věci dávány tedy na zhojenou lidí mozku chorobného. By nebylo té veliké míry, jakou lékařství dotčená do člověka lita byla, částky samy v sobě nebyly by ani zly: mívalať tehdejší apatyka horší nechutenstva na jiné nemoci: mork z koňských a psích hnátů, lejna rozličných tvorů i „mumii“, t. j. vlhkosť, která se nachází v hrobech těl balsámem mazaných lidí“.

K poslednímu obrázku o bláznech vybral jsem ubohou paní Elišku z Postupic a z Valdštejna na Telči. Chudina zbláznila se z bolesti trudné, že jí umřel muž. Znaje drobet léčení při stavech nižších, čtoucí pozná,

*) Lékařství Křišťanovo r. 1544., exempl. v c. k. knihovně.

dítěti jejímu — této Kateřině, kterú má nyní pán z Hradce — slitovalo, že řeklo, proč ste ji tak bili? A ten doktor řekl: Nerozkazuj, však tu tvého nic není. — Tehdy to dítě plakalo a mně se ho slitovalo, odvedla sem je odtud. Ten doktor nedával paní jísti, co jí k mysli bylo neb se líbilo, a mně se toho nad ní slitovalo, neb již ráčila velmi mdla bejti, a já jí kradí jísti dávala, kde sem mohla dosáhnouti pecník chleba a sejra i píti. Když děvečka mísy a talíře po jídle zmyla, tehdy paní žíznivostí ráčila i pomyje píti, a já na to přišla, odvedla jsem ji od toho; aby více toho nepila, nosila jsem jí píti kradí: druhdy jsem do podolka žbánek s pivem vstavila".

Toho způsobu bylo tedy lékařství nejmenovaného doktora. Že nic nepomáhalo, toť se ví, a protož dobře nám jde na rozum nemalý rozpak doktorův, jenž nevěda kudy kam, konečně i nějakou potulnou ženskou přijal na to léčení za pomocnici a kollegyni. Stojíť psáno v knize svědomí: „Tehda trefila se žena v mužském rouše, ten doktor ji nahoru přivedl. I žádala na paní pohleděti, tehdy oni jí ukázali. I přišla potom do kuchyně a pověděla, že paní velikou stížnosť má, a že ten doktor paní nezhojí a spíš ji

Elišce z Postupic přece za krejčího dvorského, hned když pán umřel, po něm nemocna byla paní tak, že ani k pohřbu ho provoditi nemohla."

Ale z nemoci po čase vstala paní zase — až tu jedenkráte „sedíc za vobědem panna šlechtična souc dítě, učinila zmínku o nebožtíkovi pánu: Paní mámo, nemáme našeho pana táty! — Z toho se paní za stolem rozplakala a vstala od stolu plačíc, hned se z toho roznemohla, takže sou jí pro lékaře poslali; potom na paní přicházely těžkosti, chodíc po zámku plakávala a nemohl ji z toho žádný vyvésti . . . hned na žádné mužské pohlaví ani na pacholata hleděti nemohla, ani k ní žádný z mužského pohlaví jíti nesměl. Já sem potom i pro babu do Jevíčka jezdil, která ji hojiti měla. Potom když z toho vycházela, poslali pro jakéhos lékaře mnicha do Jihlavy, kterýž ji hojil . . . potom i tomu mnichu klíči o hlavu dala".

Kterak léčil doktor paní Elšku na zámku Polné, o tom praví nejjasněji „svědomí" Důry z Brtnice, která při paní bývala za služku. Ta dí: „Doktor ji tranky velikými přemáhal, dával jí mnoho toho píti, a ona toho nemohla píti, tehdy ten doktor vzal kej a pral ji, až modřiny po ní byly. Tehdy se to bití

O selském posvícení obzvláště r. 1786.

Jen několik slov úvodem. Léta P. 1427. obec Velikého a Nového města Pražského jsouc svolána na rynku velikého města Pražského nález z jednostejné vůle též obce, všech mistrův a kněží učinila a ohlásila tento: „Znamenavše, kterak obec tato skrze častá posvěcení náklady na ně nemalé činíc chudne, v nichž také hříchové zjevní jakožto obžerství, opilstva a jiní rozliční neřádové svobodu mají, nalezli, aby na jeden den, totiž tu neděli po sv. Vácslavě po vší Praze takové posvěcení ode všech stavů duchovních i světských bylo svěceno.“

Tak zapsáno v rukopise Budišínském f. 27. a tenť začátek i příčina svatováclavského posvícení Pražského. Ač klade se tu spolu váha na to, že nemalými náklady obec chudne, přece zbožný středověk obzvláště z příčin mravných pro „zjevné hříchy“ snažil se — nemoha věc staviti — aspoň omezovati bujnou slavnosť posvícenskou, začátek učiniv při Praze, jež jest a byla caput regni.

Na českém venkově slavívali posvícení na podzim dobou různou, ovšem všude týmž způsobem, jako se vytýkalo Pražanům, „náklady nemalé činíc“ a vždy za přítomnosti „zjevných hříchů.“ Bývalot posvícení vždycky „veselá psota, zapřená škoda, vševědoucí zloděj netrestaný, práce bez užitku, radost se škodou, pocta bez vděku. Stálot sedláka tolik jako celoroční kontribuce, ano mladého sedláka nebo chalupníka více.“

Z příčiny národohospodářské nová doba snažila se hráz položiti takovým slavnostem, aby totiž lid nezámožný tolik neutrácel.

Císař Josef nařídil r. 1787., aby v celé české zemi slavilo se posvícení jedno jediné najednou. Tot jest původ císařského, svatohavelského posvícení, jež nejprv konalo se 21. října r. 1787.

Bylo tedy posvícení loňské — r. 1786. — posledním, jež odbývalo se v selských statcích i chalupách po vší zemi v starodávné způsobě a přepychem i nákladem až dosaváde obyčejným.

Majíce před rukama pamětní knihu Františka Vaváka, rychtáře v Milčicích a muže vůbec známého i výborného, podáme v následující stati hodnověrné líčení staroselského posvícení vůbec a to, pokud možná, slovy

i rozumem selského rychtáře nedávno jmenovaného. Při tom všimneme sobě posledního posvícení zvláště.

* * *

První, jimž na statku se oznámilo, že posvícení se blíží, byla domácí drobná zvířátka. Čtyři neděle před slavností prasátka, husy, kachny zavřely se na krmník; ostatní drobotině, jakožto kapounům, kuřatům a morčatům dáváno od té chvíle hojnější zrno na zob.

Ubožátka ta tedy měla posvícení nejdříve. Za to hospodyni a čeledi dvě neděle před slavností nastávala práce velice tuhá, nepříjemná. Bylo poklízeti v stavení, na komorách; vnitř i zevnitř čistě bíleno, myto, práno. Praví naivně Vavák: „Mnohá hospodyně všecku trpělivosť ztrativši žádnému dobrého slova nedala, ale jak čeládce tak dětem ano i k muži svému tvrdě velmi mluvila, protož moudří hospodářové obyčej mívali, v ty dni raděj v poli ven z domu práci konati a celý den domův na oči takovým správnicím nechoditi.“ Aby mouka čerstva byla, dávali sedláci až na týden před posvícením pšenice několik korců semlíti; onačejší sedlák zajel si s obi-

lím až i do Prahy, kdež za ně nakoupil koření, nádob i mlsek.

V pátek před posvícením dělala hospodyně koláče, ku kteréž práci sestry, švagrové, kmotry a jiné příbuzné se sešly, každá ovšem na pomoc nějaký trošek másla, mléka, tvarohu nesouc. — Vavák žaluje: „Tu nebylo lze pro ně do světnice vkročiti, celý den žádná se nezastavila a hubu rovněž taky nezavřela.“ S tím strávily i celou noc na sobotu. Když potom den sobotní nastal, od milého rána děvečky, chlapci kde kdo roznášeli koláče zároveň zvouce na posvícení. Týž den sedlák jel pro pivo do pivovaru panského. Jinam nesměl. Drábi chodívali ohledávat, a nalezeno-li kde pivo jinopanské, vypili je do kapky a nad to ještě sedláka pánu správci k pokutě udali. Ač v panském pivováře sedlák pivo dráže platil nežli šenkýř, jezdil tedy v sobotu tam a vezl s sebou hromadu koláčů pro sládka, podstaršího a spílečného. Rychtář vesnický nad to měl povinnosť vznešenější: jemu bylo v ten sobotní den koláči podařiti v zámku všecky paní „oficírky“, písaře, ba i vrátné a dráby. Člověk by ani nevěřil, „jestli koláče neodvedl rychtář paním a pánům, že těžkou i nelibou výčitku slýchával.“ Zatím, co sedlák byl na cestě pro pivo, doma bylo

vraždění nekřesťanské. Přišeltě řezník a zabiv vepře i sto liber těžkého, nebo dva menší, spolu dva nebo tři skopce, všecko zdělal na maso.

Rovně tak i kuchařky, v některých statcích schválně na to zjednané, vraždily houf husí, kachen, holoubat. K tomu leckde myslivec „také rád sedlského posvícení se svou paní a dítkami okoštující zajíce poslal, aby za tu zdvořilosť pozván byl.“

V túž sobotu přišli první hosté, ale nezvaní. Byli to „všelicí žebráci, biřici, chlapci, čtveráci, od měst děti řemeslníků, podruhů, nádenníků.“ Chodili dům od domu. Nedala-li hospodyně všem koláčův, „od těch toulavých chlapů utrhání slyšeti musila.“ Ale s tuláky, kteří zůstali na zápraží, přišli i všelicí mistrové poctivých řemesel a ti šli přímo do sednice.

Dí Vavák: „Krejčí, ševci, řemenáři, zámečníci, truhláři, cokoliv kdo dělal, to vše až do soboty doma zanechal a pak přinesl, by sedlských koláčů dostal, jakož pak nejprv na míse na stůl se mu podaly a když se najedl, domů s sebou ještě nesl.“

Konečně byla neděle tu. Nejranějším jitrem přišli v statek rodičové nebo příbuzní selské

čeledi. Sedlák jich sic nepozval, ale přijal je jak tak přec.

Odcházeje do kostela na mši sedlák vrata do kořán otevřel, aby zvaní hosté volně mohli vjeti. Nežli přišel z kostela, bylo tu hostí už plno. Byla-li ves města nedaleká, dávali se najíti měšťané s rodinami do statku sedlského, byť zvaní nebyli. Jen tak „pro známosť.“

Ale těch sedláci neviděli rádi, třebatě je vítali. Neviděli jich rádi proto, že taková městská honorace všude žádala sobě nejpřednějších míst u stolu a „nejpěknější kousky vyvolovali, a přátelé sedlákovi nejzáze seděli a co jim onino nechali, to jedli.“ K rychtáři obyčejně přijeli zámečtí hosté, ne-li „páni, tedy písařové, a ne-li ti, aspoň drábové, šafářové“. Těm hledíval sedlák na službu nejprve a nejvíce. V poledne začal se oběd. Jídel bylo do syta. Pivo u vzhlednějších sedláků bylo i dvoje, někdy i pražské nebo hořké pelyňkové. Sedlák a selka ustavičně každého hostě přes tu chvíli pobízeli „jezte, berte sobě co se líbí, pijte a dejte si šmakovati“ říkajíce. Při pečitých jídlech stavěli sedláci na stůl hostem pálené čili kořalku, rosolku, u „vzhlednějších“ i víno se nalévalo. Ku konci rozdávalo se rozličné ovoce, víno

v hrozních, ořechy lískové (Vavák dí, že na památku Přemysla knížete). Při obědě ozývala se všecka ves muzikami. Se žebráky přicházeli na síň přerozliční muzikáři, kteří provodili hlučné muziky na housle, kolovrátky, dudy, až uši zalehaly. „Někde všickni najednou hráli, že ta jejich konkordancí divnou měla resonancí." Tak rýmuje Vavák, dokládaje dále a světleji: „Dva třebas s dudama, zas na housle i s valdhornama, opět s cimbálem, s píšťalou, havíř s kobzou neb citharou, přišel-li pak kolovrátek, ten v tom všem udělal zmatek." Za oběda přišel do sednic, kde hodovali, i kantor s chlapci zpěváčky. Nejprv „složil vinš" a potom hned začal pěti starodávní píseň:

„Staň se v tomto domu nyní
hojné božské požehnání,
pokoj v Kristu vinšovaný
budiž mezi vámi,
přátelé milí pozvaní,
radujte se spolu
při tomto shledání,
neb nevíte jistě toho,
jestli jeden druhého
přes rok mohl uhlídati
a s ním hodovati;
O posvětiž Kristus Pán
pokrmů nápojů vám,
jako v Jerusalémě chrám
posvětil Kristus Pán."

Když kantor s chlapci píseň dozpíval, dal se znova do „vinšování“, načež i bez pobídnutí zasedl ke stolu. V tom již žáci spustili nějaké „veselé rajmy pro obveselení hostí“, kterýchž „rajmů“ skladatelem býval sám pan učitel. Veršíky byly propleteny čtveráctvem, Vavák má za to, že i bláznovstvem, a „proto se jich konce každý moudrý rád dočkal.“ Když zpěv a provodící hra na housle skončeny, primarius čili předák chodil s partesy host od hosta prose peněžité pocty; zároveň objevila se kantorova „holka“ buď s mošnou neb i s putnou a čekala ve dveřích, až-li jí selka přinese klín koláčův. Zatím ovšem kantor sedě za „stolem sytil hosti rozličnými novinami a „šprochy“ a sebe nejonačejšími kousky, co kde na mísách viděl.“ Kteraký hovor byl as o posvícení posledním! Novin za ten rok 1786. až v podzim bylo dosti. Hosté vzpomínali toho strachu nemalého, jenž byl vzešel z proroctví, že v únoru přeběhne přes celou českou zemi zemětřesení a Prahu podvrátí. Také opravdu dotčeného měsíce panstvo všecko z Prahy vyjelo. Kantor chtěje se Vavákovi zalíbiti, stížně vypravoval o letošním zrušení všech kůrů literátských. Byly to tehdejší spolky zpěvácké, místem i slušně bohaté, podporující fondy svými členy ne-

mocné, mrtvé pochovávající. Toho roku jim prodána jsou pole, pláště, flory, příkrovy, kancionaly a pobrány i hotové peníze.

Ale daleko více zajímaly mysli všech přítomných řeči o nesnázích, jaké všichni pokoušejí s penězi. Nikdo nechtěl bráti dukátů ani stříbrných, leč měly-li plnou váhu. To mířilo proti penězům obřezaným, děravým a všelijak zlým. Ouřady, rychtáři, formani a jiní lidé měli za celý rok z toho „psotu". Rychtář vybrav kontribuce od sousedů na zlatě, odvážil si to pilně a v zámku mu polovic penízů vyvrhli jakožto zlých — on pak nic nevěděl, od koho který jest.

Vavák zapsal si: „Jak páni tak sedláci všickni se zlobili a kleli; že pak jen do nového léta 1787. dukáty bráti se budou a místo nich jiné přijdou se stříbrným okolkem, protož tím spíše žádný se s nimi držeti nechce; teď každý lakota své dukáty dávno skryté, zamilované na světlo vynáší, tak že také takové, jenž i 20 kusů dukátů vynášejí, k spatření jsou, na nichžto jak starých císařů a králů vyobrazení i všelikých svatých i vtipné nápisy a erby viděti jest. Židé žně z toho mají, neb oni na nich víc než na zboží vyšidí, mají vážky těžší, za gram 5 kr. a mimo to z každého zlatého 1 kr. berou.

„Kde se mince mění,
vlasť od nepřátel plení,
mnoho židů se žení,
běda bývá té zemi.“

Naposled hovořili hosté posvícenští v Milčicích o bolesti lokální. Touť byl starý Konopa. Toho roku byla totiž veřejná přísná poručení vydána, aby psi se vázali. Jinde rychtář chodil s myslivcem, jenž neuvázané psy střílel; na panství zdejším ouřad poslal invalidu Konopu, aby těch psů dbal. Zapsal si o tom Vavák: „Konopa, spuštěný chlap, pravá psota. Žádný pes za zajícem snad nikdy tak rád neběžel, jako tento zlostník po psích, kdo kde uvázaného nemá, běhá, k rychtáři je vede a půl zlatému se těší. U nás za celou ves, aby po ní nechodil, tvrdý tolar vzal a odešel. Zdaliž to není taky jedno soužení?“

O těch a podobných věcech zajisté veden byl hovor o selském posvícení v Milčicích 1786. Hovor pepřil kantor ledajakým vtipem, co zatím chlapci venku „štveračili tak, že od přístojících okřikováni byli; trefilo-li se, že nějaká stará babička je okřikla, dostala takové od nich odpovědi, jakéž jakživa neslyšela.“

Pan kantor dlouhou svou chvíli nepoznal, ba časem „ani odtud cestu poznati nemohl;

Ten, kdo chlapce vždycky řídí,
tak ho posvícení sklidí,
že ho pak řídí chlapec
a dovede domů na pec."

Ale ne tak každý kantor. Který byl „tvrdší", šel u večer ze statků pak do hospody, kdež houdl na některý nástroj. Vavák dí: „Trefilo se časem, že pan kantor jda ráno v pondělí na requiem, netoliko smutnou, ale i potlučenou a zmodřilou tvář míval; to zde nepíši, jakobych se zdál někomu utrhati, ale povinno jest a mně se líbí vždycky pravdu psáti."

Za oběda seděla o dva i tři stoly domácí a přespolní chasa a její přátelstvo kdesi stranou. Jedli, co se do nich vešlo, a nemohše stráviti odnášeli s sebou. Vavák při tom poznamenává: „Čeládka reguli má, kdyby od stolu po silném najedení ještě kusy masa nenesla, že oběd za nic nestál, ano že neví, bylo-li jest jaké posvícení."

Čeledínům, kteří cizí hosty přivezli, mimo hojný oběd posílávány do „marštalí" džbánky s pivem, ne-li, to „je hned posvícení mrzelo." Když bylo na sednici k večeru po obědích, u mnohých sedlákův „ona asiatická strojba cofae, kafee dobře cukrem oslazená na stůl podala se". V soumrak někteří hosté domů

se vraceli. Štíplavě dí Vavák: „V tu chvíli žádný jistě nenadal mu šelem, leda cestou domů jeda“. Každý sedlák při obědě všem hostem osvědčoval náchylnosť, ale pánům se vždy nezachoval. „Mnohdy bylo mu snášeti jejich mrzuté posuňky“.

Jen to dle slov Vavákových náš selský lid hrubě mrzívalo, když hosté „zvýšenější“ u českého stola při českém božím daru hovořili jazykem cizím. A důrazná, znamenitá jsou slova, která sobě prostičký sedlák milčický v knihu zapsal, slova, kteráž, bychom mohli, tak leckam a leckomu v uši kovovým zvukem bychom zahoukali: „Sedláka nehrubě to těšilo, že od těch úst, která českou přijímají stravu, českého slova nemůže slyšeti; a není divu, však naší staří ani krále ani biskupa v zemi míti nechtěli, jenžby jazyka jejich neznal, a snad dosaváde žádný národ tak hloupý není, aby za ten jazyk se styděl, který vlastní matka ozvučila, aby styděl se za tu vlasť, která mu chleba dává, jako nyní naši některí zlo- synové tak činí a dříve se poznati nechtějí, dokudž se cizozemského mláta nenachlastají“.

Večer v neděli šlo se do krčmy k muzice. Hospodář s hospodyní i s hosty všemi, kteří mu zbyli. Tu v krčmě rozliční odtud i odonud

staří známí po celý rok se neviděvše ze všech statkův a chalup, kdež byli pohostinu, se scházeli a se vítali. Že se o selské muzice právali, toho Vavák nepře, ale vysvětluje: „Ovšem nezvedená chasa, když míru v pití přesáhne, časem dosti rvaček naplodí, ale jak někdo moudrý mezi ně přijde, spíše ty necvičné chlapy než v městě primas učené měšťany upokojí“. Při tom Vavák v historickou vzpomínku se vhroužil, řka: „Když ještě Bohemia s Moravií mlékem a strdím oplývaly a pivné nápoje velmi dobré a lidé bujnější bývali, že se šarvátky, pranice až i mordy stávaly, odkudž rozličné potupné přísloví o sedlácích a jich posvícení trvají, tohoť my nezapíráme“ — ale přidává k tomu špičatý osten: „rovněž jako páni měšťané zapříti nemohou, že před lety v mnohém městě žádný písmo čísti ani psáti neuměl jediné sám syndicus!“ Moudrým obratem a ne bez výčitky Vavák svádí hrubosť rvaček na samy pány: „Ti necviční chasníci na robotách pro dost málo bývají biti, a protož tolikéž myslí, že jen bitím všecko odhádati mohou“.

Statečný obhájce selského posvícení naposled uvozuje ve svých zápiscích velmi dobrý argument ad hominem: „Však jestli přece

jaká hana tomu selskému posvícení zůstati má, proč měšťané tak rádi na ně chodí?“

Než vrátili se hosté s hospodářem z hospody na nocleh, upravila již pečlivá hospodyně všem „odpočívadla čistě ustlaná“. Někteří ulehli hned, aby chutě po tolikeré práci pospali, jiní, „jimž krev zaháleti nedala, ještě zpěvy nebo jinými špásy sebe i jiné obveselovali“.

V pondělí o posvícení nejprve vstala hospodyně s kuchařkou, aby ustrojili hostem snídaní. Vzbudila se velmi snadno; neboť, kde nějaký peněžitý dar cítili, záhy za svítání muzikáři vyrojivše se z krčmy, tam před okny „dobré jitro zvučili,“ hrajíce obyčejně starožitnou píseň: „Svatá Trojice Bože“. Potom ihned také hosté se ustrojili a „chválu Bohu vzdali“. V tom již nesla se na stůl snídaní.

V starších dobách bylo teplé pivo posvícenskou snídaní; ale před sto lety skoro všude podávali už onu „asiatskou strojbu kafee“, na kterou selský spisovatel, z něhož vážíme, nebyl hrubě laskav. Káva je mu draha, horka a nezdrava.

„Mnozí praví, že je to nejlacinější ranní polévka“, tak píše nepřítel asijské strojby, „zatím hodně se člověk nadělá na ty peníze,

které za kafé dá. Jak bez zvěři tak i bez kafé může sedlák býti, neb skrze práci k jídlu chuti a přirozené potřebné horkosti nabude, skrze ten pak přehorký nápoj to oboje i peníze pozbude. Aby tak každý sedlák tu škodu pozoroval, jistě že by za kafé jako já nic nedal. O škodách zdraví těhotných žen, malých dítek, jež skrze kafé pocházejí, to lékařům k rozsouzení zůstává“.

Po teplém nápoji podal sedlák ještě „něco od masa se studeným nápojem svým hostem a pojed s nimi ubíral se do chrámu na služby boží za mrtvé. Byl-li chrámek přes pole, jelo se na vozech. Tento chrámový dozvuk selského posvícení býval asi velmi něžný. Nejprve se všickni vesničané rozešli po hřbitově, každý navštívil hroby svých milých. Tu se modlili, četli nápisy na křížích a kamenech a rozmlouvali sobě, zdali za rok ještě jednou se tu sejdou. Když pak vešli do kostela, obsypali všickni kostelníka, jenž modlení zapisoval. Málo kdo byl, aby nedal za předky své na modlení groše nebo otčenášky.

Po mši smutečné, při níž mrtvých předků vzpomínáno, šli vesničané processím do kostnice. Cestou popěván žalm „miserere“, a v kostnici říkal kněz antifonu: „libera me

domine“, vodou kropě i kadidlem podkuřuje kosti zde na hromadě složené. Po té světil veškeré na hřbitově hroby, a když pak v kostele na kůru „salve regina“ byli dospěli, skonána slavnosť.

V poledne byl oběd kratší než v neděli, po němž se hosté rozešli.

Toť jsou zprávy o českém posvícení, jakové bývalo před císařským rozkazem, jenž byl roku 1787. vyřknut.

Když světili po tom rozkazu první všeobecné posvícení po celé zemi najednou, nebylo podobno slavnosti loňské ani posvícením bývalým, neboť druhdy bývalo hostí přemnoho, nyní nebylo téměř žádných; hudbu nebylo lze dostati, a tím zajisté stichlo bývalé veselí. Ale tak bylo jen za císaře Josefa. V pozdějších letech obžilo staré posvícení poněkud zase, takže k posvícení svatováclavskému a k onomu, jež světil sedlák, kdy se mu starým zvykem za dobré býti vidělo, přibyla jen nová kategorie; posvícení Svatohavelské čili císařké. Moudrý sedlák světíval od té doby ovšem aspoň dvě z nich.

Příspěvek k dějinám lékařským.

„Ze všeho konec smrt."
Davit Krinit napsal na rubrum jedné
z knih rakovnických roku 1563.

I. Doktoři.

Za starých zlatých časů bývali doktory v Rakovníce — jako leckde jinde — lazebníci, barvíři neboli barbíři a baby. Odbyl-li lazebník nějakou latinskou školu, býval pak chlapík nad jiné. Obyčejně však týral dobré konstituce našich milých předků beze všech studií. Dědiltě lékařskou moudrosť a praktické umění syn po otci. Ba i žena v „nebytí doma muže" lékařstvím ráda posluhovala. Tomu aspoň svědčí zápis v rakovnické knize svědomí, pocházící z roku 1564: „Apolena barvířka svědčí na kříži: Bylo v neděli, tovaryš, Hans Stein, doma nebyl, přišel Tauš žejdlíkem uhozený, já ho vázala; byla ranka pro to až do kosti podýlná".

Větší města bývala snad vždy opatřena některým lékařem z cechu akademického. Bezpečně o tom víme ovšem teprve z doby

Rudolfovy. Nebo před tím nebylo za drahný čas více než jednoho století při české universitě fakulty lékařské. Tať byla pohynula v následcích válek husitských. Lékaři chodívali sobě pro theorii i pro grady doktorské do Italie a medica ars — bylo-li tu přece cos kloudného — spojována za všechen ten čas s fakultou artistů, řekněme filosofickou. České lékařství vzkříšeno teprve hvězdářem Tadeášem Hájkem, doktorem boloňským 1525—1600.), *) jenž byl tělesným lékařem rožmberským a potom i císařským; podle něho jmenují také Zálužanského, slovutného botanika, i mistra Jesenia, jenž r. 1601. první pitvu těla lidského na pražské škole předsevzal. Tenkráte z pražské almy přicházeli do větších venkovských měst lékařové vzdělaní. Po ráně bělohorské, když pochována česká universita skoro nadobro, vymřeli graduovaní mistři umění lékařského brzy, a ars medica klesla opět na „kunšt barvířský“. Tedy v době císaře Rudolfa, paměti romantické, utíkávali se Rakovničané — ovšem jen v nouzi svrchované — k lékařům přespolním, na slovo braným, když jim domácí aeskulap nepostačoval. Tak jsou zapsány v knihách tu

*) Viz o tom prof. Dra Janovského článek „Památníku druhého sjezdu lékařského 1882.“

a tam zprávy, že za radu lékařskou i pomoc písemně požádán byl do několikráte „urozený a vysoce učený pan doktor Tadeáš Hájek z Hájku“, jenž obýval v Praze; r. 1584. Martin Lohovský, jenž doktoroval v Litoměřicích, r. 1603. doktor Gelenius, o němž neumíme bytu udati, a r. 1606. „vysoce učený pan Jan Stodolius z Požova, v lékařství doktor“ v Žatci. Více jmen lékařských asi s těží kdo v archivu najde: Rakovničané ptávali se jen řídkokráte. Obyčejně všecko spravil lazebník anebo baba.

Že kladli Rakovničané řádného lékaře za štěstí sobě, viděti patrně ze snahy, kterou se shánějí po „dvojctihodném a v lékařství zkušeném“ knězi Kašparovi Mandlovi ze Štamfelda, r. 1599. děkanovi v Berouně, aby ho dostali za děkana do své obce. Ale toho nedostali, ulovili ho jiní, nevíme kdo.

Sháňky po slušné pomoci lékařské užívali zajisté i mnozí podvodníci k tomu, že se za lékaře vydávajíce světem toulali a lidi na nemoci hojili, při čemž asi nikomu lépe neposluhovali, jako svému opasku. Tak dostal se nám do rukou zápis v knize rakovnické z r. 1574. o lékaři nejtěžších nemocí, kterýžto mastičkář podvodný přišel z německé, svaté říše léčit osleplých i kamenem stížených

příslušníků národa českého. Věc se má takto: Pan Krištof z Vartenberka na Královicích, hejtman kraje čáslavského, jemuž bratr oslnul, dověděv se totiž, že týž pan doktor německý, vysoce učený, svojí návštěvou poctil i město Rakovník, dopsal sem o dotčeného doktora a obdržel ku svému dotazu následující naivní a přece říznou odpověď:

„Před několika nedělemi byl jest tu nějaký neznámý člověk německého národu, který po krajích jezdě mnoho sám o sobě vypravuje, jakoby kámen, slepotu a jiné těžce zhojitedlné nemoci napravovati uměl, čehož jsme my vskutku, neb jest toho na jednom člověku u nás, na zraku nedostatečném, koštoval, při něm poznati nemohli, a jináč usouditi nemůžeme, než že více při tom člověku, jakž mnoho se podobných nachází, řečí a vychloubání nežli skutečného v lékařském umění poznání se nachází.“

I rakovničtí lazebníci a barbíři bývali po většině národa německého. Vímeť to bezpečně ze zpráv, jež podávali na úřad po německu, kdykoli bývali dotazováni o „ranách modrých nebo červených, natrhlých uších, rozražených nosech, rozvrácených hlavách anebo jiných těla ohaveních“, jimiž dařívali se rváči o po-

svícení aneb i mimo slavnostní posvícenskou náladu.

Však i leckteré jméno o původě rakovnických lazebníků a barvířů svědectví vydává. V polou století 16. v soudních knihách nejčastěji se jmenuje Hons barvíř; r. 1564. Apolena barvířka a její tovaryš Hons Stein; ku konci téhož století r. 1591. Ondřej Seebald. V témž 16. věku děje se jedenkráte zmínka o apatekáři, jenž se na čas do města sem vstěhoval. Byl to Jakub Postys ze Slavkova. Když r. 1589. přijel, zle žaloval na cla, jimiž cestou byl stěžován. Rakovničtí ujali se ho listem, jejž psali do Jesenic: „Poněvadž pro pohodlí netoliko obce naší ale všeho kraje k nám jest se obrátil, že by příkladem jiných měst průjezd svobodný míti měl (se domníváme), tak aby v novotě osazení svého polehčení užiti a velikých nákladů sobě uskrovniti mohl“.

Ve století potom následujícím, sedmnáctém, prostřídá se více jmen lazebníků, kteří měli buď lázeň svoji anebo najali sobě městskou, koupajíce i hojíce trpící měšťany. Je tu Antonín Amon, lázně hospodář; přišed ze vsi Mnichova od Kladrub přijat r. 1622. za měšťana. Téhož léta vstoupil pod ochranu obecní — tedy ne mezi měšťany — Jakub

Slepeyš, barvíř, jenž za sebe postavil dva rukojmí, že naučí se „povinnost svou jazykem českým vykonati“.

To bylo dvě léta po bitvě bělohorské. Sedmnácte let po ní už nebylo potřebí vykonávati povinnosť jazykem českým. Jakub Hegner přišel r. 1637. z Plané, a upraviv lázeň přijat byl za měšťana. A téhož roku vstěhoval se v Rakovník Krištof Essen z Kreuzu a říkal slib měšťanské povinnosti po německu. Oba tito lidičky byli v řemesle svém soky nesmířitelnými; žalovali druh na druha přes tu chvíli. Nesnášelivosť vědecká. R. 1656. učinil juramentum fidelitatis obci rakovnické Samuel Rozyn z Bavorníka, jenž byl spolu apatekář. R. 1681. Rakovničané ulovili konečně svému městu zkušené „felčary“: pana Augusta Krameriusa a Jana Kundrata Burkhardta, pro něž kázal purkmistr Šimon Rejček dvě fůry na Postoloprty odeslati. Bukhartovi dali páni byt na radnici. Ale felčar Burkhardt utekl z Rakovníka brzy, a potomci Krameriusovi nechali felčarství hned v prvém koleně, takže bylo měšťanům našim zase svěřovati zdraví svoje jenom barvířům a lazebníkům.

V prvních letech století osmnáctého obdržel právo měšťanské Josef Karel Emele „kunštu barvířského nebo bradyholič“ z říše

(r. 1717.). Po dalších jménech menšího stáří již nesháněli jsme se. Koncem téhož předposledního století měli Rakovničtí již stálého lékaře, a cech lazebníků touže dobou asi všude ostaven pomalu na vymřenou.

Zdá se, že lazebníci netěšívali se příliš velké vážnosti. Co prospělo lazebníkovi přesvědčení, že se lidem prací svou prospěšně propůjčuje, když nevděční lidé toho neuznávali? Asi málo platnosti neslo Essenovi barbíři (1635) upřímné vědomí, řekl-li: „Pánbůh mne v poznání takového umění poctiti ráčil, abych mohl lidem všelikého řádu se v práci prospěšně propůjčovati“, když jiný kollega jeho (1639.), jména nám nepovědomého, na soudě rakovnickém líče lékařství svoje na komsi provedené konečně o své vlastní osobě vyznává pravdu také snad upřímně, řka: „Mikuláš Fišer, písař polesní na Křivoklátě, přijel ke mně maje ruku z ramena vylomenu; prosil mne, abych mu ji zase do kloubu vpravil, tu jsem já mu na ni nemálo rozličných sádel a olejů, též mastí vymazal, i s sebou jemu jich domů drahně dal; on pak nemaje peněz u sebe prosil mne, abych mu na víno jednu kopu míšenskou zapůjčil. Tak jsem učinil; on rukou dáním pod poctivostí svou zakázal se jest mně. Poctivosti své však ne-

vyvadil. Já ačkoliv na tomto světě před lidmi jsem opovržený, však když komu co připovím, hledím splniti“.

Zpívátě Dačický v Prostopravdě o řádných doktorech (také ovšem o nepořádných) posměšně:

„Buď uzdraví neb udusí,
přec doktoru dát musí:
smiluj se pán buoh nad duší!“

Ký div, že kollegové lazebníci leckdy ještě hůře pochodili. Lazebníci nemívali důvěry. A mohl-li který způsobovati zázraky? Byl zajisté každý as postaven na míře zlé. Sedláček a měštěnín, ať rakovnický ať přespolní, onemocněv nalil do sebe džber nejrůznějších lektvarův, a teprv, když se údové začali od sebe rozkližovati, poslal k lazebníkovi. Ten pak ovšem pomoci neuměl.

Vida, že nespomůže, chytrý bradýř Jan r. 1581. v poslední chvíli pacienta do šetření sobě přivezeného nepřijal, než odmítl. Křesťanská láska toho ovšem utekla. Čteme v knize svědomí totiž, že v neděli po sv. Bartoloměji r. 1581. v noci přivezli k bradýři Janovi Jakub Hladihlávek ze Strašecího a Matěj Zajíkavey, podruh z Lišan, postřeleného rakovnického sládka Václava. Jeden ze svědků dí: „Postřelen byl pod levým

prsem naskrze skrze život; bradýř ho nechtěl přijati, že netrvá mu spomoci.“ Nebožec sládek Václav zůstal tedy postřelen na trakaři v rynku rakovnickém noci ostatek, a když noc odcházela, vzala ho s sebou. Tohle doktorské zamítnutí bylo nekřesťanské, ale chytrácké. Bradýř dbal cti neomylného umění svého a neobtížil pověsti svojí nezdárným léčením a mrtvolou.

Zvědavému čtenáři zajisté padlo na mysl, kde že a jak že sládek Václav uhonil sobě těla svého zlé naskrze provrtání?

Mohli bychom ovšem říci, to že není úkolem přítomného pojednání líčiti, kterak někteří z našich dobrých otců leckdy o posvícení druh druha pohlazovali. Ale vezmi to nešť!

Když už jsme prozradili věc na polo, vyložíme dokonce. Nebožtík Václav, naseděv se dlouho na posvícení luženském v Hostěnici, pobídl konečně Hladihlávka domů jíti, řka: „Však máme již čas; máme u švagra mlátiti v pondělí po posvícení rakovnickém!“

I vyšli. Hladihlávek měl kord, sládek palici. Byli veseli, zpívali, výskali. Konečně se dali v šerm. Podruh oháněl se kordem, sládek palicí, až padli oba na hromadu. Rychtář

luženský, Jan Černín, jich dohonil, a hned prý začal „s huřtem“: „Co děláte, lotři?“

A již pral ručnicí oba dva. Konec historie ať vypravuje sám Hladihlávek. „Sládek řekl: Tak, Jene, nemáte bíti! On: Chceš, šelmo, přidámť druhy! Zaboď k němu kůň; sládek popadl kůl, uhodil po Černínovi, až kůň vrávoral. Černín chtěl ujeti, od po něm hodil kůlem, ale nevím, trefil-li jest ho ve hřbet či v sedlo, než luplo jest hrubě. Černín: Počkej, lotře, udělámť, zač stojí! A odjev sobě dobře opodál, spravil svou věc, udeřil k němu z ručnice a zastřelil ho. Václav padl na ruce: Ach, bože, otče náš všemohoucí! Odepněte ten kabát, je mi těžko! Ach bože otče — a už se převrhl.“ Václav umřel na rynku. —

R. 1601. potkáváme se s bradýřem v Rakovníce, jenž s velikou odvážlivostí vzkázal urozenému panu Adamovi Nosticovi z Nostic na Kounově, berníku kraje rakovnického, že mu nepůjde pustiti žilou, byť pro něho i kočár poslal. Píšeť radní písař Šimon Žlutický dotčenému pánovi: „K bradýři jsem poslal a s ním promluvení měl, mohl-li by se k vám zejtřejšího dne vypraviti a žílu zatíti, že byste pro něho, nemoh-li by pěšky jíti, kleprliku odeslati chtěli. Dal v odpověď,

že nebude moci pro jiná svá zaneprázdnění“. Tomuhle bezejmennému doktoru bradýřovi nestalo se za zpupnosť, že urozenému pánovi nedbal posluhovati, nic, poněvadž vstoupiv v řád měšťanský, byl pak v ochraně městské a proto bráněn všech panských protimyslností. Když však padla na mysl lazebníku Jakubu Hegnerovi r. 1636. myšlénka velmi smělá, ale náramně hloupá, aby totiž odepřel lékařstvím posluhovati i městské vrchnosti své: dali ho rakovničtí páni beze všech okolků vsaditi za nohy do klády na tak dlouho, až mu vůle změkne.

Stojíť zajisté v knize rychtářské o tom psáno takhle: „Jakub Hegner, lazebník, dostal se za kládu, že jest nechtěl J. M. C. rychtáři ani jinším řemeslem svým sloužiti, k tomu důtklivá a trucovitá slova vzkázal, 20 říšských pokuty. Februar. 1636.“

Z těchto 20 tolarů zdá se, že Hegner byl z bohatších, aneb aspoň tolik za jisto, že byl potrestaný doktor s to, aby oněch 20 tolarů — sumu na trest velmi slušnou — rychtáři v pokutu položil. Stávalo se totiž ne řídkokráte, měl-li kdo pro nesložení peněz u věži seděti, až je sežene, že bez obalu pánům vzkázal, ve věži že peněz nevysedí. Kdyby tedy náš lazebník Hegner byl chuďas, nebyli

by mu páni tolik naložili, vědouce dobře, co tu podle chvalitebné a vtipné tradice vzkázati lze.

Zámožným zdá se nám býti také apatykář — tedy půl doktora — Filip Rydeberg z Loun, jenž hrdluje nebohou vdovu Kateřinu po nebožci Matouši Fleminkovi, zvonaři a konváři rakovnickém, r. 1618. o sto vydlužených kop tak tuze, že mu páni povolí „zábavu“ (jakož naši juristé čtverácky i dobrácky zovou) všeho zvonařského nádobí, což bylo v sumě 90 kop.

Který apatykář mohl v oněch dobách půjčiti 100 kop, nebyl právě z nejchudších.

Bylo by však marno truditi mysl svou tím, bylo-li tehdejší lékařské řemeslo (sit verbo venia) výnosné čili nic, aneb kteraká byla hmotná míra tehdejšího vyššího i nižšího cechu lékařského, kdybychom nezeptali se, kolik že platívali lidé „honoráře“. Roku 1560. hojil lazebník Dorotě Zachové kříž za kopu (6 zl.); tolikéž platil „líkařovi“ od hojení Martin Vančura, jenž roku 1577. „vejtržně Jana Talafousa zranil na oudu jeho, na nose, a mimo to dal raněnému za meškání a bolesť kopu“.

Za škodu i lékaře dal r. 1589. Vávra, posel rychtářský, jenž komusi ochromil ruku

$10^1/_2$ kopy míšeňské. Jen čtěme list, jejž píší rakovničtí páni do appellací: „Do vězení dostal se Vávra, posel rychtáře našeho, za tou příčinou, že jest všed do jednoho domu šenkovního mezi obecní lid, netoliko pil, ale také s jedním pacholkem ze dvora obce naší ve hru se dal, v kteréžto hře svadiv se, téhož pacholka šavlí na ruce přes loket škodně uťal, takže chromcem na tu ruku zůstati musí. Dotčený posel rychtářův rozuměje, že se k dobrému dočinění jeho vztahovati nebude a nemůže, smlouvu s raněným jest učinil a jak za škodu na zdraví jeho provedenou, tak za opatrování lékaře do $10^1/_2$ kopy míšeňské odvésti od sebe jest se uvolil“. Ovšem nad to stihl Vávru trest ještě jeden; vždyť biřičovi „jakožto nepoctivému a od poctivých odřezanému obecenství s poctivými míti, s nimi píti a hráti nenáleželo“. Za to byl tedy z města vypráskán. Ale po tom nám vlastně nic už není. Jsme v lékařských honorářích. Naskytne-li se nám ještě později zpráva o platech lazebníkům spravovaných, nezapomeňme, že to bylo za léky, pomoc i protrávení nemocného: pacient obyčejně přistěhoval se k lazebníkovi na byt a stravu i léky.

Graduovaní lékaři, jakož po právu a spra-

vedlivosti, bývali odměňováni čestně i hojně. Pan Šimon Žlutický za všecken čas svého padesátiletého písařování v Rakovníce platíval doktoru za každou poradu, kdykoli o ni požádal, červenými dukáty. Tak píše týž Šimon, o ženu svou nemocnou pečlivý, roku 1603. Davidovi ze Třebska, kmotru svému, nevíme kam: „Poněvadž s panem doktorem Geleniusem dobrú známost máte, že k němu přímluvu skrze psaní učiníte, služebně žádám, aby z vody její půlnoční a ranní nedostatky její vyšetřil a na prostředky od pána boha zřízené pomyslil, je vyhledal, recepta proti nim spůsobiti dal a při ukazateli psaní vašeho odeslal. Na dokázání vděčnosti panu doktoru dukát a na medikamenta tolar odsýlám. Bude-li co vejš na ně vynaloženo, zapraviti rád chci“. Bylo by lze v listech Žlutického několik dukátů sečísti, jež dárkem podával doktorům; bylo mu věru velmi často tak činiti, neboť měl dvě manželky po sobě a dvanácte dítek přes tu chvíli stonavých. Leckdy, trvala-li nemoc za delší čas, přidával pan Šimon k dukátům i některé ždibce do kuchyně. Píšeť ctihodnému a vysoce učenému panu Janu Stodoliusovi, v lékařství doktoru, do Žatce, jenž hojil tam synka jeho na žloutenici, v ten rozum: „Služebně za to pana

doktora prosím, že raddou svou i pomocí časně přispěje a to zlé s pomocí boží odejme. Jak za práci tak prostředky k tomu náležité panu doktorovi s manželkou svou platni býti rádi chceme. Nyní aby pan doktor jiskřičku vděčnosti poznati ode mne mohl, při ukazatelkyni psaní tohoto zajíčka odsýláme. Pán bůh rač vám dáti to v dobrém zdraví spotřebovati. Pondělí po sv. Ondřeji 1606".

Když pak k žloutence přidala se vodnatelnosť, napsal pan Šimon list nový, v němž praví: „Má vám za práci vaši s poděkováním zaplaceno býti. Nemaje pak na ten čas vám co štědrého večera odeslati, indiana, nehrubě vykrmeného a nepěkně od novotné kuchařky opatřeného, i jednoho kapouna na živě odsýlám, za to žádaje, že dárek jakkoli chatrný, upřímným však oumyslem odeslaný vděčně přijat bude".

V těch a jiných listech, které se nám později ještě namanou, je úcta k učenému lékaři na jevě. Ostatně známo s dostatek, že v hrozném čase bělohorském lékařské umění život přichránilo doktoru Borboniovi, jejž by byli jisto jistě v krvavý den na pražském rynku dali na hák, kdyby nebyl na zdraví hojil vysokých pánův. Jeť zcela přirozeno.

O živůtek se každý bojí, pán nepán — pán však více. — Odtud ona úcta k lidem, kteří smrť zahánějí. Ještě dobře, že dosud nenalezen mystický kvítek, jímž bylo by lze zahnati smrť od lidí na věků věky!

Prve nežli se dáme do sbírky rakovnických pamětí o nemocech, jest nám povšimnouti sobě na konec i starých žen. Ať už díme galantněji báby nebo nezdvořile baby: staré ženy bývaly všude při nemocech rádkyněmi někdy jedinými, někdy i nad doktory prvnějšími.

Dosti zlostně píše o tom v kalendáři na rok 1656. Jan Krištof Daysynger Mostský, umění hvězdářského i lékařského mistr, an praví: „Mnohému se zdá, když ve 24 hodinách k svému zdraví pomocí lékaře nemůže přijíti, tehdy doktora zavrhne i jeho léky, staré baby na pomoc volá, k hádačkám posýlá, černokněžství, kouzel se dopouští, nechť je pomoc domnělá od žida, baby, koření, slov říkání aneb ďábla a jeho matky třeba samé; což na jejich odpovídání přijde“.

Báby bývaly živé herbáře, živé apatyky. Proti každé nemoci věděly něco, a když nevěděly spomoci, žehnaly alespoň. R. 1556. praví stará Mandalena Máčková v radnici rakovnické: „Poslali pro mne, abych mu že-

hnala na hlavu, byl traudney". Báby vařívaly lidem „v počištění" proti nemocem nejrozličnější koření. I když paní Mandalena Žlutická měla obdařena býti dětátkem, zavolána k tomu stará žena mimo cech. Byla to Ludmila Kantorka, kteráž pak nevědouc kudy kam, nemocné matroně „co jest se z herbáře doktora Petra Ondřeje Mathiola Syninského po domácku a od domácích žen vyhledati mohlo přikládala, ale toho všeho malá platnost se poznala".

Snad ani jediný člověk nezemřel v Rakovníce, aby nebylo při tom báby. Když umíral mistr Jan Thermantyk, bohatý měštěnín rakovnický, přišli k němu l. 1614. z radnice páni sepsat pořízení posledního, o čemž sami v knihu zapsali: „Přiševše (!) jeho jsme v ložních šatech na zemi ležícího našli; byl u velikém nedostatku zdraví postaven i manželka jeho nedostatečna" — a baby u něho. Když umírala „zlé paměti" měšťanská vdova Anna Střípková, nalezly všetečné báby, jež smrt nešťastnici stěžovaly, v truhle její mezi prádlem zabité novorozeňátko (r. 1584).

A teď konec. Když nespomohl naposled už nikdo, ani Pán Bůh sám, přicházíval k našim otcům umírajícím kněz s tělem božím;

nemocný leckdy ještě v poslední chvíli na odpuštění hříchů svých učinil, měl-li z čeho, odkázání kostelu, někdy také chudým do špitálu — o čemž hojně zápisů v knihách — a pak smutně opustil slzavé údolí. Někdo, ač moha, ani v poslední chvíli smrtí přestrašen neuhodil se mnoho přes kapsu. Tak na příklad paní Barbora Raflová umírajíc řekla r. 1576. dceři svojí Anně: „Vezmi klíče, natoč konev piva a vezmi pecen chleba a dej do špitálu, ať prosí za mne pána boha, ať mi hříchy ráčil odpustiti a hodinku dáti!“

II. Nemoci přirozené.

»Hrdla, srdce bolesti,
lékařům užitek jesti.«
MDr. Daysynger
v kalendáři r. 1654.

Všechněch nemocí lidských udávali naši předkové trojí býti původ. První theologický. Nemoc jest trestání za hřích. „Crescentibus delictis crescunt etiam poenae“. Oznamujíce těžkou nemoc Davida Krinita Nepomučana, básníka, písaře i sládka rakovnického, páni rakovničtí píší r. 1577.: „Pán Bůh ho v trestání vzíti ráčil“. A pan Šimon Žlutický, nástupce Krinitův v písařství, prose doktora za radu, praví r. 1603: „Příčiny pak těžké nemoci manželky mé mimo hřích jsou tyto“. Obšírněji o tom rozhovořil se Jan Daysynger v kalendáři svém na r. 1641., an dí: „Zdá se, že Pán Bůh v těchto zarmoucených časech neduhy čím dále tím více zostřuje; když pak na příčinu ptáti se budeme, tehdy najdeme, že váha spravedlnosti božské právě v glejchu jest, že křivda se nám neděje. My hlasu jeho uposlechnouti nechceme, přikázání

jeho svaté nezachováváme, z těch příčin morní bolesti nositi musíme, zimnici, souchotiny, nakažené povětří zakušujeme a mnozí o svá hrdla přicházíme. Za starých let, když slyšeti bylo, že jest někdy ve čtyřiceti, padesáti letech rána morová panovala, nemohli se tomu lidé nadiviti; nyní pak každoročně u nás vkořeněné jsouce takové nemoci procházejí“.

Bůh seslal nemoc, Bůh chce, On pomůže. Tím těšívali se pacienti, a dosud těšívá se člověk, jenž víry se nestrhl. U našich předků tato důvěra v Boha dvojí měla následek. Poprvé ten, že přemnozí, svedše nemoc na boží trestání, jako Jobové trpělivě nesli všecko a nezoufali. Změkčilý a rozmazlený potomek ani neuvěří, kolik tichounce unesl předek jeho. Druhý následek však býval ten, že nechávali leckdy Pána Boha sama, aby postaral se, když nemoc seslal, o její nápravu.

Druhý původ nemocí, jakož od nejstarších dob býval vykládán, nazván budiž filosofickým anebo snad přirozeným. Římský eklektik Seneca dí: „Quidquid avium volitat, quidquid piscium natat, quidquid ferarum discurrit, nostris sepelitur in ventribus; quaere nunc, cur aegrotemus aut subito moriamur? Quia mortibus vivimus“. To u hodně volném pře-

kladě na česko vykládá kalendář Daysyngerův z r. 1656. takhle: „Což od ptactva v povětří vysokém se vznáší, což od ryb ve hlubokých vodách se skrývá, co od zvěři na zemi se prochází, to všecko v našem břiše jako v hrobě pochovává se; ptejte se tedy nyní, odkud tak všelijaké nemoci, odkud tak náhlá smrt? Odtud, že samotnou smrtí život svůj zdržujeme“.

A jinde praví týž filosof: „Nam morbos multos fercula multa ferunt“; anebo: „Innumerabiles morbi, innumerabiles coquos numerant“ — nesčíslní neduhové nesčíslnou sumu kuchařů počítají.

My také tedy nemoci do sebe vpravujeme za ochotné pomoci dudka žaludka. Příkladem trochu nezdvořilým totéž povídá již dotčený astronom a doktor v lékařstvu Krištof Daysynger, redaktor kalendáře, roku 1648.: „Čehož zakusili masa hltaví synové israhelští, když jim mana v chřtánu přesedala, s křepelčím pak masem mnohé nemoci sežrali“.

Třetí hlavní původ nemocí bývaly hvězdy. Tať tedy příčina astrologická. Z postavení hvězd hádalo se — ba co dím? — směle a bezpečně předpovídalo se, kteraké kdy nemoci budou lidi trápiti. Planety Hladolet, Smrtonoš bývaly největšími vinníky. Onen

uděloval studené, dlouhé nemoci, tento v opak palčivé a jízlivé. Však ani ostatní planetové nebyli nevinni. Saturn vládl-li slezinou a ji často „melankolickou jakostí“ napouštěl, a Mars provozoval-li sobě zle nade žlučí, za to Venuše týrala ledví, Merkur „navětřoval“ plíce, a Jupiter stěžoval játra.

Podle planetů i na poetickou lunu svá- děna celá řada hříchův; obzvláště prý do mozku vlévá studenosť a vlhkosť. Ba ani nádherného slunce božího nenecháno s pokojem; prý potřásá srdcem. Snad poetovi na jaře.

Nemoci podle planetů zcela určitě rozdělil často zmíněný Daysynger r. 1656.: „Hladoletovy jsou souchotě, svrab, rak; Kralomocovy šlak, křeč, chromota a cokoli z větru, smradu a ze shnilosti přijíti může; Smrtonošovy morové boule, jedovaté vředy jménem fistule; Slunečné nemoci jsou omdlévání, křeč, v očích flus; Venušiny jater mdloba a jiných koliksi; Dobropánova jest spanlivá nemoc, pomíjení se smyslem, chrápavost, mozku ubývání, fantasia, měsíčné nemoci, flegmatické a vlhké vředy“.

Z konstellací hvězd prorokoval tedy astrolog, ba císaři Rudolfovi a snad i jiným pánům pořádný astronom. V pranostikách kalendář-

ních skládali mistři v astronomii všeobecná o nemocech předpovídání obecenstvu nejširšímu a to ještě ve století předešlém. Taková orakula bývala leckdys i hodně směšna. Něco toho vybéřeme sobě na poučenou. Kdežto kalendáře slovutného mistra Bacháčka ve století XVI. po stránce té ještě dosti skromně si vedly, vědí kalendáře doby následující už tuze mnoho. Bacháčkův kalendář na r. 1592. jenom udává dni, ve kterých je „pouštění dobré, pouštění výborné, kdy vlasy stříhati, aby nerostly, kdy stříhati, aby rostly, kdy dítě odstaviti, kdy počištění v piluli nejlépe“. Mistr Albin Miller ze Straupic, v markrabství Dolejších Lužic, starý hvězdář v pranostice r. 1630. dí: V zimě, zvláště před a po novém létě nastanou hlavní nemoci s palčlivými zimnicemi, tak podobně i na den obrácení sv. Pavla.“ „Z jara větších neduhů jest se obávati, obzvláště pak nerozumného tvoru (!) před a po sv. Jiří“. „Podzimek nápodobně hrozí nemocemi a smrtí, zvláště národům pod štírem a střelcem zůstávajícím za příčinou zlého paprskování vyšších planet; pročež bude tehdáž potřebí jistě opravdového pokání a života zlého a převráceného polepšení, neb tehdáž mnoho jedovatých mhlí se spatří a ukáže“.

Kalendář r. 1641. postrašil velmi nelidsky všecky tlusté lidi, prorokuje: „V létě hrozí šlak a ukrácení života, obzvláště těm, kteří tlusti jsou".

Pranostika z r. 1639. děsila mimo jiné smrtelníky i vysoké potentáty, kunstlíře a soldáty. Pravilať: „Kdyby ten rok bez morních nemocí pominul, bylo by veliké štěstí. Hladolet a Smrtonoš, oba lidského zdraví nepřátelé, této zimy budou na znameních. Něco palčivých zimnic, zvláště na starých lidech, rozličné nemoci na hnátích a nohách se vyskytnou, tak že lidé na podagra naříkati budou; nechť se pozor dá, co to spojení Hladoleta se sluncem v neděli čtvrtou po třech Králích přinese: hrozí mnohou melancholií, těžkou nemocí noh a cyprlemi. Však Jupiter těší téměř uprostřed nebe na desáté linii domu nebeského polepšením. Velcí potentátové mohou se opět toho času před všelijakým neštěstím, nemocí, vězením, jedem, zradou dobře opatrovati. Spojení Hladoleta a Venuše na den památky Hromnic hrozí ženskému pohlaví všelijakou nepříležitostí. Ať se bedlivý pozor dá, co čtverhranník Hladoleta a Smrtonoše, obou zlostných planetův, v neděli kejchavou s sebou přinese; obávám se zimnic, zvláště pak třesoucí, načež ženské

pohlaví velmi sobě stěžovati bude. V sobotu po Velikonoci čtverhranník Hladoleta a Dobropána učeným lidem a kunstlířům, přes celé jaro i soldatům, jizlivými nemocmi, ano i hlízním morem hrozí“.

Někdy se zmohl vydavatel kalendáře, chtěje z hvězd věštiti, až i na nesmysl. V pranostice hvězdářské a filosofické na „jovialní, veselý rok 1654.“ čte se toto květnaté bláhovstvo: „V létě slunce neznámé bude na raku v X. domu. Znamená, že králové, kteří pod rakem jsou, se zelenati budou a v květu své velebnosti na trůn sednou. Venuše poběhne od slunce — znamená, že smrt v létě šípy své obrátí obzvláště na ženské pohlaví a zhoubu velikého dobytka“.

Šimon Partlicius ze Špicberka, jenž vydával od roku 1570. pranostiky kalendářní, uznal konečně r. 1630. za dobré omlouvati svá proroctví, jestliže kdy selhala. Praví upřímně a poctivě: „Prosím tebe, laskavý čtenáři, že tuto práci mou na dobrou stránku obrátíš. Šedesáte let kalendáře mého beze všech pověrek se jest užívalo, s tou však při tom vejminkou, poněvadž Pân Bůh všemohoucí moc má nad živly dolejšími, že může rozkázati hvězdám, kteréž bez vůle jeho nic sobě provésti nemohou, také lidé

opatrností svou mnohému vyvarovati se mohou. Jestliže by v čem kdy poblouzeno bylo — člověk jsem byl".

Ale lidé chtívali pranostik. Ba chtívali více. Toužívali zvěděti z kalendáře, zdali a kde bude vojna, aneb byla-li už, kteraký že konec vezme. Selhala-li pranostika o zdraví, mohl se astrolog přece tak jak vymluviti. Prorokovaltě bez toho opatrněji nežli delfická bába. Ale o vojně bylo velmi nesnadno prorokovati. V kalendaři r. 1648. zlobí se na to Daysynger: „Já sice co pranostiky vydávám, v tomto místě jsem se ohlašoval, že vedle přirozenosti nic věděti se nemůže o válkách a pokoji, ale obecný lid, když kalendář vidí, v kterémž kapitoly o válkách není, hned ho nekupují. Aby se pak těm všetečným lidem zadosti stalo, hvězdáři kapitolu o válkách přidávají". Mundus vult decipi. (Svět chce šizen býti.)

Zajímavo snad jest, čteme-li, že tehdejší lékařové nemoci lidské rozdělovali také geograficky, přikazujíce každé zemi nemoc zvláštní. Čtěte jen, co píše se v kalendáři r. 1656: „Každá země obzvláštními nedostatky a obtížnými nemocemi obtížena jest a může nakažením jiné všecky poděliti. Ku příkladu Židé jsou od Boha na větším díle souženi

malomocenstvím; Holandská země shnilými dásněmi; Polsko rulíkem, to jest zlým vlasem; uherská země hlavní nemocí; francká země rozjídavými vředy; Sicilia prašivinou; Španělsko melankolií; německá země apostemou, sražením krve; Grančany běhavkou; anglická země smrtelným potem, a česká souchotinami. Kde se podagra vyléhla, já od osoby své věděti nemohu, já smejšlím, že hnízdo své má v městech, střevní dna ve vsech, dna v rukou u duchovních, střevní kámen na tumlplacích a v ležení. Každý ví, kde ho co bolí. Metla musí býti a trestání, děti jsou zlé, musí Bůh všemohoucí někdy celým koštištěm pěkně svět povyměsti“.

Teď podíváme se do starého Rakovníka, abychom poznali některé z tamějších nemocí. Začneme hned od dětí. Jeníčka Žlutického r. 1584. přetrhl psotník. Píše o tom zarmoucený otec Šimon příbuznému Mrázovi do Slaného: „Jan, druhý syn můj milý, in die Jacobi nestonav nám nikda umřel a pohřben; ve spaní psotník ho ukrutně napadl a jeho nepustil až přetrh’ a umořil“.

Za nedlouho potom roznemohla se témuž panu Žlutickému Dornička, dceruška, zlou nemocí, kteréž znalec z obšírného referatu Šimonova snad porozumí. Šimon Žlutický

píše totiž r. 1584. paní Salomeně, manželce Václava Koperuckého, do Litoměřic: „Z důležité potřeby oznamuji, že Pán Bůh všemohoucí Dorničku, dcerku naši, těžkou nemocí navštíviti a v též nemoci na jedenáctou neděli postavenou míti ráčí, proti kteréžto, co se léků vedle rady dobrých lidí činí, žádné platnosti poznati nemůžeme. Abyste pak o nemoci věděti mohli, krátce o ní dotknu. Nejprve přicházela na ni zimnice a ta ob jeden den zjevně i tajně okolo čtyř neděl ji trápila; proti té když se dávalo, dříve než jí přestala, velmi často na bříško naříkajíc, divně sebou sem tam zmítala, vyrozuměli jsme tomu, že by jí kámen překážel, neb se to na ní očitě spatřilo, že by byla s odpuštěním ráda vodu pustila, však nemohla, pakli jest co upustila, tehdy něco málo a to s velkým pláčem. I jest jí také s pomocí Pána Boha a dobrých lidí radou z toho spomoženo, tak že na ten čas ani na bříško ani na lůnko nenaříká. Z toho se jí opět nešťastně urodila nějaká nemoc, kteréž se rozuměti nemůže, neb když jí zimnice a kámen přestaly, nemohla choditi, a že čím dále všudy mdlejší jest, srozumívá se, že nějaká obzvláštní těžká nemoc býti musí a ta jí v rukou a nohách ustavičně jest, kteráž

tak ji ztrápila, že ručičky i s prsty i nožičky v kolínkách sklíčeny má, a když se jí kdo těch míst, zvláště kolínek dotkne, tehdy křičí. Někteří praví, žeby jí žilky schnouti měly, jiní, žeby se jí krčiti měly; však proto prsty na rukou se jí narovnati, v kloubu ohnouti mohou; sama také k ústkám ruce přinese, ale nemnoho a téměř nic v nich držeti nemůže. Nápoj její jest pivo ječné. A tak jest uschla v té nemoci, že se všecky kůstky, jak kterému oudu spojeny jsou, téměř spatřiti a sčísti mohou. Nyní k tomu přistoupilo, že jazejček prymem těžce se jí povlík', ale proti tomu se prášek nějaký dává, ano také často vymejvá".

Na konec pan Šimon žádá, aby to Salomena všecko oznámila doktoru Martinovi Hlahovskému.

Tenkráte však doktor Martin nepomohl. Dornička brzy potom složila se do studené postélky na hřbitov rakovnický.

Malý Mikuláš, pastorek Žlutického, uhonil sobě žloutenici a z ní i vodnatelnosť. Doktoru Stodoliusovi, jenž hocha hojil, odpovídá tou příčinou pan Šimon: „Z psaní Vašeho jsem vyrozuměl, že nemoc Mikuláše pastorka pomalu oblevuje, z čehož Pán Bůh pochválen budiž, že prací vaší, pane doktor, jak začátky

vodnatelnosti tak té zavilé a zastaralé žloutenice vostatky pomálu odnímati ráčí". Na konec slibuje, že za hojení poplatí.

Jiným listem pan Šimon prosí paní, u níž Mikuláš stonal, aby nemocného hocha na vítr nepouštěla: „Ctné a šlechetné paní Kateřině Kohoutové, měštěnínce v Žátci. Nic nepochybujíc, (!) pokudžby pan doktor potřebu toho uznal, aby se ještě na vítr pastorek můj nevydával, že mu v příbytku Vašem za některý den místečka popřejete a tudy zdraví jeho uhovíte, za to štědrého večera posýlám indiana a dvě slepice na živě, za to žádaje, že dárek práci Vaší nerovný a chatrný vděčně přijmete". Datum 1606.

Pastorku Holárkovi však nebylo léčení v Žatci, kdež na studiích byl, na dobré. Konečně otekl a ochroml tak, že otec nevida zbytí poslal pro něho kočárek a učiteli Holárkovu, mistru Janovi Columellae, následující list: „Vyrozuměl jsem, že Mikuláš Holárek v nebezpečném nedostatku zdraví od Pána Boha postaven jest, takže nemohouc (!) se volně do punčoch obouvati a střevícema na noze tepati ani dobře choditi nemůže; a tudy by se měl do teplice (či snad Teplice!) vypraviti a mejti, bylo by se obávati, aby mu se ten otok do života nevehnal a z toho

srdce neudusil . . . Vidí se tedy za slušné, aby domů vzat, a pokudž v tom vůle Boží jest, uléčen byl; protož na schvále pro něho kočárek s koňmi a pacholkem odsýlám. V neděli Jubilate 1606“.

A už ve středu, den sv. Valentina, r. 1607. otec děkuje mistru Ondřeji Herciniusovi z Radonova, správci školy žatecké, za carmina funebra in obitum Mikuláše Holárka. Pastorek Šimonův tedy zemřel, a učitelé i druzi nebožtíkovi na poctivosť ukuli verše.

Pan Šimon o tom píše: „Carmina funebra in obitum Mikulášovi Holárkovi, pastorku mému, od Vás a discentů Vašich sepsaná a odeslaná vděčně jsem přijal a schvalujíce předsevzetí Vaše k tomu s manželkou mou milou přistupujeme, aby k vytisknutí pro budoucí památku téhož Mikuláše pro poctivost Vaši s discenty i naši přijíti mohla. Takového pak tisknutí, poněvadž bez nákladu býti nemůže, Jan Holárek, pastorek můj, jakožto pravý nápadník spravedlnosti bratrské, týž náklad zastoupiti jest se podvolil, o němž jináče nesmejšlím, než že práci impresoru bez odtahování a odporu zapraví. Poněvadž se dotčená carmina tisknouti mají, žádost na Vás vykládám, že impresora podle dobrého Vašeho uznání oberete, a prve nežliby

k tisknutí odevzdána byla, je k panu mistru Campanovi, aby do nich podle vzložené na sebe povinnosti od pánů profesorův dohlédl, odešlete. Já se Vám i panu mistru Campanovi toho líbezně odsluhovati chci. Jakýby se pak počet exemplářů vytisknouti dáti měl a co by se od nich dáti dostalo, přátelsky žádám, že mi v známost uvedete. Ve středu po sv. Valentinu 1607".

Pan Šimon, písař rakovnický, synka svého asi domů nepřivezl, neboť konečně byl pochován chudáček žloutenicí zavilou strávený kdes při kostele sv. Jakuba v Žatci. Otec mu tam vstaviti dal kamennou tabuli na hrob. Píšeť v prvou neděli postní mistru Mikulášovi z Gryllova, měšťěnínu a písaři radnímu v Žatci, kmotru svému: „Ukazatel listu toho, Jan Hofman, řemesla truhlářského mistr, na schvále jest cestu od nás k Vám před sebe vzal, aby místo k postavení tabule při kostele sv. Jakuba na památku nebožtíka Mikuláše Holárka, pastorka mého, pokudž od J. M. pana purkmistra a pánů Vašich povoleno bude, prohlédl, míru i proporci vzal a Vám na dobré zdání jeden i druhý mustr její přednesl a ukázal; protož přátelsky a kmotrovsky za to žádám, že sami, jakáby se figura malovati a jaké texty nebo verše

psáti dáti měly, pomyslíte a příležitým časem poznamenané odešlete. Já s manželkou svou, též s Janem Holárkem v té příčině k Vašemu dobrému zdání přistoupíme“.

Poslyšme teď, kterak stonala roku 1584. paní Mandalena Žlutická. Muž její píše Mrázovi do Slaného: „Mandalena velmi neduživa na hlavu; na obrácení přichází na ni nějaká mdloba hlavy, srdce a žaludku, že by omdlela. Musí se v tom pilně šetřiti a od ní neodcházeti.“

Paní Žlutickou však hlava boleti nepřestala, takže zoufalý manžel, nevěda už sobě v té příčině rady dáti, chtěl utéci se do Litoměřic k Martinu Lohovskému nebo Hlahovskému, lékaři, jakož list svědčí, přes svět chodícímu.

Psaltě paní Salomeně nahoře již vzpomenuté: „Službu svou vzkazuji, slovutná paní Salomeno, přítelkyně mně v dobré přízni milá, z důležité potřeby k Vám se za příčinou velikého nedostatku zdraví Mandaleny, manželky své, utíkám a za to žádám, pokudžby pan Martin Lohovský doma nalezen býti mohl, že k němu práci vážiti budete a vodu její jemu k spatření, aby tudy ten nedostatek zdraví k poznání přijíti a coby proti němu děláno býti mělo, vyrozuměti se

mohlo, přednesete. Jakýby pak to nedostatek byl, rozuměti se nemůže, neb někdy mimo naději veliká bolest hlavy se jí vzbouří; praví se míti bolest srdce, v žaludku nechutenství a dávení, a když se jí na chvilku ukrotí, zdá se jí býti, jakoby zdráva byla. Čím dál tím častěji, za den dvakrát, třikrát i víc, na ni přichází, a co se jí proti tomu buď v počištění neb jináč vařilo a přikládalo, žádné platnosti nenese. Praví se takovou těžkost míti od času sv. Martina roku pominulého 1583. Posýlám také jeden tolar panu Martinovi za práci a jestližeby se co od něho odeslalo, za to prosím žádejte, aby se poznamenalo, jakby se kdy čeho mělo užívati. Pán Bůh mně ráčil dáti s Mandalenou syna, kteréhož nám zase odníti ráčil; ještě z svých neděl nevyšla, neb teprve v outerý nejprve příští se jich vyplní."

Obšírného listu toho pan Šimon však neodeslal; nemoc paní Mandaleny pohoršila se tou měrou, že odhodlal se prositi ženě své pomoci „od professora z Prahy".

Žádal za radu autoritu lékařskou, známého mistra Hájka, jemuž psal: „Z důležité potřeby k Vám se za příčinou velikého nedostatku Mandaleny, manželky mé, utíkám a za to prosím, pokudžbyste nedostatku je-

jímu vyrozuměti ráčili, coby se proti němu činiti, neb čeho, kdy a jak' užívati mělo, že poznamenajíc (!) do apatyky odeslati ráčíte; nedostatek pak zdraví jest takový, že mimo naději přichází na ni bolest hlavy veliká, tak že, kdyby se jí v tom nešetřilo, snadby omdlévala a praví, jakoby ji též v hlavě fučelo a s ní jakoby všecko vůkol chodilo; praví se také těžkost velikou míti na srdci; neb hlavy bolest, když se ukrotí, tehdy stěžuje na srdce a mluví, to že se jí zdá velmi těžké jako kámen býti; obojí nedostatek v hromadu spojený velikou mdlobu na ni provozuje, v žaludku nechutenství, dávení, ano také i stolice přivodí."

Můžeme radostně oznámiti, že tentokráte doktor Hájek vrátil zdraví matroně rakovnické. Přestalo „fučeti a s ní všecko vůkol jíti". Vystonala se. Ale roku 1603. paní ta poražena byla nemocí horší, smrtelnou. Žlutický Davidovi Píseckému ze Třebska, kmotru svému, děkuje co nejvřeleji, že s ním outrpnost má nad Mandalenou manželkou v hrubé nebezpečné nemoci postavenou, pak že sám prostředky k spomožení vyhledává, a konečně, že upřímně pečuje, aby se skrze zkušeného pana doktora v lékařství nemoci

její vyrozuměti mohlo a na medikamenta pomysliti.

„Příčiny pak těžké nemoci její“, píše pan Šimon, „mimo hřích jsou tyto. Byv (!) obtížena dvými dítkami s nimi pracně chodila, žádného starého piva dokonce nepila, vína a bílého piva zřídka a velmi na mále užívala, v pokrmích velmi skrovna proti předešlému způsobu byla, k tomu málo spávala, křeč v nohách velmi často trpívala. 10. julii před večerem odebravši se dosti záhy na odpočinutí, velmi sobě na ledví stýskala; domnívajíc se, že by jí kámen překážel, oves sobě pražiti s pokropením bílého piva přikládati dala.“ Nemoc zhoršila se, když paní Mandalena život dala dvěma dítkám. Ke všemu i božec ji napadl a zmítal jí k veliké žalosti přístojících přátel. Nějaká bylinka, již poslal kmotr z Prahy, a k níž nějaká bába přidala nápoj, pomohly na chvilenku.

Žlutický píše o tom v témže listu: „Také božec dvakrát ji těžce napadl, ale Pán Bůh buď pochválen, že jest brzo přestal, neb když jest věc od Vás poslanou buď v levé neb v pravé ruce držela, zahřívala a k ní voněla, trošku silnější a bezpečnější byla . . . Ale ne dokonce, však veliká mdloba přece se jí přidrží, velmi málo jí, nejvíce dvě neb tři

lžičky zufníčku aneb z brzlic telecích polívčičky sní, od slepic, kuřat, telecího masa a jehněčího málo víc než nic; nápojův, bílého a červeného vína, malvazí i piva (jakž mu říkáme freyberk), item vína bílého s přimíšením čerstvé vody studničné užívala; nyní k žádnému z těch nápojů chuti nemá; žízeň náramnou, takže časem pro ni mluviti nemůže, snáší: bolesť hlavy, mezi lopatkama a v ledví trpí, obzvláště, že jí v pravém uchu hrubě bolí a fičí, naříká; dosti málo spí; jak se ze sna probudí, ihned těžkost a časem omdlévání sen její následuje. Mléko ku pokrmu dítek míti počala, nyní dokonce žádného nemá.“ V konec listu Šimon prosí kmotra svého za přímluvu u doktora Jeleniusa.

Paní Mandalena však umřela. 14. srpna 1603. píše o tom manžel její slovutnému Adamovi Veydišovi, měštěnínu, do Slavkova: „Hned od začátku nemoci dobré paměti Mandaleny, manželky své milé, vždycky jsem dobrou naději měl, že jí táž nemoc její k smrti nebude, ale jsa v ní zmejlen, poznávám, že jest uložení boží bylo, aby z tohoto světa za svou milou dcerkou vykročila a se mnou se smrtí rozloučila; nad jížto smrtí nemohu než žalost míti; však věda,

že jest v tom vůle boží byla, pravdivým propověděním trpělivě jako Job se těším, že jak jest mi ji Pán Bůh dal, tak že jest mi ji Pán Bůh vzal jako své vlastní stvoření; buď jméno jeho svaté pochváleno v té nepochybné naději, že mne v mém vdovství s dítkami a skrovným statečkem mým sám opatrovati a pomocníkem býti ráčí.“

To bylo v srpnu.

V prosinci téhož léta pan Šimon však oznamuje senátoru v Kadani, panu Valentinovi Neyperkovi, „že předsdvzetí své při poctivé paní Sibylle, pozůstalé vdově po Janovi Smardochovi, někdy měštěnínu města Rakovníka, s pomocí a vnuknutí Pána Boha všemohoucího a s radou poctivých pánů a přátel k místu a ke konci přivedl, takže jest podle žádosti srdce jeho milou a věrnou jeho manželkou býti se zakázala.“ Ku konci žádá, „aby jemu dobrého bílého vína v Kadani k svatbě dva věrtele koupil“.

Ale pan Šimon nemocí nemohl se zbýti. I paní Sibylla sotva rok po svatbě roznemohla se. „Tajiti Vás nemohu,“ píše těžce zkoušený muž švagrové svojí, paní Alžbětě, manželce Martina Wintra, měšťěnína Starého města pražského, kdež sloulo ‚u flašnýřů‘, „tajiti Vás nemohu, že jest Pán Bůh nena-

dálou a těžkou nemocí paní Sibyllu, manželku mou milou, navštíviti ráčil. Nejvíce na bolest srdce, klání pod lopatkami proti srdci, z toho na mdlobu a bolest kostí po všem těle naříká, k jídlu a pití jakýž taký oumysl přikládá, praví, žeby jedla, avšak jak maličko něco pojí a se napije, tak (!) těžkost s mdlobou na ni přichází, že se od obojího, pokrmu i nápoje, zdržovati musí, a co se jí po domácku s radou dobrých lidí a s volí její dovnitř i zevnitř dělá a dává, špatný prospěch přináší. I aby jí časně s pomocí Pána Boha spomoženo býti mohlo, odesýlám k Vám s odpuštěním vodu její ranní i půlnoční, kterou že některému zkušenému panu doktoru přednesete a prostředkův od Pána Boha propůjčených při něm vyhledávati budete, což můž prospěšno býti, prosím. Tolikýž prosím, že jí dobrého rejnského vína flaši po poslu naplniti dáte, zámečkem zamknete, klíček od zámečku do listu Vašeho zapečetíte, pět nebo šest jablek pomorančích koupíte, panu doktoru za práci jeho zaplatíte; zprávy psané, kdyby se kterých a jak mnoho užívati mělo, požádáte a co nejdříve možné odešlete. Cokoliv na to všecko od Vás vynaloženo bude, připovídám Vám ne-

prodleně peníze odeslati.“ Datum po neděli Laetare roku 1604.

Nebylo však zle. Paní Sibylla osvěžila zase a byla zdráva za mnoho let jako ryba. Teprve roku 1616. bylo panu Šimonovi zase psáti o radu do Prahy. I tehdá psal nábožné a poctivé paní Alžbětě Wintrové od ‚flašnýřů‘: „Oznamuji Vám, že jest se Sibylla, manželka má, od Vás z Prahy poobčerstvena navrátila a mně, že k předešlému zdraví navrácena bude, dobrou naději učinila, ale velice v té naději jsem zmejlen: nebo mnohem těžší mi se zdá býti, nežli když jest do Prahy k Vám odjeti měla. Po tom lékařství, kterého s sebou z Prahy domů přivezla, žádného polepšení při ní se nenachází. Na srdce sobě stejště, že ji bolí a mdlí, v prsích že tlačí a ji dusí a v hřbetě mezi lopatkami píchá, s pláčem naříká. Dnešního dne dala sobě vanu přistrojiti podle rady pana doktora, v ní dosti málo poseděvši velmi zemdlela, potom se s velikými těžkostmi složiti musila. Odesýlám pak posla na schvále k Vám, pokud pan doktor v městech Pražských zůstává, že mu o nynějším způsobu její nemoci zprávu učiníte; odesýlám také příležitě dukát a za to žádám, že jí lot neb dva dobré žluté vody s cedulkou k ní, voleje muškátového, flaši

dobrého rejnského vína a dva žejdlíky bílého medu objednáte. Vše rád s poděkováním zaplatím a nemaje Vám na ten čas co jiného odeslati, dvě husy na živě ne hrubě vykrmené odsýlám, při nich čtrnácte kozích syrečků; nemáme čím krmiti, proto že ovsa žádného dostati nemůžeme a jiné obilí hrubě drahé i toho pomálu jest.“ Datum o sv. Jakubě 1616.

Paní Sibylla se zase dobře vystonala. Ba sama prve uložila po několika letech svého muže pod kámen kostela děkanského v Rakovníce. Ale sotva že zaseděla na poctivé vdovské stolici: dvě armády — královská a císařská — přihnaly se k Rakovníku, a paní Sibylla na večer svého života slyšela i viděla začátek osudné bitvy, jejíž konec dobojován na Hoře bílé. Roku 1628. J. M. C. rychtář, pan Chroust z Velechova do Prahy psal: „Nežli by katolickou víru přijala, Sibylla Žlutická, vdova po Šimonovi, raději od všeho statku upustila.“ Ale na svoje štěstí umřela hned potom. Jináče byla by musila paní Sibylla svázati uzlíček a ostavíc tu dům i hojné dědiny odejíti do ciziny, žena opuštěná, stará, ochuzená.

Z nemocí, o nichž v archivu rakovnickém už jen pramaličké zprávy se přihází, stůj na předním místě nemoc hlavní, hlavnička.

Mimo tyfus nejčastější zmínka bývá o dně. Starší lidé podagrou stonají. I císař pán, Maxmilian II., mandatem veřejným sněm pro „potagru“ odkládá. „V jistotě a v pravdě“, tak vzkazuje stavům, „věřiti můžete, že jsme se ustanovili, abychom vedle toho odkladu, kterýž jest se strany sněmu obecného do čtvrtka po Hromnicích státi musil, k tomu času mezi Vás i jiné stavy království Českého na hrad Pražský přijeti, ale však milostivě Vám věděti dáváme, že nás tyto jminulé časy dna neb potagra velmi těžce složila, že se nám k tomu času odsud hnouti a nadepsaného sněmu, leč bychom se, jakž se na tom všickni doktoři naši zároveň snášejí, netoliko většího nedostatku na zdraví, ale ještě něco nebezpečnějšího (čehož byste nám vedle naší milostivé naděje nepřáli) opovážiti chtěli, nikterakž možné není, a protož Vám opět sněmu poodkládati ráčíme“ atd. Datum ve Vídni, úterý po novém létě 1575.

Volf (Volfgang) Freyka roku 1669. byl dušný. Pravil druhovi: „Tak daleko pěšky jíti nemohu v to horko, jsem velmi dušný.“ Knězi děkanu Cerasýnovi roku 1589. „vyvrhly se nežity na pravém stehně“. Lidí bezvlasých, oplešatělých, o hlavě oblezlé či

prašivé naskytuje se v archivních zprávách řada nemalá. Také naříkají mnozí lidé na bolest zubů. Nechtějí se prý stvrditi. Následující žaloba školského subkantora Josefa Šmitaliusa roku 1686. svědčí tomu, že i umělé zuby lékařové v ústa lidem bezzubým vpravovali. Šmitalius žaluje do Jiřího Jeřábka: „Udělal mi škodu a defekt na řeči mé a zpěvu mém, který nyní nésti musím; nebo přišed (v orig. přijdouce) asi hodinu na noc s Janem Malikovským, švagrem svým, a s Andresem perníkářem k Václavovi Hniličkovi na trunk piva, já jsem řekl Jeřábkovi, že jsem jednou, a to již dávno, za něho krejcar na pálený dal; když bude míti po chvíli, aby mi za něj cvočků udělal; proti čemuž on hned opovážlivě ke mně s hurtem a broukáním pravil: Já jsem vám blunkus dlužen! A tak tou svoů špinavou řečí proti právu městskému N. 48. příčinu podal a sám také, když jsem jemu toliko na to řekl, že vždycky svou vyžvykavičnou hubou jeti musí a pokoje nedává: on mne hned zrádně udeřil a velmi platný zub z úst mých vyrazil. Chlubil se, že jest subkantorovi dva zuby vyrazil a že se rád podívá, kterak nyní zpívati budu. Na rynku mi řekl: Počkej, kluku, já tě budu učiti zpívati! Jsa od něho tak škodně udeřen,

však odměnu bych mu učinil, ale pan Hnilice s jinšími osobami nás roztrhli a abych domů šel, nabízeli. Abych já se před někým honositi měl, že ten zub již dávno vyražený mám a jej vyndati a zase sobě vsaditi mohu, tomu světle odpírám, nebo jednoho času pádem jsem sobě ten zub nalomil, a felčar Danyel Sekol mne zase zhojil, že se mně svalil, však jak náleží upevniti nemohl, toliko že se hejbal; on chtěl mi jej dokonce vyníti a jiný slonový vsaditi, však jsem to učinit nechtěl."

O lidech smyslem pominulých je v minulosti rakovnické také řeč. Na ně byl nejobyčejnější medícinou žalář. R. 1597. úřad rakovnický píše: „My purkmistr a radda města Rakovníka vyznáváme, že jest před nás předstoupila Regna, Valentina Odranského manželka, dávajíc nám toho zprávu, kterakby v městí Volkenštejnu do vězení šatlavního za příčinou pošetilosti Valentin, manžel její se dostal, v kterémž až posavad zůstává. Nechtíc mu toho důvěřovati, aby měl na mysli tak tržený býti, požádala jest nás za to psaní otevřené pro lepší toho jistotu, že jest to tak. I nemohše žádosti její oslyšeti o něm vysvědčujeme, že jest před kolikasi málo nedělemi z přepuštění božího smyslem

se pominul, takže semo tamo po světě běhá a fantuje, nemaje smysly své spokojené: protož se za dotčeného spolusouseda našeho přimlouváme, jestli by se kde mezi poctivé lidi dostal, aby mu příčinou těžkosti jeho fantováním nebyli. Pro lepší toho jistotu pečeť naši městskou dali jsme přitisknouti". A Viktory mlynáře nebožce syn Jiřík stav se po smrti pantátově „stupkou otrhaným" a řemeslníkem nepořádným, potřeštil se naposled taky a zlobil pány rakovnické tak, že chtěli na něho postaviti „sroubek", v němž by pobýval do smrti.

Páni píší roku 1590. do appellací: „Umřel před lety šestnácti Viktorýn mlynář, pozůstaviv manželky, dvou synův a dvou dcer. Synům všecken statek odkázal, ženským dosti skrovně na hotových penězích a svrchcích. Starší Bartoloměj, mladší Jiřík. Když poodrostli, dáni poručníkovi k řemeslu mlynářskému, aby při svém hospodářství, kdyžby v ně puštěni byli, rozšafně se chovati uměli. Mistry dobré jsme jim v Kadani a v Litoměřicích objednali, aby své vůle jim užívati nedali, nýbrž k dobrému vedli. Oni pak od mistrů sběhli a kde se jim líbilo obraceli a více svévolnosti a rozpustilosti nežli poctivého chování následujíce".

Pak líčí se, kterak obzvláště Jiřík lehkému se oddal životu; páni ho několikráte na vandr vystrojili, Jiřík však vracel se vždy zase „jako ňáký stupka votrhaný“, až ho konečně zavřeli. „Jak z vězení puštěn byl, do mnoha kop od lidí bez vůle a vědomí našeho věcí na šaty pobral a mnoho propil i na hotových penězích se vzdlužil a odvandrovav oditý, zase domův jako i prve otrhaný k tomu také střeštěný se navrátil a sobě ani lidem ve dne v noci nemoha spaní míti pokoje nedal, pročež jsme ho zase vězením opatřiti dali; a potom objednavše mu v soukromí pokojné místo jeho hlídati a na nedostatek zdraví hojiti dali. Kterýžto pozhojiv se drobet u jednoho z poručníků, strejce svého, poněkud se zdržoval a vymluviv na poručnících šaty na vandr odešel a tam opět, dokud mu peněz stačilo, trval. Když onuzněl, otrhaný se navrátil, tím se zastíraje, že díla nemohl míti a aby nač živ měl býti, šaty že jest zfrejmarčil. I nevědouce sobě s ním dále co počíti, zase jsme jej vězením opatřili, pohrůžku mu učinivše, že z něho nemá propuštěn býti, leč se sraubek na něho, v kterémžby do smrti zůstati měl, postaví. On pak obávaje se toho sraubku prosil skrze supplikací nejvýš pro milosrdenství boží, aby toho

vězení prázden učiněn byl, že po řemesle svém půjde".

Přioděli ho, šel; ale „s lidmi se po městech pral, v šatlavách býval, o prst přišel a navrátiv se otrhaný strejci svému škodil, pohrůžku jemu i nám učiniv, jemu, že ho vypálí, bude-li mu jakou křivdu činiti, nám pak, že sobě ručnici koupiti a kteréhokoli předešlého neb nynějšího primasa potká, zastřeliti chce". Páni zavřeli ho zase a odesýlají tolar do appellací za naučení, co s ním.

Jenom jedenkráte (pokud pamět) pustili blázna ze žaláře, aby se nezbláznil ještě více. Roku 1575. Nyklík to byl, poddaný pana Krištofa Šlovského, jenž v pošetilosti pobodal ženu. Rakovničané neodsoudili zběsilce za to v pokutu, nýbrž propustivše ho napsali: „Nenacházíme při něm i na ten čas ještě zdravého rozumu, pročež pustili jsme ho, aby ve vězení k dokonalému třeštění nepřišel". Kolik lidí potom zbodal, kdo ví.

Sáhl-li sobě člověk nepříčetný na hrdlo sám, býval podle drsného zvyku starých dob kladen za samovraha a pro to ještě po smrti přísně trestán. V pamětech městských zapsáno jest: „Krištofa Ernesta manželka byvši v těžké nemoci od Pána Boha několik neděl postavena, potomně zase povstala, jakoby na

mysli stržena byla; v outerý pak na nebevzetí Panny Marie v témž domě jeho se oběsila. Nazejtří po hodině na noc od mistra popravního u šibenice jí hlava sťata a potom zahrabána jest". (Roku 1611.)

Dojemná jest úřední pečlivosť o zločince, roznemohl-li se, prve než z Prahy pánů došlo potvrzení ortele na smrť odsuzovacího. Nešťastník byv na řebříku nebo na jiných mučidlech útrpně dotazován a nad to hozen ve vlhkou díru podzemní, kterak by se k smrti nerozstonal? Píšíť Rakovničtí ve středu po sv. Jakubě 1594. do appelací pospěšně: „Ti pak, kteří při právě našem ztrápeni jsou, jichž je sedm a osmá žena, velmi zemdleni jsou, a k nim (račte odpustiti) pro veliký smrad těžký přístup jest, takže se i mistru popravnímu s pacholky jeho při nich býti obtěžuje, a jest obávati se, aby některý v vězení neumřel, protož V. M. v poníženosti prosíme, co bychom dále s tak zemdlenými a nebezpečnými zhoubci zemskými činiti měli, že nás odpovědí zpraviti ráčíte".

Roku 1588. poslal urozený rytíř pan Ferdinand Renšperger na Petrovicích, hejtman kraje rakovnického, do města muže, jenž se mu dobýval do truhly. Poslal ho všecka

zle zmláceného. Páni rakovničtí urozenému rytíři dávají na rozum: „Jsme ho vězením opatřiti poručili, kterýž poněvadž v hlavu a nohy zraněn a stlučen jest, nebude moci kládou opatřen býti, aby mu hlava nepodešla. Bylo by zapotřebí opatření skrze lékaře, zvláště poněvadž, kterého dne popravce u nás bude, nevíme“.

III. Neduhy ze svévole.

»Nezabiješ!«
Desatero božích přikázání.

Nebude snad zle, učiníme-li také nějaké sebrání neduhů, které sobě způsobili lidé samým sobě, nebo druh druhu ze svévole.

Děvčat i vdov, které „násilnými traňky“ utéci chtívaly hanby světské, začež pak v nemoc i trestání pánů městských upadaly, je v soudních knihách rakovnických bohužel trochu mnoho.

Hrubé poranění ze samé lásky utržila sobě r. 1606. Kateřina Joachymová, mladá vdova a majitelka velikého domu rakovnického, od mistra Thermantyka, jenž býval druhdy školním bakalářem a potom řezničil. Zamilovav sobě vdovu a našed vyslyšení, bil pak ubohou nekřesťansky. K víře nepodobná surovosť milencova vyhlíží z těch listů, jež paní Kateřina o svém bití vlastní rukou panu mistrovi vždy nazejtří po bitvě napsala. V jednom stojí: „Och, Bože, co já sobě mám počínati, že mi (chyba v Rakovnicku dosavad oblíbená!) všecko všudy bolí, nejvíce hlava

a nos. Aby tu Vaši ruku Pán Bůh nemiloval! Krk Jste mi odřeli, že maso viděti! Bože, tresci sám! Mějte se dobře; Bože, rač mne z tohoto světa vzíti!“ Jindy píše: „Hlava bolí, žeby mi mohly někdy oči vyskákati z čela; přisahám věčnému Pánu Bohu, žeť není nižádný vinej než Vy!“ A přece v témž listu vyznává lásku zase: „Pane Bože, rač odpustiti, jak my sobě píšeme a mluvíme; ba však, dyž já s Vámi rozprávím, jsem tomu taky ráda“. A jindy opět: „Och, Bože všemohoucí, což mi tak Pán Bůh ráčí trestati, nikoliv bych se ubohá žena nenadála“.

Židovka Rosina Šalamounová roku 1689. byla od rychtáře i od Židů do modra zbita a to ze žárlivosti obchodnické. Žalujeť: „Žalobu sobě vedouc na Židy rakovnické, kterak oni proti mně nějaký kvalt učinivše, a to pro 12 grošů, které jsem kantoru židovskému dáti a jeho při tom tři neděle na stravě míti měla, a mne i rychtářem sbíti dali, takže jsem až posavad na zádech modra; druhý den mně dům i komoru zapečetili. Mimo to Žid Jukl a Jindra mne sbili, neb mně hrubě nepřejí to punčochářské dílo, nýbrž já na žádný jarmark nejedu ani žádnej velkej handl nevedu. Zůstávám za V. M. dnem i nocí na svých nehodných modlitbách

Pána Boha prosící Rossin Judin Ssalamaunin zue Rackonitz".

Největší pláče a nářky bývaly pro poranění ruky, oudu nejušlechtilejšího. Roku 1571. Filip Pryxman, Němec páně Kolovratův, nočně sám druhý do příbytku Jiříka Klempiše ve vsi Řežích vešel a napomínal Jiříka z nějakého dříví. „Tu Jiřik Filipovi na jeho oudu nejušlechtilejším, na ruce, dva palce uťal, čímž provedl pych. Lazebník a Hanuš barvíř, služebníci obce (nevíme které), viděli, jak Jiří sesekán byl". Za to Němec Čecha později zabil.

Na Jana Čapka tkadlce vzal roku 1572. Matěj Holý, dělaje s ním na struhách obecních, pro nadávku rasů, unflotů vidly, „až on potom", tak žaluje na soudu, „vida, že není zbytí, chtěl mu se hojiti i zavrhl se rukou, v tom jest mu ruku přerazil; protož prosí, že ho ráčíte litovati jakožto potřebného tovaryše, když mu ruku přerazil Matěj a na oudu nejspanilejším mu škodu učinil". Matěj hned podával podle možnosti své osm kop raněnému, čehož on přijíti nechtěl. Ale pak smluvili se přece.

Velmi hrubá odpověď k nevinnému slovu německému „berdo" podána byla roku 1595., jakož o tom zapsal svědek rakovnických pa-

mětí: „Za pana rychtáře Václava Obrmana v pondělí den památný sv. Doroty Václav Obešlo Jičínský, soused zdejší, v ulici svatojilské po 4. hodině na noc Jana Zahrádku sekyrou v čelo nedaleko od židovin škodně beze vší příčiny, toliko že k němu promluveno bylo „berdo“ (wer da?) uhodil, ale Pán Bůh zachoval ho z pilnosti lékaře, že zase zdraví nabyl, tak že témuž Václavovi vina odpuštěna“.

Mikuláš Sedlčanský, řezník, přišel ke krámu svého kollegy Moutvičky roku 1571. a mluvil mu, že prodává dvoje maso, což bylo proti řadu cechovnému. Za tak těžkou výčitku Moutvička uhodil ho železnou librou za ucho. Raněný žaluje: „Obviňuji Vavřince Moutvička z vejtržnosti v krámích řeznických librou železnou, na kterouž maso váží. Zrádně, když jsem od něho šel a na něho žádné péče neměl, touž librou vyhodil, a mne v hlavu nad uchem udeřil, až jsem na zem připadl. Předkem Pán Bůh jest mne ráčil zachovati, že jsem tu hned nezůstal, ale tak na sobě srozumívám, že těžce na jedno ucho slyšeti budu a to skrze jeho zlý a svémyslný účinek“. Mikuláš zůstal hluch.

Rychtář Jan Vřetýnko roku 1580. přivedl večer z pranice pekaře Václava Těšíka do

šatlavy. Ráno přišel se naň podívat a nalezl ho, an byl hrozně sbit. „Když jsem přišel do šatlavy“, vypravuje rychtář, „měl oči zandány fačalitem;*) řku, ký vodundej toho fačalitu, ať pohledím jaks spravedlivý! Měl oči všecky modry, krví zality a vysedly ven hned; oznamoval, že Jiřík Lišanský po něm šlapal a prý někteří kováři tu byli a stloukli ho“. A přišed na soud Jiřík oznamoval: „Těšík z Klatov vyšel na dvůr, kde se mu dobře líbilo, vzav ňákej ouvojen od vozu a přijda od zadu mne vrapil z obou ručí“. Za to tedy byl stlučen ode všech, že nemoha hleděti, oči vyvracoval a že sebou téměř hnouti nemohl „do kolikýho dne“ — a měl „znamenitě mnoho pěn na houbě“.

Surový řezník Mikuláš Sedlčanský, jemuž pro zlý a špičatý jazyk ucho železnou librou ochrnulo, Kristině ženě své vztekle v prsa kousl. Maryana Studničková na soudě vyznává o tom: „Kristina kojila robátko, pak prs svůj vyložila, a já se jí optala, co jest jí; to ona, že jest ji zkousal manžel její. Viděla jsem, že jest měla černej co hlaveň“.

Otrávení z úmyslu naskytuje se zaznamenáno v listinách dvakráte za století šestnácté.

*) Z italského fazzoletto, šátek na nos.

Anna, řezníka Blba manželka, hněvala se s Alžbětou Střípkovou. V masopustě roku 1550. poslala Anna Alžbětě „smírného“ několik koblihů v polévaném hrnečku. Alžběta, muž její a někteří jiní, též přítomný pes, jedli. Ale kdo jedl, žádný koblihův nezachoval, všickni po nich tratili a je od sebe vraceli. Anna dověděvši se toho neštěstí i na sebe zlého domnění, přiběhla všecka ustrašena k Blbovům a pravila: „Přinesla jsem je jako sestra bratru, koblihy byli dobři!“ a ohledavši je ihned jedla. Přítomná Moutvičková ji varovala: „Milá Anna, nejez jich, však jsou tu dosti dlouho se povaleli, an někdo mohl na tvůj šlak něco udělati!“ Nicméně byla brzy potom před čtyřmi lavicemi soudu rakovnického z travičství žalována. Moudrý nález soudní byl tento: „Poněvadž se velikých věcí dotýče mezi přátely a příbuznými a ze svědků se dostatečně nevyhledalo, aby Anna s Reginou (dcerou) jaké trávení činiti měly, ani také se nenachází, aby kdo skrze ty koblihy z světa sešel, z těch příčin se toho k budoucímu uvážení v té při odkládá, až strany s čím jistějším ku právu přistoupí“. Když se otrávení odvolali, potvrdil král Ferdinand ortel stolice první.

Druhý případ travičstva roku 1560. je

vlastně hloupost lidská. Starý Plichta, žárlivý na ženu svou, paní Annu, naleznuv jedenkráte v polévce dva pavouky, obvinil manželku, že ho chtěla ze světa vyprovoditi. Anna však travičkou nebyla, byla jen neopatrnou kuchařkou a nevkusnou; neboť ani v nejstarší knize kuchařské nestojí, že by pavouk dobrou byl přísadou do polévky.

Jeden zeť zmačkal tchyni tak, že na smrť se rozstonala. Byl to roku 1576. Šimon Rejček. Zapsáno jest, že nebožka Barbora Raflová naříkala: „Jest mi těžko, tak mi (!) ten bídník můj zeť ztlačil, upral, vystrčil z domu až skoro znak byla bych upadla!“ Z toho hrubě nemocna byla a umírajíc poslala pro pana Šimona, „a tu se smířili a prosili se oba pro Pána Boha“.

Konečně nalezli jsme ještě zmínku o jedné nemoci, kteréž nevíme, nejsouce vědy lékařské nic povědomi, kam vpraviti. Není-li nemoc ta urážlivým klepem lidským, je ze strachu válečného. Pana Václava Kaplíře ze Sulevic, hejtmana Hrádku křivoklátského, obroční písař Martin Brunczwik na soudu rakovnickém roku 1639. takto pomlouval: „Když poručení J. M. Cís. přišlo, aby pan hejtman sám osobně za regimentem nejvyššího pana Kapauna jel a lidem poddaným a od-

nětým od téhož regimentu koním a klisnám dopomohl, on se toho poručení tak hrubě ulekl, až do nemoci upadl, nohy sobě kožemi divokých kocourů obvázal a břicho peřinama, takže jako medvěd anebo rousnej holub chodil, a já důchodní doma nebyl, vypravil na místě svém písaře polesního, který se vrátil — bez valacha".

K této kapitole připojeno budiž několik „dobrozdání", kteráž podali rakovničtí doktoři soudu o rozličném zranění, k němuž bývali voláni.

Šimon Mastyk, sedlák ze vsi „Čermnýho", z pračky přišel roku 1540. napřed na Ledec k starému Vobořilovi sedlákovi dát se „uvázati". Vobořil dí na soudě: „Stlučen přišel, že oka mu nebylo viděti; prosil, abychme mu zjednali lékaře dobrého, my mu zjednali Wolfa z předměstské lázně, který se odstěhoval do Žlutic". O raněném Mastykovi pak svědectví vydává „dobrý lékař" Wolf: „Toto jest mi dobře vědomo, že Šimon Mastyk ten úterý po Hromnicích ke mně přišel stlučenými ranami i také sekanými, a na žádosť jeho jsem ho zhojil". Když pak nevděčný sedláček doktoru nic platiti nemínil, obžalován jest z toho v Plzni na soudě, kamž Wolf poslal širší „parére": „Já ho ohlídal, byl

proboden na skrze pod pravejm cecykem až pod levejm zase vyšel šavlí, až mu duch z obou stran šel; málo dýchal ústy, všecko mu duch tudy šel. Uvázal jsem ho; dal mi od toho vázánie 10 bíl. groš.; potom v středu po sv. Duše přivezli ho ke mně, byl u mne 6 neděl, potom jsem ho nechtěl vypustiti od sebe, aby se mnou smlouvu učinil, a tu uručil Jakub Vlk. Slíbil mi 8 kop".

Krejčí Šlechta šel se Samkem v noci z posvícení ze Senomat roku 1569. „Byli oba při opilém času". Branný je pustil do města. U Chyterků strčí Samkem Šlechta do nějaké strouhy, až upadl do bláta. Samek dobyl kordu, a neštěstí bylo tu. Šlechta byl „uťatý". Eliáš Stehlík, jenž se k tomu byl zahodil, vypravuje na soudu: „Já mu řku: Ale, Samku, kdyby ty ho byl tak trefil, nebylo by dobře! On: Však jsem ho přece zasáhl. Potom sedí tu ponocný před Valatovic, dí mu Samek: Hynku! prej Šlechta běží, strkal mnou, vem ho do vězení! Ponocný šel k Šlechtovi a my domů". Horší však jest, co o tom psal Hanuš barvíř: „Přišel ponocný po sv. Vavřinci tu středu v třetí hodinu na noc a prosil mne, že krejčí Šlechta sedí před Seneckým domem, abych ho vázal. Šel jsem a vzal ho do světnice, a on svlékl šaty,

okázal mi tu ránu na levy ruce. Já řekl: to je škodná rána, řku, budeš rovně chromej na ruku. I vzal jsem mu od článku kosť a tu k svědomí kladu; potom mu hned té noci tekl glidwossr až do dvanácti dní pořád; pravil, že jest mu to švec Samuel Háčků udělal, poněvadž na něho vždycky, jda s ním cestou ze Senomat, broukal. Šlechta jest od té rány chrom“.

Téhož roku v jiné příčině svědectví vydává lazebník Krištof, an dí: „Ten jistej nebožtík, poddanej pana Čelechovce, měl ránu na pravé noze právě v koleně v čéšce a na levé noze pod čéškou, a nad kolenem delší než pídi ránu a od těch ran umřel, nebylo možno, aby se mohl zhojiti.“ A druhý soudní znalec — Hanuš barvíř — dí o témže muži k smrti zraněném: „Měl ránu přes koleno a ta byla smrtelná, druhou nad kolenem v mase velikou, že jsem jí vypíditi nemohl.“ Tohoto nešťastného muže známe už. Je to onen Jiřík Klempiš, o němž dotčeno nahoře, že Němce poranil na ruce. Za ruku noha a s nohou život. Jiřík však umřel mstivě. Pravil: „Umírám na toho Filipa Pryxnara. Nechci, abyste mne litovali v té věci a peněz (rozuměj od vraha na smířenou) nebrali žádných,

nýbrž mstili: aby bylo hrdlo za hrdlo". Toť sic biblické, ne však holubičí.

Zpráva Hansa barvíře roku 1578. o Flešnarovi zní: „Poslal pro mne Flešnar, abych ho vázal, měl sedm ran na hlavě, z jedné rány, která na levé straně, vzal jsem malé čtyři kosti; ta rána byla až na mázdru; ostatní byly tlučené; rozražena kůže i maso." Vystonal-li se Flešnar, byl zajisté hlavy přepevné. A možná, že vystonal se. Vávra Veteška roku 1665. utíkaje z Křivoklátu z vězení spadl s vysoké zdi, vyrazil si nohu a utekl přece. Vypravuje sám: „Osoby v tom zámku zůstavající přišly, co jim dám, že mně z toho vězení pomohou, mluvili. Jimž jsem tři zlaté dal a oni dvéře od vězení vylámali a mne na schody na zeď vyvedli, dvě obruče a provázky malé dali a odtud odešli. Já svážíce(!) je se zdi jsem se spustil a nohu vyrazil a tak přec utekl a v revíru křivoklátském dva jeleny, jednu laň a jednoho srnce zastřelil, kůže z nich vzal a maso do kupek zastrkal".

Tak vyznával na soudě rakovnickém; však když před tím kdys to vypravoval rybářce zvíkovské, podivujíc se ona, řekla jemu: „Vy jste musili teplé žemličky jídávati,

že vás nic nebolelo!“ Proti rakovnické šibenici chuďasovi žemličky nepomohly.

Na konec této stati budiž ještě zmínka učiněna o tom, že v 16. století — totiž r. 1573. — přihodil se v Rakovníce také partus monstrosus. Zapsánoť v knize pamětí: „Regina Máčková porodila dvé pacholátek rameny k sobě srostlých v domu Mikuláše Křivoústého“. Tato srostlá dvojčátka rakovnická uváděna byla za velmi důležitou vzácnosť v kalendářích za mnoho let.

IV. Nemoci z čar, nemoci strojené a morní.

Smrt své právo provozuje,
nade vším světem panuje,
činí svou povinnost přece,
a všecko napořád seče.
Dačický o moru. (Rezek II., str. 70)

Báby uměly čarovati nejen na lásku než i na nemoci. I protož nebyla ještě z nejhorších stará Babylonka (snad nadávka pro dlouhou figuru a ne příjmení), řeklo-li se o ní roku 1606:

„Ta baba učarovala ženicha sobě, ona umí víceji než chléb jísti, od koliker se to slyší!“

Horší byla podle soudu lidského Ludmila Klaudka. Tať prý vlasy dítek umrlých střádala a čáry strojila obzvláště na záhubu Alžběty Střípkovy, své nepřítelkyně. Naváděla pořáde pekařku Káči, aby některý kus šatu z ní dosáhla, že jí poslouží co může nejhorším.

Zrádná pekařka, přišedší k paní Alžbětě, řekla:

„Milá paní, nemohu pokoje míti před tou Lidou Klaudovic; vždy chce, abych jí něco od tebe dala.“

K tomu odpověděla velemoudrá paní Alžběta:

„Počkej! Zabijí u Lišanských vepře, obarvíme nějaký kousek šatu a dáš jí, kdybychom jakej šat měly, aby nebyl z živého člověka; mámť kus rukávce nebožky Káče Petříkovic, měla jsem v něm peníze, ten nabarvíme a dáme jí vlasů z umrlého člověka: to nebude škoditi žádnému nic!“

Mimo to Klaudka, čarodějnice, sháněla u Doroty, dcery Tomáše Horsáka, nějakou pomoc „na udělání“.

Dorota vypravuje na soudu:

„Vždy za to prosila, můžeme-li se kde toho doptati, aby Alžbětu Střípkovic kozel udávil, že nám to chce dobře zaplatiti; matka ji z toho trestala, aby se na takové věci neptala a jí o hrdlo nestrojila.“

Lida jí řekla:

„Mlč ty, voškrde starej, však Důře koupím mantlík za 13 kop a tobě dám 10 kop!“

Já řekla:

„Já se na to ptáti nechci žádného, je to hřích“.

Ona:

„Hřích sem, hřích tam, zlého přece z světa sprovoditi! A co dřív, to líp! Však jest pan Jiřík nechal černejch knih u vás, umíte-li co s čertem, udělejte přece!“

Konečně prý Klaudce jakás žena dodala vlasův Alžbětiných, a stará Střípková opravdu ulehla a vysýchala. Páni sebrali Klaudku a zavřevše ji v žalář, psali do appellací roku 1570., že ji zavřeli „za příčinou těch čar a toho kouzla, lidem na zdraví v této obci škození, jakož pak patrně spatřilo se na nebohé ženě Alžbětě Střípkové. Lidé jsou schli skrze kouzly“.

Co se stalo Klaudce za hrozné ty zločiny, nevíme. Právo městské O. II. chce, aby muž nebo žena čarodějnice byli upáleni; žena kouzelnice mohla však též i k zahrabání za živa býti ortelována.

Anna Sedmerová řekla Káči Bolehlavovic roku 1581., že „jí na zdraví škodila, ano také v komíně sušila“.

A skutečně prý Anna byla těžkou nemocí všecka zmámena. Ale snad ne sušením v komíně. Soud rakovnický sám tomu nevěřil, protože uložil ubrmanům, aby spor smluvili. Ti pak obě ženy na soudě smířili, takové „nestatečné řeči mezi stranami vyzdvihše a zbořivše“.

Jakás ubohá Oršila zaplatila pověru lidskou r. 1630. smrtí. Senomatští měli ji za čarodějnici, která lidem zdraví ujímala, a proto podali ji do Rakovníka, kdež bez dlouhých odtahů jest hrdlo propadla. O kata píší Rakovničtí do Slaného:

„Slovutné poctivosti p. Kašparovi Pryamovi Výroveckému, J. M. p. z Martinic, purkrabímu a p. purkmistru i radě města Slaného! Majíce jednu ženu zločinnou, kteráž se těžkého hříchu, samým Pánem Bohem zapověděného, dočinila, jménem Oršilu, někdy Chýnovskou, nyní Martina Vošta manželku, poddanou naši z Senomat, ve velikých zlých věcech lidem škodila, pro kteréžto její přečinění na jiném nejsouce nežli skrze mistra popravního ji na hrdle strestati dáti, i nemívajíce my takového člověka naschvále vyslané naše do Slaného vypravujeme, že nám takového mistra propustiti odporni býti neráčíte, se důvěřujeme. 10. julii 1630“.

Obyčejně svádí se čarování jenom na staré ženy. Baba a čarodějnice jsou pojmy, jež se mnohým nezdvořilým lidem docela shodují. Ale co díte tomu, najdeme-li v archivu rakovnickém mladou holčici čarodějnici, aniž bude Stázou ze známé písničky národního pěvce? Čtěte v knize rychtářské roku

1584: „Anna děvka sloužila u Matouše Běstenského; do vězení se dostala, že jest pivní děvce šaty vyřezovala, sádla u mydlářův prosila, od hrnčiře hrnec a pokličku, chtějíc těmi věcmi čarovati a kouzliti, a druhou věc, že jesti chtěla manželku Matouše Běstenského nožem bósti“.

Za to ji z města páni na šest mil vypověděli, a biřic za bránu vymrskal.

Teď trošek ještě stůj tu o lidech, kteří se nemocnými dělali nejsouce. Byli to sami téměř stupkové a pobudové, kteří přes svět chodíce a krvavými šaty se obvazujíce na lidech milosrdenství žebrali. Dlouhý by byl seznam všech takových neupřímných chodců, s nimiž se badatel seznamuje v rakovnickém archivu. Jeden chodě po jarmarcích žebře a obvazuje si nohy, ruce omalovanými hadry; jiný sebou hází, jakoby stonal na nemoc sv. Valentina — a oba přetvařují se. Jednoho takového šibala žebráka „letitého, našedivělého a obličeje počernalého“, jenž stavě se nevidomým lidi žebrotou stěžoval, Rakovničtí potrestali dosti komicky. Nalezše u něho devět kop peněz, sumu ne právě maličkou, předem bohatého žebráka zavřeli. Pravil se býti z Poděbrad. I doptali se pak listem pana Krištofa Proka z Velmic a na Zasádce,

hejtmana na Poděbradech, zná-li ho. Ten, že zná. Je prý to podle vypsání Michal Závora, „jenž má doma mírné opatření strany živnosti, na kterémžby mohl přestati a lidí holdováním neobtěžovati, ano což bezbožnějšího jest, velebného jména Pána Boha našeho, kteréž pobožné lidi k milosrdenství nakloňuje, na darmo nebrati“.

Když tohle Rakovničtí přečetli, rozdělili se bez odkladu se Závorou o jeho kopy. Pak s dvěma pacholky rychtářskými poslali ho domů, davše mu do ruky následující účet:

„Strava dávána samému druhému 13 dní; každý den na osobu 3 groše míšeňské — učiní 1 kopu 18 grošů. Potom Michalovi samému jídla a pití za 9 dní, den za 4 groše, učiní 36 grošů; od vězení od Michala za tři neděle a dva dny, za každý den a noc po 2 groších, učiní 46 grošů. Od druhého za deset dní a nocí 20 grošů — vší sumy 3 kopy. Mimo to dáno dvěma poslóm 44 grošů 4 denáry. Závorovi na cestu 40 grošů — přebíhá tedy ze všeho 4 kopy, 25 grošů, 3 denáry — a ty jsou dány poslovi Blažejovi Tittmilovi. Martin Divůšek, rychtář“.

Viděti, že Závorovi bylo platiti též za nějakého neznámého druha.

Všem na cestu dali pečliví páni rakovničtí následující věřicí list:

„My purkmistr a rada atd. vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, že ukazatele listu toho Blažeje Tittmila a Jiříka Brandýského vyslali jsme, aby Michala Závoru ze vsi Hořatve, z panství poděbradského, který za příčinou sešlosti zraku a jiného zdraví nedostatku, jakž spravuje, po žebrotě chodí, zase do příbytku jeho doprovodili. Protož žádáme všech vůbec, že jim v tom překážky a stížnosti činiti nebudete. Toho my se Vám zase touž měrou i jinak všelijak odměňovati chceme. Dán v pátek o vigil. sv. Vavřince 1577".

Rozumí se, že Závora do Rakovníka vícekráte nepřišel a Rakovnických až do smrti zle vzpomínal.

Obzvláště r. 1594. Rakovničtí začali se poněkud horlivěji sháněti po paličích, kteří strašili celé království, a ochotní měšťané blízkých i vzdálených měst rádi posýlali do Rakovníka všecky své pobudy o plných druhdy vozech, tak že konečně Rakovničané nestačili jich věšeti. A v konduitě téměř každého z nešťastníků bylo udáno, že některou skutečnou neb strojenou praví se býti stížen nemocí. Už z dávných dob středově-

kých mívala lidská společnost čím dále tím větší svízel „s lidmi neužitečnými, stupky, čtveráky, kayklíři, žebráky a chodci“. Městské i zemské právo stavovalo jim toulky, strojené nemoci, žebrotu, tresty všelikterakými, ale nic toho neneslo platnosti. A kolik proti pobudům vzešlo v pozdějších dobách z král. české kanceláře mandátů! V naší příčině poněkud zajímavější zdá se nám býti tento:

„Jeho M. Cís. rady a komorníci, královští místodržící atd. známo činíme, že k tomu zavázáni jsme pozor dávati, aby chudí a neduživí lidé do špitálů bráni, zdraví pak žebráci, tuláci, zahaleči a jiní chodci pryč puzeni byli. Vynalezli jsme v skutku, že veliké množství lidí žebravých se nachází, a předešlí příkladové to ukazují, že pod způsobem týchž chodců od nepřítele všeho křesťanstva najatí paličové procházívali, tak že skrze jich štarcování domů časem i morového nakažení jest se obávati, k čehož odvrácení následující artykule a řád do měst jsme uvedli.“

První článek dotýká se žebravých studentů. „Za druhé všickni žebráci obojího pohlaví na jistý den a místo shromážděni a vyptáváni býti mají: kde a jak často se zpovídal i velebnou svátost přijímal? jaký má ouraz? atd.

Opravdový žebrák dostane znamení s erbem toho města, v němž se mu almužny přáti bude, a jméno jeho v registra, kteráž k tomu cíli se založí, zaznamenáno býti má s dostatečným napomenutím, aby sobě toho, že k almužně svaté připuštěn jest, mnoho vážil. Ti pak jsou povinni se neožírati, almužen neprohrávati a každého dne ke mši svaté choditi.“ „Šesté. Poutníci, ranění vojáci, item s listy fedrovními přicházející na kostely pohořelé, neb v jiných nešťastných příbězích pomoci vyhledávající lidé, vyslaní křesťané, jichž přátelé od Turků zajati zůstávají, kteří by buďto od J. Sv. papežšké, J. M. Císařské neb jiné vrchnosti pořádného vysvědčení neměli, od branných a vartujících do města pouštěni býti nemají. Pakli by kdo vysvědčení v bráně ukázal, o tom se poroučí, aby skrze mušketýra k ouřadu purkmistrovskému pro examinirování passportu a osoby doprovozen byl.“ — „Za sedmé. Zahaleči, povaleči, silní, zdraví a nestydatí žebráci z města puzeni býti mají ... pakli by se na některého vyhledalo, že znamení s erbem města někomu jinému pro jakýkoli fortel odevzdal neb prodal, tehdy takového biřicem ven z města vyvésti, pokudžby přes to zpátkem se navrátil, podruhé postiženého v poutech

na šancích při práci, dle uznání držeti, neb bláta z ulic jemu kliditi, a byl-li by potřetí v tom shledán, od popravce ven z města metlami vymrskati rozkázali.“ „Desáté. Často se přitrefilo, že někteří žebráci smýšlenými bolestmi jméno boží nadarmo berou, rány sobě prudí, nebo šeredné, staré a okrvavené hadry na rány aneb okolo nohy kladou. Takoví jako i monstrosi partus z ulic hlavních, z mostu pražského, kudy jak z vyšších stavů páni, tak i stavu městského manželky chodí a skrze to by snadně ourážku v pohnutí mysli dosáhnouti mohli, vybyti mají býti a za branou almužny žádati. A pro snadnější vychovávání takových se nařizuje, aby v každém městě jeden elemosinarius v oděvu barvy téhož města a na témž oděvu po levé straně plechové znamení, na kterémž by, k jakému cíli taková almužna se žádá, většími literami napsáno bylo, s pokladnicí tak opatřenou, aby z ní ani jednoho peníze vysejpati a tak zamčenou, aby od téhož elemosinaria odmykati se nemohla, též s zvoncem nařízen byl a ten aby pokojně takovou almužnu před domy stoje vyhledával.“ Na Hradě pražském 23. září 1661.

Morem bývali Rakovničané navštěvováni dosti často. Jinde mřeli „na hlízy a pry-

skejře“ morní; v Rakovníce mřeli také tak. Ale naši dobří měšťané mívali nad to svůj neduh, periodicky zuřící, z bahen kolem kol města nevysušených a v létě tuze zapařených. Z těch blat jim přicházívala „malaria“. Zimnice strhla vždy s sebou několik obětí.

Moru býval, jako všechněch nemocí, boží trest původem. Mimo to vídali v něm hostě cizího, jehož přivlekli lidé sami od východu. Do vlasti naší vcházel nejčastěji, pokud jsou zprávy, z Polska, kamž zanesl ho vítr zlý neb všetečný člověk z asijské lidstva kolébky. Roku 1591. po sv. Diviši ve čtvrtek — a téhož i příštího roku ještě několikráte — vydán byl z cís. kanceláře mandát do všech našich zemí, aby z Polska, kdež jest „infekcí“, nikdo žádného člověka nepřijímal do hospod ani do příbytkův.

Když pak „přímoří“ či „přímorky“ přece šířiti se začaly, tušívali naši předkové příčinu valnějšího jich rozšiřování: 1. v nečistotě domácí, v nečistých šatech ložních, v hnoji, v blátě a vůbec v nevonných věcech. 2. Na hřbitovech, v šachtách, odkudž „zlá pára vystupuje a infekcí rozšiřuje“. 3. V jarním zlém a nezpůsobném povětří, kdy země rozkvašena jsouc se otvírá a časové se mění. 4. V Židech. Židé koupajíce se prý „tělem

svým vodu otravují." Kteroužto vodu i s morem křesťané vypijí.

Aby nákaza nebyla rozhojňována, užívalo se následujících opatření: Poprvé isolovali zdravé místo aneb osamocovali místo nakažené. Před zdravé město postaveny „varty" ku branám, a do měst nepuštěn nikdo, nebo jen po všelikterakých překážkách. Mandát r. 1585. rozkazuje, aby „pro uvarování většího nebezpečenství do měst Pražských žádný puštěn nebyl a lidé handlovní a kteří po svých živnostech přes svět pracují, aby do žádných měst, kde rána boží morová prochází, ven z měst Pražských nevyjížděli; pakli by kteří z míst, kde dobré povětří se nachází, kdykoli jsou do měst Pražských pracovati chtěli, ti všickni aby povinni byli s sebou jisté, pravé a nesmyšlené kundšafty, kteréž potomně jistým osobám při branách, aby je purkmistrům ukázali, odvésti mají. V Praze, čtvrtek po povýš. sv. Kříže."

I ve století následujícím chtívali takové „kundšafty". Dvěma Polákům dává rakovnický úřad městský r. 1652. vysvědčení o dobrém povětří v ten rozum:

„My rychtář J. M. C., purkmistr a rada města Rakovníka známo činíme, že poctivý Valentin Znolenský a Jan Textor, oba dva

ze slavného království Polského, nás za to snažně žádali, abychom jim o způsobu povětří zdejšího pro jich bezpečnosť listovní vysvědčení vydali . . . vysvědčujeme, že chvála Pánu Bohu žádná pestis nebo morové nakažení zde v městě negrasiruje, nýbrž z milosti boží zdravého povětří požíváme."

Z Prahy, byla-li morem navštívena, nejprve vystěhoval se dvůr a za ním všickni úřadové. Všickni ti pánové utíkali v města a kraje zdravější — jedenkráte i do Rakovníka — a tam se pečlivě ohrazovali. Vizme o tom císařský majestát, vydaný roku 1599.:

„My Rudolf atd. všem stavům věděti dáváme. Jakož jsme rady naše zřízené komory, též kancelář, puchaltery a jiné k dotčené komoře náležející ouřady a služebníky naše za příčinou této v městech našich pražských trvající rány morové, tak aby též raddy s pomocí Pána Boha dobrým a zdravým povětřím před morovým nakažením ochráněni býti mohli, do města našeho Rakovníka obrátiti a týmž raddám našim poručiti ráčili, aby oni přijedouc do téhož města podle uznané potřeby, obzvláště co by se morového nakažením dotýkalo, dobrý řád v témž městě nařídili, a do města z těch míst, kdež toho času morová rána proskakuje, žádného pouštěti nedali. I zprávu toho míti

ráčíme, že by přijíždějíce a přecházejíce mnozí více na projížďbu a procházku, nežli z nějaké potřeby z měst našich pražských i odjinud k Rakovníku na oznámení jim při branách učiněném, aby do města bez dovolení rad našich nejezdili a nechodili, nepřestávajíc do města se přece bezděk nutkati, mocí a svévolně vskakovati, ano i na bráně na osoby při branách nařízené zbraněmi se potřásati a jestliže jich do města nepustí, jim proto pohrůžky činiti jměli . . . protož všem, kdož za komoru naší českou do města Rakovníka jedti chcete a musíte, abyste opatříce si a vyjednajíce sobě z toho místa, odkud pojedete, jistotu, mrou-li na morní bolesti neb nemrou, touž jistotu po branným do města týmž radám našim odeslali a při tom za dovolení, aby do města puštěni byli, požádali . . . poslové aby na odpověď v předměstí očekávali (poroučeti ráčíme). Poněvadž město potravami zásobeno není . . . vůkolní sousedé žádných nevozí, tím mandátem obzvláště Hendrychovi Prolhoferovi z Purkersdorfu, hejtmanu křivoklátskému, poroučeti ráčíme, abyste to při poddaných svých nařídili, kdož co od pšenice, žit, ječmenův, ovsů, též jiných věcí mimo svou potřebu na prodej má, aby to k městu

Rakovníku a ne jinam vezl. Dáno v Plzni, pátek po sv. Lukáši 1599."

O sto let později bylo Rakovníku hrozně zle. Přišla rána morová r. 1680., a město bylo za nakažené od sousedů těžce sklíčeno. Obzvláště přísně je „blokýroval" pan hejtman krajský, jehož zvali Rakovničané Matějem z Rosenfelda na Olešné. Ukrutný tento pan hejtman zval se však ze Šenfelda. Hejtmanovy stráže — ozbrojení sedláci — postavily se nedaleko čtyř bran rakovnických na silnici, a vyhrožujíce ručnicemi i klacky, nepropustily z města Rakovníka živé duše, tak že tu lidé zmírali nejen morem, než i hladem. Rakovničané žalovali panu purkrabímu:

„Podobně jiných měst jsme navštíveni tou metlou morovou, takže již drahná částka osob vykročila ze světa. Očekáváme vůli Boží. Pro kterouž příčinu z jakékoli zakyselosti a nelibky od novotného J. M. král. krajského hejtmana Matyáše Leopolda z Rozenfelda a na Volešné, netoliko zavřeni jsme, že nejmenšího k obživení nic do města dostati nemůžeme a proti vší lásce křesťanské a citelnosti, když jsme sobě svůj průduch míti pokládali, náš statek obecní Senomata, k tomu špitální mlejn, z kterého chudí ve špitále své vyživení míti mají, od města odňaty,

cesty zasekány jsou, poddaným našim senomatským pod ztracením hrdla i statku do města Rakovníka jíti a nám naše vlastní hospodářství visitirovati zapověděno s tím nařízením, pokudžby kdo z nás, byť i primas byl, aby jej sbili, stloukli, žebra přeráželi i dokonce na jeho pana Rozenfelda odpovídání zabili, mušketýři k vartování zásek nařízeni jsou! Jiným královským městům, kde infekcí grasiruje, jsou nejbližší místa nařízena k dodávání viktualií — nám nic."

A majíce podati assignací umrlých od 6. do 31. srpna r. 1680. Rakovničtí píší žalostivě:

„Infekcí se zmáhala, na větším díle sousedi v nemocích postaveni; od nich co vzíti a vyupomínati možné nebylo; nemohli jsme tedy shledati panu hejtmanu na porci k jeho vychování (kontribuci). Handle zavřeny, město vůkol plocquirováno jest, že jsme neposílali denně specifikaci umrlých. Když se přímoří zmohlo a lidé strachem i zármutkem obklíčeni byvše, ani při úřadě purkmisterském se neohlašovali, nýbrž vesměs toliko o prkna, kterýchž veliký nedostatek bylo, na truhly, a hrobaře, kteří přinuceně arrestem pro obávající (!) strach k tomu přidržáni býti musili, starost měli. Že jsme se opovážiti směli

J. M. hrab. excell. panu nejvyššímu purkrabí pražskému sobě na místě celé obce pro zavření města a našich obecních statků, mlejnů dvou a třetího špitálského vlastního, řečeného červeného, odkudž každého téhodne chudí svůj chléb míti mají, ujímání, od vlastních užitkův odmršťování, byli jsme nuceni pro dosáhnutí jakéhož takéhož luftu a zaopatření forotu, též přetržení takového nás sevření a s námi příkře začatého procedere sobě stěžovati, což nám žádný za zlé vykládati nemůže. V Senomatech sedmnácte i více osob beze zpovědi a opatření velebné svátosti z toho světa vykročiti musilo. My v tom sevření zůstáváme, chudí sousedé a řemeslníci nesmějí pro vyzejskání některého krejcaru do okolních míst, nemajíce vychování, hladem a žízní vycházejí z tohoto světa. Poddaní pak naši, což nám nejlítostivěji přichází, bez svaté zpovědi mříti musí.*) Varta všudy osazena jest, vojáky živiti musíme, vojáci u mlejna červeného koně vypřahají, lidi šacují, bijí; našemu sousedu jednomu na čerstvém povětří zůstávajícího valacha za 26 tolarů vzali. Jsme tak plocquirováni, že pro

*) Pražskému arcibiskupovi Rakovničtí píší z té příčiny prosbu německou, aby sem poslal kněze. Děkan Johanes Ignac Summa de Vlastislavic že morem schvácen a karmelitáni že utekli.

trunk vína k občerstvení nikam poslati nesmíme. Chtěj neb nechtěj mnoho sousedův crepírovati a zahynouti musí, což Pánu Bohu požalováno buď a jeho milostivému trestání poručeno.“

Poslední slova, totiž: „aby to Pán Bůh milostivě strestal“, honem z konceptu zase opatrní Rakovničané vyškrtli. Byla by to ovšem rebellie, kdyby se nějakému zbrklému i drsnému pánovi přál boží trest.

Proti nečistotě, z níž mor „posylek“ brával, přikazována za lék čistota. Rozkazováno i císařskými mandáty větrati místnosti bytů lidských, odbedňovati okna, páliti ohně, aby stravovaly puch ze vzduchu. Z několika takových zdravotních mandátů posloužiž nám na poučenou tento:

„Rudolf — věrným milým království Českého — vědomost máte, kterak Bůh pro vejstupky naše království nakažením morovým navštíviti ráčil i majíce my nad tím žalostivou lítost, k jeho svaté milosti té celé naděje bejti ráčíme, když jedenkaždý od hříchů svých přestane, že takový hněv svůj ukrotiti, a od nás odníti ráčí, jakž pak kněži a farářové lid k tomu vésti mají . . . Aby snad z jara, když zase teplí časové nastanou, skrze neopatrnost a nečistotu v šatech lož-

ních a chodicích, jak se to na mnohých místech stávalo, takové morové nakažení zase se rozmáhati nemohlo, protož zvláště purkmistróm a konšelóm měst našich tímto listem otevřeným poroučeti ráčíme, aby při lidech poddaných žádné rozpustilosti nedopouštěli a v každém městě jisté a přísežné osoby k tomu nařídili, které by na to pozor měly, aby jedenkaždý pod skutečným trestáním všecky šaty chodicí i ložní pěkně vyprati, vyčistiti a vyvětřiti, pokoje vykouřiti, hnoje, bláta a smradlavé věci nyní i potom z domův a ulic vyklízeti, z města ven podál od lidí soukromí vyvozovati, též také na krchovích na ty šachty, v kterých jsou mrtvá těla pochována, něco náspu navézti, na nich i jiných místech postranních z jara za některý čas dnem i nocí oheň páliti dali, aby ta zlá pára z týchž šacht minouti, povětří skrze takové ohně se také čistiti a každou neděli, ve dni svátečním, když se lid do kostelů k službě boží scházeti má, též dadouc okna odhraditi a otevříti, dobře kouřiti dali. Ve Vídni, v pondělí na den sv. Alžběty 1582.“

Také zakazováno, aby mimo kostel nebývalo nikde mnoho lidí pohromadě. Z této příčiny odkládaly se za moru sněmy a vždy bývaly stavovány zemské soudy, k nimž do Prahy

mnoho lidí se scházelo se všech stran a koutů českých. Stojíť na příklad v mandátě, r. 1568. o slavnosti hodu narození Páně v příčině moru vydaném, že soud dvorský a komorní se odkládá, poněvadž by „raddy naše a jiní lidé za tou příčinou k nim sjeti se strach měli a bydlejíce spolu v teplých světnicích, jedni druhých nakazili, ač boží rána se poněkud ukrocuje a umenšuje, táž infekcí znova by se rozmnožiti mohla."

A konečně proti Židům, nevinným moru původům, mívali naši předkové prostředek jediný, nemilosrdný. Kdykoli infekcí nastala, buď „plocquirovali" je aneb z měst vybíjeli a vyháněli do lesův.

Panu Albrechtovi Krakovskému z Kolovrat, nařízenému hejtmanu kraje rakovnického, měšťané rakovničtí roku 1680. — 16. července — píší:

„Jak se to předně u dvou sousedů vedle Židů, pak u Židů začalo, ti hned z města ven vybiti jsou, a domy zapečetiti jsme poručili. Jeden z sousedů s ženou svou někam do kraje na žeň se odebral, druhý pak v jedné pusté stodole zůstává; Židé pak při lese na samotě na čtvrt míle od města vzdáleni se vynacházejí; brána pak lubenská i vysoká dokonce zavřeny jsouce, v druhých dvou,

totiž ve pražské a svatojilské, tuplovaná varta jak od sousedů tak i od vojenských mušketýrů každodenně se osazena vynajde a žádný bez hodnověrného pasu do města puštěn nebývá. Nyní pak nic tak obzvláštního není, aby kdo v městě na tu infectionirovanou nemoc se rozstonal, nýbrž buď Pán Bůh z toho pochválen, vždy dobré povětří jest; cokoliv v tom krátkém čase umřelo, to všecko při zdech městských, u vysoké i pražské brány se stalo, ale v městě v rynku dosavad nejmenšího nic."

Kdo našeho Rakovníka nezná, tomu budiž v příčině poslední řádky listu právě uvedeného pověděno, že na dlouhém náměstí rakovnickém, od západu k východu položeném, věčný fouká průvan, lékař nad jiné výborný.

Druhý hejtman téhož léta 1680. kraji rakovnickému nařízený, Matiáš Leopold ze Šenfelda na Olešné, jehož Rakovničané překřtili „Rozenfeldským", nebyl s procedurou proti Židům spokojen. Všeho mu bylo málo. Stížně a vyčítavě píše 1. července o Rakovnických: „J. M. C. dáti ráčil nejmilostivější otcovské patenty, jak by se města i panství pod skutečnou metlou boží oplejvajících časech chovati měla; ale ty patenty a má poručení nic neb hrubě málo od Vás atendirováno bylo, nýbrž jakoby obec i celý kraj

v zkázu přivésti, to se patrně ukazuje. Nebo předně skrze neopatrnosť bran a těch nakažených Židů do města pro nějaký marný zisk přijímáni jsou to zlé skutečně na ten ubohý nevinný lid uvedli; Židy v nemalém počtu na morní ráno zemřelé tejně děrou skrze zeď městskou ven vláčeti dopouštěli a ještě jim do dneška té tajné díry zadělati nedali, ješto od J. M. C. na reparaci zdí městských peníze přijimají; nakažené domy nezapečetili; za třetí Židy již hrubě nakažené z města jsou sice vybili, ale dle mně dané assecurací, že do jistého mlejna asi čtvrt míle pod městem je dají, nesplnili, nýbrž na předměstí k větší zkáze křesťanům jsou je rozkvartyrovali, kdež v potoce, kde křesťané vodu sobě bráti musí, oni se koupají a vody jedem svým, jak morem i prašivinou kazí a říkají, že jsou spoluměšťané. Že jich jinam hnáti a bez poručení J. M. C. odbýti nemohou, to nynější pan purkmistr vojenskému v městě ložirujícímu hejtmanovi vzkázati směl, čehož, Bože, rač chrániti, aby Židé měšťany rakovnické jako někdy jerosolomitanské slouti měli, tuď by se schylovalo k rozmnožení církve! Za čtvrté pánům tejno není, kterak pominulých dnů dva Židé vyjdouce z města, jeden na silnici, druhý na louce jsou zdechli, avšak o tom

k ouřadu krajského hejtmanství nižádné upřímné zprávy nedali. Minulého pátku 28. junii Židovka, která před polednem po rynku zdráva se procházela, okolo čtvrté hodiny po poledni, když jsem tam přijel, již živa nebyla; pan purkmistr, že nic jí není, vymlouval. Což jim špatnou pochvalu přinese, anobrž co na to následovati bude, toho nechť očekávají." Datum na Volešné 1. července 1680.

Morem tohoto dotčeného roku schváceno jest šest set lidí rakovnických.

O morech mladšího datum píše MDr. Šembera v malé knížečce, vedle originalu MDra Důrasa spracované a „Místopisem města Rakovníka" přezvané, na straně 64. toto:

„Jiná nemoc, již nazývali peteče morní neb hlavní zimnice, zuřila celou zimu r. 1695. a stála mnoho lidu živobytí. Roku 1713. a 1714. panovaly nejen zde, ale v celém království Českém morové rány. Roku 1730. byla velmi tuhá zima, z čehož pak se mnoho lidí rozstonalo na zánět plic. V památní knize takto čteme: „Jak se kdo rozstonal, žádný devátého dne nedočkav, hned umřel. Nemoc jejich bylo píchání v levém boku, u srdce pálení a dušavé katary. Kteří sobě žilou pou-

štěti dávali, od takové nemoci zproštěni byli. Roku 1731. byla velmi mírná zima, proto opět naopak mnoho hlavniček bylo. Památní kniha praví: Kdo přečkal den třináctý své nemoci, ten z toho vyšel, ale kdo sobě v té nemoci krvi pouštěti dal, žádný živobytí své nezachoval. Roku 1809. panovala opět v Rakovníce horká nemoc, která uchvátila 180 lidí a tehdejšího městského lékaře doktora Wondru. Roku 1832. navštívil nás cizí host, jejžto lékaři zovou cholera morbus, t. j. vrhavá ouplavice. Indové však jí říkají nouze světa. Nemoc ta ve třech hodinách i nejsilnějšího člověka do říše věčnosti uvedla. Domov svůj má ve Východní Indii. První její sídlo bylo Rusko, jež ji nepochybně ve válkách s asijskými národy obdrževši ve pozdvižení se Polska do našich zemí přineslo. Nemoc záhy před příchodem byla věrně vypsána; v časopisech denní oběti její ukrutnosti oznamovány, lid obecný veřejně ponaučen, což by nejvíce k ochraně sloužilo, ale vše bylo marné. Dne 5. dubna 1832. přepadl tento hrozný nepřítel také Rakovník a zdržel se zde až do 10. července; však nezuřil tak ukrutně jako na východu naší milé vlasti. Ouhrnkem u nás 105 osob se roznemohlo, z nichž 67 uzdraveno. Také u nás domníval

se prostý lid, že by lékařové dle vyššího nařízení jedem otravovali, jejž byli dílem do léků přimísili, dílem do studnic vházeli, čehož prý důkazem to četné oumrtí chudých.“

Tu máš! Tedy nejen Židé — i lékařové!

V. Zdravotnictví a léky.

»Bože, chleb náš a vodu žehnej a nemoci odvrať!«
Prosba v kalendáři r. 1641.

V některých příčinách bývali naši předkové rakovničtí velmi čistotni, tak že nemocí leckterých už napřed se ubraňovali. Nad nás vynikali, že měli v městě dvojí a někdy i trojí lázeň, a my skoro nic. Řemeslné cechy ukládaly svými artikuly pod pokutou, aby tovaryši se v lázni omývali. Tak čteme v pergamenovém řádu řemesla ševcovského roku 1549. rozkaz tovaryšům: „Do lázně abyste chodili podle starobylého obyčeje ve dvou nedělích". Kdo ne, propadl pokutě sedmi peněz. Tkadlcům se nařizuje v cechovních pravidlech roku 1539. „střízlivosť a mírnost beze všeho přeplňovaní" aby zachovali, a „ve dví nedělích v pondělí aby pospolu do lázně chodili, však ten den celý aby nezaháleli". A tak podobně jiným „ariston hydor" k lásce a přátelstvu doporučováno. Lázeň rakovnická bývala zřízena na svou dobu pohodlně. Čteme ve svědectví soudním roku 1552., že napřed byla „zuva-

dlna“, kde se svléčí, a pak „mytedlna“. Šatů však nenechávali hosté ležeti ledabylo, dávali je schovati lazebníkovi. Jinak nebyl zodpověden, ztratilo-li se co. A kterak dbal hospodář lazebník sám lázně své! Ondřej, lazebník, roku nám nepovědomého (snad roku 1596.) jel až do Žatce „pro voblázkový kámen do lázně, jejž okolo města shledati nemoha“.

V městě dbávali rádi toho, aby se nekazila voda. Čteme roku 1560. v knihách městských, gruntovních, červených (fol. N. 10.), kterak urovnala se hádka sousedská o znečišťovanou vodoteč: „Starodávná vodoteč, počínajíc v lišanské ulici po levé straně ode domu paní Elšky Ždiarské ze Žďáru, po též straně dolů příčně přes počátek ulice svatojilské a potom skrze domy ležící v čele rynku, a tak naskrze dolů skrze domy ležící v lubenské ulici až skrze zdi městské do příkopův jest vypadala, a mnohé nevole mezi sousedy a nečistoty vznikaly. Porovnáni (sousedé) před purkmistrem tak, aby jedenkaždý v takové vodoteči mříži železnou, co se velikosti děr dotýče, jednostejnou vsazenou měl, a všecky takové vodoteče aby byly přikryty a bedněny, aby mříže se nezanášely.“

Naproti této péči o čistotu dvě nařízení v archivě zachovalá snad tomu svědčí, že

dovolovalo se náměstí znečišťovati všelikterak. A bylo-li náměstí nečisto, jakž asi sličné byly ulice postranní?! O jednom nařízení mluví soused Jiří Tyčka roku 1669. v těchto slovech: „Před svátkem Těla Božího, jsouce já po živnosti své, nařízeno bylo, aby každý soused před domem dříví a jiné s cesty odundali.“ Co as „jiné věci“ jsou, o tom máme zprávu zcela upřímnou. Roku 1680. byla „sessí partikulární“ na radnici odbývána, v níž usneseno měšťanům nařídití, „aby neřády v městě před slavností Božího Těla, zvláště v rynku, vyklizeny byly“. Zdá se tedy, že náměstí čistívalo se jen jednou za rok, když totiž chystal se církevní průvod po městě s Tělem Božím.

Mrtvoly Rakovničtí rádi pochovávali hned na druhý den po smrti, kteráž věc mohla býti leckomus i osudnou. Za to Židé nechali jedenkráte mrtvolu ženskou ležeti drahný čas, až muž nebožčin po dlouhé hádce dvacet tolarů zaplatil. Bylo to roku 1668., kdy rakovničtí Židé „den todten körper der pürglicer juedin, frau des Lasar Fausník, nicht begraben lassen wollten“, až její manžel hnul měšcem.

Dobrotu a příhodnosť potravin pozorovali však předkové naši tak pečlivě, že by v naší praktické a vzdělanější době leckteří pánové

k tomu povolaní z nich poučiti se mohli a povzbuditi k lepší našich žaludkův ochraně. Ač jsou archivní zprávy vůbec o všem všudy nehojné, tušíme, že dosti na rozum dáno, nalezne-li se v kusých drobtech nejméně šestkráte vepsáno v listy staré, že úředníci nad zbožím tunním, když přibyly bedny s herynky, se štikami neb jinými rybami, nalezše zboží zlé a nepříhodné všecko spálili anebo jináče zničili, aby lidé úhony nevzali na svém zdraví. V artikulích cechu pekařského, sladovnického a jiných řemesel, kteráž svými výrobky lidské zdraví mohla pokaziti, čte se leckterés ustanovení, jež má vedle úmyslu praktického i zdravotní. A zachování takových pravidel úřad městský přísně pozoroval! Sladovníkům nařizuje řád starobylý, jehož kopie z r. 1651. před rukama: „Co se vaření piva dotýče, má jedenkaždý rmut za jednu hodinu náležitě vařiti pod skutečným trestáním; chmel pak aby náležitě vysmažiti hleděli, ani nepřesmažovali, nýbrž jak náležité jest, po vysmažení chmele břečku, než ji z pánve vydávají, náležitě zvařiti mají; břečky čisté předně z kádě na chmel pouštěti, jako i po chmeli čistotné a ne s mlátem na pánev dávati.“ A v řádu, jejž rakovničtí pivovárníci přijali r. 1571., stojí, „aby se čtverá

voda na každý ječmen dávala, podední aby vypírali, hromady aby v čas přemítali, slady mladé k náležité vuoni připouštěli. Sladův aby nepřipalovali, než dosušovali je; podlesky aby podsívali a usušíce je, pěkně skládali.“ A k tomu ihned uložena pokuta, čihající toho, kdo by „slady vobouval, jak říkají.“

Velmi opatrně dbali páni rakovničtí toho, aby jejich veleslavným tehdáž pivem nikdo si nemoci neuhonil. Když na příklad pan Adam ze Šternberka žádal piva na Hradčany choti svojí, prose, aby se hodilo šestinedělce, a bylo „při lahodě“: Rakovničané odvětili vysokému pánovi, že nemohou nic odeslati, „neb sousedé naši dosti málo staré várky piv mají, a piva ta, poněvadž z lahody vyšla, dobře nakysla jsou; nová várka se včerejšího dne začla, však do týhodne, tak aby bezpečně a beze škody vezeno býti mohlo, bráti se moci nebude. Ano pak, by se i vézti mohlo, tehdy, poněvadž by z kvasnic nebylo, k oznámené potřebě nebylo by bezpečné požívati. Ve středu po sv. Diviši 1590.“

A což pekařům bylo zkoušeti! Přes tu chvíli na radnici bývali voláni pro „nepříhodný chléb, zlé žemle, preclíky.“ Tu se nelíbí pánům nedopečený, hrubě slaný rohlík, jindy je zase chléb černý a, jakož páni po-

dezírali, „votrubami šetřený“, jindy zase bylo dílo pekařské z pšenice „kornaté“ a vůbec ne vhod. Roku 1630. 21. octobris „pekařům stíženo, pokudž nenapraví do soboty pečení chleba, skutečně mají býti spokutováni.“ A byli k přeslechnutí tohoto panského rozkazu i napomenutí „pod pokutou na rathouz povoláni.“ My můžeme k hanbě tehdejších poctivých mistrů pekařských vyzraditi, že téhož roku a potom ještě několikráte dostali se za mříž do panského trestání.

Na konec ještě odpověď k otázce, kterak že léčívali otcové naši? Některé drobty o tom poznal soudný čtenář již z leckteréhos výňatku archivního, ve práci přítomné uvedeného, aniž nám teď vidí se drobty ony znova na hromadu shrnovati. Zde stůj jenom ještě toto: Nejprve užil člověk, nemocí poražený, prostředků domácích. Čeho nevěděli dobří lidé, pověděl herbář nebo nějaká lékařská kniha. Vždyť ani subkantor Jakub nešel do svého povolání učitelského bez knížky, kteráž mu zdraví měla uhajovati. Na listu 20. v kšaftovní knize rakovnické jesti k r. 1558. zapsáno, že dotčený podučitel odkázal po smrti své komusi také „libellum medicinae germanicum“.

Z herbářů mívali lidé v první polovici šestnáctého století knihu mistra Jana Čer-

ného (vyd. 1517.). Když pak byl napsal důkladný herbář Petr Ondřej Mathioli, botanik žijící na dvoře Rudolfově, a týž herbář z latiny na česko vyložil známý mistr Hájek, stala se pak kniha tato, hrubými obrázky vyšňořená, nejoblíbenějším a nejprvnějším rádcem v nemocech. Všiml sobě snad čtenář, že radní písař rakovnický, pan Šimon Žlutický, v jednom z listů svých vypravuje, kterak radu sbíral v herbáři Mathiolově. Brával ho na poradu a snad i půjčoval ho také jiným měšťanům, kteří raději sobě vypůjčují nežli kupují, tak často, že mu bylo nedlouho před koncem živobytí koupiti sobě herbář ještě jednou. Čteme v listu, jejž posýlá Samuelovi Adamovi z Veleslavína, měštěnínu Starého města pražského r. 1613., toto: „Byv za některými potřebami obecnými i domácími v městech Pražských při památce Hromnic přítomného léta, navštívil jsem příbytek Váš a od Vás po exempláři nevázaném Tance smrti, Hospodáře a Herbáře koupiv, zaplatil, a u Vás, aby k svázání odány býti mohly, zanechal. Ty jsou-li již na místo shotoveny, nevím; protož za to žádám, že mne o nich spraviti sobě obtěžovati nebudete.“ Celkem bývaly léky z herbáře způsobu i povahy nevinné. Alespoň nikdy nebývaly tak podivínské

jako léky, jichž užívali lazebníci. Dosud známy jsou z nich mnohé jménem „sympathických“. Sušené žabí nebo ropuší nožičky, roztržení za živa holoubci aneb jiná umučená zvířata, ba i hlava černého kocoura na prach spálená a jiné podobné věci bývaly doporučovány od lazebníkův ústně i v knihách za prostředky neomylné proti moru, tyfu a jiným zlým a těžkým nemocem, s nimiž dodnes medik neví kudy kam. Starý lazebník věděl. Do ran otevřených vlévali lazebníci druhdy horký klih truhlářský, což bývalo asi hodně příjemno; jiný takový doktor napřed kladl na rány a zlomeniny loje, sádla, a když nepomohly, kolomaz. Než tento způsob hojení vylíčilo už jedenkráte péro, těch věcí povědomější; my tedy toho necháme, stanouce jen ještě na chvíli při velmi oblíbeném a obecném prostředku proti nemocem a osvědčeném prý pomocníku od nich. Tenť býval do nedávna pouštění krve. V kalendářích Bacháčkových století 16. udávají, jakož nahoře dotčeno, určitě dny, ve kterých pouštění dobré. Zejména celého měsíce dubna bývalo dobře zbaviti se zlé krve: „Dubna měsíce vlhkého, pouštěj počist těla svého.“ Neméně příhoden býval celý měsíc září: „V září krev pouštěj, ovoce zralé jez; mytí v lékařství

platné býti věz!“ Tak radí kalendáře Bacháčkovy v ukrutných verších.

Michal Krásný Poličský, mistr ve filosofii, hvězdář a lékař, dává ve svém kalendáři na rok 1660. do světa poslaném, naučení „o pouštění krve žilou“, z kteréhož naučení také čtenář pozná, kterých neduhů člověk krví z těla svého propuštěnou se vystřehl. „Čelní žilou pouštěti se má proti bolesti hlavy, očí, mozku. Pod jazykem žíly dvě zatínány bývají proti bolestem dásní a zubů a rýmě; pod lalokem proti neštovicím ve tváři a svrabu chřípí; medianou pouštěj proti bolesti hlavy, žaludku, z jara z pravé ruky, na podzim z levé. Mezi palcem a ukazujícím prstem pouští se žíla pro posilnění hlavy, očí; plični žíla, která jest u malého prstu, hlavě, očím. slezině prospívá. Žily panenské dvě pro tmamosť oči i pro posilnění žaludku zatíti užitečno jest.“ A k tomu všemu přikládá redaktor ještě radu, dotýkající se diagnosy lékařské: „Při krve pouštění, bude-li krev pěniva, znamená kašel; husta: zle se má člověk v prsách; nazelenala: nezdraví v srdci; červena, majíc okršlek černý: máš nezdravou hlavu; pakli byla voda pod krví: strach vodnatelnosti; když krev červena a voda na ní: zdraví ukazuje.“

Doufám v laskavosť čtenářův, že neurazí se tím, přidám-li ještě tři ždibce z archivu o tom, kterak Rakovničtí hojili na nemoc dobytčí. Vzpomenouce sobě na podivné léky některých lazebníkův uvidíme ihned, že nejsou nepodobny léku, kterým hojila r. 1578. plátenice Cvrčková pod vysokou branou vola páně Sedlčanského. „Jest přišla a vohledala ten vůl a pravila, že mu kostřec schne: měl pak jest přivázanou nějakou koření votýpčičku k ocasu, co mu ona přivázala.“ Ale votýpčička nebyla platna. Řezník Sedlčanský, rozumí se samo sebou, prodal nemocného vola za 17 kop do Petrovic a tam ho ve zdraví snědli. Tak děje se až dosud. Pražané to dávno vědí — ale my venkováci už to také dávno víme a zažíváme leckdy ve zdraví „nemocný vůl.“

Když se kývaly zuby krávě šenkýřky v Novém domě, tak že dobytče nejedlo, poslala paní Káča pro jakous Annu do Rakovníka r. 1578., „ta prý dobytku dobře rozumí, neb jen tak jakýmsi brusem zuby hladila; zuby před tím se kývaly, pak se stužily, a kráva potom zase žrala.“

Anna Střípková v téže době radila pomoci nemocnému volu, jenž sousedce zle stonal: „Vezmi ze tří studnic vody a dej mu píti, a půjčila jí k tomu košilky lazební, aby mu

vytřela v oustech, že hned rádo zase hovádko jí. Sousedka tedy vopravila tomu hovádku tou košilkou."

Tak a teď jsme už dopovídali. Za nadpis prvé části zvolili jsme sobě Krinitův povzdech: „Ze všeho konec smrť!" Teď vraťme se k němu. Konec všeho lékařstva je smrť. Tať přijde, a léky jsou samy pak nemocny. „Kdo vozil se na triumfalním voze," tak kdesi stojí tisknuto švabachem starým, neotesaným, „toho nyní v truhle ponesou; pročež šetř se a konec rozvažuj, neb to kulaté štěstí se divně obrací!" A když laskavý čtenář tohle mravné naučení, jež na konec mu uchystáno, dobře promyslil a do srdce sobě vlil: rozloučíme se spolu nadobro, přejíce sobě i jemu, když už jest zemříti nám všem, abychom čekali na tu zlou hodinku aspoň s takovým zdravým humorem, s jakým r. 1539. český mlynář — spolu sedláček — Daniel napsal kšaft svůj: „Nic jistějšího smrti, nic pochybnějšího hodiny její a také nic hroznějšího! Máme se k ní ustrojiti, kdyby na dvéře potloukla, abychom jí vesele otevřeli a s chvátáním z tohoto podružství bídného do přeutěšeného domu se brali, neb chtějme nechtějme všickni ten litkup, kterýž jsú otcové naši pili, píti máme, a tou cestou, kterouž oni jsú šli, za nimi půjdeme;

bez nucení a trkolení radostně s ní půjdeme!“ Nuže, když jsme byli na tom světě lidstvu alespoň troškem přispěli, potom s chutí pijme litkup, kterýž jsou otcové naši pili, a pak ven, ven — bez trkolení!

Nymburský písař.

V pondělí po veliké noci roku 1530. dělo se po celý den v městě „Limburce“ něco divného. Obec hned ráno zvonem svolaná v malých chvílích rozcházela se z radnice zase a po těch posuncích, které muži provozovali, znáti bylo, že děje se zajisté něco divného, neobvyklého. Po obědích prchala nějaká měšťka semo tamo po náměstí, potloukala na veliká vrata Limburského rathouzu, naříkala hlasno, tahala konšely tu a tam se na náměstí přihodivší za pláště, plakala, prosila, a nic při nikom žádnou živou měrou nemohla uprositi — páni nejprve konejšili, potom hrubým slovem jí se zamítali, a když odběhla zase, lehýčko mezi sebou šeptali a pošeptavše z rynku se dosti rychle pryč klidili. Když mělo „slunce zachoditi“ za horu, klesla žena na haldu kdes v ulici jako by laň byla zaštvaná — na půl mrtvá.

Sotva slunce zašlo, zavřeny jsou brány Nymburské, a neobyčejní hlídači k nim postaveni s rozkazem, aby živé duše ani do

města ani z města nebylo pouštěno. Ani rychtáře, jenž se venku kdes opozdil, konšelé do města nevpustili.

„Přijel sem v ten den,“ tak dí dotčený rychtář Jan Had v soudě komorním, „zase domův k městu, již hodina na noc udeřila, volal jsem tu ponocného, abych do města puštěn byl, a on pověděl . . . abych se vopatřil noclehem, že puštěn nebudu, i tak sem učinil, že sem zůstal za městem a přišel sem ráno domův, když brány otevřeli.“

A když byla noc na sedmou hodinu pokročila, vyšel z radnice příšerný průvod: několik konšelů, kat, jeho pacholci postrkující člověka rukou svázaných a chvílemi volajího: „Chci slyšán býti lidmi hodnými, neračte mi toho činiti, však sem na vás té smrti nikdy nezasluhoval, to sem sobě na vás vysloužil!“ Ubohému nespěl nikdo ku pomoci — na ulici bylo, jako by vymetl — tu a tam okno se nadzvihlo a honem zase přiklopilo, — patrno, buď svolují měšťané k tomu, aby toho člověka provodil kat, anebo se bojí —

Průvod pohřební béře se z města za špitál mezi valy. Branku otevřel služebník konšelský Řehoř; spolu s vrátným spustili zdvihutý mostek — pochodeň v bráně rozžatá osvítila

postavy — purkmistra Duchka — šest, sedm konšelů — kata — a svázaného, zsinalého, celodenním křikem chroptivého písaře městského Petra. Ve valech byl Petr stať.

A ještě ráno o velikonoční pondělí byl Petr velikým pánem. Ano, městský notarius, syndicus byl duší městského práva, byl jurista, jenž akademickým vzděláním předčil nad konšely: on zapisoval svědky, koncipoval ortely, psal od města dopisy, psal kšafty, slovem, nic nedělo se bez něho.

Dobře dí Carchesius (Stav městký), že „všecky soudné a právní rozepře na takové osobě záleží.“

Jestliže dali konšelé písaře — svou pravou ruku — hanebně utratiti, byla to věc veliká, a věc veliká měla snad velikou příčinu.

Nuže z několika knih komorního soudu, na němž ještě po pěti letech noční poprava notariusa Limburského pořád a pořád se připomínala, šla divná historie všecka před se způsobem hned zpodpsaným. Svědectví v knihách (G a $\frac{7}{8}$) různo poházená sestavíme si tak, aby obrázek byl úplný. Nám začne svědčiti Jan Kuchánek: „V pondělí velikonoční léta 1530., když zvoniti rozkázali na kostelní věži purkmistr a konšelé na starší obecní a na jiné sousedy . . . i přisedl sem na židli

proti radním konšelům, a Duchek Rybář purkmistrem jsa promluvil ke mně od sebe sám: Pane Jene Kuchánku, jdi pro pana Petra, písaře radního, a řekni jemu, ať jde nahoru na rathúz! A já šel sem z povinnosti; i přišel sem do jeho domů Kateřině, manželce jeho, pověděla, že ještě leží v sklepě (v klenuté komoře); i šel sem do sklepu a řekl jsem mu: Bonum mane — on mi poděkoval a řekl: „Co tu nového, žes ke mně přišel?“ Já sem řekl: Pojď nahoru, rozkázal pan purkmistr! I šli sme na rathúz spolu až mezi né.“

Svědectví snášejí se v tom všecka, když písař nic zlého netušící vstoupil na síň, že ho konšelé nemálo se naň posápajíce nařkli zlodějstvím. Konšel Jiřík Mhourek dotíral naň nejvíce: „Tys zloděj obecní a zrádce!“ volal, a purkmistr hned kázal jednomu po druhém, aby podle úřadů svých, jak zasedají, svědectví na něho vydali, že jest zloděj. Ti vydávali velmi ochotně a bylo znáti, že všichni v jedněch šlech táhnou.

Starší obecní a sousedé, kteří k tomuto řídkému divadlu zvonem se byli dali přivolati, seděli tu jako u vidění, nevědouce co tomu praviti. Když křik se drobet položil, otázal se purkmistr také některých starších, vědí-li

co o tom, že Petr je zloděj. Kdo řekl, že nic neví, tomu hned kázali ven a „nedali mu zase mezi sie jíti.“ Co všemu tomu říkal Petr, zapsáno není.

Když starší a sousedé domů zase byli propuštěni a posledni z nich se již byl ze dveří poutřel: vedli konšelé svého notariusa chudinu do tvrdého sklípka za mříž. Možná věc, že nešel dobrou měrou, že se spolu tahali, dřeli, že padl leckterýs „zášik až lusklo“, ale konečně přece nevyvinul se Petr z jich rukou: dvéře železné po něm bouchly, mříž zahřměla, skoba a řetěz zaskřípěly, a městský písař Nymburský byl souzen a odsouzen. — Přede dvéře postavil purkmistr Václava Chmela k ostříhání a poručil mu, aby k němu žádného, ženu ani přátely nepouštěl.

Zatím Kateřina marně čekala svého muže k obědu. Nechať tu stojí slova její vlastní! „Já sem poslala poň na rathúz, aby šel k obědu a on pověděl, že přijde (patrno vzkázali konšelé sami tak); poslala jsem po druhé, a on pověděl túž řeč, abych počkala s obědem, a po třetí sem poslala, a on pověděl, abychom jedli, abych mu vodstavila . . .“

Dověděvši se konečně, že její muž v radnici jest zlodějstvím naříkán: paní Kateřina

tam, honem. Nepustili jí do radnice. „Já šla ku pánům,“ tak vypravuje sama, „oni na rynku stáli, a já jich žádala, abych mohla s ním mluviti, aby mě k němu pustili, aby ale své věci zřídil, pro Pána Boha a pro jeho milosrdenství sem jich prosila, a oni pověděli, že tím nevládnem, než purkmistr; pak prosila sem, aby dva neb koho chtí se mnú poslali, abych s ním jednom rozmluvila — nemůžli — ale skrze dvéře — běžela sem na věž, kde seděl, a on se mi vozval, a rychtář velel mne do palečnic vzíti, abych nekřičela, a on mu pověděl: Nebeř, však mi se zrádně děje a nešlechetně, a volaj, milá ženo, že mi se zrádně děje, že mi se neděje podle práva, ale podle moci!“

Takto byvši vyzvána, žena vyběhla na náměstí a křičela tam dotavad, dokavad páni nepřivedli rychtáře, aby ji vzal. „Křičela jsem,“ vypravuje žena, „a rychtář přišel, vedl mne za ruku do domu mého a držel mě v domě do čtyř hodin na noc; po čtvrté hodině hned bránu otevřeli, a rychtář ještě u mne seděl, když ho vedli.“ —

Té noci byl písař sťat.

Nazejtří běželo o dvě věci: nejprve spokojiti nějak zoufalou ženu a pak shledati nějakých důkazův o vině nebožce písařově.

Tať svatá pravda, byl-li písař co vinen, že přes to soud a trest nad ním proveden byl náhlý, nepořádný. Mám ve sbírce asi čtyři písaře, kteří kradli; ale žádnému se tou měrou nenadálou nezvedlo jako Petrovi. O jednom zapsali si Novoměstští[1]) (r. 1416.) jen „složen písař, že vzal peníze, obec ratifikovala a jiného s pány volila;“ a sto let později praktičtí Plzeňané učinili svému písaři Osvaldovi,[2]) „jenž se mnohých krádeží při obecních důchodech dopustil,“ tu milosť, aby města prázden byl a domu svého u Škvrňské brány zanechal „za takovú svú krádež“ — obci. Rakovničané sice dali stíti zloděje písaře, ale teprve po řádném soudě.

Nazejtří tedy v outerek velikonoční bylo pánům nejprve o paní Kateřinu, která ze zoufalé ztrnulosti k sobě samé přišedši právě strojila se k tomu, aby zjednala sobě přátely. V tom přišli k ní „dva z konšelů a pověděli, abych sobě žádných přátel neptala, než abych se ku pánům utekla žádajíc jich, aby mne neopouštěli, a já sem pověděla, než bych to učinila, radši v tom městě nebudu, ano muž můj jim věrně sloužil, a oni mu nevěrně platili, a mluvila jsem jim to i na rathouze.“

---

[1]) Misc. v deskách zem. č. 11.
[2]) Paměti Plzeň. Plachého.

S ní nebylo tedy kloudného pořízení, paní Kateřina oznamovala, že si požaluje u vyššího práva.

Teď tedy tím chutněji a rychleji bylo sehnati nebožtíkovu vinu. Kterak si tu vedli, o tom ať poví Šimon Zlatej, sladovník z Nymburka: „Po jeho smrti ráno ten outerej pro nás sou poslali, abychom registra mlejnská položili. Tu jest Chalupa udělal votázku: Páni ouředníci, teď abyste svědomí vydali, že ste věděli, že jest Petr peníze obecní kradl!“

K této otázce odpovídali mlýnští úředníci jednomyslně: „Pane purkmistře milej a páni milí, já sem nic neviděl, aby on peníze obecní kradl, než choval se, jako dobrému náleží!“ Po těchto nepříjemných slovech rozlítil se milý pan purkmistr a milí páni a „zapovídali sou nám, abychom žádnému nic neříkali o smrti Petra písaře a jestli žeby kdo o tom mluvil, že se mu tolikéž stane a že mu nedají (páni) papírových střevíc zedrati!“ V posledních čtyř slovech mají básníci staročeskou figuru místo prostého slovce — co nejdříve, brzy, hned: než by zedral střevíce papírové, bude z živých mezi mrtvými.

Tou hrozbou nedali se všichni ustrašití, a když brzy potom přijel podkomoří a obec všechna sezvoněna jest, pravili zřejmě mnozí,

že nebožci písaři páni „zrádně a oukladně smrť učinili, že se mu to státi nemělo.“

Tenkráte také dověděl se podkomoří královský, že před nedávnem purkmistr a páni „sou sobě sňali neřádný plat ze mlejna obecního bez povolení starších obecních, a on Petr nebožtík písař nikda toho jim zapisovati nechtěl.“

Toť byla asi přední příčina jeho kvapné smrti.

Ale přívrženci konšelů městských a sluhové obecní byli hotovi soudu pověděti, že Petr kradl, ba více, že byl obci odpovědníkem aneb aspoň soukupem odpovědníkovým. I protož dali sobě zapsati v knihy soudu komorního některá svědectví proti paní Kateřině, kteráž opravdu z města sobě nevděčného se byla pryč vybrala a sloužíc za krčmářku v Nehvizdech pány Limburské soudem zle stihala a poháněla. Dotčená svědomí čili svědectví psána jsou na listech mnohých; nám stačí jádro, a to praví nejprve stran svrchu psaného obci odpovídání (vyhrožování) Jan Stolmířský z Poděbrad: „Když páni Limburští přistoupili právem útrpným k Martinovi Chybovi, vyznal na svém trápení: šel sem k Petrovi písaři a řekl sem jemu, prosím vás, raďte mi, nemohu dosáhnouti od pánů spravedlnosti

své! A on jest mi řekl: Tak ty ji nedosáhneš než musíš jich jináč postrašiti; a já z té příčiny dal sem sobě odpovědný list napsati nějakému pacholeti a tak sem odpověděl pánuom a vší obci, a list sem v noci přilepil na šrank, a již vidím, že jest má poslední hodina a že sem nemyslel nic zlého, jedni (jediné), abych mohl k svému přijíti.“

Tak to je tedy jedna chyba písařova, že navedl nebohého Chybu na pamflet a hrozbu pánům. Za to Chyba utracen.

Co do druhé viny, že by peníze kradl, o tom vybrali jsme čtoucímu pro vlastní soud tré svědectví z jiných mnohých.

Václav Lícha, měštěnín Nymburský svědčil: „Když sem ouřad purgmistrovský držel, tehdy v sobotu přinášeli k purgmistru clo, a když sou se peníze čítaly, tehda von Petr měl ten vobyčej naspa sobě peněz v levou ruku, i pustil ji pod sukni, i vyndal ji zase, ale já se toho dopásti nemohl, pouštěl-li je kde čili nic. A z těch peněz brával sobě vždy 3 groše pravě, že to jemu náleží sobotales.“

Drobet více viděl Jiřík Kachel, měšťan:

„Když přinesli peníze celné, tehdy Petr čta je a bera je do hrsti pouštěl je do váčku, ale mnoho jest jich tehdáž nemohl bráti.“ —

Nejvíc viděl Jan Kulhánek, služebník pánů:

„Toho sem svědom, že jest Petr vzal s peněz obecních; když jsme přinášeli cla, nabrav jich v pravou ruku, i vsypal je do levé a vyndav sobě rukáv spolíhl naň i vsypal je pod sukni; slejchal jsem crknutí a spolíhši na stůl tehdáž bekl: kéž jdeš po víno!“

Soud mezi vdovou a pány Nymburskými vlekl se, jako vůbec bývalo, za léta. Vlekl se tak dlouho, až paní Kateřina umínila sobě „stolici vdovskou“, na níž poctivě v krčmě Nehvizdské seděla, proměniti. Nalezla ženicha Vavřince z Mladé Boleslavě.

Jednoho dne r. 1535. přijeli ženich s nevěstou do Nymburka vykonat svatebních smluv v domě paní Kateřiny. Ženich přivezl s sebou své přátely smluvce z Boleslavě, a nevěsta jsouc vdovou, požádala pánů konšelů Nymburských jakožto povinných poručníků vdov a sirotův, aby dali se nalézti v jejím domě a tu aby za ni smlouvali o svaté manželstvo. I vzkázali páni z radnice nemilostivě, že po její straně smluvci nebudou, leč by „chtěla s nimi v dobrou vůli vyjíti co se Petra písaře, muže jejího prvnějšího.“ Nevěsta vdavek chtivá prosila pánův, aby jen přišli. Purkmistrem byl Havlíček. „Když do pokoje vešli, hned jest pan purgmistr udělal k ní řeč především jiným, co Kateřina před sebú

má, chce-li s nimi v dobrú vůli vjíti a jim to odpustiti, co se tkne Petra muže jejího, co se jemu přihodilo za jeho skutky: tehdy ona k tomu pověděla: páni milí, však ráčíte věděti, že jest mi také pobráno, dokládajíc nějakých klenotův a prstenův. I dali páni jí tu odpověď: cokoli tvého, Kateřino, má tobě to navráceno býti, jedno, co ty k tomuto říkáš?“

Tu jest ona předstoupivši před stůl „sama dobrovolně pověděla, že ona to všecko mimo sebe pouští a jim přede všemi těmi dobrými lidmi, což jest se přihodilo nebo stalo mému manželu nikdy již se odestáti nemůž, již to všecko mimo se pouštím a ničím zlým toho zpomínati nechci.“

Tak jsou spolu v mír vešli a smlouvali smlouvy svatebné.

Když byla slavnosť manželského snětí odbyta a po líbánkách nastala prosa života, utekla se paní Kateřina ke králi Ferdinandovi s žalobou, že ji Nymburší nutí ke smlouvě.

Král Ferdinand, svých důchodů velice dbalý, hned dal psáti ouřadu v Novém městě Pražském list jeden a do soudu komorního druhý.*)

---

*) Arch. c. k. místodržitelství, missiv. čís. 13. fol. 425.

Prvním dí: „Kateřina, někdy Petra, písaře Nymburského, manželka, obeslala purkmistra a konšely Nymburské l. 1530., že jsú ji manžela jejího . nočně a ve svátky velikonoční bez viny stíti dali, a ona majíc živnost pod Vámi, že by někteří k tomu ji chtěli přivésti, aby s Nymburskými smlouvu proti své vůli učinila: přísně poroučíme, abyste na ni toho žádnému nedopouštěli . . .“ „poněvadž se velikých věcí dotýčí a pokut Nám náležitých.“ Datum ve Vídni v pátek den sv. Alžběty.

Soudu komornímu pak oznamuje Ferdinand, že se tu „veliká věc zběhla pod naším kralováním a panováním“ — písař že přišel o život „jsa Nám přísahou zavázán a na Nás nic toho nebylo vzneseno, aby co provinili měl.“ Tedy rozkazuje král, aby páni soudcové věc vyslyšeli Borniovi prokurátoru uložíce, aby Nymburské pohnal. To se stalo.

Nymburští odsouzeni jsou zajisté k pokutě peněžité do pokladny královy, poněvadž král byl i nejmenších důchodů bedliv, natož aby takovou tučnou pokutu pustil mimo!

Když pak vyčetl kdosi paní Kateřině, „všaks jim to prve odpustila, že jim toho nechceš nabudúcí časy ničímž zlým zpomínati!“ v odvět děla panička: „Však jest to tak, že jsem jim to odpustila, neb mě k tomu nutili,

že sem to musila učiniti!“ K čemuž zlostně děl Nymburčan: „Kejmž to mušení ukážeš?“

Než paní Kateřina povrhla hlavou až se na birýtku aksamitovém péro zatřepalo, a šla před se. „Limburští“ byli asi o 500 kop grošů (nepočítaje soudních outrat) lehčí, a paní Káče nenabyla z toho ani denaru.

Poznámka. Mimo některé menší chyby laskavý čtenář rač sobě opraviti tyto omyly: Na str. 19., řádek 9.—10. zdola sluší vynechati slova: „skalník ... Vepřík“; — na str. 25., ř. 9. zdola stůj „zbouření“ místo „zboření“; — na str. 26., řádek 8. shora stůj „vině“ místo „víře“.

Na str. 55. má dvakráte státi místo „Sezimovo Oustí“ — „Labské Oustí“.

